

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Іванова Анна Миколаївна

УДК 336.14:352

ДИСЕРТАЦІЯ
ФІСКАЛЬНА КОНСОЛІДАЦІЯ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ
БЮДЖЕТНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук (доктора філософії)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

А.І.І. А.М. Іванова

*Згоденствуючий за змістом
з іншими працями
рекамен дисертації,
що були надані до ради.*

Науковий керівник:

Крисоватий Андрій Ігорович,
доктор економічних наук, професор

Вчений секретар А.І.І. *Крисоватий А.І.*

Тернопіль – 2017

АНОТАЦІЯ

Іванова А. М. Фіскальна консолідація в умовах децентралізації бюджетних повноважень. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2017.

У дисертаційній роботі досліджено сутність бюджету як фінансового плану держави, який об'єднує всі її доходи та видатки, та бюджетних повноважень як прав і обов'язків з управління бюджетними коштами, які закріплені за органами державної влади та місцевого самоврядування. Виокремлено історичні етапи становлення бюджету як дієвого інструменту державного впливу на економічні процеси на основі вивчення підходів представників різних економічних шкіл. Виявлено, що на початкових етапах розвитку держави бюджету була притаманна збалансованість, однак, на сучасному етапі спостерігається перевищення видатків над доходами – дефіцит, який покривається за рахунок таких позабюджетних джерел, як внутрішні та зовнішні запозичення. Доведено, що фінансування дефіциту бюджету зумовило зростання державного боргу до рівня, який становить небезпеку для сталого соціально-економічного розвитку країни.

Досліджено природу фіскальної консолідації та визначено її специфічні ознаки, які в сукупності підтверджують особливий характер та доцільність її виокремлення як інструменту збалансування публічних фінансів. Розкрито сутність фіскальної консолідації як сукупності заходів державного управлінського впливу, спрямованих на оптимізацію структури доходів та видатків бюджету, що здійснюються з метою врегулювання обсягів бюджетного дефіциту та державного боргу на рівні, який забезпечує бюджетну та боргову безпеку держави. У цьому визначені детерміновано низку економічних відносин у сфері бюджету, бюджетної політики, бюджетних повноважень та міжбюджетних відносин, основним напрямом здійснення яких є забезпечення стійкості публічних фінансів.

Визначено інструменти фіскальної консолідації та здійснено їх класифікацію, що дозволило виокремити найбільш ефективні заходи уряду у сфері

збалансування публічних фінансів. Виокремлено три групи інструментів фіскальної консолідації: податкові, які зорієнтовані на скорочення податкових пільг, здійснення перерозподілу податкового навантаження від прямих податків до непрямих податків, розширення бази оподаткування, підвищення податкових ставок, бюджетні, які передбачають оптимізацію обсягів та структури видатків бюджету, розширення неподаткових джерел формування доходів, покращення процесу управління державним майном, врегулювання системи міжбюджетних відносин, та боргові, до яких відноситься списання частини боргу, відстрочення та розстрочення виплат частини боргу, зміна дохідності позик у сторону зниження. Доведено, що податкові та бюджетні інструменти фіскальної консолідації використовуються як основні важелі досягнення поточної збалансованості публічних фінансів, а боргові – як додаткові, в період глибокої рецесії. Досліджено систему міжбюджетних відносин як інструменту фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень. Моделі міжбюджетних відносин поділяються на централізовану, яка передбачає концентрацію бюджетних повноважень на державному рівні, та децентралізовану, яка передбачає розширення повноважень і отримання більшої самостійності органами місцевого самоврядування. Обґрунтовано, що в сучасних умовах розвитку бюджету та міжбюджетних відносин децентралізована модель є демократичнішою та ефективнішою за критерієм використання обмежених бюджетних ресурсів.

Розглянуто сутність децентралізації бюджетних повноважень як передачу права в сфері формування та використання бюджетних ресурсів від центральних органів влади до органів місцевої влади зі збереженням бюджетної відповідальності. Виокремлено переваги та недоліки здійснення децентралізації бюджетних повноважень, врахування яких, дозволить забезпечити ефективне використання бюджетних ресурсів та мінімізувати можливі ризики, які негативно впливатимуть та стан публічних фінансів. Окреслено напрями здійснення фіскальної консолідації шляхом систематизації її заходів та способів узгодження дій державних та місцевих органів влади в процесі децентралізації бюджетних повноважень. Виокремлено позитивний вплив децентралізації бюджетних

повноважень на фіскальну консолідацію, який проявляється у здійсненні ефективнішого витрачання бюджетних коштів, та негативний – який полягає у бажанні представників державних та місцевих органів влади переобиратися на наступний строк, що посилює неефективне витрачання бюджетних коштів та здійснення необґрунтованих запозичень.

Окреслено основні показники, за допомогою яких здійснюється моніторинг зведеного бюджету та виявлено наявні асиметрії й дисбаланси, які характеризуються дефіцитами на всіх рівнях бюджетної системи, включаючи позабюджетні фонди. Визначено ступінь децентралізації бюджетних повноважень в Україні, що дає змогу констатувати, що міжбюджетні відносини в нашій країні побудовані на принципах централізованого управління бюджетними ресурсами, а здійснені урядом заходи децентралізації, не забезпечують повно очікуваного ефекту від їх реалізації.

Проведено комплексний аналіз інструментів фіскальної консолідації, які були використані урядом України для зменшення бюджетного дефіциту та стабілізації державного боргу на рівні, який забезпечував сталий економічний розвиток у 2014 – 2016 рр. Встановлено, що застосування інструментів фіскальної консолідації в Україні дало позитивні зрушення, про що свідчить зменшення обсягів бюджетного дефіциту в 2015 р. Водночас, визначено чинники, що перешкоджають ефективній реалізації фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень та призводять до дисбалансу публічних фінансів, зростання державного боргу та зменшення рівня бюджетної децентралізації, що негативно впливає на соціально-економічний розвиток в Україні.

Проведено оцінку рівня бюджетної та боргової безпеки України як індикаторів ефективності фіскальної консолідації. Визначено, що використані урядом інструменти фіскальної консолідації у 2014 – 2015 рр. дозволили покращити рівень бюджетної безпеки на 8%, а боргової безпеки – на 6%. Водночас, рівень боргової безпеки залишається на досить низькому рівні – 37%, що загрожує суверенітету держави та невиконанням її боргових зобов'язань.

Апробовано кореляційну модель факторного впливу податкових та бюджетних інструментів фіскальної консолідації на рівень державного боргу. Це дозволило виявити заходи фіскальної консолідації, які негативно впливають на її результативність, та заходи, що покращують стан державного боргу в Україні. Відповідно до цього, запропоновані інструменти фіскальної консолідації, які найбільш ефективно сприятимуть стабілізації публічних фінансів, а саме: зростання надходжень від податку на прибуток підприємств, податку на додану вартість, акцизного податку з вироблених в Україні товарів та місцевих податків та зборів, скорочення видатків на оборону, громадський порядок, безпеку, житлово-комунальне господарство та освіти.

Оскільки регіони України є унікальними за своїми характеристиками та рівнем соціально-економічного розвитку, то обґрунтовано, що при проведенні децентралізації бюджетних повноважень необхідно детальніше оцінювати соціально-культурні, природні та фінансові ресурси регіонів України, з метою визначення найбільш прийнятних форм оподаткування на певній території та оптимізації місцевих видатків, що дозволить найефективніше забезпечити її розвиток та розвиток держави загалом.

Досліджено європейський досвід здійснення фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень, який ґрунтується на запровадженні фіскальних правил та розробці програм фіскальної консолідації як на центральному рівні, так і на рівні органів місцевого самоврядування. Доведено, що запровадження та дотримання правил й норм фіскальної консолідації дозволять зменшити рівень бюджетного дефіциту та державного боргу. Визначено, що в Україні доречним є запровадження правила бюджетного балансу, що передбачає обмеження можливості збільшення обсягів державних видатків протягом бюджетного періоду, та правила боргу, яке передбачає використання державних запозичень виключно на інвестиції, а не на фінансування поточних видатків. Відповідно, запропоновано напрями реалізації фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень з урахуванням європейського досвіду, а саме: врахування економічних та соціально-культурних особливостей різних

регіонів України при проведенні децентралізації бюджетних повноважень; встановлення бази оподаткування податку на нерухоме майно не площі приміщення, а його оціночної вартості; запровадження прогресивної шкали оподаткування податком на доходи фізичних осіб; зниження рівня тіньової економіки та корупції.

Матеріали дослідження мають теоретичне та практичне значення. Окремі рекомендації та науково-практичні висновки щодо дослідження ключових проблем реалізації фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень знайшли своє застосування в діяльності Комітету Верховної Ради України з питань бюджету. Висновки та пропозиції щодо здійснення децентралізації бюджетних повноважень з урахуванням особливостей регіонів України використано в діяльності Хмельницької обласної державної адміністрації при формуванні стратегії соціально-економічного розвитку Хмельницької області та в діяльності Запорізької обласної державної адміністрації при розробці стратегії розвитку області в умовах децентралізації. Окремі наукові результати дисертаційного дослідження були використані Головним управлінням Державної фіскальної служби в Хмельницькій області при підготовці пропозицій щодо вдосконалення податкового законодавства. Матеріали дисертації використовуються в навчальному процесі Тернопільського національного економічного університету.

Ключові слова: фіскальна консолідація, децентралізація бюджетних повноважень, бюджет, видатки, податкові надходження, дефіцит, державний борг, бюджетна безпека, боргова безпека.

Список публікацій здобувача

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Іванова А. М. Теоретичний підхід до визначення змісту фіскальної консолідації. Ефективна економіка: електрон. наук. фахове вид. 2015. №6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>. (0,4 д. а.).

2. Іванова А. М., Заклекта–Берестовенко О. С. Проблема децентралізації бюджетних повноважень в теорії і практиці. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2015. Вип. 4. С. 74 – 83 (0,74 д. а.) (особистий внесок: окреслено підходи до визначення поняття «децентралізація») (0,37 д. а.).
3. Іванова А. М. Особливості здійснення фіскальної децентралізації в Україні. Світ фінансів. 2016. Вип. 2 (47). С. 148 – 157 (0,68 д. а.).
4. Іванова А. М. Фіскальні дисбаланси в Україні та шляхи їх подолання. Вісник Одеського національного університету: Економіка. 2016. Т. 21. Вип. 7-1 (49). С. 137 – 142 (0,51 д. а.).
5. Іванова А. М. Інструменти фіскальної консолідації та аналіз їх застосування в Україні. Фіскальний простір сталого соціально-економічного розвитку держави: монографія / за ред. А. І. Крисоватого. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. С. 100 – 115 (0,76 д. а.).
6. Іванова А. М. Пряме оподаткування в контексті розширення бази оподаткування в Україні. Напрями формування податкової політики України в контексті фіскальної децентралізації та розширення бази оподаткування: монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. І. Крисоватого, д-ра екон. наук, проф. О. М. Десятнюк. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. С. 93 – 104 (0,48 д. а.).
7. Ivanova A. Fiscal Consolidation: European Experience and the Need to Implement it in Ukraine. Narodnostopanski arhiv. 2016. Issue 4. P. 49 – 60 (0,76 д. а.).
8. Ivanova A., Marshalok T. Prospects and consequences of fiscal consolidation in conditions of budget decentralization. Modern determinants of fiscal policy: local and international dimension: monograph / Ed. A. Krysovatyu, A. Gospodarowicz. Wroclaw, 2016. P. 125 – 131 (0,48 д. а.) (особистий внесок: з'ясовано характерні особливості здійснення фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень) (0,24 д. а.).
9. Іванова А. М. Прогнозування державного боргу України з використанням економіко-математичних моделей. Науковий вісник Херсонського державного університету: Економічні науки. 2017. Вип. 24. Ч. 2. С. 92 – 95 (0,4 д. а.).

10. Іванова А. М. Дієвість інструментів фіскальної консолідації у контексті збалансування публічних фінансів в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 14. С. 61 – 67 (0,66 д. а.).

11. Ivanova A. The function of local governments in ensuring effective fiscal consolidation. Economic and social development of Ukraine in XXI century: national vision and globalization challenges: Collection of scientific articles. Dradt2Digital Publishing House, 2017. P. 81 – 83 (0,24 д. а.).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

12. Іванова А. М. Теоретико-організаційні засади виникнення конфлікту фіскальних інтересів центру та регіонів України. Економічний дискурс: міжнар. зб. наук. праць за матеріалами Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. «Глобалізаційні та євроінтеграційні процеси в розвитку національних економік» (Львів, 25 лист. 2014 р.). Тернопіль: Крок, 2014. Вип. 3. С. 206 – 210 (0,22 д. а.).

13. Іванова А. М. Соціально-економічні наслідки фіскальної консолідації. Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації: зб. тез доповідей XII Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених (Тернопіль, 26 – 27 берез. 2015 р.). Тернопіль: Астон, 2015. С. 152 – 153 (0,13 д. а.).

14. Іванова А. М., Маршалок Т. Я. Фіскальна консолідація та фіскальна децентралізація – перспективи спільної реалізації в Україні. Теоретичні та прикладні аспекти розвитку аграрного бізнесу України: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Тернопіль, 28 жовт. 2015 р.). Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка», 2015. С. 154 – 155 (0,12 д. а.) (особистий внесок: виокремлено аспекти впливу бюджетної децентралізації на реалізацію політики фіскальної консолідації) (0,06 д. а.).

15. Іванова А. М. Вплив фіскальної консолідація на економічний розвиток держави. Національне виробництво й економіка в умовах реформування: стан і перспективи інноваційного розвитку та міжрегіональної інтеграції: зб. наук. праць

Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Кам'янець-Подільський, 30 жовт. 2015 р.).
Тернопіль: Крок, 2015. С. 172 – 173 (0,1 д. а.).

16. Іванова А. М. Рівень децентралізації бюджетних повноважень: українські реалії. Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації: зб. тез доповідей XIII Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених (Тернопіль, 24 – 25 берез. 2016 р.). Тернопіль: Вектор, 2016. С. 120 – 121 (0,1 д. а.).

17. Іванова А. М. Фінансова достатність місцевих бюджетів в умовах децентралізації. Економічні проблеми сучасності та стратегії інноваційного розвитку економіки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 18 – 19 берез. 2016 р.). Львів: ЛЕФ, 2016. Ч. 2. С. 70 – 73 (0,16 д. а.).

18. Іванова А. М. Децентралізація бюджетних повноважень: переваги та недоліки. Тенденції планування та реформування економіки в сучасних умовах: збірник тез наук. робіт учасників Міжнар. наук.-практ. конф. для студентів, аспірантів та молодих учених (Київ, 25 – 26 берез. 2016 р.). Київ: Аналітичний центр «Нова Економіка», 2016. С. 109 – 111 (0,17 д. а.).

19. Іванова А. М. Прямі податки як основа наповнення місцевих бюджетів. Інноваційно-інвестиційні проблеми розвитку економіки України: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 8 груд. 2016 р.). – Київ: Національний авіаційний університет, 2016. С. 195 – 198 (0,13 д. а.).

20. Іванова А. М. Ефективність інструментів фіскальної консолідації в Україні. Сучасний стан і тенденції розвитку економіки країни: матеріали доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 16 груд. 2016 р.). Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2016. С. 146 – 149 (0,18 д. а.).

21. Іванова А. М. Європейський досвід застосування фіскальних правил в контексті реалізації фіскальної консолідації. Моделювання та прогнозування соціально-економічного міжнародного співробітництва: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 1 – 2 верес. 2017 р.). Київ: Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2017. С. 95 – 99 (0,17 д. а.).

consolidation are identified: tax instruments that are aimed at reducing tax breaks, redistributing the tax burden from direct taxes to indirect taxes, expanding the tax base, raising tax rates, budget instruments, which include optimizing the volume and structure of budget expenditures, expanding non-tax income sources, improvement of the state property management process, regulation of the system of intergovernmental fiscal relations, and debt instruments, which include partial remissions of the debt, deferred payments and payments by instalments, and reducing the loan profitability. It is proved that fiscal consolidation tax and budget instruments are used as the main tools for achieving the current balance of public finances, and debt instruments are used as additional ones, during a deep recession. The system of inter-budgetary relations as an instrument of fiscal consolidation in the conditions of decentralization of budget powers is studied. Inter-budgetary relation models are divided into centralized, which involves the concentration of budgetary powers at the state level, and decentralized, which provides for the expansion of powers and greater autonomy of local self-government bodies. A decentralized model is proved to be more democratic and more effective in using limited budget resources under the current conditions of budget development and intergovernmental relations.

The essence of decentralization of budgetary powers as a transfer of the right to form and use budgetary resources from central authorities to local authorities with preservation of budget responsibility is considered. The advantages and disadvantages of decentralization of budgetary powers, which, if taken into account, will ensure the effective use of budget resources and minimize the risks that might negatively affect the state of public finances, have been identified. The directions of implementation of fiscal consolidation by the systematization of its measures and methods of coordination of actions of state and local authorities in the process of decentralization of budget powers are outlined. The positive impact of decentralization of fiscal powers on fiscal consolidation, which results in the more efficient spending of budgetary funds, and the negative one, which reflects the desire of representatives of state and local authorities to be re-elected for the next term, thus increasing the inefficient spending of budget funds and the implementation of unwarranted borrowings, have been identified.

ANNOTATION

Ivanova A. M. Fiscal consolidation under conditions of decentralization of budgetary powers. – Qualifying research as manuscript copyright.

Dissertation for the degree of Candidate of Economic Sciences in specialty (Doctor of Philosophy) 08.00.08 – Money, Finance and Credit. – Ternopil National Economic University, Ternopil, 2017.

The dissertation studies the essence of the budget as a financial plan of the state, which unites all its incomes and expenditures, and budget powers as assets and liabilities on management of budgetary funds, which are entrusted to bodies of state power and local self-government. The historical stages of budget formation as an effective instrument of state influence on economic processes are singled out on the basis of studying the approaches of representatives of various economic schools. It was found that at the early stages of the state development its budget was characterized by a balance, however, at the present stage state expenditures exceed its income thus creating a budget deficit, which is covered by extrabudgetary sources such as internal and external borrowings. It has been proved that financing of the budget deficit has caused the growth of the state debt to a level that poses a threat to the sustainable socio-economic development of the country.

The nature of fiscal consolidation is investigated and its specific features are identified, which in their totality confirm the special character and expediency of its selection as a tool for balancing public finances. The essence of fiscal consolidation as a set of measures of state administrative influence aimed at optimization of the structure of budget incomes and expenditures, which are carried out with the purpose of regulation of budget deficit and state debt at the level that provides budget and debt security of the state, is analysed. This determines a number of economic relations in the area of budget, budget policy, budget powers and intergovernmental fiscal relations, the main direction of which is to ensure the sustainability of public finances.

The tools of fiscal consolidation have been defined and their classification has been made, which has made it possible to identify the most effective measures of the government in the field of balancing public finances. Three groups of instruments of fiscal

The main indicators, which help to monitor the consolidated budget and identify existing asymmetries and imbalances that are characterized by deficits at all levels of the budget system, including extrabudgetary funds, are outlined. The degree of decentralization of budget powers in Ukraine has been determined, which allows us to state that intergovernmental relations in our country are based on the principles of centralized management of budget resources, but that decentralization measures taken by the government do not fully provide the anticipated effect of their implementation.

We have carried out a comprehensive analysis of the fiscal consolidation instruments used by the Government of Ukraine to reduce the budget deficit and stabilize public debt at a level that provided sustainable economic development in 2014-2016. It was found out that the use of fiscal consolidation tools in Ukraine showed positive developments, as proved by reduction of its budget deficit in 2015. At the same time, we have defined factors that hinder the effective implementation of fiscal consolidation within the budget decentralization and lead to an imbalance of public finances, government debt increase and reducing fiscal decentralization, thus negatively affecting the socio-economic development in Ukraine.

An assessment of the level of budgetary and debt security of Ukraine as indicators of the efficiency of fiscal consolidation was made. It has been determined that the government's fiscal consolidation tools in 2014-2015 allowed to improve the level of budgetary security by 0.8%, and debt security by 0.6%. At the same time, the level of debt security remains at a rather low level 0.37%, which threatens the sovereignty of the state and may result in failure to fulfil its debt obligations.

The correlation model of factor influence of tax and budget instruments of fiscal consolidation on the level of public debt has been tested. This allowed us to identify fiscal consolidation measures that have a negative impact on its performance, and measures that improve the state of public debt in Ukraine. Accordingly, the proposed fiscal consolidation instruments that will most effectively contribute to the stabilization of public finances, namely: growth of income from corporate income tax, value added tax, excise tax on goods manufactured in Ukraine and local taxablees and dues, reduction of expenditures on defense, public order, security, housing and communal services and

education.

Since the regions of Ukraine are unique in terms of their characteristics and the level of socio-economic development, it is substantiated that in decentralization of budget powers it is necessary to evaluate in detail the socio-cultural, natural and financial resources of the regions of Ukraine in order to determine the most appropriate forms of taxation in a certain territory and optimize local expenditures, which will allow to ensure the most efficient development of both the territory and the state.

We have studied the European experience of implementing fiscal consolidation in the context of decentralization of budget powers, which is based on the introduction of fiscal rules and the development of fiscal consolidation programs both at central level and at the level of local self-government bodies. It is proved that the introduction and observance of fiscal consolidation rules and norms will reduce the level of budget deficit and public debt. It is determined that in Ukraine it is appropriate to introduce a rule of the budget balance that restricts the possibility of increasing the volume of state expenditures during the budget period, and the rules of debt, which stipulates the use of government loans exclusively on investments, rather than the financing of current expenditures. Accordingly, the directions of implementation of fiscal consolidation in the conditions of decentralization of budgetary powers in the context of European experience are proposed, namely: taking into account economic and socio-cultural peculiarities of different regions of Ukraine during decentralization of budget powers; establishment of the real estate tax base taking into account not the area of the premises, but their estimated value; introduction of a progressive scale of taxation of personal income tax; reducing the level of shadow economy and corruption.

Research materials have theoretical and practical significance. Certain recommendations and scientific and practical conclusions regarding the research of key problems of implementing fiscal consolidation in the conditions of decentralization of budget powers have been used in the work of the Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on budget issues. Conclusions and proposals on decentralization of budgetary powers taking into account the specifics of the regions of Ukraine are used in the activities of Khmelnytsky Regional State Administration in shaping the strategy of socio-economic

development of Khmelnytsky region and in the activities of Zaporizhzhya Regional State Administration in developing a strategy for the development of the region in a context of decentralization. Some scientific results of the dissertation research were used by the Main Directorate of the State Fiscal Service in Khmelnytsky Oblast when preparing proposals for improving tax legislation. Materials of the dissertation are used in the educational process in Ternopil National Economic University.

Key words: fiscal consolidation, decentralization of budgetary powers, budget, expenditures, tax revenues, deficit, public debt, fiscal security, debt security.

References by the theme of dissertation

Research papers that contain basic results of dissertation:

1. Ivanova A. M. Theoretical approach to determining the content of fiscal consolidation. *Effective economy: Electronic sciences professional view*. 2015. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>. (0,4 of the printed sheet).
2. Ivanova A., Zaklekta-Berestovenko O. The problem of decentralization of budgetary authority: theory and practice. *The Herald of Ternopil National Economic University*. 2015. Issue. 4. P. 74 – 83 (0,74 of the printed sheet) (Author`s personal contribution: outlined approaches to the definition of “decentralization”) (0,37 of the printed sheet).
3. Ivanova A. M. Especially the implementation of fiscal decentralization in Ukraine. *The world of finance*. 2016. Issue. 2 (47). P. 148 – 157 (0,68 of the printed sheet).
4. Ivanova A. M. Fiscal imbalances in Ukraine and ways to overcome them. *Odesa National University Herald. Series: Economy*. 2016. Volume 21. Issue. 7-1 (49). P. 137 – 142 (0,51 of the printed sheet).
5. Ivanova A. M. Prognostication of public debt of Ukraine with the use of economical and mathematical models. *Scientific Herald of Kherson State University. Series: Economic Sciences*. 2017. Issue 24-2. P. 92 – 95 (0,4 of the printed sheet).

6. Ivanova A. M. Efficiency of instruments of fiscal consolidation in the context of balancing public finance in Ukraine. I Investments: practice and experience. 2017. № 14. P. 61 – 67 (0,66 of the printed sheet).

7. Ivanova A. Fiscal Consolidation: European Experience and the Need to Implement it in Ukraine. Narodnostopanski arhiv. 2016. Issue 4. P. 49 – 60 (0,76 of the printed sheet).

8. Ivanova A. The function of local governments in ensuring effective fiscal consolidation. Economic and social development of Ukraine in XXI century: national vision and globalization challenges: Collection of scientific articles. Dradt2Digital Publishing House, 2017. P. 81 – 83 (0,24 of the printed sheet).

9. Ivanova A., Marshalok T. Prospects and consequences of fiscal consolidation in conditions of budget decentralization. Modern determinants of fiscal policy: local and international dimension: monograph. / Ed. A. Krysovaty, A. Gospodarowicz. Wroclaw, 2016. P. 125 – 131 (0,48 of the printed sheet) (Author`s personal contribution: the characteristic features of implementation of fiscal consolidation in the conditions of decentralization of budget powers are found out) (0,24 of the printed sheet).

10. Ivanova A. M. Instruments of fiscal consolidation and analysis of their application in Ukraine. The fiscal space of sustainable socio-economic development of the state: monograph. / ed. by A. Krysovaty. Ternopil: TNEU, 2016. P. 100 – 115 (0,76 of the printed sheet).

11. Ivanova A. M. Direct taxation in the context of expanding the tax base in Ukraine. Areas of formation of the tax policy of Ukraine in the context of fiscal decentralization and expansion of the tax base: monograph. / ed. by A. Krysovaty, O. Desyatnyuk. Ternopil: TNEU, 2016. P. 93-104 (0,48 of the printed sheet).

Research papers that prove approbation materials:

12. Ivanova A. M. Theoretical and organizational principles of the conflict of fiscal interests of the centre and regions of Ukraine. The economic discourse: international collection of scientific papers on the materials of the International scientific-

practical Internet-conference «Globalization and european integration processes in the development of national economies» (Lviv, 25, November, 2014). Ternopil: Krok. 2014. Issue. 3. P. 206 – 210 (0,22 of the printed sheet).

13. Ivanova A. M. Socio-economic implications of fiscal consolidation. Economic and social development of Ukraine in XXI century: national vision and globalization challenges: abstract of the XII International science-practice conference Young Scientists (Ternopil, March 26-27, 2015). Ternopil: Aston, 2015. P. 152 – 153 (0,13 of the printed sheet).

14. Ivanova A., Marshalok T. Fiscal consolidation and fiscal decentralization are the prospects for joint implementation in Ukraine. Theoretical and applied aspects of the development of the agrarian business of Ukraine: materials of the Ukrainian scientific-practical conference with international participation (Ternopil, October 28, 2015). Ternopil: «Economic Opinion» 2015. P. 154 – 155 (0,12 of the printed sheet) (Author`s personal contribution: aspects of the impact of fiscal decentralization on implementation of fiscal consolidation policy are outlined) (0,06 of the printed sheet).

15. Ivanova A. M. Influence of fiscal consolidation on economic development of the state. National production and economics in conditions of reformation: state and prospects innovative development and interregional integration: Collection of scientific papers of International scientific and practical Internet-conference (Kamyanets-Podilskyi, October 30, 2015). Ternopil: Krok, 2015. P. 172 – 173 (0,1 of the printed sheet).

16. Ivanova A. M. The level of decentralization of budgetary powers: Ukrainian realities. Economic and social development of Ukraine in XXI century: national vision and globalization challenges: abstract of the XIII International science-practice conference Young Scientists (Ternopil, March 24-25, 2016). Ternopil: Vector, 2016. P. 120 – 121 (0,1 of the printed sheet).

17. Ivanova A. M. Financial adequacy of local budgets in conditions of decentralization. Economic Problems of the Modernity and Strategies for Innovative Economic Development: International Materials sciences conf. (Lviv, March 18-19, 2016). Lviv: LEF, 2016. Part 2. P. 70 – 73 (0,16 of the printed sheet).

18. Ivanova A. M. Decentralization of budgetary powers: advantages and disadvantages. Trends in planning and reforming the economy in modern conditions: a collection of theses of sciences works of international participant's sciences. conf. for students, graduate students and young scientists (Kyiv, March 25-26, 2016). Kyiv: Analytical Centre «New Economy», 2016. P. 109 – 111 (0,17 of the printed sheet).

19. Ivanova A. M. Direct taxes as a basis for filling local budgets. Innovation and Investment Issues of the Ukrainian Economy Development: Materials of the V Ukrainian Scientific and Practical Conference (Kyiv, December 8, 2016). – Kyiv: National Aviation University, 2016. P. 195 – 198 (0,13 of the printed sheet).

20. Ivanova A. M. Efficiency of fiscal consolidation tools in Ukraine. Current state and trends of the country's economy development: reports of the International Scientific and Practical Conference (Zaporizhia, December 16, 2016). Zaporizhia: Classic Private University, 2016. P. 146 – 149 (0,18 of the printed sheet).

21. Ivanova A. M. The European experience of applying fiscal rules in the context of fiscal consolidation. Modelling and forecasting of socio-economic international cooperation: materials of the international scientific-practical conference (Kyiv, September 1-2, 2017). Kyiv: V. I. Vernadsky Taurida National University, 2017. P. 95 – 99 (0,17 of the printed sheet).

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ.....	13
1.1. Еволюція наукових поглядів щодо ролі бюджету та бюджетних повноважень.....	13
1.2. Природа фіскальної консолідації та інструменти її реалізації.....	36
1.3. Фіскальна консолідація та децентралізація бюджетних повноважень: філософія взаємозв'язку та взаємозалежності.....	52
Висновки до розділу 1.....	69
РОЗДІЛ 2. ПРАГМАТИЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ.....	72
2.1. Моніторинг дисбалансів Зведеного бюджету України.....	72
2.2. Аналіз використання інструментів фіскальної консолідації в Україні.....	87
2.3. Оцінка заходів фіскальної консолідації в контексті забезпечення бюджетної та боргової безпеки в Україні.....	105
Висновки до розділу 2.....	120
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ЗДІЙСНЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ.....	123
3.1 Перспективи реалізації фіскальної консолідації з використанням економіко-математичних моделей.....	123
3.2 Посилення впливу децентралізації бюджетних повноважень на соціально-економічний розвиток регіонів України.....	140
3.3 Напрями реалізації фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень в Україні з урахуванням європейського досвіду.....	152
Висновки до розділу 3.....	164
ВИСНОВКИ.....	167
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	172
ДОДАТКИ.....	193

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВВП – валовий внутрішній продукт

ЦСПБ – циклічно скорегований первинний баланс

СЗДУ – сектор загального державного управління

ОМС – органи місцевого самоврядування

ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку

ЄСВ – єдиний соціальний внесок

МОП – Міжнародна організація праці

ПДФО – податок на доходи фізичних осіб

ПДВ – податок на додану вартість

МВФ – Міжнародний валютний фонд

ОВДП – облігації внутрішньої державної позики

ВРП – валовий регіональний продукт

ЄС – Європейський Союз

ЄАВТ – Європейської асоціації вільної торгівлі

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Однією із домінуючих проблем сучасної економічної системи України є розбалансованість публічних фінансів. За умов дефіцитності зведеного бюджету виникає необхідність пошуку альтернативних джерел наповнення дохідної частини бюджетів для фінансування закріплених бюджетних повноважень, які б сприяли розвитку ділової активності бізнесу та зростанню інноваційно-інвестиційного капіталу в державі. Водночас потребує оптимізації структура державних витрат у частині збільшення питомої ваги видатків розвитку, які стимулюватимуть інноваційну діяльність, інвестиційну активність та розширене відтворення. Актуальною також є проблема постійного нарощування боргових фінансів, що створює додаткове навантаження на бюджет країни та гальмує економічне зростання.

З огляду на це виникає необхідність проведення суттєвих змін у фіскальній політиці держави, а саме фіскальної консолідації, яка спрямовується на скорочення державного боргу та бюджетного дефіциту. Разом з цим, зростає роль субнаціональних урядових інституцій у проведенні фіскальної політики. Це зумовлено проведенням фіскальної децентралізації, яка передбачає розширення бюджетних повноважень органів місцевого самоврядування та значний перерозподіл доходів держави на користь місцевих органів влади. Вищезазначене актуалізує проблему збалансування державних фінансів із врахуванням інтересів органів місцевого самоврядування для досягнення сталого соціально-економічного розвитку регіонів України та держави загалом.

Вагомий внесок у дослідження сутності фіскальної консолідації зробили зарубіжні (А. Алесіна, С. Барріоз, Ф. Джаваззі, С. Лангедок, Л. Пенч, Р. Перотті, Р. Прайс, Дж. Сакс) та українські (Т. Єфименко, В. Козюк, А. Крисоватий, В. Кудряшов, Л. Лисяк, Д. Серебрянський, А. Соколовська, Л. Тарангул) вчені. Сутність бюджетної децентралізації відображена у працях знаних науковців: Ш. Бланкарта, Дж. Б'юкенена, І. Грицяка, В. Дем'янишина, О. Кириленко, І. Луніної, Р. Масгрейва, В. Оутса, А. Сазерленда, Ч. Тібо. Дослідження взаємозв'язку між фіскальною консолідацією та бюджетною децентралізацією

відображено у працях А. Ваттера, С. Вебба, Т. Гудспіда, Ю. Дарбі, М. Карліна, Л. де Мелло, А. Мускателлі, Дж. Роддена, Г. Роя, Л. Фельда, М. Фрайтага, К. Шальтегера.

Водночас наявність дискусійних питань щодо здійснення фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень підтверджує необхідність подальшого дослідження цих процесів, розроблення пропозицій щодо поглиблення взаємозв'язку між ними, що зумовило вибір теми дисертації та визначає її актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Матеріали дисертації є складовою науково-дослідних робіт кафедри податків та фіскальної політики Тернопільського національного економічного університету за такими темами: «Фіскальні виклики та асиметрії в умовах трансформації публічних фінансів: українські реалії» (державний реєстраційний номер 0117U000146), де автором розроблено теоретичні підходи до дослідження фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень в Україні, «Формування фіскального простору України в умовах глобалізаційних дисбалансів» (державний реєстраційний номер 0116U002498), де автором здійснено класифікацію інструментів фіскальної консолідації та аналіз їх використання в Україні, «Сучасна парадигма фіскальної політики України в умовах формування суспільства сталого розвитку» (державний реєстраційний номер 0112U007882), де автором запропоновано практичні рекомендації щодо напрямів збалансування публічних фінансів у контексті забезпечення сталого економічного розвитку в Україні, «Напрямки формування податкової політики України в контексті фіскальної децентралізації та розширення бази оподаткування» (державний реєстраційний номер 0115U002335), де автором означені напрями здійснення фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень у контексті розширення бази оподаткування в Україні.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є поглиблення теоретичних засад, обґрунтування методичних підходів до здійснення фіскальної

консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень та розробка практичних рекомендацій щодо її застосування в Україні.

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність вирішення таких завдань:

- проаналізувати та систематизувати наукові підходи до визначення ролі бюджету та бюджетних повноважень у суспільстві з метою поглиблення розуміння їх сутності та виокремлення історичних етапів становлення бюджету як інструменту впливу уряду на соціально-економічні процеси в державі;

- розкрити зміст фіскальної консолідації та виділити інструменти її реалізації з метою обґрунтування необхідності та окреслення шляхів збалансування публічних фінансів в Україні;

- дослідити філософію взаємозв'язку та взаємозалежності фіскальної консолідації та децентралізації бюджетних повноважень для розробки механізму їх спільної реалізації;

- провести моніторинг дисбалансів Зведеного бюджету України з метою виявлення причин і наслідків бюджетного дефіциту та державного боргу;

- здійснити аналіз використання інструментів фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень в Україні з метою виокремлення позитивних та негативних наслідків її проведення;

- провести оцінку заходів фіскальної консолідації в контексті забезпечення бюджетної та боргової безпеки в Україні як основних індикаторів її успішної реалізації;

- оцінити вплив інструментів фіскальної консолідації на рівень державного боргу в Україні за допомогою економіко-математичного моделювання;

- визначити вплив децентралізації бюджетних повноважень на соціально-економічний розвиток регіонів з урахуванням специфіки таких територій;

- окреслити можливості використання європейського досвіду в Україні щодо здійснення фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних

повноважень та розробити вектори реалізації фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень у сучасних умовах.

Об'єктом дослідження є фіскальна консолідація як інструмент збалансування публічних фінансів в Україні.

Предмет дослідження – теоретико-методичні та практичні засади реалізації фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дисертаційної роботи є фундаментальні положення економічної теорії та теорії фінансів, викладені в наукових працях зарубіжних та українських вчених.

Для вирішення окреслених у дисертаційній роботі завдань та досягнення мети дослідження використано діалектичний метод пізнання, який забезпечив аналіз явищ і процесів у їх розвитку, визначив їхній взаємозв'язок та взаємозалежності. У процесі дослідження також застосовано: методи теоретичного узагальнення, аналізу і синтезу (при визначенні понятійного апарату дослідження), історичний метод, метод наукової абстракції та системний підхід (при дослідженні теоретико-організаційних засад здійснення фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень), методи порівняльного аналізу, графічного зображення та спостереження (при аналізі вітчизняної практики реалізації фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень), метод екстраполяції (при прогнозуванні величини державного боргу та дефіциту бюджету), метод кореляційно-регресійного аналізу (при моделюванні залежності величини державного боргу та валового регіонального продукту від податкових, бюджетних та економічних чинників).

Інформаційну основу дослідження становлять закони України та інші нормативно-правові акти з питань фіскального регулювання, матеріали Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України, Національного банку України, періодичні видання вітчизняних та міжнародних фінансових і фіскальних організацій.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в теоретичному обґрунтуванні природи та змісту фіскальної консолідації в умовах децентралізації

бюджетних повноважень та розробці пріоритетних напрямків реалізації фіскальної консолідації в контексті забезпечення сталого соціально-економічного розвитку в Україні. Основні положення, що визначають наукову новизну дисертаційної роботи, полягають у такому:

удосконалено:

- трактування сутності фіскальної консолідації як сукупності заходів державного управлінського впливу, спрямованих на оптимізацію обсягів і структури доходів та видатків бюджету, що здійснюються з метою врегулювання обсягів бюджетного дефіциту та державного боргу до рівня, який забезпечує бюджетну та боргову безпеку держави. На відміну від існуючих, такий підхід дозволяє розглядати фіскальну консолідацію не лише з позиції тактичних заходів збалансування державних фінансів у короткостроковому періоді, а як спосіб досягнення належного рівня боргової та бюджетної безпеки шляхом розробки стратегії фіскальної політики на довгострокову перспективу;

- систематизацію інструментів фіскальної консолідації, які запропоновано розмежувати на податкові (розширення бази оподаткування, підвищення податкових ставок, зменшення податкових пільг, здійснення перерозподілу податкового навантаження від прямих податків до непрямих податків), бюджетні (оптимізація обсягів та структури видатків, врегулювання системи міжбюджетних відносин, розширення неподаткових джерел формування доходів, покращення процесу управління державним майном) та боргові (зміна дохідності позик у сторону зниження, списання частини боргу, відстрочення та розстрочення виплат частини боргу), що, на відміну від існуючої систематизації, дасть можливість підвищити ефективність реалізації фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень;

- науково-методичні підходи до здійснення фіскальної консолідації в частині збалансування її інструментів, систематизації заходів фіскальної консолідації та оптимізації способів узгодження дій державних і місцевих органів влади в процесі децентралізації бюджетних повноважень. Їх реалізація дасть змогу зменшити рівень бюджетного дефіциту, конкретизувати джерела фінансування

державним та місцевими бюджетами суспільних видатків та сприятиме сталому соціально-економічному розвитку регіонів і держави загалом;

набули подальшого розвитку:

- науково-методичні засади функціонування інструментарію фіскальної консолідації та виявлено причинно-наслідкові зав'язки між податками, бюджетними видатками, окремими макроекономічними показниками та рівнем державного боргу за використання економіко-математичної моделі факторного впливу. Це дозволило сформулювати пропозиції щодо оптимального поєднання інструментів фіскальної консолідації, обрати альтернативний варіант її здійснення для забезпечення боргової стійкості та досягнення належного рівня соціально-економічного розвитку в Україні;

- науково-теоретичні підходи до обґрунтування необхідності розширення бюджетних повноважень органів місцевого самоврядування як платформи для здійснення фіскальної консолідації шляхом встановлення взаємозв'язку та взаємовпливу обсягів податкових надходжень та видатків місцевих бюджетів на рівень валового регіонального продукту за регіонами. Це дало змогу виявити асиметрії регіонального розвитку та чинники, які впливають на неї, врахування яких сприятиме підвищенню ефективності проведення децентралізації бюджетних повноважень;

- науково-методичні підходи до оцінювання боргової стійкості держави через доповнення переліку індикаторів боргової безпеки (відношення обсягу сукупного зовнішнього боргу до ВВП, відношення обсягу сукупного внутрішнього боргу до ВВП, відношення обсягу зовнішнього боргу до сальдо річного експорту-імпорту товарів та послуг) і встановлення граничних їх значень, що характеризують різні рівні боргового навантаження на державні фінанси. Це дозволить підвищити ефективність управління державним боргом України та сприятиме, крізь призму трансформації боргового навантаження на бюджет, підвищенню якості управлінських рішень під час реалізації фіскальної консолідації;

- теоретико-організаційні підходи до обґрунтування комплексу заходів щодо удосконалення здійснення фіскальної консолідації шляхом запровадження та законодавчого закріплення фіскальних правил, зокрема правила бюджетного балансу в частині обмеження можливості збільшення обсягів державних видатків протягом бюджетного періоду та правила боргу, яке передбачає використання державних запозичень винятково на інвестиції, а не на фінансування поточних видатків. Це дозволить на практиці реалізувати наявні відмінності у використанні інструментарію фіскальної консолідації та децентралізації бюджетних повноважень.

Практичне значення отриманих результатів. Матеріали дослідження мають теоретичне та практичне значення. Рекомендації та науково-практичні висновки щодо дослідження основних проблем реалізації фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень отримали застосування в діяльності Комітету Верховної Ради України з питань бюджету при формуванні концептуальних засад розробки стратегії та тактики бюджетної політики (довідка № 04-13/14-2147 (233308) від 12.10.2017 р.).

Висновки та пропозиції щодо здійснення децентралізації бюджетних повноважень з урахуванням особливостей регіонів України використано в діяльності Хмельницької обласної державної адміністрації при формуванні стратегії соціально-економічного розвитку Хмельницької області (довідка № 99/02-13-3190/2017 від 18.07.2017 р.) та Запорізької обласної державної адміністрації при розробці стратегії розвитку області в умовах децентралізації (довідка № 08-26/2804 від 26.09.2017 р.).

Рекомендації автора щодо зміни бази оподаткування податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, та встановлення прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб були використані Головним управлінням Державної фіскальної служби в Хмельницькій області при підготовці пропозицій щодо вдосконалення податкового законодавства (довідка № 9766/10/22-01-01-12 від 24.07.2017 р.).

Матеріали дисертації використовуються в навчальному процесі Тернопільського національного економічного університету при викладанні дисциплін «Податкова система», «Наукові основи фіскальної теорії», «Податки та фіскальна політика» (довідка № 126-06/1685 від 30.08.2017 р.).

Особистий внесок здобувача Дисертація є одноосібним науковим дослідженням. Сформульовані в роботі висновки, рекомендації та пропозиції одержані автором самостійно і є його науковим здобутком.

Апробація матеріалів дисертації Основні положення та результати дисертаційної роботи доповідалися та обговорювалися на 12 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Глобалізаційні та євроінтеграційні процеси в розвитку національних економік» (м. Львів, 2014); «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації» (м. Тернопіль, 2015); «Теоретичні та прикладні аспекти розвитку аграрного бізнесу України» (м. Тернопіль, 2015); «Національне виробництво й економіка в умовах реформування: стан і перспективи інноваційного розвитку та міжрегіональної інтеграції» (м. Кам'янець-Подільський, 2015); «Економічні проблеми сучасності та стратегії інноваційного розвитку економіки» (м. Львів, 2016); «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації» (м. Тернопіль, 2016); «Тенденції планування та реформування економіки в сучасних умовах» (м. Київ, 2016); «Інноваційно-інвестиційні проблеми розвитку економіки України» (м. Київ, 2016); «Сучасний стан і тенденції розвитку економіки країни» (м. Запоріжжя, 2016); «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації» (м. Тернопіль, 2017); «Сучасні детермінанти фіскальної політики: локальний та міжнародний вимір» (м. Тернопіль, 2017); «Моделювання та прогнозування соціально-економічного міжнародного співробітництва» (м. Київ, 2017).

Публікації. За основними результатами дисертації опубліковано 21 наукову працю загальним обсягом 7,59 д. а. (з яких 6,92 д. а. належать особисто автору), у тому числі: 6 статей – у наукових фахових виданнях (з яких 1 стаття – в

електронному фаховому виданні), 1 публікація – в науковому періодичному виданні іншої держави (Болгарія), 3 розділи – в колективних монографіях, 1 публікація – в іншому виданні, 10 публікацій апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації становить 232 сторінки. Основний текст роботи викладений на 171 сторінці. Дисертація містить 49 таблиць, 25 рисунків та 25 додатків на 40 сторінках. Список використаних джерел налічує 215 найменувань на 21 сторінці.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ В УМОВА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

1.1. Еволюція наукових поглядів щодо ролі бюджету та бюджетних повноважень

Становлення держави на всіх етапах історичного розвитку сприяє вдосконаленню фінансових відносин, які ґрунтуються на бюджетних ресурсах. У наукових диспутах XX – початку XXI століття саме бюджету належить провідна роль дієвого інструменту впливу уряду на соціально-економічні процеси, зокрема, забезпечення економічного зростання, цінової стабільності та повної зайнятості.

Бюджет як економічна категорія виник в кінці XV – на початку XVI століття, в епоху занепаду середньовічного феодалізму і переходом від простого товарного виробництва до капіталізму, зокрема торгівельного. Його поява пов'язана із відокремленням фінансів монарха від державних фінансів та обмеженням влади першого конституційними нормами.

Термін «бюджет» (від старонорманського bougette – кошіль, сумка, шкіряний мішок) – це схема доходів і витрат певної особи (сім'ї, фірми, організації, держави тощо), встановлена на певний період [144, с. 47]. З позиції макроекономіки – це єдиний документ, який об'єднує всі доходи і видатки держави. В сучасній науковій літературі термін «бюджет» розглядається ширше (додаток А), не лише як фінансовий план держави на певний період, але й як важливий інструмент регулювання соціально-економічного розвитку держави.

Зародження та функціонування бюджету, бюджетної системи, бюджетних повноважень та бюджетних відносин безпосередньо пов'язано із процесами становлення та розвитку держави. Об'єктивним є той факт, що для виконання своїх функцій державі потрібні фінансові ресурси, водночас виникає необхідність у

складанні кошторисів, які б відображали рух зібраних грошових коштів і здійснених державою витрат. Такі кошториси, за своєю природою, були прототипом бюджету і відображали початкову практику його складання.

З метою визначення сутності бюджету та з'ясування внеску економічної науки щодо розкриття його ролі як інструменту державного регулювання економіки слід розкрити зміст наукових підходів економічних шкіл (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Підходи економічних шкіл до визначення ролі бюджету в суспільстві*

Наукові школи	Роль бюджету в суспільстві	Стан державного бюджету	Управління бюджетними коштами
Меркантилізм	мінімальна	бюджет збалансований	централізоване
Камералізм	мінімальна	бюджет збалансований	централізоване
Фізіократи	мінімальна	бюджет збалансований	централізоване
Класична економічна школа	мінімальна	бюджет збалансований	розподіл бюджетних повноважень між центром та провінціями
Історична школа	вагома	бюджет збалансований	розподіл бюджетних повноважень між центром та органами місцевого самоврядування
Кейнсіанство	провідна	дефіцитне фінансування	централізоване
Монетаризм	негативна	дефіцитне фінансування бюджету	централізоване
«Економіка пропозиції»	провідна	бюджет збалансований	централізоване
Інституціоналізм	бюджет як регулятор економічної стабілізації	бюджет збалансований	бюджетний федералізм

*Складено автором.

Першими науковими дослідженнями державного господарства, і, зокрема, бюджету є праці меркантилістів. Так, як дана течія розвивалася в епоху «Великих географічних відкриттів», не дивним є той факт, що меркантилісти вважали зовнішню торгівлю основним джерелом державного багатства, а її розвиток –

головною ціллю економічної політики держави. Відтак, бюджет, в його сучасному розумінні, науковцями того періоду не досліджувався. Проте, увага на доходах держави та витрати, які вона здійснює не залишалися без уваги.

Представник італійського меркантилізму Д. Караффа розділив витрати королівства на три групи: витрати на оборону, витрати на утримання короля та витрати на задоволення надзвичайних потреб. Основним джерелом формування бюджету вважав домени, найбільш повне визначення яких в кінці ХІХ століття дав український фінансист І. Янжул, на думку якого, домени – це все майно, яке належить державі і приносить дохід казни. До такого майна він відносить: усю землю, яка призначена для культури; ліси; речові права на користування приватним майном (*jura in re aliena*); будь які капітали, які належать уряду [167, с. 93]. Щодо податків, як джерела наповнення бюджету, то на думку Д. Караффа, вони повинні бути не великі та наповнювати державну казну лише в період надзвичайного часу.

Подальші дослідження меркантилістів у цій сфері ґрунтувалися на збагаченні держави, оскільки вважали, що чим більше в країні грошей, тим багатшою вона є. Так, італійський мислитель Н. Макіавеллі (кінець ХV – початок ХVІ ст.) у своїй праці «Державець» [113] висловив думку про те, що держава, яка піклується про свою незалежність повинна збирати якомога більше грошей у вигляді податків із підданих.

Пізніше, французький політик, економіст та професор права Ж. Боден (ХVІ ст.) в своїй праці «Шість книг про державу» [12] вперше здійснив класифікацію державних доходів, до яких відніс: домени, данину з підкорених народів, мито з ввезення та вивезення товарів, прибутки із торгівлі, побори із союзників, подарунки від дружніх держав та трофеї від ворогів [12, с. 690]. Що стосується податків, то Ж. Боден вважав їх «необхідним злом» і рекомендував звертатися до них лише в період крайньої необхідності. Основним джерелом наповнення казни, на його думку, мають бути домени та мита, які мають спрямовуватися на утримання короля, благодійність, утримання війська та будівництво мостів, фортець та суспільних споруд.

Аналізом джерел наповнення державної казни займалися й англійські філософи та економісти, зокрема Т. Гоббс [21] (XVI – XVII ст.), який в податках вбачав основне джерело наповнення бюджету. Він вважав, що саме непрямі податки є більш справедливими, проте, пізніше, під впливом найвідомішого економіста тих часів Дж. Локка [111], який відстоював обкладання землевласників лише одним податком – поземельним, віддав перевагу прямим податкам.

Відтак, можна підсумувати, що меркантилізм як наукова течія передбачає дослідження поточних проблем ведення державного господарства, в якому вирішення таких проблем ґрунтується не на системному аналізі, а на особистій думці тієї чи іншої особи. Дослідження науковців цього періоду свідчать про ранній період розвитку економіки держави і її фінансового господарства, в тому числі бюджету.

Більш ширше бюджет держави досліджували пізні меркантилісти Німеччини (XVII – XVIII ст.), які в історію фінансової науки ввійшли як камералісти (лат. camera – крите приміщення, або казна, державна скарбниця). Камералісти першими здійснили систематизований аналіз державного господарства, зокрема бюджету. Так, Л. фон Секендорф пропонував запровадити організацію рахівництва доходів і витрат держави, а Ф. Юсті окремо досліджує доходи держави, її витрати та управління камеральними справами. Він здійснив поділ державних доходів на доходи від доменів, регалій та податків.

Іншим представником камеральної науки був австрійський міністр фінансів Й. Зонненфельс, який вважав, надходження в державну казну повинні відповідати витратам, які здійснює держава, при цьому витрати мають бути не більшими за надходження від податків і не повинні спричинити скорочення населення або занепаду будь-якої галузі народного господарства. На відміну від меркантилістів, Й. Зонненфельс був прихильником податків, як джерела наповнення бюджету та приватизації державного майна, оскільки вважав, що домени у приватних руках принесуть державі більше користі, ніж коли вони залишаться у державній власності.

Відтак, вчення камералістів будувалися таким чином, щоб максимізувати

податкові надходження, як основне джерело наповнення державної казни, за умови збереження потенціалу довгострокового економічного зростання. Щодо державних видатків, то камералісти вважали, що видатки мають бути інструментом стимулювання економічного розвитку і спрямовуватися на створення інфраструктури, що у майбутньому, спричинило б зростання державних доходів [9, с. 33 – 34]. Тобто, у працях камералістів, на відміну від меркантилістів, з'являються перші твердження про те, що бюджет, через систему доходів і видатків, виконує роль інструменту державного регулювання економічними процесами.

У другій половині XVIII ст. домінуючою концепцією ведення фінансового господарювання держави стають праці фізіократів, які на відміну від меркантилістів займаються розробкою не лише практичних порад в управлінні державним господарством, але й розробляють перші теоретичні концепції. У цей період виникли перші обґрунтовані теорії оподаткування, як джерела наповнення бюджету. Так, французький фізіократ П. Буагільбер пропонує стимулювати розвиток занедбаного тоді сільського господарства через проведення податкової реформи. В її основу була покладена ідея заміни регресійного оподаткування пропорційним або прогресивним, що дало б змогу в рівних пропорціях оподатковувати як духовенство, так і бідняків. Така концепція є досить актуальною і в сучасному світі. Також П. Буагільбер пропонував звільнити внутрішню торгівлю від мит, що, на його думку, дозволить розширити внутрішній ринок, посилити поділ праці та зумовить зростання обігу товарів і грошей [152, с. 49].

Значний вплив на розвиток ідей фізіократів мали праці В. Мірабо, Ф. Кене та А. Тюрго, які, переважно досліджували дохідну частину бюджету, зокрема, податки. Так, В. Мірабо та Ф. Кене висловлювали ідею єдиного податку на чистий дохід (*produit net*), а одним із принципів оподаткування, на думку Ф. Кене, є те, що «податок не повинен бути обтяжливим або непропорційним обсягу національного доходу, його підвищення повинно мати місце лише у разі зростання останнього...» [101, с. 433 – 434]. При цьому, вчений підкреслює, що податок – це не данина, а частина доходу бюджету, яку уряд отримує для покриття суспільних потреб.

Важливий внесок у розвиток теорії оподаткування зробив А. Тюрго [157, с. 509 – 512], який вперше довів, що при наявності міжнародного обміну податок, який введений в одній країні, насправді сплачується іншими країнами. Тому, вчений був прихильником введення єдиного податку в формі точно визначеної фіксованої суми, яка б припадала на земельну ренту, оскільки вважав, що вільна торгівля, без сплати будь яких мит, є надійним способом забезпечення найвищого розвитку національної промисловості.

Вчення фізіократів базувалися на тому, що основним джерелом доходів бюджету є податки і були противниками отримання позик, які мають непродуктивний характер, вважаючи, що джерелом задоволення надзвичайних потреб має слугувати процвітання народу, а не кредитні ресурси, які породжують «всепоживаючі борги». Фізіократи рішуче вимагали обмежити державне втручання в економічні процеси, оскільки вважали, що це призводить до скорочення багатства нації, відтак, бюджет, у той період, не вважався інструментом регулювання економіки.

Особливої уваги застосовують дослідження представників класичної політичної економії, які майже два століття були джерелом фундаментального дослідження економічного розвитку. Предтечею цього напрямку стали дослідження англійського економіста, філософа В. Петті (XVII ст.), який присвячував свої праці проблемам оподаткування. Він виступав проти оподаткування капіталу та перекладання податків на ренту землевласників, однак вважав, що податки можуть мати позитивний вплив на розвиток економіки: «Наприклад, припустимо, що гроші відбираються через податок у того, хто їх витрачає на зайву їжу й питво, і передаються іншому, хто застосовує їх на поліпшення обробки землі, рибальство, розробку рудників, на обладнання мануфактур і т. д. Зрозуміло, що такий податок вигідний державі, членами якої є вищезгадані особи» [126, с. 172]. Така теза В. Петті, на нашу думку, влучно підкреслює вплив державного бюджету на розвиток економіки, яка шляхом регулювання рівня величини податків може стимулювати розвиток тієї чи іншої галузі господарювання. В. Петті вбачав у державі рушійну силу розвитку

економіки, оскільки активи промислової буржуазії в ті часи ще були слабкі. Однак, вже на початку XVIII ст. позиції буржуазії стали міцнішими і державна підтримка лише заважала розвитку економіки, що і зумовило появу та розвиток класичної політичної економії.

Основними представниками класичної політичної економії стали економісти з Великобританії А. Сміт та Д. Рікардо (XVIII – поч. XIX ст.), проблематикою дослідження яких були доходи держави, її видатки та державні борги. У своїй праці «Дослідження про природу і причини багатства народів» [145], А. Сміт виділяє три основних джерела багатства держави – земля, праця, капітал, які забезпечують приватний дохід у вигляді ренти, заробітної плати та прибутку, кожен з яких має у різних формах обкладатися податком.

Разом з тим, А. Сміт розробив трудову теорію вартості та концепцію продуктивності праці, де поділив працю на продуктивну, яка обмінюється на капітал, та непродуктивну, яка обмінюється на дохід. Відповідно до цього, розкрив суть державних доходів та державних видатків, які є складовими бюджету. При цьому, А. Сміт розвивав теорію мінімального державного втручання в економічні процеси, а відтак, і бюджету виділялася мінімальна роль як інструменту регулювання суспільними процесами. До сфери впливу держави, вчений відносив оборону, фінансування інфраструктури, державних діячів, правосуддя та охорону приватної власності.

Проводячи ідею мінімального втручання держави, А. Сміт здійснює поділ державних видатки на дві групи: видатки, які мають загальне значення і можуть оплачуватися із суспільного доходу, і видатки, в яких зацікавлені окремі особи. Розвитком цієї ідеї стало розмежування державного та місцевого фінансового господарювання. Він вважав, що витрати, які понесені на користь певної громади повинні сплачуватися з доходів цієї громади, оскільки несправедливо змушувати все суспільство нести витрати, які приносять корисність тільки для певної його частини. Лише витрати на оборону і утримання державного апарату через податки повинне сплачувати усе суспільство. Такий тезис класика економічної науки є першим теоретичним обґрунтуванням необхідності розподілу бюджетних

повноважень, тобто прав і обов'язків з управління централізованими грошовими коштами між державною та місцевою владою, який набув широкого розвитку в середині ХХ – на початку ХХІ ст.

Особливу увагу, А. Сміт приділяв організації оборони, яка в епоху розвитку технічних засобів безпосередньо залежала від стану промисловості – «перемогти може той народ, який зможе винести витрати виробництва вогнепальної зброї» [145, с. 448]. У той же час, зростання державного боргу він пов'язує із війною та бажанням правителів розширити свої володіння за рахунок колоній, які на його думку продукують неефективні видатки.

На основі дослідження бюджету, тобто доходів і витрат держави, класична політекономія розкриває сутність первинного і вторинного розподілу національного доходу: первинний передбачає отримання доходу за наступною схемою: праця – заробітна плата, капітал – прибуток, земля – рента; вторинний розподіл здійснюється шляхом перерозподілення податків отриманих з первинних доходів, які через видатки держави формують доходи осіб, які задіяні у державному апараті, тобто мають фіскальне походження.

Подальші дослідження податків, як окремої категорії доходів держави набули своє відображення у працях учнях А. Сміта – Д. Рікардо. Зокрема, у своїй праці «Засади політичної економії і податкового обкладання», він назвав податки «великим злом», оскільки вони є «частиною праці країни, якою володів раніше платник податку і яка тепер потрапляє в руки держави» [138, с. 155]. Особливо критично Д. Рікардо ставився до оподаткування заробітної плати, оскільки, це призводить до її зростання, що, відповідно, зменшує норму прибутку на капітал. Що ж стосується ренти, то вчений вважає, що цей вид податку припадає цілковито на землевласників і не перекладається на інший клас споживачів, що робить його прийнятним для покриття державних витрат.

Особливої уваги заслуговують дослідження класиків сутності державного боргу, який на їхню думку є продуктом браку звичайних доходів держави, таких як податки, а основною причиною зростання державного боргу вважали здійснення військових витрат, які є непродуктивними витратами держави. При цьому, позики,

що надавалися державі під проценти, створювали додаткове джерело витрат держави. Справедливим є судження, А. Сміта про це, що державні позики за своїм змістом є антиципованими податками, тобто взятими наперед. Саме тому, А. Сміт і Д. Рікардо вкрай негативно ставилися до наявності великого державного боргу, який, на їхню думку, гальмує економічний розвиток.

Відтак, в працях класиків, бюджет починає розглядається як інструмент перерозподілу фінансових ресурсів в межах країні. При цьому, велику роль відіграють податки, як джерело наповнення бюджету та інструмент стимулювання розвитку промисловості тих часів.

Подальший розвиток досліджень бюджету знайшли своє відображення у працях німецької історичної школи, представниками якої були Б. Гільденбрант, А. Вагнер, Г. Шмолер, М. Вебер, Л. Brentano (XIX ст.) [165]. Вчення історичної школи будувалися на необхідності державного втручання в економічні процеси і збільшення функцій держави, а отже, зростала роль бюджету.

Яскравим представником нової історичної школи є професор Берлінського університету А. Вагнер, праці якого не втратили своєї актуальності і в сучасній фінансовій літературі. На відміну від класиків, А. Вагнер вважав, що державне втручання позитивно впливає на розвиток економіки, оскільки матеріальні блага приватних господарств у процесі здійснення фінансового господарства перетворюється на державні послуги (економіка споживання), в той час послуги держави створюють такі умови для приватних господарств, які кількісно збільшують обсяги нових матеріальних цінностей. Цей процес він називає «фінансовою економікою», під якою розуміє державний бюджет [214]. Німецький вчений також відстоює право держави на володіння і розпорядження засобами виробництва, такими як земля, ліс тощо, визначаючи їх як важливе джерело формування бюджету.

Досліджуючи втручання держави в господарське життя, А. Вагнер визначає межі цього втручання і доводить, що вони постійно змінюються в залежності від періоду розквіту чи занепаду економіки. Розвиток цих ідей привів науковця до формулювання закону, який відомий як закон Вагнера [8]. Суть закону полягає в

тому, що темпи зростання державних видатків є вищими, ніж темпи зростання валового внутрішнього продукту (ВВП). Проте, в сучасних умовах здійснення державних видатків, закон Вагнера не завжди спрацьовує (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Темп зміни витрат та ВВП в країнах Європи в 2008 – 2016 рр.*

Категорія	Роки							
	2009 / 2008	2010 / 2009	2011 / 2010	2012 / 2011	2013 / 2012	2014 / 2013	2015 / 2014	2016 / 2015
Німеччина								
Темп зміни витрат, %	4,9	4,2	-0,9	1,1	3,4	2,7	2,7	4,0
Темп зміни ВВП, %	-4,0	4,9	4,8	2,0	2,5	3,5	3,7	3,3
Іспанія								
Темп зміни витрат, %	7,5	-0,2	-0,6	2,0	-6,5	-0,4	1,1	0,3
Темп зміни ВВП, %	-3,3	0,2	-1,0	-2,9	-1,4	1,1	3,7	3,6
Франція								
Темп зміни витрат, %	4,1	2,5	2,1	3,0	1,6	1,7	1,4	1,1
Темп зміни ВВП, %	-2,8	3,1	3,0	1,3	1,4	1,2	1,9	2,0
Італія								
Темп зміни витрат, %	3,1	-0,5	1,0	1,3	0,0	0,8	0,6	-0,1
Темп зміни ВВП, %	-3,6	2,0	2,1	-1,5	-0,5	1,1	1,5	1,6
Великобританія								
Темп зміни витрат, %	3,5	3,9	0,1	2,6	0,1	2,5	0,8	1,7
Темп зміни ВВП, %	-2,9	3,5	3,6	2,9	3,9	4,8	2,8	3,6
Швеція								
Темп зміни витрат, %	2,4	3,1	2,7	2,9	3,6	2,7	3,5	4,4
Темп зміни ВВП, %	-2,9	7,0	3,9	0,8	2,3	4,4	6,2	4,7
Польща								
Темп зміни витрат, %	8,5	7,4	3,8	1,5	1,1	3,0	2,9	2,1
Темп зміни ВВП, %	6,7	5,3	8,4	4,0	1,7	3,8	4,6	3,0
Україна								
Темп зміни витрат, %	-0,6	22,9	10,3	18,1	2,7	3,4	30,0	22,9
Темп зміни ВВП, %	-3,7	18,5	21,6	7,0	3,3	7,7	26,3	20,4

*Складено автором за даними [16; 70; 71; 72; 73; 74; 75; 76; 77; 78; 195; 213].

На основі даних табл. 1.2 видно, що в усіх аналізованих країнах спостерігаються періоди, коли темпи зростання ВВП є вищими, ніж темпи зростання урядових витрат, що пов'язано зі зміною ролі державного бюджету в процесі забезпечення соціально-економічного розвитку держави у ХХІ ст., у порівнянні з ХІХ ст. Тому, твердження про виключний взаємозв'язок темпів зростання державних видатків та темпів зростання ВВП не відповідає сучасній практиці, проте існування цього зв'язку є беззаперечним.

Для активного регулювання економічними процесами державі необхідні фінансові ресурси, зокрема податки, надходження від яких забезпечують життєдіяльність країни. А. Вагнер вважав, що за допомогою податків можна ліквідувати соціальну асиметрію, шляхом збільшення податків для багатих і зменшення їх для малозабезпечених, що дозволить більш рівномірно розподіляти національне багатство.

На відміну від класиків, А. Вагнер був прихильником державного кредиту, вбачаючи в ньому джерело «невичерпного фонду» держави, за допомогою якого можна задовольнити більше потреб нації.

З другої половини XIX ст. у центрі уваги дослідників перебувають не лише проблеми державного фінансового господарювання, але й роль місцевих фінансових ресурсів у формуванні сукупного багатства нації. А. Вагнер підтримує ідею розвитку місцевого самоврядування, обґрунтовуючи необхідність передачі у власність місцевим органам влади комунальних підприємств. Він вважав, що місцеве самоврядування повинно мати власні фінансові ресурси. Зокрема, для великих міст він пропонував введення місцевого подомового податку із щорічними оцінками вартості майна, що стало передумовою до виникнення сучасного податку на нерухомість, який складає основу місцевих бюджетів багатьох країн. Погоджуємося із твердженням вченого про те, що ефективна організація місцевих бюджетів сприяє доцільному використанню коштів і здійснює рівномірний розподіл податкового тягара між населенням окремих регіонів.

Основою сучасних макроекономічних теорій бюджету стала фундаментальна ідея Дж. Кейнса про те, що індустріальна економіка не спроможна самостійно використовувати наявні в неї господарські ресурси, що продукує появу криз та безробіття, тому постає необхідність державного регулювання економічними процесами.

Особливу увагу Дж. Кейнс приділяє фіскальній політиці держави, тобто регулюванню співвідношення бюджетних доходів і витрат, що є найбільш дієвим інструментом державного регулювання економіки [100, с. 295]. На думку вченого, шляхом нарощування витрат (збільшення державних закупівель та інвестицій) на

державний бюджет покладається завдання забезпечення повної зайнятості, при цьому збільшення втрат бюджету буде компенсуватися за рахунок нових податкових надходжень, які утворюються шляхом збільшення виробництва і розширення зайнятості. Це підтверджується в США в період Другої світової війни у 1943 – 1944 рр., коли збільшення видатків на оборону зросло на 540 млрд. дол. (у цінах 1996 р.), а рівень безробіття знизився на 4% (у 1942 р. – рівень безробіття становив – 4,7%, а у 1944 р. – 0,7%). У цей же період ВВП збільшилося на 430 млрд. дол. [173].

На початку ХХ ст. науковці активно відстоювали ідею незбалансованого бюджету, тобто затвердження бюджету з дефіцитом. Українська фінансова наука розглядає дефіцит бюджету як похідне економічне поняття від бюджету держави. Зокрема, В. Андрущенко під бюджетним дефіцитом розуміє фінансовий результат за бюджетними операціями в розмірі перевищення видатків бюджетів над його доходами за певний період [15, с. 744]. В. Дем'янишин розглядає бюджетний дефіцит як частину бюджетних відносин з приводу мобілізації певного обсягу доходів, якого не вистачає для покриття різниці між доходами та видатками бюджету [27, с. 136]. На нашу думку, бюджетний дефіцит – це перевищення видатків над доходами, яке покривається за рахунок позабюджетних джерел, таких як внутрішні та зовнішні запозичення.

Прихильником незбалансованого бюджету був і Дж. Кейнс, який відстоював необхідність у період криз здійснювати дефіцитне фінансування бюджету за рахунок випуску і розміщення на ринку урядових цінних паперів, що дозволить державі стимулювати і координувати економічну активність. Вчений вважав, що державні інвестиції і поточні видатки можуть фінансуватися в борг. При цьому, Дж. Кейнс стверджував, що зростання заборгованості державного і місцевих бюджетів є невід'ємною частиною державного регулювання «ефективного попиту». Водночас, вчений не виключає можливості емісійного покриття бюджетного дефіциту, хоча й зазначає, що цей захід є тимчасовим. Додаткове друкування грошей спричинює інфляцію, що, в результаті, призводить до податку на всіх власників знецінених грошей відповідно до їх наявності у кожного, тобто

до інфляційного податку, якого не може уникнути жоден громадянин. З цього приводу Дж. Кейнс стверджує: «те, що отримують від друкарського верстата, рівнозначне, наприклад, збору податку з пива чи прибутку. Витрати уряду мають покриватися населенням. Непокритого дефіциту не існує» [99, с. 120]. Відтак, з часу Дж. Кейнса починає розвиватися концепція «дефіцитного фінансування» бюджету, яка сприяє розвитку ринку позичкових капіталів.

Послідовники Дж. Кейнса – неокейнсіанці (Дж. Хікс, Е. Хансен, Р. Харрод), продовжуючи розвивати теорії чистого кейнсіанства, запропонували так звану «антициклічну теорію» державного втручання, аналізуючи не лише фази кризи, а й весь економічний цикл: криза – депресія – поживлення – піднесення. Суть теорії зводилася до того, що уряд здійснює активні дії, спрямовані на розширення сукупного попиту у період криз та обмежує його у період економічного піднесення. При цьому, головними інструментами такого регулювання вважалися податки та державні видатки, бюджетний дефіцит та інструменти грошово-кредитної політики (регулювання валютного курсу, процентних ставок, банківських резервів), яку проводив центральний банк.

Подальші дослідження циклічних коливань економіки неокейнсіанцями знайшли своє відображення в концепції «бюджетного стабілізатора», тобто бюджетні видатки, податки, виплати по безробіттю, соціальні внески автоматично реагують на будь-які зміни в економічному середовищі. На думку прихильників цієї концепції, державний бюджет включає в себе групу стабілізаторів, зокрема податків і державних видатків, які мають вплив на економічний цикл. Відповідно, зміна у співвідношенні видатки-податки утворює механізм вбудованих стабілізаторів.

Продовжуючи ідею Дж. Кейнса щодо «дефіцитного фінансування», його послідовники пішли далі, стверджуючи, що бюджету належить провідна роль у забезпеченні економічного розвитку з одночасним згладжуванням циклічних коливань навіть тоді, коли сам бюджет є розбалансованим, тобто дефіцитним. Значне зростання бюджетних дефіцитів у 30-х роках ХХ століття пов'язане з «Великою депресією» зумовило перегляд класичної концепції обов'язкової

бюджетної рівноваги. Ряд економістів, зокрема В. Катчінг, С. Сліхтер, В. Фостер та інші, відмовилися від політики «здорових фінансів», яка передбачала щорічне збалансування бюджету, а натомість, доводили необхідність витратити більше коштів. На думку неокейнсіанців, у період кризи доцільним є зростання державних витрат та зменшення рівня оподаткування, що сприятиме розвитку виробництва. В період піднесення, державні видатки повинні зменшуватися, а податки – зростати, створюючи при цьому резерв бюджетних ресурсів, які будуть спрямовуватися на погашення боргу, що утворився в період кризи.

За таких умов, виникає концепція «циклічного балансування» державного бюджету, яку репрезентували представники Стокгольмської школи (Е. Ліндаль, Г. Мюрдаль, Б. Олін). Згідно цієї концепції державний бюджет повинен бути збалансованим в межах циклу, тобто загальна сума доходів за роки циклу має дорівнювати сукупному обсягу видатків, а дефіцит, який виникає у період спаду та депресії покривається за рахунок надлишків, які утворюються в період піднесення. Подальші дослідження цієї концепції розвивалися за двома напрямками – «бюджетного накачування» та «компенсуючого бюджету». Перший напрямок, ґрунтуючись на кейнсіанських теоріях, передбачав фінансування державних видатків у борг, що зумовлює зростання ролі бюджетного дефіциту та державного боргу як інструментів регулювання економіки. Однак, в кінцевому підсумку, передбачають збалансування бюджету в межах циклу. В свою чергу, представники «компенсуючого бюджету» вважають, що бюджет не обов'язково повинен бути збалансованим, а навпаки, повинен мати постійний дефіцит.

Подальша еволюція наукових поглядів кейнсіанців доводила необхідність обмеження бюджетних дефіцитів і створення «визначених правил» здійснення бюджетної політики. Американські науковці Дж. Корідс і С. Суманський виділили три основні типи правил проведення урядом бюджетної політики. Зокрема, перший тип правил передбачає збалансованість бюджету або чітко визначену граничну величину бюджетного дефіциту і включає: повне збалансування доходів і видатків, з одночасною заборною державних запозичень або обмеження бюджетного дефіциту визначеною часткою ВВП; балансування доходів, витрат і розміру

бюджетного дефіциту; балансування поточних доходів і витрат з використанням позик для фінансування капітальних видатків. Другий тип правил стосується позик і передбачає: заборону внутрішніх державних позик; заборону позик у центрального банку; пропорційне обмеження позик відносно попередньо отриманих доходів і здійснених видатків. Третій тип правил стосується розмірів державного боргу та резервів і включають: обмеження величини чистої заборгованості відносно ВВП; визначення величини резервів позабюджетних фондів [118, с. 13]. Ці фіскальні правила діють і в сучасному світі, активно застосовуючись в країнах Європейського Союзу, США, Японії, підкреслюючи важливу роль бюджету як антикризового інструменту державного регулювання.

Заперечували можливість циклічного регулювання економіки фіскальними інструментами представники монетаризму, які в традиціях класицизму вважали, що економіка є саморегульована, а сфера впливу держави обмежується грошово-кредитною політикою. Зокрема, М. Фрідмен вважав, що фінансувати бюджетний дефіцит потрібно за допомогою емісії грошей, а бюджетний профіцит використовувати для вилучення зайвих грошей з обігу [161, с. 143]. Проте, вчений стверджував, що додаткова емісія зумовлює інфляцію, головною причиною якої є фіскальна політика держави, яка спрямовується на зростання державних видатків, які фінансувалися за рахунок позик. В результаті, бюджетний дефіцит і спричинений ним державний борг фінансується за рахунок інфляції. Відтак, на думку М. Фрідмана, друк додаткових грошей для покриття зростаючих державних видатків рівнозначний податку на готівку, так званому «інфляційному податку» [161, с. 42]. Тому уряд зацікавлений в інфляції і використовує її для збільшення доходів держави, оскільки, в період інфляції зростає оподатковуваний дохід, що зумовлює зростання податкових надходжень без зміни розміру податкових ставок (рис. 1.1).

За даними рис. 1.1 видно, що при сталому рівні податкового навантаження податкові надходження зростають, зокрема і за рахунок інфляції, це яскраво проглядалося у 2008 – 2011 рр. Зменшення темпів інфляції із 3,7% у 2008 р. до 1% у 2009 р. сприяло зменшенню податкових надходжень на 32,1 млрд. євро, при

цьому податкове навантаження зменшилося лише на 0,5%. Подальше зростання інфляції з 2009 по 2011 р. зумовило зростання обсягів податкових надходжень.

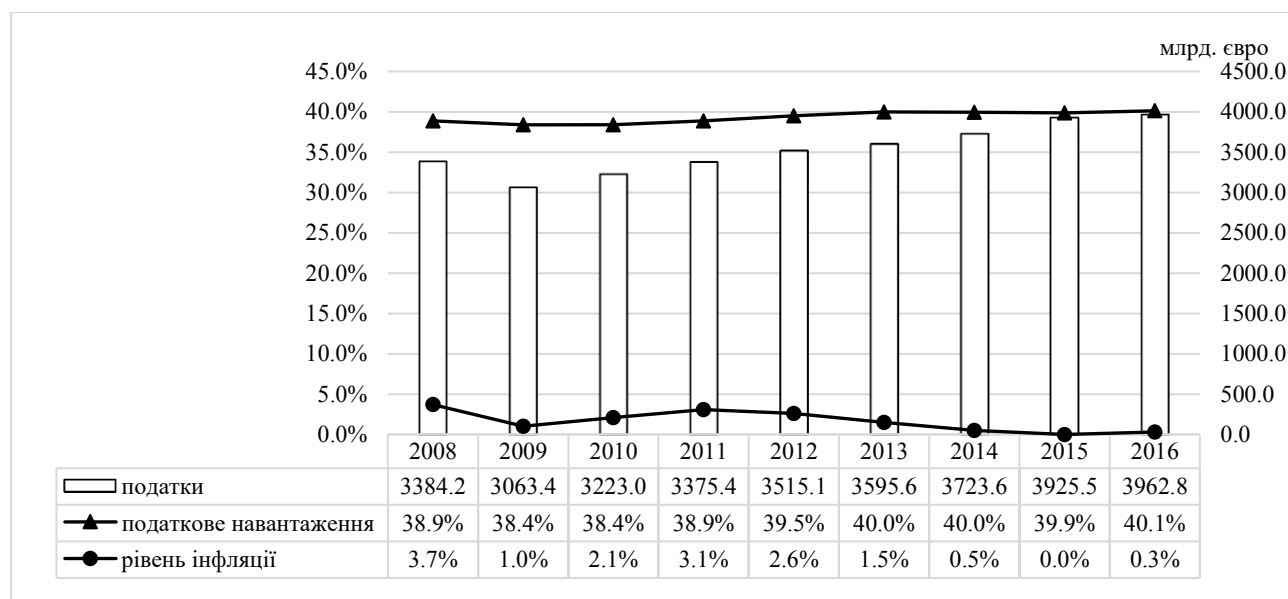

Рис. 1.1. Співвідношення інфляції, податкових надходжень та податкового навантаження в країнах Європейського Союзу в 2008 – 2016 рр.*

*Складено автором за даними [193].

Частково погоджуємося із поглядами представників монетаризму про те, що бюджетний дефіцит і спричинений ним державний борг фінансуються, в результаті, за рахунок інфляції. Проте, вважаємо необґрунтованим твердження про виключну роль грошово-кредитної політики в забезпеченні економічного зростання, оскільки фіскальна політика, зокрема регулювання дохідною та видатковою частинами бюджету, також впливає на соціально-економічні показники розвитку держави. Тому, лише скоординованість монетарної та фіскальної політики дозволить забезпечити ефективне зростання економіки і зменшити негативні наслідки циклічних коливань.

Вагомий вплив на розвиток економічної думки та фінансової політики у 70 – 80-х роках мали представники «економіки пропозиції» (supply-side economics), оскільки кейнсіанські постулати, на той час, втратили свою ефективність. Представники економіки пропозиції відстоювали ідею мінімального втручання держави в економічні процеси, яке обмежується забезпеченням умов безперервної роботи ринку.

Досліджуючи природу податків, як джерела наповнення бюджету, прихильники «економіки пропозиції» (Дж. Гілдер, М. Еванс, А. Лаффер, М. Фелдстайн) вважали, що саме високі податки, а не збільшення грошової маси, є причиною виникнення інфляції. Оскільки, підвищення податків, з одного боку провокувало зростання державних витрат, а з іншого, дозволяло уряду необґрунтовано підвищувати ціну на деякі товари і послуги, що зумовлює неефективне використання бюджетних ресурсів. Зі свого боку, підприємці для компенсації негативних ефектів підвищують ціну на свій товар або послугу. Відтак для боротьби з інфляцією та стимулювання економічного зростання необхідно знижувати податки.

Досліджуючи державні витрати, представники «економіки пропозиції» вважали, що зростання поточних видатків, зокрема соціальних, негативно впливає на рівень зайнятості, що відображається на економічному зростанні. Негативно оцінювали вони і бюджетний дефіцит, вважаючи його серйозною проблемою для економіки. В умовах коли дефіцит бюджету покривається державними борговими зобов'язаннями, відбувається ситуація, коли державне споживання, переважно невиробниче, починає витісняти приватний бізнес з ринку капіталів. Тому представники «економіки пропозиції», вважали за необхідне проведення урядами податкових реформ, спрямованих на зниження податкових ставок, скорочення суспільних витрат та усунення бюджетних дефіцитів.

Твердження представників «економіки пропозиції» про абсолютно негативний вплив бюджетного дефіциту на розвиток економіки, на наш погляд, є не виправданим, оскільки низький рівень бюджетного дефіциту (до 3% ВВП), навпаки, сприяє стимулюванню економічного зростання.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття особливої актуальності набувають інституціональні підходи, які зародилися ще наприкінці ХІХ століття. Основоположником інституціоналізму був Т. Веблен, який увів у науковий обіг поняття інституту як особливої форми суспільного життя і людських відносин, розкривши його еволюційний характер [17, с. 45]. Положення інституціоналізму набули свого поширення і у працях українських економістів ХІХ століття, таких як

М. Алексеєнко [2], О. Миклашевський [115], М. Соколов [146], М. Туган-Барановський [150], І. Янжул [168] та багато інших.

Бюджет інституціоналісти досліджували з позиції зміни інституційного середовища суспільства. Збалансованість доходів і видатків бюджету, бюджетне регулювання прямопропорційно залежить від рівня та якості діяльності інституцій, які забезпечують бюджетний процес. Як зазначає Т. М. Боголіб «Важливою складовою процесу управління бюджетом є сукупність інститутів державної влади, які беруть у цьому пряму і опосередковану участь» [11, с. 57].

В рамках розвитку інституціоналізму в українській фінансовій думці вводиться поняття «інституціональної архітектури бюджетної системи», що являє собою «комплекс основних правил, норм, законодавчих і нормативно-правових актів, спеціалізованих установ, які забезпечують оптимальне бюджетне співвідношення, зокрема такі, як питома вага дохідної та видаткової частин бюджету, дефіцит (профіцит) бюджету, обсяг державного боргу у валовому внутрішньому продукті, структура доходів, видатків бюджету, державного боргу, джерел фінансування дефіциту бюджету, рівень бюджетної централізації, коефіцієнти міжбюджетного регулювання» [3, с. 15].

Яскравим представником неінституціоналізму є Дж. Б'юкенен, який, досліджуючи проблему економічного і державного управління, виокремлює теорію суспільного вибору, яка полягає у визначенні оптимального рівня державного регулювання й регламентації. При цьому, вчений виступає проти збільшення державних витрат і незбалансованості бюджету, і є прихильником запровадження фіскальних правил, які становлять «фіскальну конституцію». Вчений вважає, що «якщо ті, хто мають більшість, будуть обмеженими у запровадженні законів, зокрема законів, які стосуються оподаткування і видатків ..., то можна уникнути найгірших крайнощів сучасної дистрибутивної політики» [4, с. 26 – 28].

Дж. Б'юкенен не підтримує боргове фінансування бюджету, яке сприяє зростанню державного боргу, тягар якого припадає на майбутні покоління платників податків, які повинні нести зобов'язання вибрані їхніми попередниками.

Вчений зазначає, що «передбачити ефекти боргового фінансування за рівнями бюджету неможливо, так як нові результати виникають тільки від суспільного вибору, аналізу політики... Прогнозована схильність політиків витратити нерозумно, якщо потрібно, з одночасним введенням податків, дають підстави для існування збалансованого бюджету... Без загальних і традиційних прийомів таких передбачень, ми спостерігатимемо такі інститути як боргові межі, амортизаційні фонди та капітальний бюджет. Події з фіскальної історії рішуче підтримують гіпотезу про те, що необмежений доступ до громадського запозичення матиме тенденцію породжувати надмірні державні видатки» [179, с.146]. Така ситуація призводить до державної експансії, яка негативно позначається на економічному зростанні.

Вагомий внесок у дослідження бюджету належить і українським науковцям. Зокрема, український вчений В. Твердохлебов ще на початку ХХ ст. відзначив, що бюджет є не лише фінансовим планом, а й виступає політичним інструментом, який пов'язаний з діяльністю державних органів [149, с. 76]. Оскільки, затвердження доходів та видатків бюджету, потребує скликання парламенту, який повинен схвалити бюджет, у той час як його вотування свідчить про недовіру до уряду. У цей період бюджет розглядається як політичний важіль впливу на соціально-економічний розвиток, а його розмір та структура залежить від політичних партій, які обрані у парламент.

На початку ХХ ст. в Україні та Росії, активно розвивається вчення про місцеві фінанси, зокрема місцеві бюджети, які до революції 1917 р. характеризувалися розширеною автономією, тобто мали свої органи влади, джерела надходжень (місцеві податки та збори), здійснювали позики та видатки, зокрема на фінансування комунальних підприємств [150]. Проте, у радянський період фінансова система характеризується надзвичайною централізацією, а наукові дослідження здійснюються у рамках радянських норм.

Подальший активний розвиток української фінансової науки припадає на початок 90-х років ХХ ст., коли Україна отримала незалежність. У період побудови

«нової держави» набувають актуальності проблеми функціонування державних фінансів, зокрема бюджету, який є їх основою.

В українському законодавстві бюджет розглядається як план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду [14]. Однак, на нашу думку, таке визначення не розкриває економічної сутності бюджету в сучасних умовах розвитку української державності.

В науковій літературі дане поняття розкривається ширше. Зокрема, А. Єпіфанов, І. Сало та І. Д'яконова вважають, що бюджет, як економічна категорія, відображає реальні виробничі відносини, відтворює відносини розподілу та перерозподілу, концентрує рух грошової маси як самостійної вартості, що наче не пов'язано з рухом товарної маси [35, с. 20]. Тобто, бюджет розглядається не лише як план формування та використання фінансових ресурсів, але й як регулятор розподільчих відносин в державі.

А. Загородній, Г. Вознюк і Т. Смовженко розглядали бюджет як основний загальнодержавний фонд централізованих грошових ресурсів, що виражає економічні відносини держави у процесі розподілу та перерозподілу валового суспільного продукту й національного доходу [37, с. 60]. Тобто, бюджет виступає певним фондом концентрації частини національного доходу, який через централізовані державні механізми розподіляється на виконання державою свої функцій та забезпечення економічного розвитку та соціального захисту населення.

Цю думку продовжили В. Опарін, В. Федосов та С. Львовчкін у колективній монографії [153], де підкреслено провідну роль бюджету у забезпеченні соціально-економічного розвитку держави, через складові частини бюджету: доходи та видатки.

Досліджуючи бюджет, як економічну категорію, Ю. Пасічник виділяє його як регулятора державного управління, за допомогою якого держава впливає на процеси економічного та соціального розвитку. Відтак бюджет за допомогою податків та зборів, податкових пільг та трансфертів має можливості для сприяння

розвитку промисловості, залученню інвестицій, покращенню функціонування соціальної сфери, що створює умови для сталого економічного розвитку [125, с. 115 – 116].

К. Павлюк у своїй монографії [121] виділяє бюджет як регулятор соціально-економічного розвитку держави та досліджує його вплив на соціальну та економічну сферу через бюджетний процес, який охоплює діяльність органів державної влади, зокрема, законодавчої, виконавчої та судової, в бюджетній сфері, яка має підпорядковуватися жорстким регламентним нормам, що забезпечують її законність, результативність та доцільність.

В. Дем'янишин розглядає бюджет з таких позицій: за явищем, за змістом; за формою; за організаційною будовою; за правовим характером; за рівнем впливу на соціально-економічний розвиток суспільства [27, с. 41]. При цьому, вчений вбачає основне призначення бюджету в мобілізації грошових коштів до централізованого фонду держави в таких обсягах і в такі терміни, які б дозволили державі своєчасно і в повному обсязі профінансувати покладені на неї функції [27, с. 45].

Конституцією України закріплений розподіл функцій та завдань, які розподіляються через бюджетну систему, яка будується на засадах справедливого та неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами [103]. Цією нормою було закладено конституційні основи визначення й закріплення бюджетних повноважень, тобто прав і обов'язків з управління бюджетними коштами, за органами державної влади та місцевого самоврядування.

Розвиток бюджетних повноважень безпосередньо залежить від стану дослідження бюджету як економічної категорії. У дослідженнях ранніх наукових шкіл (меркантилізму, камералізму, фізіократів, класичної економічної школи, історичної школи) бюджетні повноваження зводилися до права державних органів (переважно монарха) на акумулювання та розпорядження грошовими коштами, зокрема, зібраними податками.

Представники інших наукових шкіл, зокрема кейнсіанці, монетаристи, представники «економіки пропозиції» та інституціоналізму розглядали бюджетні

повноваження з позицій їх правового регламентування, тобто як права і обов'язки у галузі бюджетної діяльності.

У сучасних дослідженнях бюджетні повноваження класифікуються за різними ознаками, відповідно до яких здійснюється розподіл функцій між центральним та місцевими органами влади (рис. 1.2).

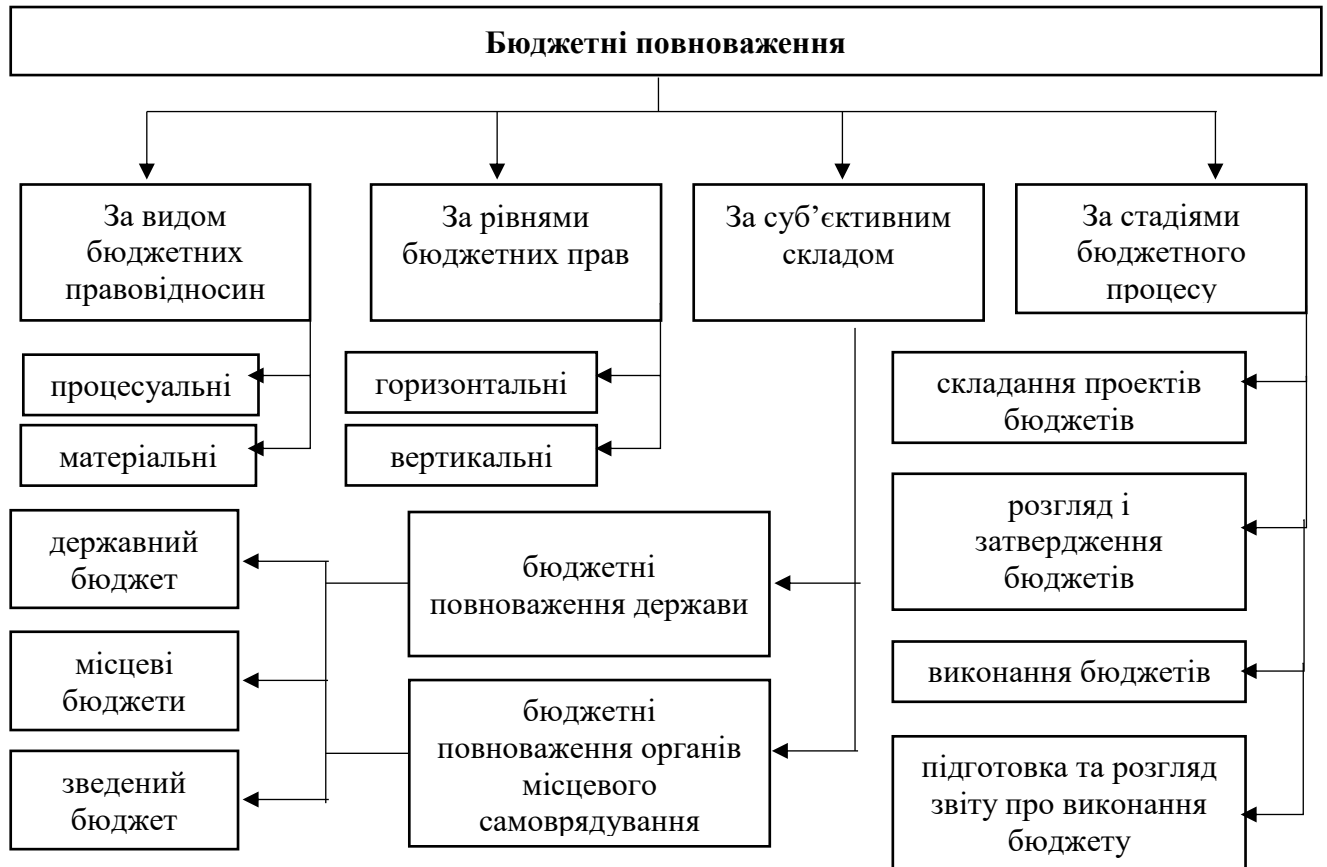

Рис. 1.2. Класифікація бюджетних повноважень*

*Складено автором на основі [14; 103; 114].

Так, за видом бюджетних правовідносин бюджетні повноваження поділяються на:

- процесуальні – це передбачена законодавством сукупність прав і обов'язків державних і місцевих органів влади у сфері бюджетного процесу;
- матеріальні – визначають зміст прав і обов'язків органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері функціонування бюджетної системи [114].

За рівнями бюджетних прав бюджетні повноваження поділяються на:

- горизонтальні – розподіл повноважень між гілками влади;
- вертикальні – розмежування повноважень між органами державної влади та органами місцевого самоврядування [14; 103].

За суб'єктивним складом бюджетні повноваження поділяються на:

- бюджетні повноваження держави, які проявляються через право органів державної влади формувати та виконувати державний бюджет; здійснювати вирівнювання дохідної та видаткової частини місцевих бюджетів, зокрема через механізм міжбюджетних трансфертів; збирати та проводити аналіз показників виконання зведеного бюджету;
- бюджетні повноваження органів місцевого самоврядування, які полягають у розробці, розгляді, затвердженні та виконанні місцевих бюджетів; забезпеченні надходжень з відповідних територій загальнодержавних податків та зборів; отримання субвенцій на виконання делегованих повноважень органів державної влади; збирати та проводити аналіз показників виконання зведеного бюджету в межах відповідних місцевих бюджетів [14; 114].

Відповідно до стадій бюджетного процесу, бюджетні повноваження поділяються на:

- складання проектів бюджетів на основі застосування програмно-цільового методу;
- розгляд проекту та прийняття закону про Державний бюджет України та рішень про місцеві бюджети;
- виконання бюджетів за плановими показниками доходів, видатків, фінансування та кредитування;
- підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету за підсумками звітного періоду [14].

Такий розподіл бюджетних повноважень дозволяє здійснити розмежування обов'язків між рівнями влади, з метою здійснення ефективної бюджетної політики та забезпечити збалансування бюджету. Оскільки, в бюджетному законодавстві, одним із принципів побудови бюджетної системи є принцип збалансованості, який передбачає, що повноваження на здійснення витрат бюджету мають відповідати

обсягу надходжень бюджету на відповідний бюджетний період [14].

Підсумовуючи, варто зазначити, що у зарубіжній та українській економічній літературі бюджет є важливим інструментом держави в забезпеченні соціально-економічного розвитку. Однак, негативний вплив на бюджет як зовнішніх, так і внутрішніх чинників зумовили появу такого явища, як дефіцит бюджету, який фінансується за рахунок здійснення запозичень, що може стати загрозою сталому економічному зростанню. Тому виникає необхідність у забезпеченні безпечного рівня бюджетного дефіциту та, похідному від нього, державного боргу.

1.2. Природа фіскальної консолідації та інструменти її реалізації

Розбалансованість у сфері публічних фінансів, яка характерна для більшості сучасних економік, зумовила пошук шляхів їх збалансування. Зокрема, фіскальна консолідація розглядається як один із принципових та складних шляхів збалансування публічних фінансів.

Термін «консолідація» (лат. *consolidatio*, від «*con*» («*cum*»)) – разом і «*solido*» – ущільнюю, укріплюю) вказує на процеси укріплення, об'єднання, згуртування [142, с. 353; 143, с. 264]. Зазвичай цей термін асоціюється із впорядкуванням й ефективністю суспільного управління, однак крім єдності консолідація включає й інший аспект, а саме різноманітність та різнорідність. Співвідношення єдності та різноманітності, тобто збереження певної автономії, є одним з головних аспектів консолідації. Відповідно, термін «фіскальна консолідація» – зміцнення, укріплення казни (бюджету) [147, с. 63]. Такого ефекту можна досягнути шляхом зменшення розмірів бюджетного дефіциту.

В економічній літературі фіскальну консолідацію розглядають ширше (додаток Б). Зокрема, фіскальну консолідацію доцільно розглядати за двома укрупненими напрямками:

1. Фіскальна консолідація здійснюється з метою зменшення бюджетного дефіциту до рівня, який не загрожує економічному зростанню, тобто передбачає проведення миттєвих, короткострокових заходів (Дж. Сакс [206]);

2. Фіскальна консолідація передбачає скорочення бюджетного дефіциту та накопиченого державного боргу, тобто проведення довгострокової фіскальної політики, яка має на меті не лише поточне збалансування бюджету, але й забезпечення сталого соціально-економічного зростання (С. Барріоз [172], С. Гасанов [36], Т. Єфименко [36], М. Карлін [98], В. Козюк [159], А. Крисоватий [104], В. Кудряшов [107], С. Лангедок [172], Л. Пенч [172], Р. Прайс [204], Л. Райнова [147], Д. Серебрянський [159], А. Соколовська [147], Л. Тарангул [159]).

За визначенням авторів «Financial Times Lexicon» фіскальна консолідація зводиться лише до зменшення фіскальних дефіцитів та не передбачає врегулювання структури та величини державного боргу [184]. Дане визначення акцентує увагу на тому, що метою консолідації є подолання проблеми довготривалих дефіцитів, що можуть спричинити макроекономічні та інституційні зрушення, що здійснюють негативний вплив на державні фінанси.

Подібне визначення фіскальної консолідації спостерігається і в українському словнику бюджетної термінології, де дане поняття трактується як постійне покращення бюджетного балансу, що вимірюється розміром покращення показника дефіциту (зазвичай, первинного структурного дефіциту) або періодом (рік, два, три), протягом якого безперервно відбувається таке покращення [160]. Тобто, застосовуються заходи дискреційної фіскальної політики протягом певного періоду, що супроводжується зменшенням первинного структурного дефіциту на фоні безперервного покращення сальдо бюджету.

Дж. Сакс розглядає фіскальну консолідацію з позиції ліквідації основного фіскального та квазіфіскального дефіциту, які спричинюють високу інфляцію, тобто заходи фіскальної консолідації спрямовуються виключно на зменшення дефіциту бюджету, що вимагає запровадження заходів як щодо видатків, так і щодо податків. Однак, вчений розділяє заходи фіскальної консолідації в залежності від типів економіки, на ті, які повинні здійснюватися у країнах з перехідною економікою, та тих, що проводяться в країнах з ринковим типом господарювання. На думку Дж. Сакса, ключовими заходами фіскальної консолідації у сфері доходів бюджету є перехід від оподаткування доходів підприємств (прибуткові податки,

податки з обороту) до споживчого оподаткування та оподаткування доходів громадян. Щодо видаткової частини, то науковець робить акцент на різке скорочення субсидій та державних видатків на інвестиції з переведенням валової їх частки на приватні підприємства [206].

Наведені вище трактування фіскальної консолідації, на наш погляд, не відображають у повному обсязі її сутність, оскільки обмежуються лише зменшенням бюджетного дефіциту, в той час, як основною проблемою сучасних економічних систем є постійне нарощування державного боргу. Більш повне висвітлення фіскальної консолідації представлено у другому напрямку досліджень.

З офіційного визначення Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), фіскальна консолідація – це не лише механічне збалансування бюджету, а цілеспрямована політика уряду, яка має на меті змінити саму структуру побудови державних фінансів, таким чином, щоб зменшити вплив бюджетних дефіцитів та державного боргу на основні макроекономічні показники, та звести дані показники до мінімально можливих значень [185].

Такий підхід до розуміння фіскальної консолідації розділяє Р. Прайс. На його думку, підтримання бюджетного балансу для нормалізації дефіциту та боргу передбачає не лише підтримання загального балансу бюджету, тобто нульового сальдо, оскільки це б зводилося лише до бездефіцитності бюджету, а не його стабілізації, а швидше досягнення структурного (циклічно скоригованого) балансу бюджету. Тобто, розглядає фіскальну консолідацію з позиції поєднання гнучкості фіскальної політики з цільовою орієнтацією на зменшення бюджетного дефіциту та державного боргу. З іншого боку, визначення консолідації ґрунтується на встановленні допустимих меж бюджетного дефіциту та державного боргу, перевищення яких може спричинити негативні наслідки для економіки країни та суспільного добробуту [204, с. 5]. Отже, виходячи із логіки Р. Прайса, фіскальна консолідація – це не одномоментний захід, а цілеспрямована політика, яка покликана мінімізувати боргові ризики необґрунтованих бюджетних дефіцитів.

Такі науковці, як С. Барріоз, С. Лангедок, Л. Пенч визначають фіскальну консолідацію як покращення циклічно скоригованого первинного балансу (ЦСПБ)

протягом року на 1,5%, або протягом 3-х років, якщо ЦСПБ протягом року не погіршується більше, ніж на 0,5% ВВП (поступова консолідація). Тобто, консолідація, що проводиться один рік вважається як повний епізод, в той час як консолідація, що розрахована на певну кількість років розглядається окремо за кожним роком [172, с. 11].

Український науковець М. Карлін розглядає фіскальну консолідацію як сукупність заходів фінансової політики уряду країни, направлену на зменшення державного боргу та бюджетного дефіциту [98, с. 137].

Такі науковці як Л. Тарангул, В. Козюк, Д. Серебрянський визначають фіскальну консолідацію як один із принципових та складних варіантів відновлення відносної збалансованості та коригування помилок у сфері видатків, доходів, боргів та дефіцитів держави [159, с. 8].

В. Кудряшов розуміє фіскальну консолідацію як систему реформування фіскальної сфери, головним завданням якої є підвищення стійкості державних фінансів [107, с. 67]. При цьому, консолідація реалізується через обмеження дефіциту сектору загального державного управління (СЗДУ), зменшення розмірів та покращення структури державного боргу. Разом з тим, даний процес не повинен супроводжуватися погіршенням основних макроекономічних показників, до яких відносяться ВВП, рівень інфляції, податкове навантаження, обсяг платоспроможного попиту тощо.

В. Кудряшов також зауважує, що програми фіскальної консолідації передбачають збалансування обсягів доходів та видатків СЗДУ. Тобто, досягнення адекватних розмірів доходів до бюджетів та цільових фондів разом із оптимізацією величини та структури витрат органів державного управління, підвищенням ефективності витрачання фінансових ресурсів. Як результат досягнення зменшення обсягів дефіциту загального державного управління стає основою зменшення державних запозичень, а зниження державної заборгованості спонукає до зниження витрат на погашення такої заборгованості та вивільнення додаткових фінансових ресурсів, які можна спрямувати на економічні чи соціальні програми [108, с. 32].

Для успішного проведення фіскальної консолідації Т. Єфименко, С. Гасанов та В. Кудряшов виділяють такі її інструменти [36, с. 8]:

- поліпшення структури державних видатків та зменшення їх обсягів;
- підвищення ефективності витрачання бюджетних ресурсів;
- внесення змін до системи оподаткування та адміністрування податків та зборів, що дозволить збільшити доходи СЗДУ;
- розширення джерел формування доходів бюджету за допомогою неподаткових заходів, що передбачає детінізацію економіки, державну підтримку малого та середнього бізнесу, поліпшення умов кредитування для реального сектору економіки тощо;
- обмеження дефіциту державних корпорацій та державних цільових фондів;
- оптимізацію структури та обсягів державних запозичень;
- зниження дохідності боргових зобов'язань держави.

Однак, варто зауважити, що разом із перевагами фіскальної консолідації слід розглянути і головні її недоліки. Оскільки реалізація фіскальної консолідації супроводжується зменшенням видатків або збільшенням ресурсної бази, що може зумовити зменшення сукупного попиту, у зв'язку із скороченням соціальних виплат, обмеження державних інвестицій та збільшення податкового навантаження на платників. Тому заходи фіскальної консолідації потребують глибокого аналізу усіх позитивних та негативних соціально-економічних наслідків.

На думку А. Крисоватого, фіскальна консолідація передбачає оптимізацію доходів і видатків бюджету для зменшення бюджетного дефіциту та державного боргу. При здійсненні фіскальної консолідації перед урядом постає проблема вибору форми фіскальної політики – стимулюючої чи стримуючої. Збільшення бюджетних видатків при одночасному зменшенні норми оподаткування в умовах реалізації стимулюючої фіскальної політики зумовить зростання бюджетного дефіциту і необхідність залучення додаткових коштів, зокрема кредитних фінансових ресурсів. Однак, в умовах економічного спаду, здійснення стимулюючої фіскальної політики буде ефективнішим [104, с. 156].

А. Соколовська та Л. Райнова розглядають фіскальну консолідацію у вузькому та широкому значенні через застосування інструментів прямого та непрямого впливу на бюджет. Так, у вузькому значенні, фіскальна консолідація – це політика використання податково-бюджетних інструментів, таких як збільшення податкових надходжень, зменшення обсягів бюджетних видатків, збільшення ставок відрахувань до позабюджетних фондів тощо, з метою зміцнення бюджету та державних фінансів загалом [147, с. 63 – 64]. У широкому розумінні, фіскальна консолідація – це політика використання податкових та бюджетних інструментів для стимулювання економічного зростання та, як наслідок, оздоровлення державних фінансів [147, с. 64].

Ми погоджуємося з твердженням науковців, які розглядають фіскальну консолідацію як дії уряду, спрямовані на скорочення бюджетного дефіциту і, відповідно, накопиченого державного боргу, проте, вважаємо, що дане поняття є ширшим. Зокрема, фіскальна консолідація – це сукупність заходів державного управлінського впливу спрямованих на оптимізацію структури доходів та видатків бюджету, що здійснюються з метою врегулювання обсягів бюджетного дефіциту та державного боргу на рівні, який забезпечує бюджетну та боргову безпеку держави. Тобто, ми розглядаємо фіскальну консолідацію не як короткостроковий захід поточного збалансування бюджету, а як довгострокові заходи, метою яких є не лише зменшення обсягів бюджетного дефіциту та державного боргу, а й забезпечення бюджетної та боргової безпеки.

Здійснення фіскальної консолідації часто передбачає негативні соціально-економічні наслідки та погіршення макроекономічних показників, таких як ВВП, рівень інфляції та безробіття, тому необхідною умовою її реалізації є розробка довгострокової фінансової стратегії, коротко- та середньострокових планів фіскальної консолідації, які спрямовуються на стабілізацію публічних фінансів на основі меж дефіциту бюджету та накопиченого державного боргу. Відтак, ефективність фіскальної консолідації характеризується зростанням показників бюджетної та боргової безпеки держави, як індикаторів стану державних фінансів.

Зазвичай, в період реалізації фіскальної консолідації зменшуються видатки бюджету та збільшуються податки. При цьому, використання даних інструментів може здійснюватися в різних пропорціях, і мати, відповідно, різний вплив на макроекономічні показники функціонування держави. Саме тому реалізація фіскальної консолідації потребує дослідження її впливів на основні макроекономічні показники.

Виходячи із постулатів кейнсіанської теорії, які ґрунтуються на тому, що державні видатки здійснюють безпосередній вплив на розмір сукупного попиту, а податки впливають на споживання й інвестиції, заходи фіскальної консолідації будуть мати стримуючий вплив на економічний розвиток держави. За умови жорстких цін і заробітної плати зниження державних видатків зумовить стримуючий вплив на сукупний попит, в той час як зростання податкового навантаження здійснює стримуючий ефект на сукупну пропозицію. При цьому, стандартний вигляд мультиплікатора фіскальної політики передбачає, що зниження державних видатків має більш негативний вплив на випуск продукції, ніж збільшення податкового навантаження [151, с. 182 – 183].

Цю гіпотезу заперечували Ф. Джаваззі та М. Пагано, які вперше розкрили позитивний вплив фіскальної консолідації на економічний розвиток у 1990 р. [190]. Вони виявили, що зниження державних видатків у Данії в 1983 – 1986 рр. та в Ірландії у 1987 – 1989 рр. не зменшило сукупний попит, а навпаки, спонукало до його зростання. Таке зростання відбулося не у довгостроковій перспективі, а у перші роки проведення фіскальної консолідації.

Дане дослідження зацікавило багатьох економістів, які шляхом висунення гіпотез та побудови моделей намагалися пояснити такий ефект фіскальної консолідації, що суперечив традиційним кейнсіанським висновкам. При цьому, зазвичай, вплив фіскальної консолідації на сукупний попит розглядався через призму ефекту багатства та ефекту відсоткової ставки (табл. В.1 додатку В), а на сукупну пропозицію – через пропозицію праці та структуру ринку праці (табл. В.2 додатку В). Варто відзначити, що головний вплив на успішність проведення фіскальної консолідації здійснює взаємозв'язок політики, яку проводить уряд та

довіра до цієї політики економічних агентів. Тому ефективна фіскальна консолідація передбачає, в першу чергу, чітку та прозору політику уряду, яка викликає довіру громадян та суб'єктів господарювання, а також співпрацю уряду та громадських організацій.

При цьому, для проведення успішної фіскальної консолідації необхідно дотримуватися таких правил (рис. 1.3).

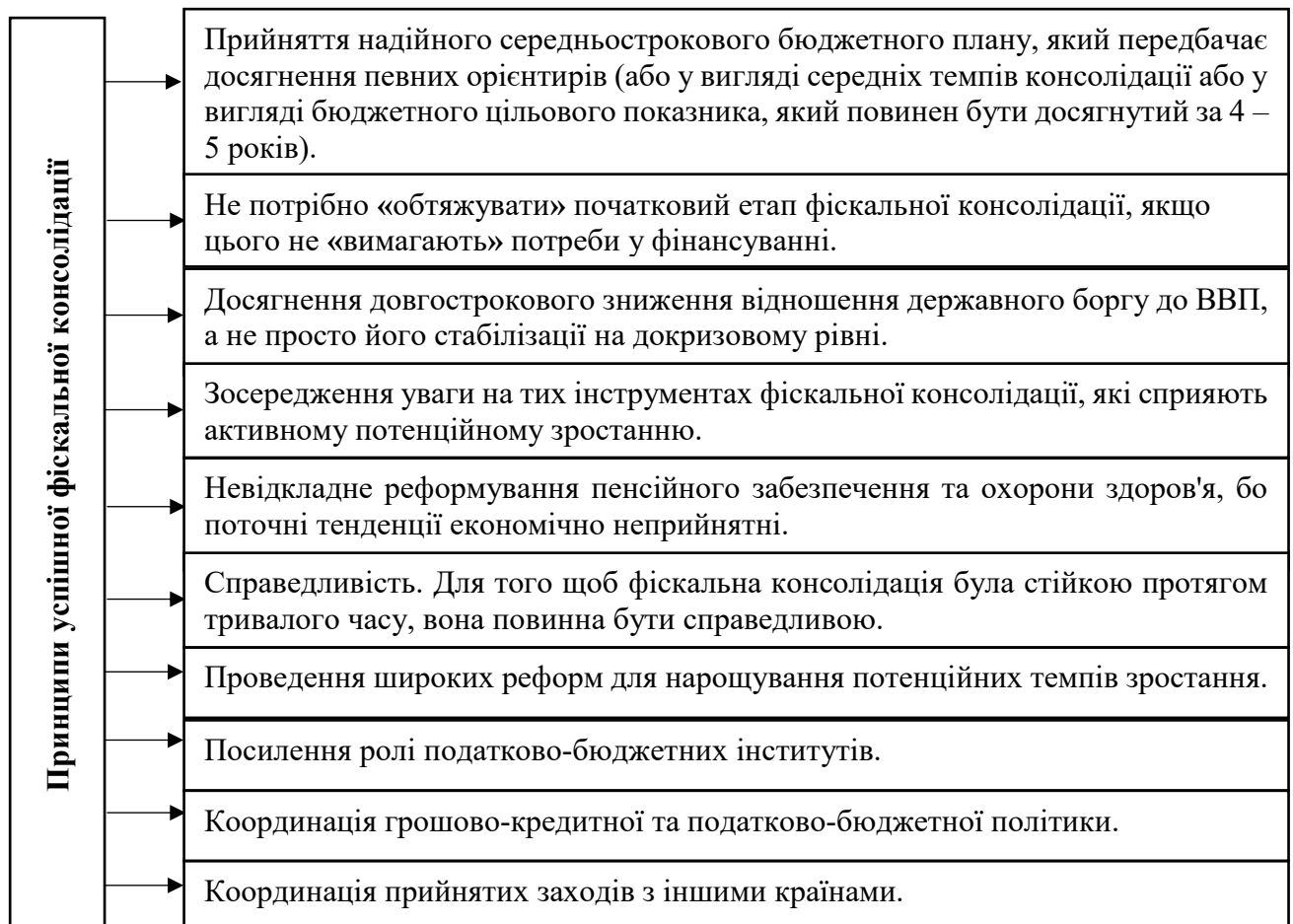

Рис. 1.3. Основні принципи здійснення фіскальної консолідації*

*Складено автором за даними [10].

Як бачимо із рис. 1.3, фіскальна консолідація – це складний процес, який передбачає дотримання певних фіскальних правил та здійснення структурних реформ, а в умовах глобалізації – координації дій з іншими країнами.

Досвід високорозвинених країн свідчить про те, що реалізація заходів фіскальної консолідації має бути виваженою та послідовною. При цьому, важливими факторами, які істотно впливають на результати фіскальної

консолідації є не лише обсяги накопиченого державного боргу, а й стан розвитку економіки та способи залучення фінансових ресурсів з метою фінансування дефіциту сектору державного управління.

Світова практика здійснення фіскальної консолідації показує, що існує значна відмінність в інструментах її реалізації між високорозвиненими країнами та країнами, що розвиваються. Так, країни, що розвиваються, здебільшого, використовують податкові інструменти, тобто збільшують податкове навантаження, у той час як розвинені країни намагаються зменшувати свої витрати. При цьому, необхідною складовою успішної фіскальної консолідації є запровадження заходів, які менш негативно впливатимуть на економічне зростання (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Динаміка зміни показників доходів та видатків бюджету в період проведення фіскальної консолідації*

Країни	Період проведення фіскальної консолідації	Темп зміни доходів за період консолідації, % ВВП	Темп зміни видатків за період консолідації, % ВВП	Дефіцит (-) / профіцит (+) бюджету	
				На початку консолідації	Вкінці консолідації
США	1993-1998	6,62	-10,43	-5,88	0,31
Японія	1979-1987	24,98	3,58	-5,79	-0,38
Велика Британія	1993-1998	5,66	-12,77	-7,98	-0,10
Італія	1990-1995	12,31	1,82	-11,42	-7,41
Канада	1993-1997	0,57	-16,99	-9,13	0,19
Греція	1990-1994	28,23	10,20	-12,14	-8,26
Ірландія	1982-1988	3,25	-11,40	-12,25	-4,64
Швеція	1994-1997	-0,47	-13,94	-11,20	-1,64
Фінляндія	1993-2000	-2,42	-22,03	-5,44	6,84
Данія	1983-1986	12,54	-14,29	-10,96	3,66
Австралія	1994-1998	9,14	-6,82	-4,25	1,26

*Складено автором за даними [159, с. 458].

Як видно із табл. 1.3, зменшення видатків у більшій мірі, ніж збільшення податкового навантаження спостерігається в США, Великій Британії, Канаді, Ірландії, Данії. Винятком є Швеція та Фінляндія, де спостерігається скорочення по обох позиціях, при цьому, видатки скорочуються у більшій мірі, ніж податкове

навантаження. Такі країни як Японія, Італія, Австралія проводили фіскальну консолідацію, здебільшого, через збільшення податкового навантаження. Винятком є Греція, коли фіскальна консолідація супроводжувалася зростанням податкового навантаження та зростанням видатків бюджету, при цьому податкове навантаження зростало відчутніше, ніж видатки.

Для проведення успішної фіскальної консолідації важливе значення мають інструменти, за допомогою яких вона реалізуються. Інструменти фіскальної консолідації можна класифікувати так (рис. 1.4).

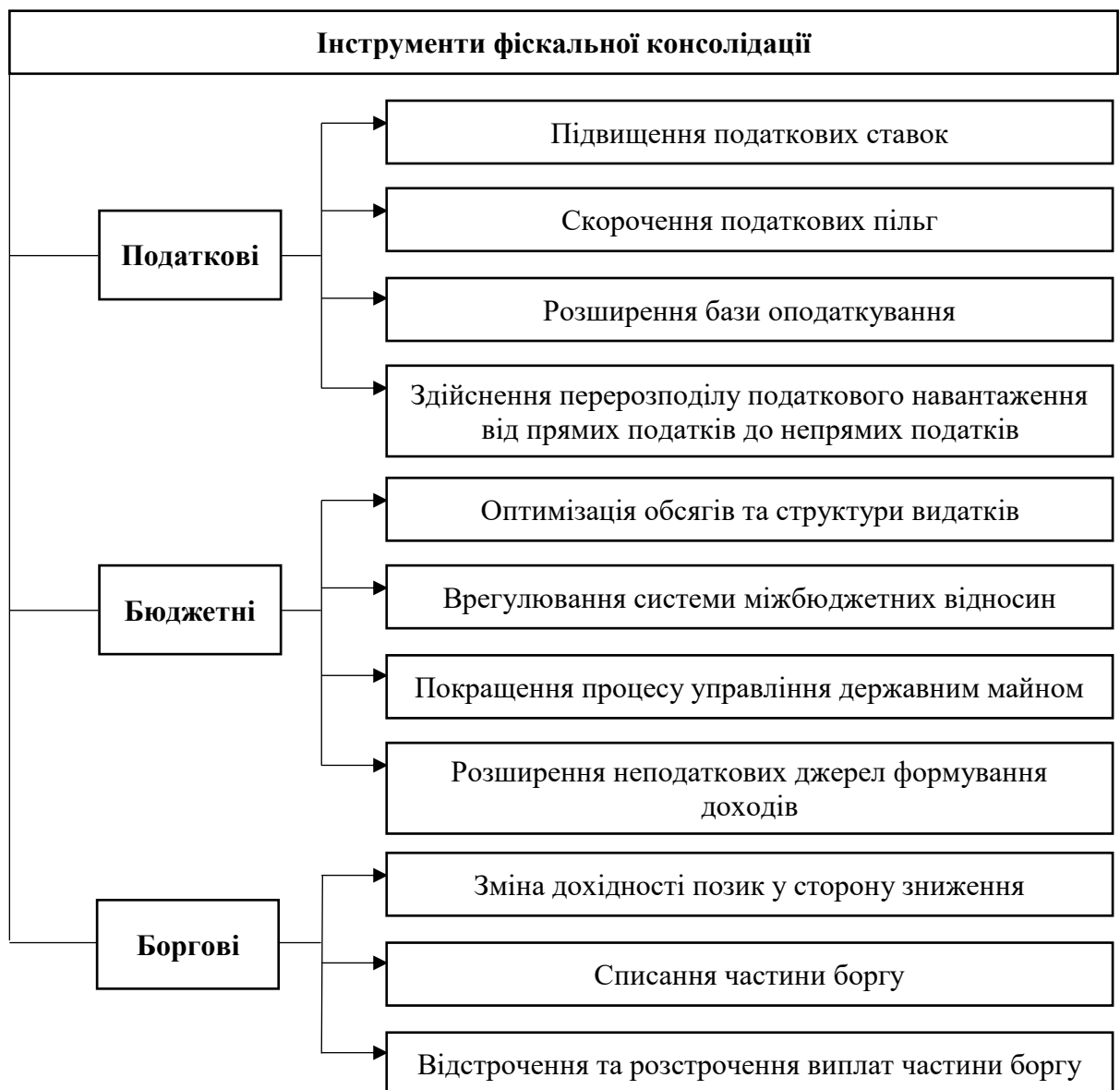

Рис. 1.4. Класифікація інструментів фіскальної консолідації*

*Складено автором.

Інструменти фіскальної консолідації поділяються на податкові, бюджетні та боргові. В основі податкових та бюджетних інструментів лежать податки та державні видатки, що дозволяє здійснити регулювання доходною та видатковою частинами бюджету, оскільки зменшення рівня дефіциту без застосування бюджетних запозичень можливе шляхом скорочення видатків бюджету та / або збільшенням його доходів. Використання податкових та бюджетних інструментів фіскальної консолідації здійснюється з метою поточної стабілізації публічних фінансів, зокрема в частині зменшення бюджетного дефіциту.

Основним джерелом формування доходів бюджету є податки, збільшення надходження від яких через посилення податкового навантаження збільшує доходи бюджету. При цьому, як з'ясували науковці ОЕСР, необґрунтоване підвищення податків на доходи зумовлює зростання податкового навантаження на реальний сектор економіки, що дестимулює розвиток приватного бізнесу та може спричинити зростання безробіття, у зв'язку із банкрутством підприємств. Тому в процесі реалізації фіскальної консолідації доцільніше буде збільшувати податки на споживання, майнові податки та рентні платежі при одночасному обмеженні неефективних податкових пільг. Це дозволить не лише збалансувати бюджет, але й забезпечити сталий економічний розвиток.

Доцільним є пошук додаткових джерел надходжень до бюджету у його видатках, тобто здійснення ефективного розподілу бюджетних ресурсів. При цьому, необхідним є зменшення частки неефективних видатків, зокрема адміністративних видатків, в частині скорочення державного апарату, та видатків соціально-культурного характеру. Скорочення соціально-культурних видатків спровокує зниження платоспроможності громадян та зменшення розміру суспільних благ, а отже сприятиме зменшенню сукупного попиту. Тому варто не лише механічно зменшувати видатки, а проводити реформи у соціальній сфері, зокрема у таких галузях як медицина, освіта та пенсійне забезпечення громадян. Як показує світова практика, скорочення видатків на розвиток інфраструктури є недоцільним, оскільки недофінансування економічного сектору спонукає до скорочення сукупної пропозиції та зменшення податкових надходжень.

Одним із способів управління державним майном є отримання доходу від приватизація майна, що на відміну від податків має короткостроковий ефект і зумовлює лише поточне збалансування бюджету на короткострокову перспективу. Тому широке використання даного інструменту не забезпечить необхідного результату від здійснення фіскальної консолідації.

Боргові інструменти фіскальної консолідації передбачають часткове зменшення суми основного боргу або перенесення виплат по ньому на майбутній період. Використання боргових інструментів доцільне лише у випадку глибокої рецесії, коли використання інших інструментів не забезпечить швидкого результату, що пов'язано із часовими лагами. Це дозволить частково зменшити боргове навантаження на економіку та уникнути дефолту в поточному бюджетному періоді, проте не сприятиме економічному зростанню та без використання додаткових заходів буде неефективним.

Ще одним додатковим інструментом фіскальної консолідації, на нашу думку, є врегулювання системи міжбюджетних відносин, оскільки її організація сприяє ефективному розподілу бюджетних ресурсів між різними рівнями влади, через надання міжбюджетних трансфертів, що зумовлює, в результаті, збалансування бюджету.

Міжбюджетні відносини – це відносини між державою, Автономною республікою Крим та територіальними громадами щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функцій, передбачених Конституцією та законами України [14].

На законодавчому рівні міжбюджетні відносини зводяться лише до забезпечення бюджетів необхідними фінансовими ресурсами, при цьому відсутній чіткий розподіл бюджетних повноважень між центральними та територіальними органами влади. В економічній науці поняття «міжбюджетні відносини» розглядаються ширше. На думку І. Луніної, міжбюджетні відносини – це система взаємовідносин між державою та місцевим самоврядуванням щодо розподілу повноважень державних органів влади та органів місцевого самоврядування, а також розподілу видаткових зобов'язань і дохідних джерел між бюджетами різних

рівнів [112, с. 14]. Подібне визначення подає В. Швець, який визначає міжбюджетні відносини як систему взаємовідносин між державою та місцевим самоврядуванням щодо розподілу повноважень державних органів влади та органів місцевого самоврядування та розподілу видаткових зобов'язань і дохідних джерел між бюджетами різних рівнів [164, с. 27]. О. Гончаренко розглядає міжбюджетні відносини як взаємовідносини між органами влади і управління різних рівнів з питань розподілу дохідних та видаткових повноважень з метою досягнення збалансованості бюджетів різних рівнів за доходами та видатками з урахуванням державних і регіональних програм соціально-економічного розвитку і наявного на їх територіях бюджетно-податкового потенціалу [22, с. 21].

Подані вище визначення міжбюджетних відносин не у повній мірі розкривають їхню сутність. Погоджуємося із О. Кириленко, яка розглядає їх як ефективну організацію відносин всередині бюджетної системи. Під цим розуміється відносини, що виникають між бюджетом центрального уряду та бюджетами органів місцевого самоврядування, проведенням перерозподілу бюджетних ресурсів, який зумовлений об'єктивними відмінностями в рівнях соціально-економічного розвитку окремих територій та здійсненням фінансового вирівнювання з метою забезпечення конституційних гарантій населенню незалежно від місця його проживання [116, с. 137], що найбільш повно розкриває зміст даного поняття.

Міжбюджетні відносини, в першу чергу, залежать від унітарного або федеративного устрою держави. Як в унітарних, так і в федеративних державах, регулювання міжбюджетних відносин здійснюються за допомогою загальнодержавних та місцевих податків і зборів; видатків державного та місцевих бюджетів; запозичень; міжбюджетних трансфертів. Відповідно, для ефективного функціонування системи міжбюджетних відносин, в першу чергу, необхідно визначити джерело доходів, що передбачає встановлення податків і зборів та їх чіткий розподіл для кожного рівня бюджетної системи. При цьому, важливе місце у структурі регулювання міжбюджетних відносин займають видатки, які

закріплюються за кожним рівнем бюджетної системи фінансуючи власні або делеговані повноваження.

Особливе місце в регулюванні міжбюджетних відносин займають міжбюджетні трансферти, які включають в себе дотації, субвенції та субсидії, за допомогою яких здійснюється фінансування певних програм або вирівнювання дохідної частини місцевих бюджетів. Залежно від способів застосування вище наведених інструментів, виділяють дві основні моделі побудови міжбюджетних відносин: централізовану та децентралізовану (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Характеристика моделей міжбюджетних відносин*

*Складено автором.

Термін «централізація» (з лат. «centralize» – середній) розглядається як зосередження в одному центрі, об'єднання в одному місці, в одних руках [7, с. 198].

Відповідно, централізована модель міжбюджетних відносин передбачає концентрацію бюджетних повноважень на державному рівні. Централізована модель характеризується високою часткою участі держави у вирішенні соціально-економічних проблем. Така модель побудована на досить жорсткому фінансовому контролі з боку держави та обмеженою самостійністю місцевих органів влади.

Вперше поняття «децентралізація» було використано в 1820-х роках [208, с. 22] після Великої французької революції, про що Алексіс де Токвіль в середині XIX ст. написав: «...Французька революція почалася з поштовху до децентралізації... але стала, зрештою – розширеною централізацією» [208, с. 10]. Сам термін «децентралізація» з латинської перекладається як «de» – заперечення та «centralize» – середній, що означає «знищення, скасування або ослаблення централізації і розширення прав нижчих органів влади шляхом передачі останнім частини функцій та повноважень вищими рівнями влади» [33, с. 166].

Децентралізована модель міжбюджетних відносин передбачає розширення повноважень і отримання більшої самостійності органами місцевого самоврядування, що закріплено на законодавчому рівні. Якщо до початку XX ст. панувала переважно централізована модель взаємовідносин центру та регіонів, то у першій половині XX ст., у зв'язку з неефективністю централізації, набувають поширення децентралізовані моделі регулювання міжбюджетних відносин. Відтак зростає роль субнаціональних урядів у забезпеченні стабільності публічних фінансів.

Класичні дослідження фіскальної консолідації (наприклад, А. Алесіна, Р. Перотті [170], Д. Сакс [206]) зазвичай передбачають, що лише центральний уряд контролює розмір та структуру фінансового балансу країни. Однак, у сучасному світі субнаціональні уряди часто відіграють важливу роль у проведенні фіскальної політики та можуть суттєво ускладнити керування на макроекономічному рівні, якщо недостатньо скоординована діяльність органів влади центрального та місцевого рівнів. Тому здійснення фіскальної консолідації за централізованої моделі міжбюджетних відносин, коли центральному уряду не потрібно узгоджувати свої дії з органами місцевого самоврядування, сприяє її швидкому

проведенню, оскільки часові лаги від прийняття рішення про консолідацію до перших результатів від цих рішень є меншими, ніж при децентралізованій моделі, однак, не завжди ефективнішими.

В умовах децентралізації центральний уряд володіє меншою здатністю проводити політику стабілізації, це зумовлює схильність децентралізованих держав до макроекономічної нестабільності та надмірного нарощування боргу. Таку думку у своїх дослідженнях доводив Т. Гудспід [192], який на основі емпіричних досліджень, прийшов до висновку, що дестабілізація публічних фінансів та нарощування боргів органами місцевого самоврядування (ОМС) відбувається в два етапи: на першому етапі місцеві органи влади забезпечують локальне суспільне благо на основі акумулювання податків з громадян та за рахунок запозичень, що дозволить збільшити кількість та якість суспільних благ, а це, в свою чергу, вигідно для центрального уряду, метою якого в цей час є максимізація імовірності свого повторного переобрання. Протягом другого етапу фінансування місцевих суспільних благ знижується внаслідок необхідності віддавати борги, тому що місцеві органи влади повинні погасити основну суму боргу та відсотки. Центральний уряд може надати місцевим органам влади додаткові фінансові ресурси, а отже, збільшити імовірність його переобрання, шляхом надання відповідних грантів, субсидій, дотацій тощо. Ці стимули центрального уряду приймаються до уваги субнаціональними органами влади протягом першого етапу, коли здійснюються запозичення, що призводить до досить високих рівнів боргу субнаціональних урядів.

Тому, якщо центральний уряд виділяє гранти для субнаціональних громад у ручному режимі, то для місцевих органів влади існує стимул формування іміджу «бідного» регіону для своєї територіальної громади, а потім довести, що регіон не отримує достатнього фінансування. Оскільки граничні витрати державних коштів розподіляються по всій країні, в той час як проблеми зосереджені на окремій території, така поведінка є розумною з точки зору окремих субнаціональних органів влади [215].

Відтак реалізація політики фіскальної консолідації при здійсненні бюджетної децентралізації передбачає необхідність скоординованої фіскальної політики на усіх рівнях влади. Як зазначає Л. де Мелло, якщо є кілька незалежних урядів, які можуть визначати податкові надходження і витрати на свій розсуд, то неможливо буде підтримувати узгодженість фіскальної політики на рівні держави, що проявиться в схильності до дефіцитів бюджетів на всіх рівнях влади [183].

Проте дослідження М. Фрайтага і А. Ваттера [188], на основі даних із Швейцарії, показують, що більш децентралізовані кантони (регіони), зазвичай, мають менші обсяги дефіциту в період економічної кризи. Відтак виникає можливість того, що при децентралізованій моделі міжбюджетних відносин фіскальна консолідація може бути ефективнішою, ніж при централізованій моделі.

Отже, фіскальна консолідація – це комплексні заходи, які спрямовуються на зменшення обсягів бюджетного дефіциту та державного боргу. Здійснення фіскальної консолідації потребує розробки стратегії та тактичних заходів її реалізації, що передбачає не лише зміну в структурі доходів та видатків бюджету, як основних інструментів фіскальної консолідації, але й здійснення структурних реформ у системі державного фінансування соціально-економічних напрямків.

1.3. Фіскальна консолідація та децентралізація бюджетних повноважень: філософія взаємозв'язку та взаємозалежності

Тенденції децентралізації місцевого управління, які набули свого поширення у Європі, вплинули і на формування вітчизняної моделі взаємовідносин центру та регіонів. Підписана Україною у 1996 р. та ратифікована Верховною радою України у 1997 р. Європейська хартія місцевого самоврядування стала першим кроком до децентралізації бюджетних повноважень. Разом з тим, в Україні прийнято велику кількість законів та нормативно-правових актів, які регулюють фінансову діяльність регіонів та забезпечують їх самостійність (додаток Г).

Прийняті нормативно-правові акти формують основу для здійснення децентралізації бюджетних повноважень в Україні, розширюючи права і можливості

органів місцевого самоврядування впливати на проведення фіскальної політики, тому важливим є дослідження повноважень центральних та місцевих органів влади у процесі здійснення фіскальної консолідації та їх взаємозв'язок у ході таких процесів.

Однак, існуючі проблеми розмежування фінансових ресурсів між різними ланками бюджетної системи та обмеженість цих ресурсів зумовлює існування фіскальних дисбалансів, які проявляються через зростання дефіциту бюджету, сукупного державного боргу та неефективному розподілі фінансових ресурсів по вертикалі (між державою та субнаціональними одиницями) та горизонталі (між адміністративно-територіальними одиницями).

Здійснення децентралізації бюджетних повноважень дозволяє ефективніше використовувати обмежені фінансові ресурси. До такого висновку у другій половині минулого століття прийшов американський економіст Ч. Тібо: «за умов фіскальної самостійності місцевих органів влади державні видатки будуть відповідати індивідуальним уподобанням споживачів в залежності від їхніх потреб» [6, с. 65]. Тобто, здійснення видатків буде максимально ефективним, що дозволить у майбутньому збалансувати публічні фінанси. Природним є той факт, що центральні органи влади не можуть одноосібно у повному обсязі забезпечити повне надання суспільних благ на усій території, тому виникає необхідність в забезпеченні функціонування місцевого самоврядування, на якого покладається певний перелік повноважень, який необхідний для забезпечення соціально-економічного розвитку на певній території, а у результаті – в країні загалом. Створення умов для розвитку фінансової самостійності органів місцевого самоврядування, чіткий розподіл повноважень між центром та адміністративно-територіальними одиницями є основою запровадження децентралізації, головна мета якої полягає у передачі управлінських повноважень ближче до людей – споживачів суспільних послуг.

Основні постулати децентралізації зародилися ще у кінці XVI ст., які ґрунтувалися на диспуті між Ж. Боденом та Й. Альтузіусом. Так, Ж. Боден розвинув теорію суверенної монопольної держави, де на теоретичному рівні

обґрунтував абсолютизм у Франції та й загалом, у всій Європі, в той час як його опонент висунув теорію федеральної державної організації. Ідеї Й. Альтузіуса не набули подальшого розвитку і були забуті аж до кінця XIX ст., в той час як ідея сильної централізованої держави панувала в Європі до початку XX ст. [20, с. 489]. Проте, після закінчення Другої світової війни спостерігається тенденція до децентралізації державного управління та фінансових ресурсів, яку почали впроваджувати європейські країни. Така тенденція отримала назву «бюджетної децентралізації» або «децентралізації бюджетних повноважень», оскільки передбачала передачу частини бюджетних повноважень від центру на місця. Виходячи із визначення поняття «децентралізація» та «бюджетні повноваження» (додаток Д), термін «децентралізація бюджетних повноважень» можна розглядати як передачу права в сфері формування та використання бюджетних ресурсів від центральних органів влади до органів місцевої влади зі збереженням бюджетної відповідальності.

Бюджетна децентралізація лежить в основі бюджетного федералізму, який як засвідчує практика, є найбільш ефективним механізмом що дозволяє узгодити інтереси учасників бюджетного процесу – регіонів-донорів та регіонів-реципієнтів, місцевих бюджетів та державного бюджету. Бюджетний федералізм як і бюджетна децентралізація передбачає закріплення на законодавчому рівні прав на отримання доходів та здійснення видатків за усіма ланками бюджетної системи. Здійснення бюджетного федералізму базується на чіткій відповідності доходів та видатків місцевих бюджетів, що дає змогу зменшити обсяги трансфертів і зосереджувати кошти державного бюджету на виконанні завдань розвитку країни. При цьому, бюджетний федералізм передбачає такі три головні складові:

- чітке розмежування повноважень між усіма рівнями влади за видатками;
- наділення відповідних рівнів влади достатніми для реалізації цих повноважень фінансовими ресурсами;
- врегулювання вертикальних та горизонтальних дисбалансів за допомогою системи міжбюджетних трансфертів [29, с. 108].

Відомий німецький економіст Ш. Бланкарт виділяє дві теорії бюджетного федералізму: нормативну та позитивну [9, с. 594]. В основі нормативної теорії федералізму є дослідження вертикального розподілу повноважень між різними рівнями влади та горизонтального розподілу фінансових ресурсів між регіонами. Позитивна теорія бюджетного федералізму передбачає визначення оптимального рівня податкового навантаження між фінансово автономними регіонами, які конкурують між собою.

Здійснення бюджетного федералізму потребує належного вивчення усіх існуючих проблем адаптації до преференцій та жорсткої економії. Тобто, надання певних послуг економічно доцільніше там, де максимально отримана вигода є вищою, ніж понесені витрати [9, с. 603]. Тому, надання фінансових ресурсів, призначених для фінансування суспільних благ з центрального на місцевий рівень повинне здійснюватися з урахуванням територіального розміру регіонів. Варто також зазначити, що в процесі розподілу видатків між різними рівнями влади, доцільним є чіткий поділ видатків між центром та регіонами, коли центральна влада бере на себе повноваження із забезпечення стратегічних функції держави, до яких можна віднести видатки на забезпечення безпеки та обороноздатності країни, державного управління, правоохоронної діяльності, економічної стабільності, здійснення зовнішньої політики. Відповідно, забезпечення соціально-культурного розвитку та давання суспільних послуг покладається на органами місцевої влади, до яких можна віднести: здійснення соціального забезпечення населення; забезпечення охорони здоров'я; надання освітніх та культурних послуг; забезпечення належного рівня житлово-комунального господарства.

Реалізація бюджетного федералізму є ефективною як в унітарних, так і в федеративних країнах, однак потребує такого рівня повноважень на місцях, який би дозволяв децентралізовано ухвалювати рішення пов'язані із розвитком території, виходячи із власних, самостійно здобутих фінансових ресурсів. Тому, з огляду на вище сказане, бюджетний федералізм тісно переплітається із децентралізацією, і, відповідно, забезпечує ефективне її здійснення.

Саме Ч. Тібо [212], який є основоположником теорії бюджетної децентралізації, досліджуючи бюджетний федералізм, побудував свої вчення на основі альтернативних соціально-психологічних мотивацій людей, для одних, з огляду на фінансових міркувань, доцільніше залишатися вдома і намагатися покращити умови свого існування, ніж емігрувати, змінюючи при цьому місце проживання. Соціологічні спостереження Ч. Тібо та його послідовників побудували теорію міжтериторіальної мобільності населення комплексно з теорією забезпеченості суспільними благами.

Ч. Тібо вважав, що здатність особистості до зміни місця проживання вирішує існуючі проблеми забезпечення місцевими суспільними благами. Тобто, люди, які мають право вільного пересування, обирають для проживання ті територіальні утворення, в яких рівень оподаткування до ступеня забезпеченості суспільними благами є найбільш оптимальним. Це подібно до того, як споживач задовольняє свої потреби, купуючи споживчі блага на тих ринках, де співвідношення ціни та якості для нього є найбільш оптимальним. Як результат, мешканці рівномірно розподіляються між населеними пунктами так, що кожен знаходиться там, де він хоче бути, маючи доступ до тих суспільних благ, які йому необхідні, та сплачуючи ті податки, котрі йому «по кишені».

Унікальність досліджень Ч. Тібо проявляється в тому, що вони показують ознаки, за якими можна характеризувати та оцінювати діяльність органів місцевого самоврядування, визначаючи проблеми використання наявних ресурсів та вибір підходів до їх адекватного використання на різних рівнях управління державою.

Вагомий внесок у розвиток теорії бюджетного федералізму зробив англійський економіст В. Оутс [203], який у своїй праці «Фіскальний федералізм» в 1972 р. він довів теорему децентралізації, основою якої стали ідеї Ч. Тібо. Суть теореми виявляється в тому, що у випадку, коли децентралізація не впливає на обсяг витрат, то децентралізовано прийняте рішення щодо забезпечення місцевих суспільних благ має бути ефективнішим за централізоване, та рівним йому з точки зору результативності. Інакше кажучи, за децентралізації варто співставляти

суспільні видатки і переваги від надання благ на локальному рівні. Теорема В. Оутса ґрунтується на таких постулатах:

1. Блага, пов'язані з децентралізацією суспільних послуг є просторово обмежені;
2. Ставлення споживачів до однакових суспільних благ різне;
3. Реагування споживачів на ставки податків на місцевому рівні є мобільним.

Тобто, кожен споживач при змінні місце проживання може вибрати вигідніші для себе послуги й плату за них, яка відображається у вигляді податків. Коли ці умови не виконуються, на думку вченого, підстав для здійснення децентралізації в умовах економічної ефективності нема, водночас він зауважує, що класична теорія бюджетного федералізму має рекомендаційний характер закріплення за різними рівнями державної влади відповідних функцій та фіскальних інструментів.

Подібні погляди мав і Р. Масгрейв, який на прикладі надання послуг із забезпечення дорожніх шляхів проводить розподіл владних повноважень за рівнями таким чином: розмір видатків на утримання усіх автодоріг всередині країни встановлюється на державному рівні; державні органи влади відповідають за утримання доріг національного значення, регіональні – за дороги всередині регіону, а місцеві органи влади – за розвиток місцевих дорожніх шляхів [201]. Тому, на думку вченого, бюджетна децентралізація зумовлює ефективне розміщення ресурсів.

Отже, можна зазначити, що основними положеннями теорій даних науковців є бюджетна децентралізація, наявність різних рівнів бюджетної системи, існування автономних джерел надходжень, право самостійно розпоряджатися бюджетними коштами, забезпечення виконання делегованих повноважень відповідними джерелами доходів. Виконання положень цих теорій дасть змогу дещо спростити процес досягнення самодостатності кожного рівня бюджетної системи за рахунок оптимізації трансфертних платежів та зменшення їх обсягів. Основною метою запровадження деяких елементів бюджетного федералізму має стати те, що

бюджетний федералізм зменшує роль суб'єктивного чинника під час ухвалення бюджетних рішень і посилює значення надання трансфертів.

Досліджуючи бюджетну децентралізацію, Дж. Б'юкенен у 1980 р. висунув гіпотезу «Левіафана», в якій розглядає децентралізацію як стримуючий фактор у максимізації доходів уряду. Тобто, як влада діє в інтересах максимізації власних надходжень, так горизонтальна і вертикальна конкуренція між різними рівнями влади визначає розмір їхнього бюджету, тим самим обмежуючи загальний розмір бюджету сектору державного управління [178, с. 587]. З цього виходить, що децентралізація може сприяти уникненню надлишкової пропозиції суспільних послуг, і, відповідно, зменшенню загального рівня державних витрат.

Відтак, бюджетна децентралізація і як її похідна – децентралізація бюджетних повноважень, є ефективним інструментом фіскальної консолідації через оптимізацію державних видатків. Проте варто враховувати і загрози від збільшення бюджетних повноважень місцевих органів влади. На думку І. Гоптарьової, децентралізація створює основу для майбутніх конфліктів між різними рівнями влади, оскільки може виникнути спроба місцевих органів влади сконцентрувати більше владних повноважень, що призводить до конкуренції між різними рівнями влади, і, відповідно, до боротьби за фінансові ресурси [23]. Д. Веймер та Е. Вайнінг вважають, що децентралізація становить перешкоду до реалізації тієї або іншої політики, яку проводить центральний уряд [18, с. 220 – 221]. Цю думку підтримує і Ю. Крохіна, яка доводить, що надмірна децентралізація може спричинити втрату державою можливості макроекономічного врегулювання суспільних процесів [106, с. 126]

На основі аналізу праць науковців, виділяємо такі загрози впровадження бюджетної децентралізації:

- децентралізація може посилити міжрегіональні диспропорції, оскільки багатші регіони зможуть задовільнити більше суспільних та комунальних потреб населення, в той час як бідні регіони не зможуть у повному обсязі задовольнити потреби жителів своєї місцевості, а це у свою чергу породжує нерівність між адміністративно-територіальними одиницями;

- за умов децентралізації існує збільшення імовірності того, що виконання делегованих державних функцій може стати менш скоординованим як по горизонталі (між адміністративно-територіальними одиницями), так і по вертикалі (між рівнями управління);

- за умов децентралізації існує загроза виникнення протиріччя та конфлікту між центром та регіонами, пов'язана із намаганням центру зберегти владні повноваження. Низький рівень свідомості, культури та обізнаності членів громадянського суспільства щодо управління може спричинити неефективне витрачання коштів місцевих бюджетів та корупцію на нижчому рівні влади, та матиме вкрай негативні наслідки для розвитку не лише територіальної одиниці, але й держави загалом;

- неконтрольоване здійснення місцевими органами влади запозичень, особливо іноземних, що може погіршити макроекономічне становище всієї країни. Отримання іноземних позик може спричинити зловживання державним гарантуванням погашення боргів, що створює ситуацію коли місцева влада не зацікавлена в ефективному використанні позичених коштів;

- здійснення видатків місцевою владою на соціальні програми, з одночасним нехтуванням капітальними видатками для збільшення свого електорату. У результаті цього в довгостроковій перспективі це може спричинити економічний спад та стагнацію, однак, зазвичай, місцеві органи влади не зважають на такі наслідки;

- ускладнюється процес узгодження потреб адміністративно-територіальних одиниць із макроекономічними цілями розвитку держави;

- ускладнюється прийняття рішень макроекономічного характеру, особливо, якщо ці рішення спрямованні на підвищення податків та скорочення соціальних програм. Особливо це питання загострюється в період економічних криз, коли рішення потрібно приймати швидко і вони, зазвичай, не отримують підтримки у населення, так як обмежують доступні їм суспільні блага.

Врахування цих загроз дозволить максимізувати позитивний вплив децентралізації бюджетних повноважень на реалізацію політики фіскальної

консолідації шляхом чіткого розмежування повноважень між центром та місцевими органами влади на регіональному рівні та окресленням шляхів взаємодії між ними.

Розмір та повноваження місцевих органів влади суттєво відрізняються в різних країнах. У країнах з федеративним устроєм, наприклад у США, Німеччині, Канаді, Швейцарії органи місцевого самоврядування, як правило, мають значну політичну владу і значні обов'язки стосовно здійснення витрат та фінансування центрального рівня. Водночас в унітарних країнах, таких як Франція, Італія, Польща, Україна нижні рівні, як правило, наділені меншими бюджетними правами та обов'язками, проте це зовсім не означає, що їх роль у фіскальній політиці є незначною.

Проведення децентралізації бюджетних повноважень може впливати на реалізацію фіскальної консолідації за такими напрямками (рис. 1.6).

Децентралізація передбачає передачу частини бюджетних повноважень, зокрема, в частині запровадження податків та здійснення видатків, на місцевий рівень. Класичними заходами фіскальної консолідації, які здійснює уряд, є оптимізація державних видатків, зменшення обсягів міжбюджетних трансфертів, збільшення податкового навантаження та скорочення податкових пільг. Коли уряд приймає рішення про здійснення фіскальної консолідації, органи місцевого самоврядування можуть:

- збільшувати податкове навантаження та зменшувати видатки, як це робить центральний уряд. Тоді, фіскальна консолідація вважається узгодженою між центральною владою та органами місцевого самоврядування, а отже ефект від здійснення фіскальної консолідації буде позитивним;

- зменшувати податкове навантаження та збільшувати видатки. В такому разі дії уряду та органів місцевого самоврядування будуть взаємно заперечуватися, відтак фіскальна консолідація буде неефективною, а ефект від її реалізації буде негативним;

- не змінювати розмір податкового навантаження та видатків. В такому випадку дії уряду будуть автономними та неузгодженими із місцевими органами

влади, а ефект від здійснення фіскальної консолідації буде невизначеним, оскільки результативність фіскальної консолідації буде залежати від дій місцевих органів влади в період закінчення епізоду фіскальної консолідації.

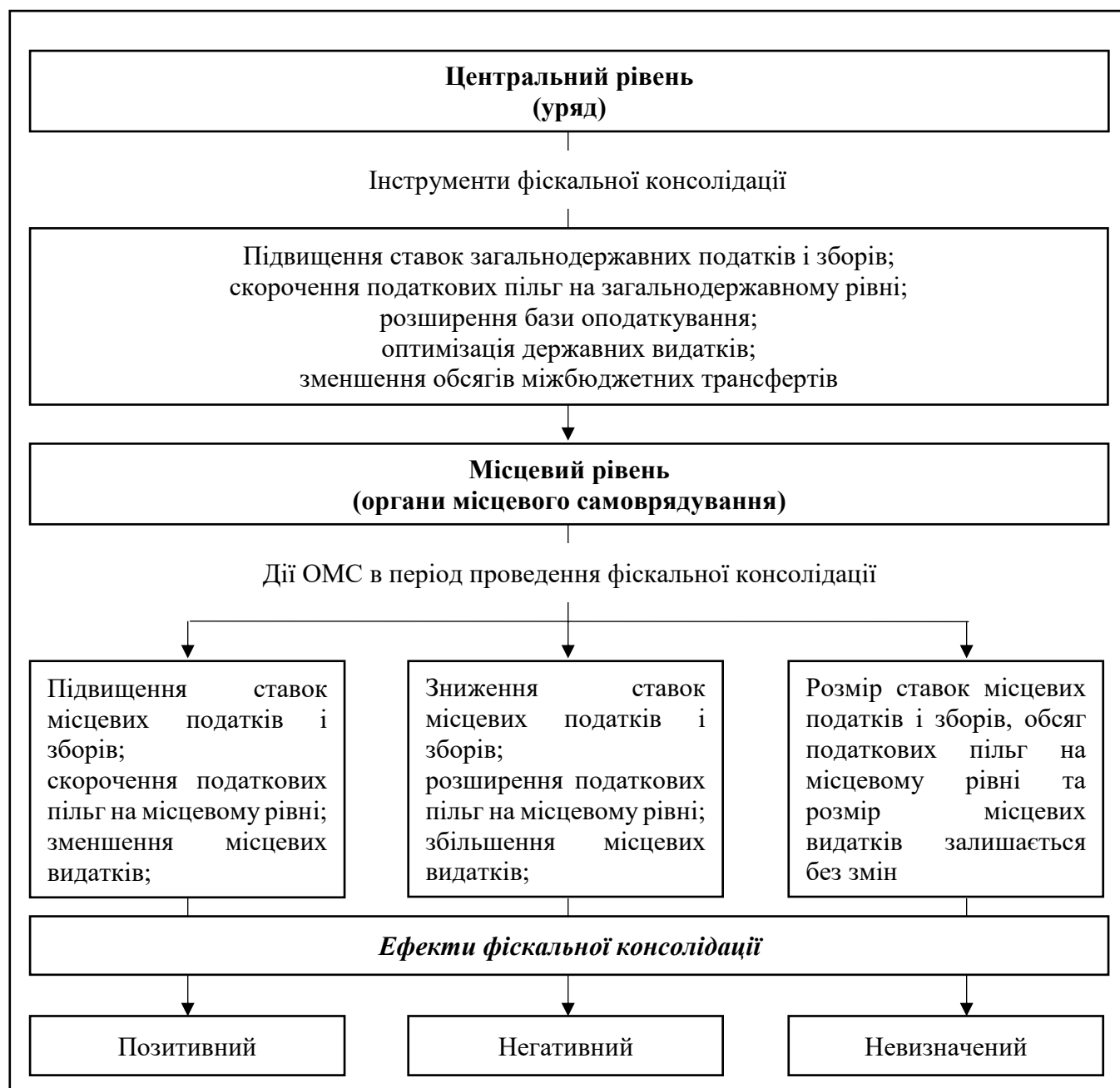

Рис. 1.6. Ефекти фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень*

*Складено автором.

Відтак, з одного боку, збільшення бюджетних повноважень органів місцевого самоврядування при здійсненні децентралізації може зменшити

здатність центрального уряду до проведення успішної політики збалансування державних фінансів. Це виникає переважно у тих випадках, коли дії центрального уряду і органів місцевого самоврядування у сфері фінансової політики не узгоджуються між собою. З іншого боку, децентралізація бюджетних повноважень може підвищувати ефективність фінансової консолідації через покращення контролю за використанням бюджетних коштів, взаємну підзвітність процесів консолідації та спільну відповідальність за прийняті рішення на різних рівнях.

Успішність здійснення фінансової консолідації в мовах децентралізації бюджетних повноважень залежить від наступних факторів: кількості рівнів управління; адміністративно-територіального устрою; частки доходів місцевих бюджетів у загальних доходах держави; діюча система міжбюджетного вирівнювання.

Децентралізація бюджетних повноважень певним чином передбачає зростання кількості управлінського апарату, тобто чиновників, то виникає необхідність їхньої згоди на внесення змін до фінансової політики, особливо у бік жорсткості. Таким чином, ефективна політика фінансової консолідації передбачає узгодженість на більшій кількості бюрократичних рівнів, що, відповідно, ускладнює її реалізацію, а отже, розширена децентралізація може спричинити виникнення серйозних перешкод на шляху реалізації фінансової консолідації. Особливо це стосується федеративних країн, у яких діє двопалатний парламент, де одна із палат представляє штати, кантони, провінції, землі або регіони залежно від адміністративно-територіального устрою. Якщо інша палата парламенту ухвалює рішення про необхідність у політиці фінансової консолідації, палата представників територіальних громад може сформулювати офіційне вето на такі дії уряду, а це, відповідно, ускладнює реалізацію фінансової консолідації у таких країнах.

Однак, навіть без розгляду представників місцевих органів влади на загальнодержавному рівні, останні можуть перешкоджати процесу фінансової консолідації. Наприклад, співвідношення частки доходів центрального уряду та частки доходів органів місцевого самоврядування у загальних податкових надходженнях може бути важливим показником зацікавленості у заходах

фіскальної консолідації. Оскільки центральний уряд часто фінансує конкретні програми видатків на місцевому рівні, то всеохоплюючі зусилля, спрямовані на збалансування системи державних фінансів, безпосередньо стосуються цих фінансових відносин між центром і регіонами та вимагають підтримки останніх.

Навіть за умови, що центральний уряд не погоджує фіскальну консолідацію із територіальними громадами, автономні зусилля першого щодо збалансування державних фінансів, можуть бути анульовані на місцевому рівні, оскільки після успішної фіскальної консолідації центральний уряд має можливість надати фінансову підтримку місцевому самоврядуванню через систему міжбюджетного вирівнювання, що створює додаткові стимули в місцевої влади витратити більше коштів та накопичувати додаткові борги. Це пов'язано із надією останніх на отримання фінансової допомоги із державного бюджету в майбутньому. Кожне наступне надмірне витрачання коштів на місцях знижує ефективність загальнодержавної фіскальної консолідації. Відтак, схильність до надмірного витрачання коштів на місцях є тим сильнішою, що більшими є обсяги міжбюджетних трансфертів всередині країни.

Зазначені вище фактори є серйозними загрозами успішної фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень, оскільки розподіл повноважень між різними рівнями влади зменшує можливості здійснення ефективних стабілізаційних заходів через ймовірну неузгодженість рішень стосовно конкретних заходів у межах реалізації фіскальної консолідації.

У своїх дослідженнях Дж. Родден [205] виявив позитивну залежність розміру консолідованого бюджету країни та субнаціонального бюджету від рівня децентралізації бюджетних повноважень. Тобто, зростання ролі місцевих бюджетів позитивно впливає на зростання дефіциту центрального бюджету. Таку гіпотезу автор довів на основі опрацювання даних 43 країн, як високорозвинених, так і країн, що розвиваються, за 1986-1996 рр. за результатами оцінки рівнянь 1.1 та 1.2:

$$Surplus = a_1 + a_2VFI + a_3Borrow\ Autonomy + a_4Federalism + a_{i...}Controls + v \quad (1.1)$$

$$\begin{aligned} \text{Borrow Autonomy} = & b_1 + b_2 VFI + b_3 \text{Federalism} + b_4 \log \text{GDP per Capita} + \\ & + b_5 \log \text{Population} + b_6 \text{System} + w, \end{aligned} \quad (1.2)$$

де, *Surplus* – дефіцит консолідованого бюджету країни в % до витрат; *VFI* – рівень вертикального фіскального дисбалансу (частка міжбюджетних трансфертів і закріплених податків у % до власних доходів місцевих бюджетів); *Borrow Autonomy* – індикатор автономії боргової політики; *Federalism* – фіктивна-змінна для держав з федеративною формою устрою; *GDP per Capita* – ВВП на душу населення; *Controls* – показники, які характеризують «значущість» регіону для центрального уряду (чисельність населення, площа тощо); *System* – фіктивна-змінна для держав із парламентською формою правління.

У результаті Дж. Родден виявив, що дефіцит консолідованого бюджету зростає при зростанні частки міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів і зростанні регіональної автономії в частині боргової політики. Аналіз часових рядів дозволив також зробити висновок про те, що за збільшення ролі міжбюджетних трансфертів у взаємовідносинах центру та регіонів, показники виконання субнаціонального і консолідованого бюджетів погіршуються, тобто дефіцити збільшуються, особливо в тому випадку, якщо регіони мають безперешкодний доступ до фінансових ринків.

Схожі висновки про негативний вплив децентралізації на бюджетну збалансованість отримали в своїх дослідженнях К. Фукасаку та Л. де Мелло [189], а також Ф. Форнасарі, С. Вебб та Х.-Ф. Цу [187], які використовували в якості незалежного змінної індикатор витрат замість податків, а децентралізацію розраховували як частку видатків субнаціональних бюджетів у видатках консолідованого бюджету країни.

Водночас, варто звернути увагу і на позитивні аспекти здійснення фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень. Зокрема, в роботі А. Афонсо та С. Гауптмейера [169] проведеної на основі бази даних по 27 країнах ЄС за 1990 – 2005 рр., автори оцінювали таку модель:

$$S_{it} = \beta_i + \delta S_{it-1} + \theta b_{it-1} + \lambda z_{it-1} + \phi f_{it} + \gamma x_{it} + \alpha t + u_{it}, \quad (1.3)$$

де, i - країна; t - часовий період; β_i - індивідуальна характеристика країни i ; S_{it} – первинний баланс консолідованого бюджету країни в % до ВВП країни i в період t ; S_{it-1} - первинний баланс бюджету у попередній період; b_{it-1} – обсяги боргу в % ВВП у попередній період; z_{it-1} – різниця між фактичним та потенційним ВВП у попередній період; f_{it} – змінна, яка характеризує наявність фіскальних правил; x_{it} – змінна, яка характеризує політичні, інституційні та інші особливості країни.

Результати оцінки моделі свідчать про негативний зв'язок рівня децентралізації витратів (частки місцевих витрат у витратах консолідованого бюджету) з розмірами первинного дефіциту консолідованого бюджету та відсутністю будь-якого статистично значущого зв'язку з рівнем податкової децентралізації, що вимірюється часткою місцевих податкових надходжень у податкових доходах консолідованого бюджету.

Яскравим прикладом позитивного впливу децентралізації на реалізацію фіскальної консолідації є Швейцарія. Зокрема, Л. Фельд та К. Шальтегер [207] у своїй праці розглядали фіскальне регулювання у кантонах Швейцарії протягом 1981 – 2001 рр., де довели, що припущення про позитивний вплив децентралізації бюджетних повноважень на ефективність фіскальної консолідації є виправданим, оскільки автономні зусилля центральних органів влади, спрямовані на покращення балансу публічних фінансів, як правило, не є довготривалими. Проведенні дослідження показали, що вагому роль у проведенні фіскальної консолідації відіграють міжбюджетні трансферти, які скорочуючи витрати на проведення такої політики. Водночас, міжбюджетні трансферти значно затягують у часі процес фіскальної консолідації.

Відтак, дослідження вчених доводять, що децентралізація бюджетних повноважень посилює фіскальну дисципліну та фіскальну ефективність, що посилює довіру економічних агентів до довгострокової фінансової стабілізації. У цьому випадку децентралізація є гарантом того, що зобов'язання, які взяв на себе

уряд щодо обраної фіскальної політики, невдовзі не будуть переглянуті чи змінені незалежно від результатів чергових виборів у країні.

Подальші дослідження впливу децентралізації на реалізацію політики фіскальної консолідації зацікавили багатьох зарубіжних фахівців. Зокрема, особливу увагу заслуговує праця Ю. Дарбі, А. Мускателлі, Г. Рой [181], в якій вчені приділили значну увагу координації спільних зусиль на загальнодержавному та місцевих рівнях. Розглядаючи епізоди фіскальної консолідації у країнах ОЕСР протягом 1970 – 1999 рр., ці автори зазначають, що більшість епізодів фіскальної консолідації було здійснено саме на загальнодержавному рівні, однак досліджувана вибірка дала змогу також виділити спільні зусилля, які здійснювали, в першу чергу, місцеві органи влади.

Виходячи із досвіду країн, які здійснювали фіскальну консолідацію в умовах децентралізації бюджетних повноважень, очевидним є зв'язок між ефективністю фіскальної консолідації та рівнем децентралізації. Такий зв'язок можна описати так:

- успішніше політика фіскальної консолідації реалізується у випадку скоординованості дій між центральними та місцевими органами влади, які спрямовані на збалансування публічних фінансів;
- місцеві органи влади відіграють важливу роль у скороченні як капітальних, так і поточних видатків, зокрема, це стосується витрат на фонд заробітної плати, який є одним із дієвих інструментів, які можуть сприяти збалансуванню бюджету;
- заходи органів місцевого самоврядування, спрямовані на фіскальну консолідацію, відіграють важливу роль в успішній реалізації політики фіскальної консолідації в країні загалом;
- скорочення трансфертів від центральних до місцевих органів влади робиться, як правило, в епізодах ефективної фіскальної консолідації, що свідчить про наміри центрального уряду проводити фіскальну консолідацію. Такі дії обмежують фінансові можливості місцевих органів влади, оскільки останні не

володіють правом залучення альтернативних джерел доходів, тому зменшення міжбюджетних трансфертів суттєво впливають на можливості здійснення витрат;

- поведінка місцевих органів влади суттєво буде залежати від того, чи здійснюється фіскальна консолідація на загальнодержавному рівні у межах координації зусиль центру та регіонів, чи проводиться органами місцевого самоврядування самостійно. В останньому випадку зусилля будуть спрямовані більше на скорочення капітальних витрат та підвищення доходів, що не призводить до поліпшення загальнодержавного фінансового балансу [181].

Відтак, у випадку успішної реалізації фіскальної консолідації спостерігається тенденція до стійкого скорочення центральними органами влади міжбюджетних трансфертів до органів нижчого рівня. Це, у свою чергу, змушує останніх також скоротити свої витрати, у тому числі неефективні.

Однак, ці дослідження переважно стосуються розвинених країн. Інша ситуація спостерігається в країнах, що розвиваються. Зокрема, взаємозв'язок фіскальної консолідації та децентралізації бюджетних повноважень при взаємодії центральних та місцевих органів влади під час політики фіскальної консолідації у країнах, що розвиваються досліджували О. Андедеджі та Дж. Торнтон [211]. Отримані результати досліджень даних науковців засвідчили, що органи місцевої влади у країнах, що розвиваються, відіграють важливу допоміжну роль у загальному успіху фіскальної консолідації. Зокрема, науковці виділили два основні напрями, через які місцева влада країн, що розвиваються, сприяє загальній фіскальній консолідації:

- скорочення власних капітальних видатків;
- підвищення власних податкових надходжень.

Скорочення капітальних видатків органами місцевого самоврядування в результаті політики фіскальної консолідації описується також і в роботі Ю. Дарбі, А. Мускателлі, Г. Роя [182]. Такі дії місцевих органів влади розглядаються як наслідок недалекоглядності та короткострокового планування під час коригування фінансового балансу місцевих бюджетів, що призводить до зменшення тієї частини видатків, яка найменш відчутна у короткостроковому періоді, тобто капітальні

видатки. Однак, така політика має негативні наслідки у довгостроковій перспективі, оскільки недостатність капітальних інвестицій створює стримуючий ефект на економічне зростання та внутрішній попит, і, як наслідок, призводить до безробіття.

Окрім загально визнаних макроекономічних показників та умов, які зазвичай використовуються при формуванні фіскальної політики, під час реалізації політики фіскальної консолідації необхідно враховувати політико-інституційні фактори. Впровадження децентралізації бюджетних повноважень в умовах реалізації політики фіскальної консолідації пов'язане зі значною кількістю потенційних ризиків та переваг. При цьому основним критерієм ефективності фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень є рівень скоординованості та узгодженості дій між центральними та місцевими органами влади. Як свідчить практика реалізації фіскальної консолідації в розвинених країнах та в країнах, що розвиваються, місцеві органи влади можуть суттєво сприяти покращенню показників фінансового балансу країни та підтримувати загальнодержавні консолідаційні прагнення.

Підсумовуючи вищенаведене, варто зазначити, що реалізація політики фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень може містити такі основні загрози:

- 1) у випадку успішної фіскальної консолідації, яку проводить центральний уряд автономно без участі місцевої влади, зумовлює зниження в останніх стимулів до ефективного витрачання власних бюджетних ресурсів та створює можливості для збільшення витрат і накопичення надмірних боргів. Це обумовлюється тим, що у випадку ефективного збалансування публічних фінансів центральний уряд, як правило, виділяє місцевим органам влади додаткові кошти на реалізацію пріоритетних програм;

- 2) органи місцевого самоврядування у процесі здійснення фіскальної консолідації схильні до зниження власних капітальних видатків та підвищення доходів, зводячи нанівець довгострокові перспективи стабілізації. Це пояснюється

бажанням місцевої влади забезпечити собі електоральну підтримку в короткостроковому періоді.

Хоча, з іншого боку, децентралізація бюджетних повноважень, яка спрямована на покращення контролю за використанням та розподілом бюджетних коштів на місцях, у випадку цілеспрямованої та скоординованої фіскальної політики підсилює ефекти від здійснення фіскальної консолідації на рівні центрального уряду.

Окрім цього, не лише децентралізація бюджетних повноважень впливає на здійснення фіскальної консолідації, але й навпаки, рішення уряду щодо проведення фіскальної консолідації може вплинути на рівень самостійності органів місцевого самоврядування, який в умовах децентралізованої бюджетної системи є досить високим. Це пояснюється запровадженням центральним урядом фіскальних правил, які діють не лише на державному рівні, а й на місцевому рівні, що значно обмежує останніх у здійсненні запозичень та зростанні видатків.

Отже, фіскальна консолідація та децентралізація бюджетних повноважень певним чином взаємопов'язані між собою. З одного боку, децентралізація бюджетних повноважень впливає на здійснення фіскальної консолідації через систему розподілу бюджетних ресурсів між центральною та місцевими рівнями влади, а з іншого – фіскальна консолідація впливає на децентралізацію бюджетних повноважень шляхом запровадження бюджетних обмежень. Ефективність фіскальної консолідації залежить від організації міжбюджетних відносин та взаємозв'язку між центром та регіонами.

Висновки до розділу 1

Проведене дослідження теоретико-організаційних засад здійснення фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень дозволяє зробити такі висновки:

1. Визначено роль бюджету як дієвого інструменту забезпечення соціально-економічного розвитку. Проаналізовано наукові підходи до визначення

сутності бюджету та бюджетних повноважень, а саме: постулати меркантилізму, камералізму, фізіократів, класичної економічної школи, історичної школи, кейнсіанства, монетаризму, «економіки пропозиції» та інституціоналізму. Виявлено, що у класичних дослідженнях, бюджет розглядається виключно збалансованим, тобто видатки дорівнювали доходам, винятком було лише проведення військових дій, які фінансувалися, окрім бюджету, за рахунок здійснення запозичень. Представники інших наукових шкіл, зокрема кейнсіанці та їх послідовники, активно відстоювали ідею дефіцитного бюджету, оскільки вважали, що невеликі розміри дефіциту позитивно впливають на економічне зростання. Доведено, що дефіцитне фінансування бюджету, в результаті, призвело до його значного зростання, яке дестабілізує публічні фінанси та загрожує соціально-економічному розвитку, тому, в сучасних економічних дослідженнях все більше уваги приділяється пошуку способів збалансування бюджету.

2. Запропоновано тлумачення «фіскальної консолідації» як сукупності заходів уряду спрямованих на оптимізацію структури доходів та видатків бюджету з метою зменшення обсягів бюджетного дефіциту та державного боргу до рівня, який забезпечить боргову та бюджетну безпеку держави.

3. Здійснено класифікацію інструментів фіскальної консолідації на податкові (розширення бази оподаткування, підвищення податкових ставок, скорочення податкових пільг, здійснення перерозподілу податкового навантаження від прямих податків до непрямих податків), бюджетні (оптимізація обсягів та структури видатків, врегулювання системи міжбюджетних відносин, розширення неподаткових джерел формування доходів, покращення процесу управління державним майном) та боргові (зміна дохідності позик у сторону зниження, списання частини боргу, відстрочення та розстрочення виплат частини боргу). Визначено, що ефективна організації міжбюджетних відносин, за допомогою яких регулюється частка перерозподілу національного доходу та бюджетних повноважень між центром та органами місцевого самоврядування, є додатковим інструментом здійснення успішної фіскальної консолідації.

4. При дослідженні взаємозв'язку фіскальної консолідації та децентралізації бюджетних повноважень виявлено позитивний та негативний вплив децентралізації на проведення фіскальної консолідації. Позитивний вплив характеризується підвищенням ефективності акумулювання та витрачання бюджетних ресурсів, а негативний – проявляються через збільшення кількості управлінського апарату, що ускладнює реалізацію заходів фіскальної консолідації. Досліджено механізм здійснення фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень та визначено інструментарій збалансування публічних фінансів на державному та місцевому рівні.

Основні результати розділу висвітлено у наукових працях автора [79; 80; 84; 90; 92; 95; 96; 196; 197; 198] та додатках Е, Ж.

РОЗДІЛ 2

ПРАГМАТИЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

2.1. Моніторинг дисбалансів Зведеного бюджету України

Стійке економічне зростання безпосередньо залежить від стабільності публічних фінансів, яка забезпечується послідовною та виваженою фіскальною політикою, що впливає на рівень збалансованості бюджетної системи. Дисбаланси бюджетної системи, в першу чергу, залежать від обсягів бюджетного дефіциту, основною причиною виникнення якого є перевищення видатків над доходами. Індикатором збалансування бюджетної системи є зведений бюджет, який включає в себе державний та місцеві бюджети (додаток 3).

Видатки зведеного бюджету значно перевищують доходи, що зумовлює зростання обсягів дефіциту, найвищі показники якого спостерігалися у 2010 р. та 2014 р. У 2011 р. та 2015 р. темпи зростання доходів значно перевищували темпи зростання видатків у зв'язку із реформуванням податково-бюджетної сфери, що супроводжувалося значним скороченням дефіциту зведеного бюджету на 52% та 56% відповідно.

У 2016 р. доходи Зведеного бюджету України зросли на 9% відносно 2015 р., разом з цим видатки зросли на 11%. Це зумовило зростання дефіциту бюджету на 60% порівняно із 2015 р., що свідчить про погіршення бюджетного балансу. Водночас спостерігалося зменшення зовнішніх запозичень і зростання внутрішніх. Так, фінансування дефіциту за рахунок зовнішніх джерел у 2016 р. скоротилося на 70%, а фінансування дефіциту за рахунок внутрішніх джерел у 2016 р. збільшилося на 126%.

На зростання дефіциту зведеного бюджету, в першу чергу, вплинули показники державного бюджету, який його формує майже на 80% (табл. 2.1).

Структура Зведеного бюджету України за 2010 – 2016 рр., %*

Показники	Роки						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Дохідна частина зведеного бюджету							
зведений бюджет	100	100	100	100	100	100	100
державний бюджет	74,4	78,3	77,4	76,2	77,8	81,5	78,2
місцеві бюджети**	25,6	21,7	22,6	23,8	22,2	18,5	21,8
Видаткова частина зведеного бюджету							
зведений бюджет	100	100	100	100	100	100	100
державний бюджет	57,7	56,6	54,8	56,5	56,9	58,8	58,1
місцеві бюджети	42,3	43,4	45,2	43,5	43,1	41,2	41,9

*Складено автором за даними [72; 73; 74; 75; 76; 77; 78].

**Без урахування міжбюджетних трансфертів.

На основі даних табл. 2.1 видно, що Зведений бюджет України формується, переважно за рахунок державного бюджету, в той час як частка місцевих бюджетів становить близько 20%. При цьому, у 2011р. та 2015 р., коли відбувалося зменшення обсягів дефіциту, частка державного бюджету значно зростала. Щодо видаткової частини, то різниця у частках видатків державного та місцевих бюджетів становила менше 10%, що свідчить про високий ступінь фінансування суспільних благ як на рівні держави, так і на рівні органів місцевого самоврядування.

Основою формування зведеного бюджету є Державний бюджет України (табл. 2.2).

Динаміка Державного бюджету України за 2010 – 2016 рр.*

Показник	Роки						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Доходи, млрд. грн.	240,6	314,6	346,1	339,2	357,1	534,7	616,3
Видатки, млрд. грн.	303,6	333,5	395,7	403,5	430,2	576,9	684,7
Видатки та кредитування, млрд. грн.	304,9	338,2	395,7	404,0	435,1	579,8	686,5
Дефіцит, млрд. грн.	-64,3	-23,5	-53,4	-64,7	-78,1	-45,2	-70,1
Темп зміни доходів, у % до попереднього року	-	30,8	10,0	-2,0	5,3	49,7	15,3
Темп зміни видатків, у % до попереднього року	-	9,8	18,7	2,0	6,6	34,1	18,7

*Складено автором за даними [72; 73; 74; 75; 76; 77; 78].

Як бачимо із табл. 2.2, доходи та видатки державного бюджету характеризуються зростаючою тенденцією. При цьому, видатки у 2010 – 2014 рр. зростали більше, ніж доходи, що спричинило зростання бюджетного дефіциту, найбільші показники якого були у 2010 р., 2013 р. та 2014 р. У 2011 та 2015 р. спостерігалось скорочення бюджетного дефіциту, зумовлене перевищенням темпів зростання доходів над видатками державного бюджету. Так, у 2011 р. доходи зросли на 30%, у той час як видатки – лише на 9,8%, у 2015 р. перевищення зростання доходів над видатками було незначним – 49,7% проти 34,1%. Скорочення дефіциту Державного бюджету України у 2015 р. вдалося досягти шляхом внесення змін до податкового та бюджетного законодавства та девальвацією національної грошової одиниці. Проте, внесення змін до фіскальної політики зумовило відновлення зростання бюджетного дефіциту.

В умовах децентралізації бюджетних повноважень зростає роль місцевих бюджетів у процесі збалансування зведеного бюджету. Згідно зі стратегією сталого розвитку України, яка представлена Президентом України у 2015 р. «Україна-2020» [137], частка місцевих бюджетів у зведеному бюджеті повинна становити не менше 65% до 2020 р. Тому варто проаналізувати, яку роль відіграють місцеві бюджети у формуванні зведеного бюджету України та визначити рівень децентралізації бюджетних ресурсів через показники бюджетної децентралізації доходів, витрат та узагальнюючого показника бюджетної децентралізації [140, с. 326] (табл. 2.3).

Як видно із табл. 2.3, з місцевих бюджетів здійснювалося понад 40% усіх видатків; доходи місцевих бюджетів у Зведеному бюджеті України склали біля 20%. Це, з одного боку, свідчить про важливу роль місцевих бюджетів у забезпеченні реалізації державою її функцій, а з іншого – про низький рівень забезпеченості місцевих бюджетів власними фінансовими ресурсами. Так, частка покриття місцевих видатків доходами місцевих бюджетів у 2011 р. становила 47,9%, а у 2016 р. цей показник дещо зріс – до 48,7%, проте, це суттєво не покращило ситуацію і свідчило про низьку спроможність органів місцевого самоврядування виконувати покладені на них функції. При цьому, рівень

децентралізації фінансових ресурсів в Україні до 2015 р. характеризувався спадною тенденцією, що свідчило про посилення фінансової централізації. Дещо покращився цей показник у 2016 р., що пов'язано із програмою децентралізації, яку проводив уряд.

Таблиця 2.3

Рівень бюджетної децентралізації в Україні у 2010 – 2016 рр.*

Показники	Рік						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
<i>Доходи зведеного бюджету, млрд. грн.</i>	314,5	398,6	445,5	442,8	456,1	652,0	782,7
<i>Доходи місцевих бюджетів, млрд. грн. **</i>	80,5	86,7	100,8	105,2	101,1	120,5	170,6
Показник бюджетної децентралізації доходів (ПБДд) – частка доходів місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) у доходах зведеного бюджету, %	25,6	21,7	22,6	23,8	22,2	18,5	21,8
<i>Видатки зведеного бюджету, млрд. грн.</i>	377,8	416,9	492,5	505,8	523,1	679,8	835,6
<i>Видатки місцевих бюджетів, млрд. грн.</i>	159,8	181,0	222,6	219,8	225,6	280,1	350,4
Показник бюджетної децентралізації видатків (ПБДв) – частка видатків місцевих бюджетів у видатках зведеного бюджету, %	42,3	43,4	45,2	43,5	43,1	41,2	41,9
Частка покриття місцевих видатків доходами місцевих бюджетів, %	50,4	47,9	45,3	47,9	44,8	43,0	48,7
Узагальнюючий показник бюджетної децентралізації (ПБДу = (ПБДд + ПБДв) / 2), %	34,0	32,6	33,9	33,6	32,7	29,8	31,9

*Складено автором за даними [72; 73; 74; 75; 76; 77; 78].

**Без урахування міжбюджетних трансфертів.

Загалом, рівень бюджетної децентралізації в Україні є відносно низьким і не відповідає задекларованим принципам децентралізації. Причинами цього є низька частка доходів місцевих бюджетів у структурі зведеного бюджету. Так, дохідна частина місцевих бюджетів складається із: податкових надходжень, які формується із власних та закріплених податків та зборів, неподаткових надходжень, доходів від операцій з капіталом, цільових фондів та міжбюджетних трансфертів [14] (табл. 2.4).

**Динаміка та структура доходів місцевих бюджетів України за
2010 – 2016 рр., %***

Вид надходжень	Роки						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Неподаткові надходження	5,5	6,0	5,6	5,5	5,3	6,8	5,9
Доходи від операцій з капіталом	1,6	1,0	0,8	0,6	0,5	0,6	0,4
Цільові фонди	1,0	0,5	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1
Міжбюджетні трансферти	49,5	52,3	55,3	52,4	56,4	59,1	53,4
Податкові надходження	42,4	40,3	38,1	41,3	37,7	33,4	40,1

*Складено автором за даними [72; 73; 74; 75; 76; 77; 78].

Як видно із табл. 2.4, найбільшу питому вагу у формуванні дохідної частини місцевих бюджетів відіграють податкові надходження та міжбюджетні трансферти. При цьому, податкові надходження до 2015 р. характеризувалися спадною тенденцією: із 42,4% у 2010 р. до 33,4% у 2015 р., однак у 2016 р. вдалося дещо покращити ситуацію за рахунок зростання надходжень від податку на прибуток підприємств та місцевих податків і зборів (табл. 2.5). Водночас, зростали міжбюджетні трансферти з 2010 р. по 2015 р., проте вже у 2016 р. спостерігалось часткове зниження трансфертної залежності місцевих бюджетів на 5,7% у порівнянні із 2015 р.

Із даних табл. 2.5 видно, що вагоме фіскальне значення у податкових надходженнях місцевих бюджетів відіграють закріплені податки, зокрема, податок на доходи фізичних осіб. Так, частка цього податку у податкових надходженнях місцевих бюджетів з 2010 р. по 2014 р. становила понад 70%, однак, у 2015 р. та 2016 р. цей показник скоротився до 56% та 54% відповідно. Дана ситуація зумовлена тим, що у 2015 р. було внесено зміни до податкового та бюджетного законодавства, у результаті чого значна частина акумульованого податку на доходи фізичних осіб була зарахована до державного бюджету, тоді як до 2015 р. 100% даного платежу розподілялися між місцевими бюджетами у відповідних частках, визначених Бюджетним кодексом України.

**Динаміка структури податкових надходжень до місцевих бюджетів України
за 2010 – 2016 рр., %***

Вид надходжень	Роки						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Закріплені податкові платежі :							
Податок на доходи фізичних осіб	75,4	74,0	71,1	70,8	71,6	55,9	53,8
Податок на прибуток підприємств комунальної форми власності	0,6	0,5	0,5	0,7	0,3	0,6	0,16
Податок на прибуток підприємств	-	-	-	-	-	2,4	3,8
Рентна плата за спеціальне використання природних ресурсів	14,5	17,7	17,8	16,5	16,7	2,2**	1,7**
Акцизний податок	2,4	1,2	1,4	1,5	0,2	7,8	7,9
Інші податки та збори	5,8	2,2	2,0	1,8	1,5	2,2	3,8
Власні податкові платежі:							
Місцеві податки і збори	1,2	3,4	6,4	8,0	9,2	27,5***	28,8***

*Складено автором за даними [72; 73; 74; 75; 76; 77; 78].

** Без урахування плати за землю.

*** З урахуванням плати за землю.

При цьому, спостерігалось зменшення частки надходжень від рентної плати за спеціальне використання природних ресурсів з 14,5% у 2010 р. до 1,7% у 2016 р. Таке зменшення зумовлене скороченням з 50% до 25% зарахувань до місцевих бюджетів плати за користування надрами та не врахуванням до складу рентної плати за спеціальне використання природних ресурсів плати за землю в частині земельного податку та орендної плати. З іншого боку, відбувалося зростання надходжень від акцизного податку з 2,4% податкових надходжень до місцевих бюджетів у 2010 р. до 7,9% у 2016 р. Це, в першу чергу, зумовлено запровадженням у 2015 р. акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів, який зараховувався до місцевих бюджетів, в той час як акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (окрім нафтопродуктів і транспортних засобів), вже не зараховувався до місцевих бюджетів.

Таким чином, зміни внесені до податкового та бюджетного законодавства України в 2015 р. зумовили зменшення потенційних надходжень до місцевих бюджетів у розмірі понад 44 млрд. грн. з податку на доходи фізичних осіб, близько 1 млрд. грн. плати за користування надрами та 8,7 млрд. грн. акцизного податку з

виробленої в Україні підакцизної продукції, який вже не зараховується до місцевих бюджетів, що, на нашу думку, є негативним явищем в контексті проведення децентралізації та одним із чинників, що зумовлювали зменшення показника фінансової децентралізації доходів і, відповідно, узагальнюючого показника фінансової децентралізації в Україні (табл. 2.3).

Однак, можна виділити і позитивні аспекти проведених змін. Так, на нашу думку, позитивним є те, що 10% акумульованого податку на прибуток підприємств приватної форми власності зараховується до місцевих бюджетів, що у 2015 р. становило 2,4% податкових надходжень місцевих бюджетів, а у 2016 р. зросло до 3,8%. Це підвищує зацікавленість органів місцевого самоврядування у стимулюванні розвитку приватного бізнесу на підпорядкованій їм території. Також позитивним явищем, на нашу думку, є зростання ролі власних податкових платежів, зокрема місцевих податків та зборів, які зросли з 1,2% податкових надходжень до місцевих бюджетів у 2010 р. до 28,8% у 2016 р., і які становлять основу фінансової незалежності органів місцевого самоврядування, оскільки адмініструються ними. Тому особливої актуальності набуває дослідження складу та структури місцевих податків та зборів (табл. 2.6).

Як видно із табл. 2.6, найбільшу питому вагу серед місцевих податків та зборів має єдиний податок, фіскальне значення якого у місцевих податкових платежах зросло з 79% у 2011 р. до 92% у 2014 р. Однак, у зв'язку зі змінами податкового та бюджетного законодавства України у 2015 та 2016 рр. частка єдиного податку скоротилася до 40,6%, що зумовлено зарахуванням до складу місцевих податкових платежів земельного податку та орендної плати, частка яких у доходах місцевих бюджетів у 2016 р. становила 19,2% та 36% відповідно, а також збільшенням надходжень від податку на нерухоме майно відмінне від земельної ділянки з 0,002% у 2012 р. до 3,4% у 2016 р. Фіскальна роль інших місцевих податків та зборів, таких як збір за місця для паркування транспортних засобів, туристичний збір та транспортний податок, була незначною та становила менше 1%.

**Динаміка складу та структури надходжень місцевих податків та зборів за
2011 – 2016 рр.***

Вид надходжень	Роки					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Місцеві податки і збори, млн. грн.	2504,1	5455,0	7316,2	8055,2	27041,2	42261,5
Збір за місця для паркування транспортних засобів, млн. грн.	56,5	68,4	64,5	61,2	60,2	66,2
Питома вага, %	2,3	1,3	0,9	0,8	0,2	0,2
Туристичний збір, млн. грн.	27,7	38,4	41,7	24,8	37,1	54,1
Питома вага, %	1,1	0,7	0,6	0,3	0,1	0,1
Збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності, млн. грн.	431,9	532,5	547	511,1	-	-
Питома вага, %	17,3	9,8	7,5	6,3	-	-
Єдиний податок, млн. грн.	1987,9	4815,6	6640,5	7413,3	10975,1	17167,1
Питома вага, %	79,4	88,3	90,8	92,0	40,6	40,6
Податки на майно, млн. грн., в т. ч.:	-	0,09	22,5	44,9	16011,1	24989,4
Питома вага, %	-	0,002	0,3	0,6	59,2	59,1
<i>Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, млн. грн.</i>	-	0,09	22,5	44,9	745,7	1418,9
Питома вага, %	-	0,002	0,3	0,6	2,8	3,4
<i>Земельний податок, млн. грн.</i>	-	-	-	-	4059,9	8093,2
Питома вага, %	-	-	-	-	15,0	19,2
<i>Орендна плата, млн. грн.</i>	-	-	-	-	10771,6	15230,4
Питома вага, %	-	-	-	-	39,8	36,0
<i>Транспортний податок, млн. грн.</i>	-	-	-	-	434,0	246,9
Питома вага, %	-	-	-	-	1,6	0,6

*Складено автором за даними [73; 74; 75; 76; 77; 78].

Для більш повної оцінки рівня децентралізації бюджетних ресурсів варто розглянути видаткову частину місцевих бюджетів (табл. 2.7).

Як видно із табл. 2.7, місцеві бюджети відіграють важливу роль у забезпеченні як загальнодержавних функцій, так і місцевих. Загалом, як засвідчують дані, спостерігалось значне перевищення поточних видатків, тобто видатків соціального характеру, над капітальними видатками, які спрямовуються на придбання основних засобів та модернізацію інфраструктури.

Структура видатків місцевих бюджетів за 2010 – 2016 рр., %*

Вид видатків	Роки						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Видатки за економічною класифікацією видатків бюджету							
Поточні видатки	91,7	90,4	92,7	93,5	93,8	88,5	85,0
Капітальні видатки	8,3	9,6	7,3	6,5	6,2	11,5	15,0
Видатки за функціональною класифікацією видатків та кредитування бюджету							
Загальнодержавні функції, які передані на місцевий рівень	6,4	5,5	4,8	5,3	4,9	5,2	4,6
Громадський порядок, безпека та судова влада	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Економічна діяльність	4,9	6,8	5,8	4,3	4,1	6,8	9,9
Охорона навколишнього природного середовища	0,4	0,5	0,5	0,5	0,4	0,5	0,4
Житлово-комунальне господарство	2,9	4,6	8,8	3,5	7,8	5,6	5,0
Охорона здоров'я	22,5	21,4	21,2	22,1	20,6	21,3	18,0
Духовний та фізичний розвиток	4,0	3,8	3,7	3,9	4	3,4	3,4
Освіта	31,9	32,6	32	33,9	31,7	30,0	27,0
Соціальний захист та соціальне забезпечення	22,0	23,1	22,5	25,7	25,5	25,9	30,4
Міжбюджетні трансферти	4,1	1,5	0,6	0,7	0,9	1,1	1,2

**Складено автором за даними [73; 74; 75; 76; 77; 78].

З 2011 р. по 2014 р. відбувалося зростання поточних видатків із 90,4% у 2011 р. до 93,8% у 2014 р., та, відповідно, скорочення капітальних видатків, що свідчило про зростання так званого «проїдання» бюджетних коштів, що у майбутньому може спричинити економічний занепад певної території. Однак, у 2015 р. та 2016 р. спостерігалось певне поліпшення даної ситуації, тобто зростали капітальні видатки до 11,5% та 15% відповідно. Проте, такі зміни істотно не впливають на розвиток певної території, і не створюють умови для подальшого її економічного зростання.

За функціональною класифікацією найбільшу частку в видатках місцевих бюджетів у 2016 р. посідали видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення, які зросли до 30,4%. Видатки на освіту скоротилися на 3%, із 30% у 2015 р. до 27% у 2016 р., зазнали скорочення і видатки на охорону здоров'я до 18%, що є негативним явищем, оскільки на місцевий рівень у 2015 р. було передано частину повноважень із фінансування закладів освіти I – II рівня акредитації,

професійно-технічної освіти та вторинної медицини, що зумовило недофінансування цих програм. У той же час відбувалося зростання частки видатків на економічну діяльність у 1,5 рази – із 6,8 % у 2015 р. до 9,9% у 2016 р., що пов'язано із процесом децентралізації бюджетних повноважень та перерозподілом коштів із державного бюджету до місцевих бюджетів через фінансування інфраструктурних проектів на місцях. Однак, висока питома вага видатків соціального характеру не забезпечила належну якість послуг у сфері освіти чи охорони здоров'я, оскільки дані кошти, переважно надавалися на виплату заробітних плат працівників даних установ, а не на поліпшення їх функціонування.

Відповідно до вище наведених даних, доходи місцевих бюджетів не відповідали їхнім видаткам. Відтак виникала необхідність у збалансуванні місцевих бюджетів шляхом бюджетного регулювання та міжбюджетного вирівнювання, які є елементами міжбюджетних відносин і реалізуються шляхом надання міжбюджетних трансфертів.

Збалансування місцевих бюджетів здійснюється шляхом горизонтального та вертикального вирівнювання. Горизонтальне вирівнювання полягає у забезпеченні рівнозначних за обсягом фінансових ресурсів для територіальних одиниць із однаковим обсягом покладених на них функцій. Вертикальне вирівнювання передбачає збалансування обсягів фінансових ресурсів між різними рівнями влади із обсягами фінансування завдань, які на них покладаються.

На практиці горизонтальне вирівнювання передбачає розподіл фінансових ресурсів між «багатими» та «бідними» регіонами України. Варто зазначити, що у 2015 р. відбулися зміни у розподілі офіційних трансфертів із державного до місцевих бюджетів, які пов'язані із бюджетною децентралізацією. Так, до 2015 р. надання міжбюджетних трансфертів здійснювалося на основі розрахунків доходів та витрат місцевих бюджетів, що враховувалися при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів та кількості споживачів суспільних послуг. Внесення змін до бюджетного законодавства зумовили новий підхід до визначення обсягів міжбюджетних трансфертів, здійснюючи міжбюджетне вирівнювання за закріпленими загальнодержавними податками, такими як податок на прибуток

підприємств (для збалансування обласних бюджетів) та податок на доходи фізичних осіб (для збалансування обласних бюджетів, бюджетів міст обласного значення та бюджетів об'єднаних територіальних громад), окрім м. Києва, де вирівнювання не здійснюється, та надаючи відповідні субвенції на виконання делегованих повноважень. При цьому, вводяться такі поняття: «базова дотація» – це трансферт, що надається із державного бюджету місцевим бюджетам для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій [14], та «реверсна дотація» – це кошти, які передаються із місцевих бюджетів до державного бюджету для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій [14].

Горизонтальне вирівнювання здійснюється із врахуванням індексу податкоспроможності відповідного місцевого бюджету (рис. 2.1).

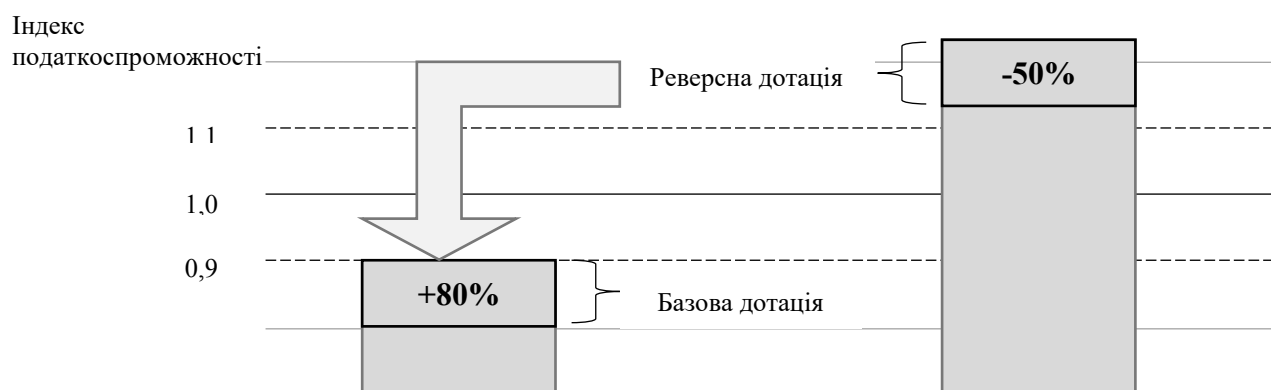

Рис. 2.1. Схема горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів*

*Складено автором за матеріалами Міністерства фінансів України та даними [14].

Відповідно до рис. 2.16 горизонтальне вирівнювання не здійснюється, якщо індекс податкоспроможності коливається в межах 0,9 – 1,1; якщо індекс податкоспроможності менший 0,9 – надається базова дотація відповідному місцевому бюджету; якщо індекс податкоспроможності більший 1,1 – передається реверсна дотація з відповідного місцевого бюджету [14]. Такі зміни дали змогу ефективніше здійснити перерозподіл коштів між адміністративно-територіальними одиницями України, зокрема, дотації вирівнювання отримують ті регіони, які дійсно цього потребують (додаток II).

Наведені в табл. И.1 дані дозволяють побачити фактичні зміни в міжбюджетному вирівнюванні дохідної частини місцевих бюджетів. Так, до 2015 р. спостерігалася зростаюча тенденція отримання дотацій вирівнювання усіма областями України, окрім м. Києва (за виключенням 2013 р.), не залежно від рівня їхнього фінансового забезпечення. За результатами 2014 р., найбільш дотаційною була Донецька область, обсяги дотацій вирівнювання якої перевищували середній показник по Україні майже в 2 рази, в той час як Дніпропетровська область отримала дотацій вирівнювання в 3,4 рази менше, ніж в середньому по Україні. Достатньо високим був показник дотацій вирівнювання у Львівській, Вінницькій, Луганській та Харківській областях.

Однак, з 2015 р. здійснювалося горизонтальне вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів у розрахунку на кожного жителя. В результаті 18 областей отримували базову дотацію, що свідчить про недостатні обсяги надходжень до цих бюджетів від податку на доходи фізичних осіб та податку на прибуток підприємств. При цьому, лише 6 областей, такі як Дніпропетровська, Донецька, Полтавська, Київська, Запорізька та Харківська мали достатньо надходжень від податку на доходи фізичних осіб та податку на прибуток підприємств.

Для України характерними є не лише горизонтальні, але й вертикальні дисбаланси, що вимагає вертикального вирівнювання. На відміну від горизонтального, вертикальне вирівнювання здійснюється шляхом надання трансфертів із державного бюджету до місцевих бюджетів. Вертикальне вирівнювання показує пряму залежність органів місцевого самоврядування від центральної влади. Показники вертикального збалансування місцевих бюджетів в Україні представлені на рис. 2.2.

Як видно на рис. 2.2, обсяги міжбюджетних трансфертів зростали швидше, ніж доходи місцевих бюджетів. Це свідчить про подальшу централізацію бюджетної системи держави, а не зміцнення фінансової самостійності місцевих органів влади, що в умовах децентралізації бюджетних повноважень є небажаним

явищем. Низька частка доходів місцевих бюджетів та неефективний розподіл їхніх видатків гальмує здійснення децентралізації бюджетних повноважень в Україні.

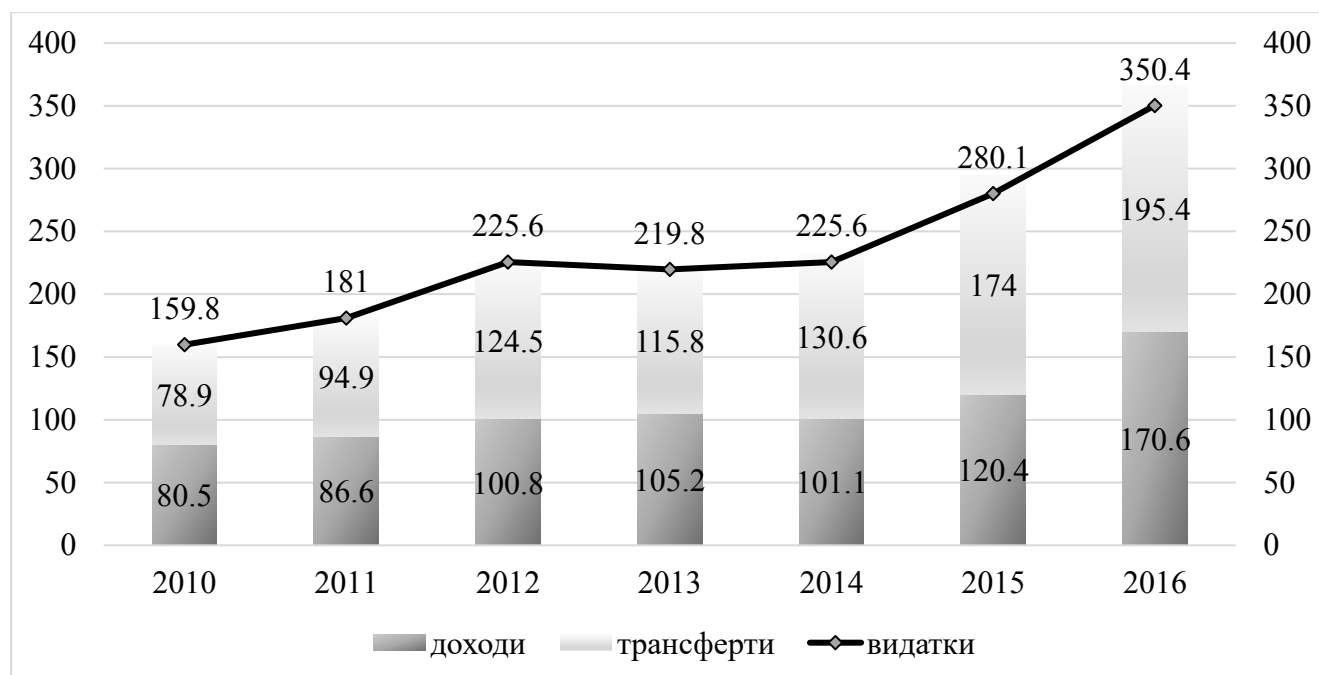

Рис. 2.2. Динаміка показників вертикального збалансування місцевих бюджетів за 2010 – 2016 рр., млрд. грн.*

*Складено автором за даними [73; 74; 75; 76; 77; 78].

Окрім державного та місцевих бюджетів, вагомий вплив на рівень збалансованості зведеного бюджету мають також надходження та видатки позабюджетних фондів (табл. 2.8).

Як видно із табл. 2.8, Пенсійний фонд України та фонди соціального страхування не забезпечений у повній мірі власними надходженнями, дефіцити якого покриваються, переважно, із Державного бюджету України. Так доходи Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування у 2016 р. зменшилися на 9,8 млрд. грн. або на 3,7% у порівнянні із 2015 р. Це відбулося за рахунок зниження надходжень від ЄСВ на 58,2 млрд. грн. або на 34,3%, частка якого в 2016 р. становила менше 50%. Це спричинено зниженням ставки ЄСВ до 22% від фонду заробітної плати та відміною нарахувань на заробітну плату в розмірі 3,6%. У результаті зростання дефіциту Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування становило 45,4 млрд. грн. або 47,9%. Цей дефіцит був профінансований із державного бюджету з урахуванням погашення позики на

47,8 млрд. грн. або на 50,4% більше, ніж у 2015 р. Це, в свою чергу, негативно вплинуло на обсяги дефіциту державного бюджету.

Таблиця 2.8

Динаміка формування та використання коштів Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування за 2011 – 2016 рр.*

Показник	Роки						Відхилення 2016/2015	
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	абсол., + / -	відносн., %
Доходи, млрд. грн.	199,8	224,0	252,4	244,3	266,5	256,7	-9,8	-3,7
У т. ч. єдиний соціальний внесок (ЄСВ), млрд. грн.	139,1	158,0	166,9	165,9	169,9	111,7	-58,2	-34,3
Частка ЄСВ, %	69,6	70,5	66,1	67,9	63,8	43,5	-20,3	-31,8
Кошти державного бюджету, млрд. грн.	58,3	64,5	83,2	75,8	94,8	142,6	47,8	50,4
Інше, млрд. грн.	2,4	1,6	2,3	2,5	1,9	2,4	0,5	26,3
Видатки, млрд. грн.	210,7	233,7	252,8	245,5	266,5	256,7	-9,8	-3,7
Дефіцит (-) / профіцит (+), млрд. грн.**	-30,1	-27,2	-22,1	-15,7	-94,8	-140,2	-45,4	47,9
Фінансування дефіциту, млрд. грн.	30,1	27,2	22,1	-15,7	94,8	140,2	45,4	47,9
У т. ч. за рахунок коштів державного бюджету, млрд. грн.	17,8	15,3	21,8	14,7	94,8	142,6	47,8	50,4
За рахунок позики, млрд. грн.	12,3	11,9	0,3	0,1	-	-2,4	-2,4	-

*Складено автором за даними [73; 74; 75; 76; 77; 78; 117].

** Дефіцит (-) / профіцит (+) не включає кошти отримані із Державного бюджету України.

Окрім зниження ставки ЄСВ, проблемою пенсійного забезпечення громадян України є «старіння населення» та збільшення частки людей, які отримують пенсії (додаток К).

Як бачимо із рис. К.1, співвідношення кількості зайнятого населення до кількості пенсіонерів становить близько 70%. Найбільше зростання показника відбувалося у 2014 р. – до 75% порівняно із 67% у 2013 р. Збільшення кількості пенсіонерів та зменшення кількості зайнятого населення безпосередньо впливає на збільшення дефіциту Пенсійного фонду України, що доводить необхідність у реформуванні системи пенсійного забезпечення України та, не лише збільшення пенсійного віку, але й зміни структури надання пенсій. У цьому випадку

актуальним буде використання світового досвіду реформування пенсійного забезпечення, зокрема перехід до трирівневої системи пенсійного забезпечення, що передбачає нарахування не лише державної пенсії, але й за рахунок накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та системи недержавного пенсійного забезпечення.

Таким чином, Зведений бюджет України характеризувався нестійким дефіцитом, який виникав через дисбаланси доходів та видатків. Його фінансування відбулося, переважно за рахунок здійснення запозичень, а це, в свою чергу, призвело до зростання державного боргу (рис. 2.3).

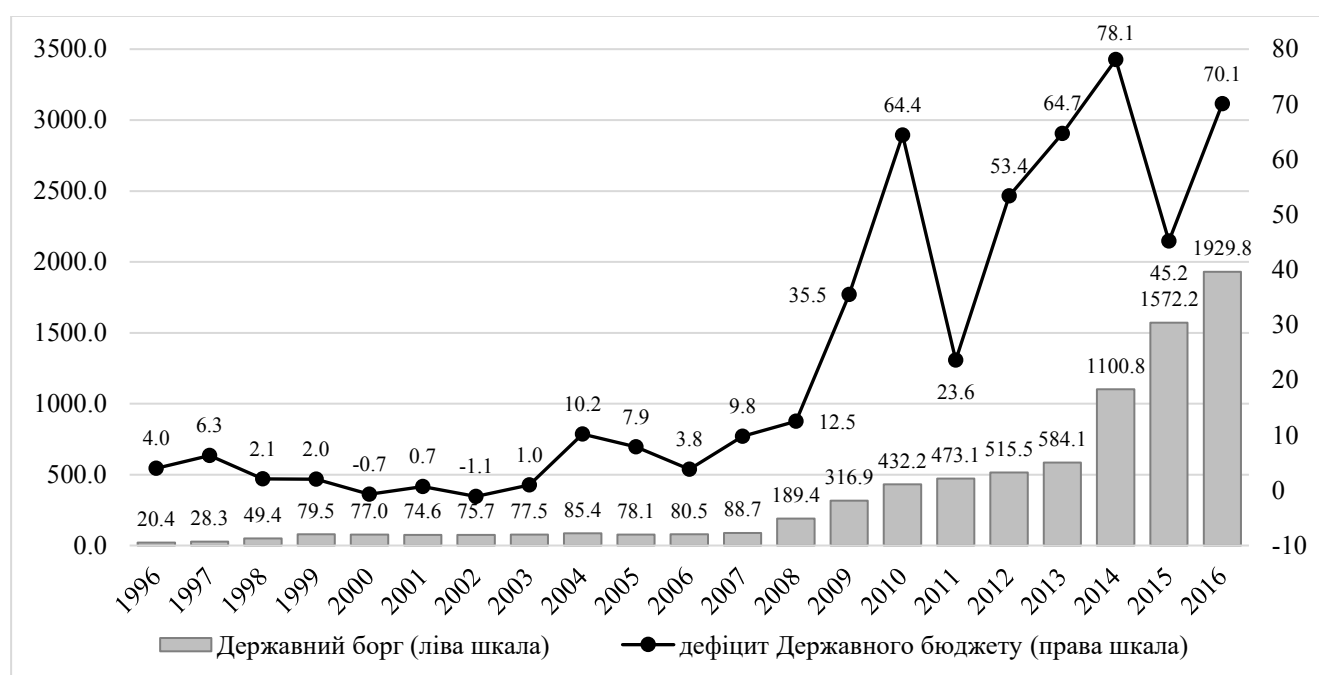

Рис. 2.3. Динаміка дефіциту бюджету та державного боргу в 1996 – 2016 рр.*

*Складено автором за даними [117].

На основі даних рис. 2.3 видно, що дефіцит бюджету зростає циклічно. Після досягнення свого максимуму, що відбувається в середньому кожні чотири роки, уряд здійснює бюджетні обмеження, які сприяють покращенню цього показника. Так, у 2014 р. рівень дефіциту бюджету набув свого найбільшого значення за аналізований період, наступне зменшення його у 2015 р. стало наслідком внесення змін до податкового та бюджетного законодавства, які передбачали скорочення витрат бюджету та зростання податкового навантаження на споживання. Проте,

вже у 2016 р. знову спостерігалось збільшення дефіциту бюджету переважно за рахунок збільшення фінансування видатків.

Циклічне зростання дефіциту державного бюджету зумовлювало зростання державного боргу (рис. 2.3), який, на відміну від дефіциту, стабільно зростає, починаючи із 2007 р.

Отже, Зведений бюджет України характеризується значними дефіцитами, які присутні на державному та місцевому рівнях бюджетної системи. Окрім того, дефіцит характерний і для фондів соціального страхування та Пенсійного фонду України, що потребує від уряду здійснення відповідних кроків в соціальній, економічній сфері та здійснення фіскальної консолідації з метою врегулювання бюджетного дефіциту та стабілізації державного боргу на рівні, що забезпечить сталий соціально-економічний розвиток в країні.

2.2. Аналіз використання інструментів фіскальної консолідації в Україні

Забезпечення збалансованості публічних фінансів є основою сталого соціально-економічного розвитку держави, досягнення якої в Україні відбувається на двох рівнях бюджетної системи: загальнодержавному та місцевому. Це передбачає збалансування державного бюджету, державних позабюджетних фондів соціального страхування та місцевих бюджетів.

Сучасна фіскальна наука виділяє три основні концепції збалансування бюджету:

- 1) щорічне – видатки бюджету повинні вирівнюватися із доходами в межах року, тобто бюджет повинен бути бездефіцитним;
- 2) циклічне – це збалансування, яке передбачає вирівнювання видатків та доходів у межах економічного циклу;
- 3) концепція функціонування фінансів, яка допускає можливість незбалансованого бюджету, тобто дефіцитного, якщо дефіцит бюджету є

необхідною умовою для забезпечення соціально-економічного розвитку держави та передбачені джерела його фінансування.

Враховуючи глобалізаційні процеси, які відбуваються сьогодні в світі, погоджуємося із професором А. Крисоватим, який виділяє додатково ще дві концепції, а саме: концепцію компенсаційного бюджету, яка ґрунтується на зростаючому дефіциті та неможливості повної відмови від здійснення державних запозичень, та фіскальну консолідацію, яка передбачає скорочення бюджетного дефіциту шляхом запровадження бюджетних правил [105, с. 17].

Зазначені концепції здійснюють вплив на вибір джерел фінансування дефіциту при забезпеченні урядом збалансування бюджету. При цьому, важливу роль відіграє не стільки розмір дефіциту, а його вплив на соціально-економічні процеси.

Для відновлення економіки України у 2015 р. Президентом України представлена Стратегія сталого розвитку «Україна-2020», метою якої, зокрема у сфері публічних фінансів, є відновлення макроекономічної стабільності, забезпечення стійкого зростання економіки, створення сприятливих умов для ведення бізнесу, реформування податкової системи, міжбюджетних відносин, зменшення бюджетного дефіциту до рівня, що не перевищує 3% ВВП та зменшення обсягів державного та гарантованого державою боргу до показників, що не перевищують 60% ВВП [137], що, по суті, передбачає проведення фіскальної консолідації.

Період здійснення фіскальної консолідації починається, коли дефіцит бюджету скорочується щонайменше на 1% ВВП [194].

Відношення обсягу дефіциту Державного бюджету України до ВВП подано на рис. 2.4.

Як видно із рис. 2.4 відношення обсягу дефіциту державного бюджету до ВВП з 2011 р. по 2014 р. зростало. Зокрема, з 2012 р. по 2014 р. дане співвідношення становило більше 3% ВВП, що свідчить про погіршення бюджетного балансу та загрозу стійкому соціально-економічному розвитку. У 2015 р. уряду вдалося зменшити обсяги дефіциту бюджету до рівня 2,3% ВВП, що на 2,7% менше, ніж у

2014 р. Таке скорочення рівня дефіциту державного бюджету свідчить про здійснення урядом програм фіскальної консолідації. Однак, у 2016 р. знову спостерігалось зростання бюджетного дефіциту на 0,6% у порівнянні з 2015 р., який наблизився до позначки у 3% від ВВП, що свідчить про закінчення періоду фіскальної консолідації.

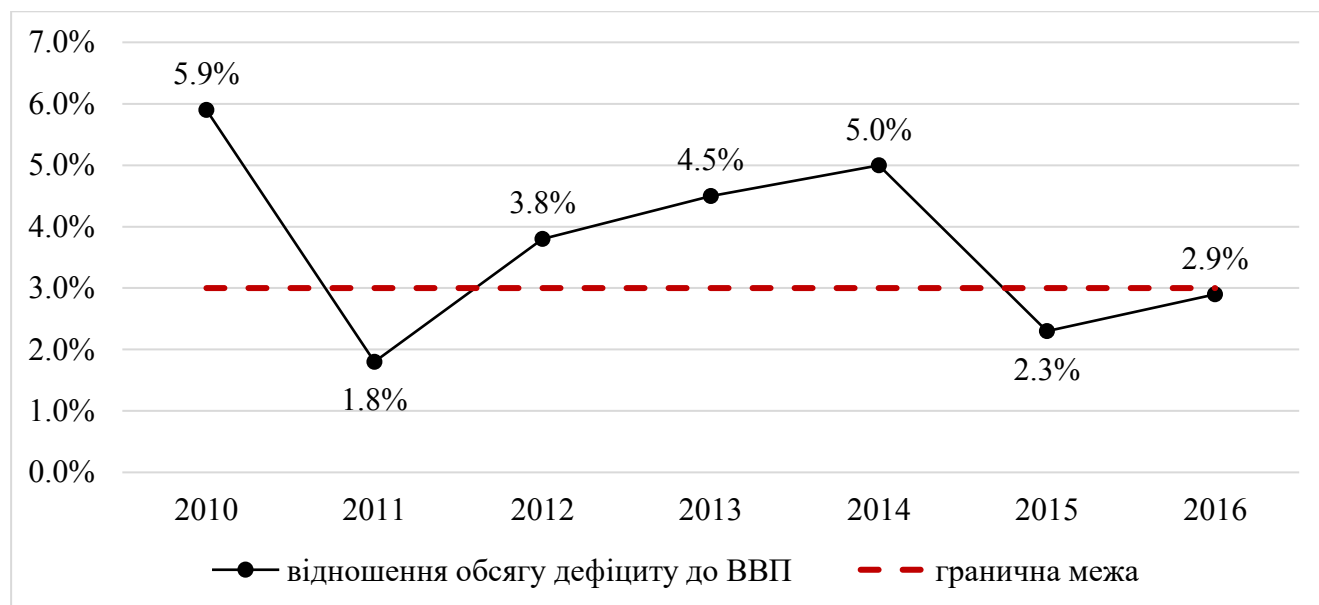

Рис. 2.4. Відношення обсягу дефіциту Державного бюджету України до ВВП у 2010 – 2016 рр.*

*Складено автором за даними [16; 73; 74; 75; 76; 77; 78].

Фінансування дефіциту державного бюджету відбувається, переважно, за рахунок здійснення запозичень (табл. 2.9).

Як видно із табл. 2.9, зростання фінансування за борговими операціями у 2016 р. в порівнянні з 2015 р. зросло на 59,8 млрд. грн., або на 50,9%. При цьому, обсяги запозичень зменшилися на 206,4 млрд. грн., або на 40,1%, зокрема, за рахунок скорочення зовнішніх зобов'язань. Так, із 307,7 млрд. грн. запозичень у 2016 р. на зовнішньому ринку було залучено 61,3 млрд. грн., що на 353,8 млрд. грн. або на 85,2% менше, ніж у 2015 р., на внутрішньому – 246,4 млрд. грн., що на 147,4 млрд. грн. або 148,9% більше, ніж у попередньому році. Погашення зобов'язань зросло на 305,2 млрд. грн. або 73,3%. Зокрема, погашення за внутрішніми зобов'язаннями зросло на 11,2 млрд. грн. або 12,3%, а погашення за зовнішніми зобов'язаннями – зменшилося на 316,4 млрд. грн. або 97,2%. У 2016 р.

спостерігалось зростання розриву між обсягами запозичень та погашення зобов'язань у порівнянні з попереднім роком.

Таблиця 2.9

Показники фінансування дефіциту Державного бюджету України у 2011 – 2016 рр., млрд. грн.*

Показник	Роки						Відхилення 2016/2015	
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	абсол., +/-	відносн., %
Загальне фінансування дефіциту	23,6	53,4	64,7	78,1	45,2	70,1	24,9	55,1
Фінансування за борговими операціями	35,0	41,7	81,0	201,8	117,5	177,3	59,8	50,9
Запозичення	80,6	109,8	160,8	322,6	514,1	307,7	-206,4	-40,1
-внутрішні	53,4	66,8	108,9	227,6	99,0	246,4	147,4	148,9
-зовнішні	27,2	43,0	51,9	95,0	415,1	61,3	-353,8	-85,2
Погашення	-45,6	-68,1	-79,8	-120,8	-416,6	-111,4	305,2	-73,3
-внутрішні	-32,1	-38,0	-41,8	-68,0	-91,2	-102,4	-11,2	12,3
-зовнішні	-13,5	-30,1	-38,0	-52,8	-325,4	-9,0	316,4	-97,2
Коригування за зовнішніми зобов'язаннями	-	-	-	-	20,0	-19,0	-39,0	-195,0
Надходження від приватизації державного майна	11,5	6,8	1,5	0,5	0,2	0,2	0	0
Фінансування за активними операціями	-23,0	5,0	-17,8	-124,2	-72,5	-107,3	-34,8	48,0
Фінансування за рахунок коштів ЄКР	-	0,6	-	-	-	-	-	-

*Складено автором за даними [73; 74; 75; 76; 77; 78].

Така різниця між запозиченням та погашенням може спричинити зростання боргового навантаження на бюджет у майбутньому, хоча й сучасний стан державного боргу є загрозливим (рис. 2.5).

Як бачимо із рис. 2.5, рівень державного та гарантованого державою боргу значно перевищив визначену у «Стратегії-2020» межу 60% ВВП, що потребує від уряду здійснення заходів, які б обмежили можливість здійснення запозичень з метою скорочення обсягів державного та гарантованого державою боргу. Досягнути такого результату можна шляхом проведення фіскальної консолідації, яка проводилася в Україні в 2014 – 2015 рр., та дозволила скоротити дефіцит бюджету до 2,3% ВВП.

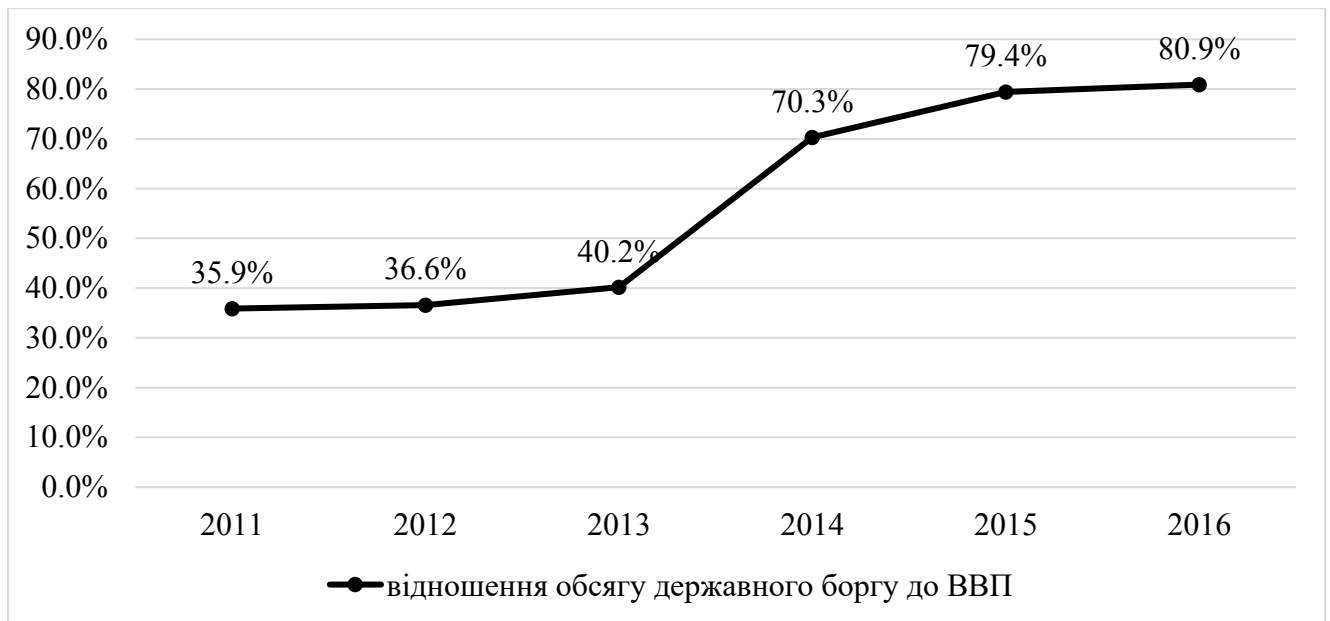

Рис. 2.5. Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП у 2011 – 2016 рр.*

*Складено автором за даними [16; 30].

Для досягнення таких результатів уряд використав інструменти фіскальної консолідації, а саме:

- скорочення адміністративних видатків, що передбачало зменшення чисельності державних службовців;
- зменшення соціально-культурних видатків, зокрема, виплат на освіту, охорону здоров'я та скорочення соціальних виплат (за виключенням пенсій та субсидій);
- збільшення оподаткування власних доходів громадян, зокрема, збільшення ставки податку на доходи фізичних осіб (ПДФО);
- введення ПДФО на пасивні доходи та оподаткування пенсій для працюючих пенсіонерів;
- збільшення ставок акцизного податку;
- розширення бази оподаткування податком на майно.

Використання інструментів фіскальної консолідації передбачало внесення змін до податкового та бюджетного законодавства, що змінило структуру доходів державного бюджету (табл. 2.10).

**Динаміка та структура дохідної частини Державного бюджету України за
2011 – 2016 рр., %***

Показник	Роки					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Податкові надходження, з них:	83,2	79,4	77,5	78,5	76,6	81,8
<i>податок на доходи фізичних осіб</i>	2,0	2,0	2,2	3,5	8,4	9,7
<i>податок на прибуток підприємств</i>	17,4	16,0	16,0	11,2	6,5	8,8
<i>плата за користування природними ресурсами</i>	7,3	5,8	5,8	7,0	8,8	7,2
<i>податок на додану вартість</i>	41,3	40,1	37,8	38,9	33,4	38,2
<i>акцизний податок</i>	10,5	10,7	10,4	12,6	11,8	14,6
<i>мито</i>	3,7	3,8	3,9	3,5	7,5	3,3
<i>інші податки і збори</i>	0,9	0,9	1,3	1,7	0,1	0
Неподаткові надходження	15,6	19,7	21,5	19,1	22,4	16,8
Доходи від операцій з капіталом	0,2	0,4	0,1	0,2	0,03	0,03
Кошти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	0,2	0,1	0,5	1,5	0,3	0,7
Цільові фонди	0,1	0,1	0,1	0,05	0,03	0,05
Офіційні трансферти	0,9	0,4	0,5	0,6	0,6	0,7

*Складено автором за даними [73; 74; 75; 76; 77; 78].

На основі даних табл. 2.10 видно, що фіскальна консолідація в Україні характеризується зменшенням ролі податкових надходжень до державного бюджету, проте відмова уряду від фіскальної консолідації в 2016 р. зумовила їх зростання.

Основним джерелом доходів стали непрямі податки, зокрема податок на додану вартість, частка якого з 2011 р. по 2016 р. становила близько 40%, за виключенням 2015 р., коли частка ПДВ скоротилася до 33,4%, що пов'язано зі змінами у структурі зарахувань податкових платежів, оскільки податок на доходи фізичних осіб частково віднесли до державного бюджету. Зростала й частка надходжень від акцизного податку до 11,8% у 2015 р. та 14,6% у 2016 р., що пов'язано зі зростанням ставок акцизного податку та розширенням об'єкта оподаткування у 2015 р., оскільки до групи підакцизної продукція була включена електрична енергія з одночасним скасуванням збору у формі цільової надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію. У 2015 р. зростали й надходження від мита, що зумовлено, переважно, девальвацією національної

грошової одиниці, а в 2016 р. спостерігаємо зменшення частки надходжень від даного податку. Разом з тим, відбувалося зменшення частки податку на прибуток підприємств із 17,4 % у 2011 р. до 6,5% у 2015 р., що пов'язано із погіршенням фінансового становища приватних підприємств усіх секторів економіки, однак у 2016 р. ситуація дещо покращилася і частка податку на прибуток підприємств зросла до 8,8%.

Змінилася і структура видаткової частини Державного бюджету України у зв'язку з проведенням фіскальної консолідації (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Динаміка та структура видаткової частини Державного бюджету України за 2011 – 2016 рр., %*

Показник	Роки					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Видатки за економічною класифікацією видатків бюджету						
Поточні видатки	90,6	92,5	95,6	98,3	97,0	96,1
Капітальні видатки	9,4	7,5	4,4	1,7	3,0	3,9
Видатки за функціональною класифікацією видатків та кредитування бюджету						
Загальнодержавні функції	12,0	11,1	12,4	15,3	17,9	17,2
Оборона	4,0	3,7	3,7	6,4	9,0	8,7
Громадський порядок, безпека та судова влада	9,7	9,2	9,7	10,4	9,5	10,5
Економічна діяльність	13,4	12,5	10,2	8,0	6,4	4,6
Охорона навколишнього природного середовища	0,9	1,0	1,1	0,6	0,7	0,7
Житлово-комунальне господарство	0,1	0,1	0,001	0,001	0,001	0,002
Охорона здоров'я	3,1	2,9	3,2	2,5	2,0	1,8
Духовний та фізичний розвиток	1,1	1,4	1,3	1,1	1,1	0,7
Освіта	8,2	7,6	7,7	6,7	5,2	5,1
Соціальний захист та соціальне забезпечення	19,1	19,0	21,9	18,7	18,0	22,8
<i>У т. ч. Пенсійний фонд</i>	<i>17,5</i>	<i>16,3</i>	<i>20,6</i>	<i>17,6</i>	<i>16,4</i>	<i>20,8</i>
Міжбюджетні трансферти	28,5	31,5	28,7	30,4	30,2	28,5

*Складено автором за даними [73; 74; 75; 76; 77; 78].

Згідно із даними табл. 2.11, основна частка видатків державного бюджету спрямовувалася на фінансування поточних видатків та скорочення частки капітальних видатків. Однак, здійснення фіскальної консолідації у 2014 – 2015 рр. сприяло зростанню частки капітальних видатків за рахунок будівництва житлового та нежитлового фонду, та розбудову інфраструктури [76; 77; 78], що, на наш погляд, сприятиме соціально-економічному розвитку в Україні.

Аналізуючи видаткову частину державного бюджету, спостерігаємо значне фінансування соціальної сфери та загальнодержавних функцій, які характеризуються зростаючою тенденцією. Зокрема, у структурі соціального захисту провідну роль відіграло фінансування Пенсійного фонду України, яке у 2016 р. зросло на 4,4%, що пов'язано безпосередньо зі зниженням ставки ЄСВ. Разом із цим, у 2015 – 2016 рр. зростали обсяги фінансування оборони та громадського порядку, що пов'язано із складною ситуацією на Сході України. З іншого боку, спостерігалось зменшення фінансування економічної діяльності, яке є рушійною силою поступального розвитку економіки, охорони здоров'я та освіти. Щодо охорони здоров'я та освіти, то зменшення фінансування пов'язано із передачею цих повноважень на місцевий рівень. Проте рівень надання медичних послуг в Україні залишається низьким, що також потребує реформування, яке б дозволило, з одного боку, підвищити якість медичного обслуговування, а з іншого – оптимізувати фінансування за рахунок бюджетних коштів. Останнє стосується і освітніх послуг.

У структурі видатків державного бюджету вагоме місце посідають міжбюджетні трансферти (близько 30%), що свідчить про тісний взаємозв'язок між державним та місцевими бюджетами. Як зазначалося у параграфі 2.1, понад 50% усіх надходжень до місцевих бюджетів становлять міжбюджетні трансферти. Відтак, оптимізація міжбюджетних трансфертів та розширення бюджетних повноважень органів місцевого самоврядування дозволить не лише провести бюджетну децентралізацію, але й сприятиме поліпшенню балансу доходів та витрат Зведеного бюджету України.

В умовах децентралізації бюджетних повноважень на рівень збалансованості зведеного бюджету впливають місцеві бюджети, які, відповідно до чинного законодавства, повинні бути бездефіцитними. Проте, на практиці доходи місцевих бюджетів значно нижчі за видатки, які за рахунок них фінансуються, що відбувається на фоні значних горизонтальних фіскальних дисбалансів, які показують нерівність у розподілі доходів і видатків між місцевими бюджетами у розрізі регіонів. Оскільки існують значні відмінності у чисельності населення

областей – порівняння доходів і витрат місцевих бюджетів здійснюється із розрахунку на одного жителя регіону (табл. Л.1 та табл. Л.2 додатку Л).

На основі даних табл. Л.1 та табл. Л.2 спостерігаємо значну відмінність у доходах місцевих бюджетів: від 2999, 68 грн. у 2011 р. до 8916,19 грн. у 2016 р., та видатках місцевих бюджетів, які зросли з 2115,15 грн. у 2011 р. до 8723,65 грн. у 2016 р. При цьому, коефіцієнт відхилення максимального значення від мінімального по доходах зріс із 4,11 у 2011 р. до 8,93 у 2016 р. (рис. 2.6), а по видатках – із 1,65 у 2011 р. до 4,17 у 2016 р. (рис. 2.7), що свідчить про посилення диференціації у бюджетних ресурсах регіонів.

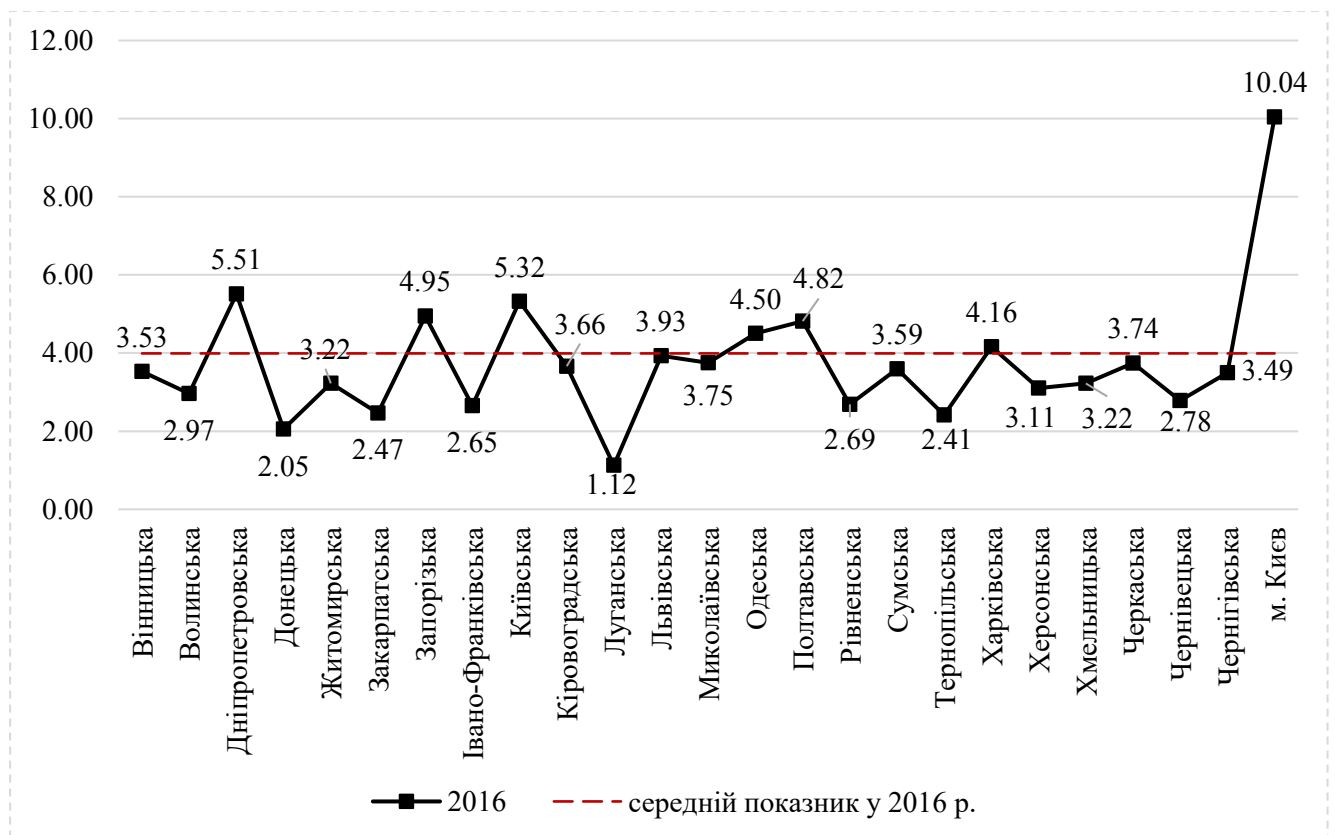

Рис. 2.6. Відхилення показника доходів місцевих бюджетів на одну особу від середнього показника по Україні в 2016 рр., тис. грн.*

*Складено автором за даними [75; 78].

Із рис. 2.6 видно, що існують значні відмінності в доходах місцевих бюджетів. Так, найбільший обсяг доходів місцевих бюджетів на одну особу спостерігався у м. Києві, а також у Дніпропетровській, Київській, Запорізькій, Полтавській, Одеській та Харківській областях. В інших областях обсяг доходів на

одну особу був меншим за середній показник по Україні. Найнижчий показник спостерігався у Луганській та Донецькій областях у 2016 р., проте це пов'язано із втратою контролю над частиною цих областей. Найнижчі показники були зафіксовані в Закарпатській, Тернопільській, Івано-Франківській, Рівненській та Чернівецькій областях.

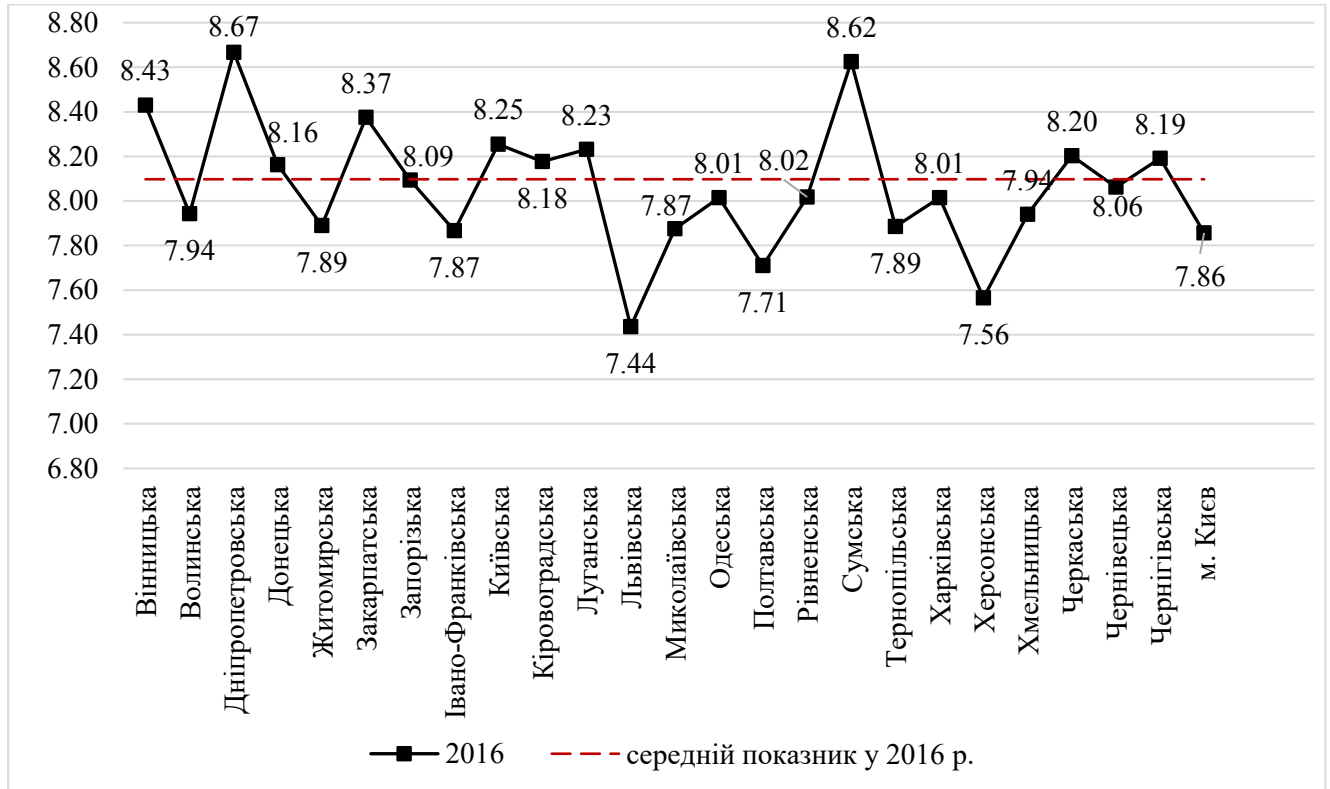

Рис. 2.7. Відхилення показника витраток місцевих бюджетів на одну особу від середнього показника по Україні в 2016 рр., тис. грн.*

*Складено автором за даними [75; 78].

Як видно на рис. 2.7, значні диспропорції існують і у видатках місцевих бюджетів. Найбільший обсяг витраток на одну особу припадав на м. Київ, Полтавську, Дніпропетровську та Київську області. Найнижчі показники зафіксовані в Луганській та Донецькій областях в 2016 р., а також у Херсонській області. В інших областях обсяг витраток на одну особу був дещо вищим за середній показник по Україні.

Дані наведені на рис. 2.6 та рис. 2.7 свідчать про низький рівень забезпеченості місцевих бюджетів фінансовими ресурсами з одночасно високим рівнем зобов'язань місцевих органів щодо забезпечення суспільними благами.

Перевищення видатків місцевих бюджетів над доходами зумовлює появу «дефіциту» місцевих бюджетів (табл. Л.1 додатку Л), який покривається за рахунок трансфертів із державного бюджету та місцевих запозичень, які можуть бути направлені лише на фінансування бюджету розвитку.

Відповідно до даних табл. Л.1 за 2016 р., регіони України за рівнем дефіциту можна поділити на чотири категорії:

- 1) із оптимальним рівнем (м. Київ, Луганська обл., Донецька обл.);
- 2) із задовільним рівнем (Одеська обл., Запорізька обл., Київська обл., Харківська обл., Дніпропетровська обл.);
- 3) із незадовільним рівнем (Миколаївська обл., Херсонська обл., Чернігівська обл., Полтавська обл., Львівська обл.);
- 4) із небезпечним рівнем (Вінницька обл., Кіровоградська обл., Черкаська обл., Чернівецька обл., Сумська обл., Хмельницька обл., Закарпатська обл., Житомирська обл.);
- 5) із критичним рівнем (Рівненська обл., Волинська обл., Івано-Франківськ обл., Тернопільська обл.).

Упродовж аналізованого періоду 2011 – 2016 рр. спостерігалися значні невідповідності у доходах та видатках місцевих бюджетів у розрізі регіонів. Це вплинуло на рівень дефіциту Державного бюджету України, оскільки саме трансферти із державного бюджету покривали такі невідповідності.

Окрім цього, проведення децентралізації бюджетних повноважень значно ускладнює реалізацію фіскальної консолідації, оскільки передбачає проведення одночасно двох стратегій: з одного боку – це розширення бюджетних повноважень органів місцевого самоврядування (децентралізація), а з іншого – збалансування державного бюджету та зменшення обсягів державного боргу (фіскальна консолідація).

Для досягнення мети обох цих стратегій, протягом 2014 – 2016 рр. урядом України були здійсненні заходи, які розширили повноваження місцевих органів влади та дещо покращили баланс державного бюджету, як зазначалося вище. У результаті це зумовило зміну структури доходів зведеного бюджету (табл. 2.12).

Динаміка та структура доходів Зведеного бюджету України в 2011 – 2016 рр.*

Показники	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Доходи зведеного бюджету, млрд. грн.	398,6	445,5	442,8	456,1	652,0	782,9
Податкові надходження, млрд. грн.	334,7	360,6	354,0	367,5	507,6	650,8
<i>Частка, %</i>	<i>84,0</i>	<i>80,9</i>	<i>79,9</i>	<i>80,6</i>	<i>77,9</i>	<i>83,1</i>
Прямі податки, млрд. грн.	158,9	170,1	175,7	170,8	218,1	293,1
<i>Частка, %</i>	<i>39,8</i>	<i>38,1</i>	<i>39,7</i>	<i>37,4</i>	<i>33,5</i>	<i>37,4</i>
податок на доходи фізичних осіб, млрд. грн.	60,2	68,1	72,2	75,2	100,0	138,8
<i>Частка, %</i>	<i>15,1</i>	<i>15,3</i>	<i>16,3</i>	<i>16,5</i>	<i>15,3</i>	<i>17,7</i>
податок на прибуток підприємств, млрд. грн.	55,1	55,8	55,0	40,2	39,1	60,2
<i>Частка, %</i>	<i>13,8</i>	<i>12,5</i>	<i>12,4</i>	<i>8,8</i>	<i>6,0</i>	<i>7,7</i>
Інші прямі податки, млрд. грн.	43,6	46,2	48,5	55,4	79,1	94,1
<i>Частка, %</i>	<i>10,9</i>	<i>10,3</i>	<i>11,0</i>	<i>12,1</i>	<i>12,2</i>	<i>12,0</i>
Непрямі податки, млрд. грн.	175,8	190,4	178,3	196,7	289,6	357,7
<i>Частка, %</i>	<i>44,2</i>	<i>42,8</i>	<i>40,2</i>	<i>43,2</i>	<i>44,4</i>	<i>45,7</i>
податок на додану вартість, млрд. грн.	130,1	138,8	128,3	139,0	178,5	235,5
<i>Частка, %</i>	<i>32,6</i>	<i>31,2</i>	<i>29,0</i>	<i>30,5</i>	<i>27,4</i>	<i>30,1</i>
акцизний податок, млрд. грн.	33,9	38,4	36,7	45,1	70,8	101,8
<i>Частка, %</i>	<i>8,5</i>	<i>8,6</i>	<i>8,3</i>	<i>9,9</i>	<i>10,9</i>	<i>13,0</i>
мити, млрд. грн.	11,8	13,2	13,3	12,6	40,3	20,4
<i>Частка, %</i>	<i>3,0</i>	<i>3,0</i>	<i>3,0</i>	<i>2,8</i>	<i>6,2</i>	<i>2,6</i>
Неподаткові надходження, млрд. грн.	60,0	80,9	85,0	80,6	140,2	125,5
<i>Частка, %</i>	<i>15,1</i>	<i>18,2</i>	<i>19,2</i>	<i>17,7</i>	<i>21,5</i>	<i>16,0</i>
Доходи від операцій з капіталом, млрд. грн.	2,3	3,0	1,6	2,0	1,8	1,6
<i>Частка, %</i>	<i>0,6</i>	<i>0,7</i>	<i>0,4</i>	<i>0,4</i>	<i>0,3</i>	<i>0,2</i>
Кошти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій, млрд. грн.	0,5	0,2	1,5	5,4	1,9	4,2
<i>Частка, %</i>	<i>0,1</i>	<i>0,1</i>	<i>0,3</i>	<i>1,2</i>	<i>0,3</i>	<i>0,5</i>
Цільові фонди, млрд. грн.	1,0	0,8	0,7	0,5	0,6	0,8
<i>Частка, %</i>	<i>0,3</i>	<i>0,2</i>	<i>0,2</i>	<i>0,1</i>	<i>0,1</i>	<i>0,1</i>

*Складено автором за даними [73; 74; 75; 76; 77; 78].

Як бачимо із табл. 2.12, найбільшу роль у формуванні дохідної частини Зведеного бюджету відіграють податкові надходження (близько 80%), неподаткові надходження становлять близько 20%, тоді як інші джерела доходів коливаються в межах 1%. Відтак, успішність фіскальної консолідації та децентралізації бюджетних повноважень залежить від ефективного регулювання податкових доходів до бюджетів усіх рівнів.

Зокрема, частка непрямих податків у структурі зведеного бюджету була вищою, ніж прямих, тобто, податкове навантаження на споживання було вищим, ніж

на доходи та прибутки, що в умовах проведення фіскальної консолідації є доречним. Однак, формування доходів місцевих бюджетів залежить, здебільшого, від прямих податків, зокрема податку на доходи фізичних осіб, частка якого у доходах зведеного бюджету була досить високою (рис. 2.8).

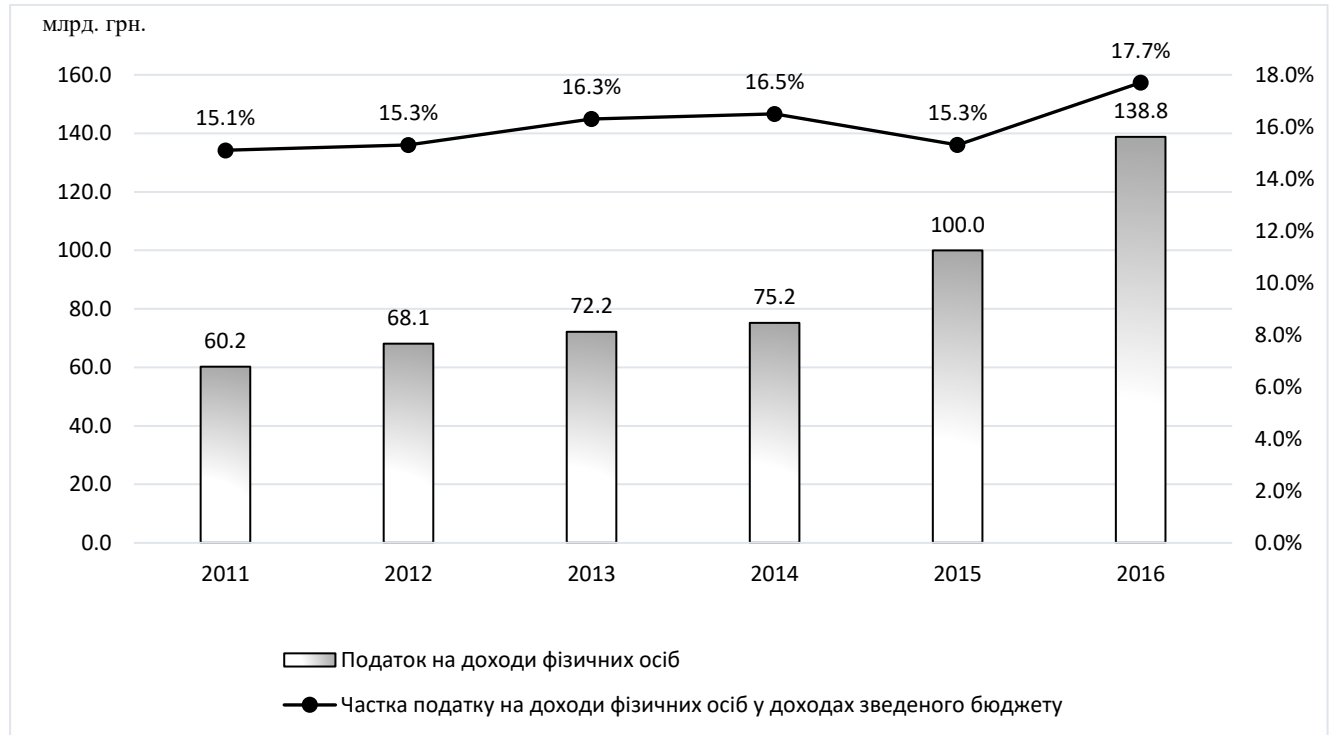

Рис. 2.8. Динаміка надходжень податку на доходи фізичних осіб до зведеного бюджету в 2011 – 2016 рр.*

*Складено автором за даними [73; 74; 75; 76; 77; 78].

За даними рис. 2.8, надходження від податку на доходи фізичних осіб характеризувалися зростаючою тенденцією. Однак, у 2015 р. спостерігалось скорочення частки податку на доходи фізичних осіб у доходах зведеного бюджету, що зумовлено зростанням частки непрямих податків. При цьому, відбулися зміни податкового законодавства, що сприяли розширенню бази оподаткування по податку на доходи фізичних осіб за рахунок оподаткування пенсій за ставкою 18% (до 01.07.2016 р. – 15%), які перевищували в 3 рази розмір мінімальної заробітної плати, за ставкою 20% для пенсій, які в 10 раз перевищували розмір мінімальної заробітної плати, та встановленням єдиної ставки податку на доходи фізичних – 18%, що змінила існуючі 15% та 20%. У результаті зросло податкове навантаження на менш заможні верстви населення, оскільки ставка для них зросла на 3%, і

зменшилося на заможніші верстви населення (для них ставка зменшилася на 2%). Однак, фактичний рівень податкового навантаження з податку на доходи фізичних осіб значно зріс, особливо для громадян із низьким рівнем доходів (Додаток М).

Як бачимо із даних табл. М.1, фактичне податкове навантаження для громадян із низьким рівнем доходів зросло із 10,55% у 2011 р. до 19,5% у 2017 р., що значно погіршило фінансовий та матеріальний стан даної категорії громадян. Певне зростання відбувалося і для громадян із середнім та високим рівнем доходу – ставка для них зростала із 18,06% та 16,52% у 2011 р. до 19,5% у 2017 р. Відтак, очевидним є те, що прийняття змін до податкового законодавства зумовило зростання ставки податку на доходи фізичних осіб для усіх верст населення. Такі зміни у сфері оподаткування податком на доходи фізичних осіб не відповідають загальноприйнятим принципам оподаткування у більшості європейських країн, в яких застосовується прогресивна шкала оподаткування, що дозволяє забезпечити принци соціальної справедливості в оподаткуванні, де малозабезпечені громадяни сплачують податки за мінімальними ставками, а основний тягар зі сплати податків переноситься на заможні верстви населення, які можуть сплачувати великі суми податків без погіршення свого економічного стану.

Починаючи із 2015 р., 10% податку на прибуток підприємств зараховується до обласних бюджетів, що дозволило у перший же рік збільшити надходження до місцевих бюджетів на 2403,5 млн. грн. [77]. Однак, розподіл підприємств у розрізі регіонів України здійснений нерівномірно. Так як на Сході України переважають великі промислові підприємства, то на Заході – переважно малий та середній бізнес, тому, надходження від податку на прибуток підприємств значно відрізняються.

Загалом надходження від податку на прибуток підприємств в Україні щороку зменшується (рис. 2.9).

Як видно із рис. 2.9, надходження від податку на прибуток підприємств скоротилися на 16,7 млрд. грн. або на 30% у 2015 р. в порівнянні із 2011 р. У 2016 р. відбулося номінальне зростання надходжень від податку на прибуток підприємств на 21,1 млрд. грн., або на 54% від результатів 2015 р.

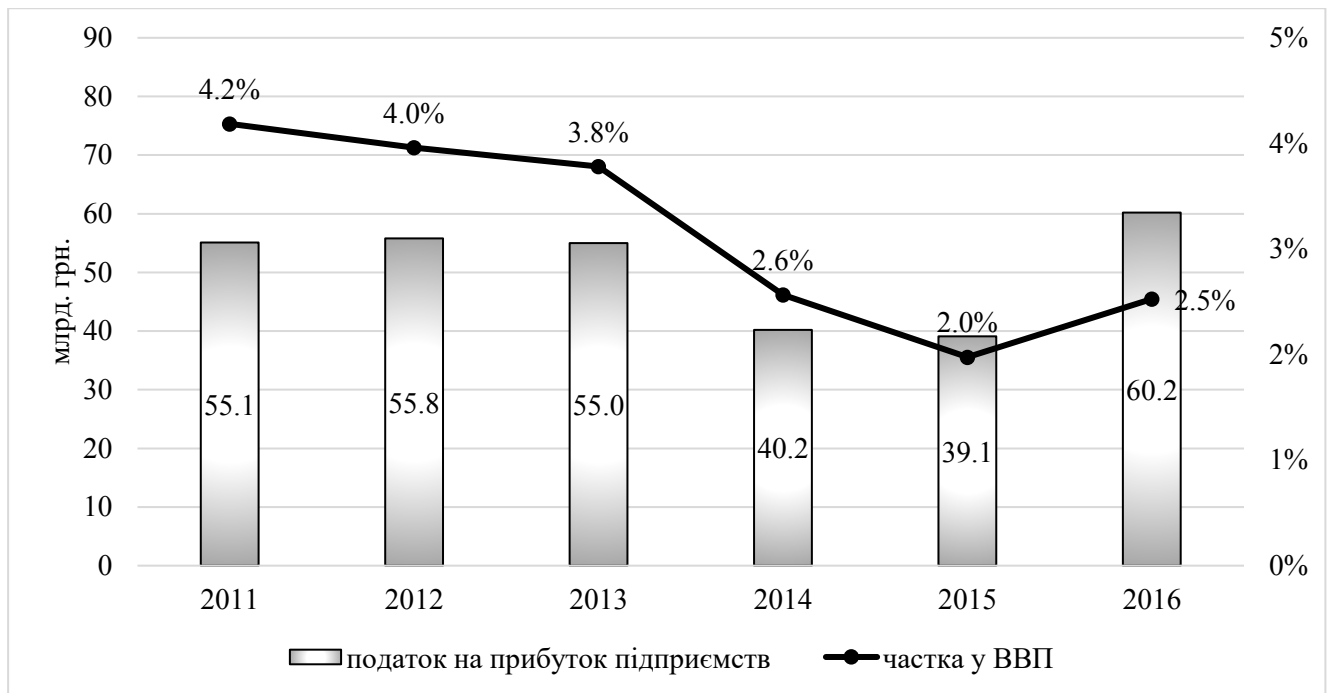

Рис. 2.9. Динаміка надходжень податку на прибуток підприємств до Зведеного бюджету України за 2011 – 2016 рр.*

*Складено автором за даними [73; 74; 75; 76; 77; 78].

При цьому, частка надходжень податку на прибуток у ВВП скоротилася на 1,7% у 2016 р. в порівнянні з 2011 р., що свідчило про зниження фіскальної ролі даного податкового платежу. Це зумовлено, в першу чергу, анексією АР Крим та втратою контролю на частині території Луганської та Донецької областей. У той же час, погіршувалися й показники фінансового результату підприємств до оподаткування, що було спричинено політичною та економічною кризами в Україні (табл. 2.13).

Із табл. 2.13 видно, що найбільш збитковими були великі підприємства, частка збитковості яких у 2016 р. становила 34%, що є негативним явищем, оскільки саме ці підприємства сплачують лівову частку податку на прибуток підприємств. У той же час, позитивним було те, що зростала частка прибуткових малих та середніх підприємств – до 73,3% та 76,1% відповідно, а отже, Захід України, де функціонують переважно малі та середні підприємства, може отримати більше надходжень від даного податку. Ще однією причиною зниження надходжень від податку на прибуток підприємств є зниження його ставки із 23% у

2011 р. до 18% у 2014 р., що, з одного боку, зменшує податкове навантаження на бізнес, а з іншого – знижує фіскальну роль даного платежу.

Таблиця 2.13

Фінансові результати до оподаткування з розподілом на великі, середні та малі підприємства за 2013 – 2016 рр.*

Показник	Категорії	Фінансовий результат, млрд. грн.				% до загальної кількості підприємств			
		2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015	2016
Підприємства, які одержали прибуток	Україна	209,9	233,6	385,5	443,4	65,9	66,3	73,7	73,4
	Великі	88,7	81,0	105,3	158,7	68,6	51,8	55,7	66,0
	Середні	81,5	103,4	186,8	177,6	65,0	62,6	71,1	76,1
	Малі	39,6	49,2	95,5	107,2	66,0	66,5	73,9	73,3
Підприємства, які одержали збиток	Україна	198,5	798,0	736,0	374,2	34,1	33,7	26,3	26,6
	Великі	60,7	271,0	250,9	97,8	31,4	48,2	44,3	34,0
	Середні	73,1	302,6	277,9	144,4	35,0	37,4	28,9	23,9
	Малі	64,7	224,4	207,2	132,0	34,0	33,5	26,1	26,7
Фінансовий результат	Україна	11,3	-564,4	-348,4	69,2	-	-	-	-
	Великі	28,0	-189,9	-145,6	60,9	-	-	-	-
	Середні	8,4	-199,2	-91,1	33,2	-	-	-	-
	Малі	-25,1	-175,3	-111,7	-24,9	-	-	-	-

*Складено на основі даних [158].

Зважаючи на вище наведене, зарахування до місцевих бюджетів податку на прибуток підприємств, на нашу думку, не дозволяє значно розширити бюджетні ресурси органів місцевого самоврядування, зокрема, в період проведення фіскальної консолідації, коли основний акцент зроблений на непрямі податки.

Ще одним інструментом фіскальної консолідації є податки на майно, що особливо актуально для України, оскільки ця група податків зараховується до місцевих бюджетів і дозволяє збільшити їх бюджетний потенціал. Зокрема, варто виділити податок на нерухоме майно, який є основою формування доходів місцевих бюджетів у багатьох високорозвинених країнах.

Податок на нерухоме майно відмінне від земельної ділянки був визначений у Податковому кодексі України ще з 2011 р. Однак, фактично, для фізичних осіб – власників нерухомості, даний податок почав справлятися лише з 2015 р., до цього часу даний податок сплачували лише юридичні особи, що пов'язано із процесом децентралізації в Україні (рис. 2.10).

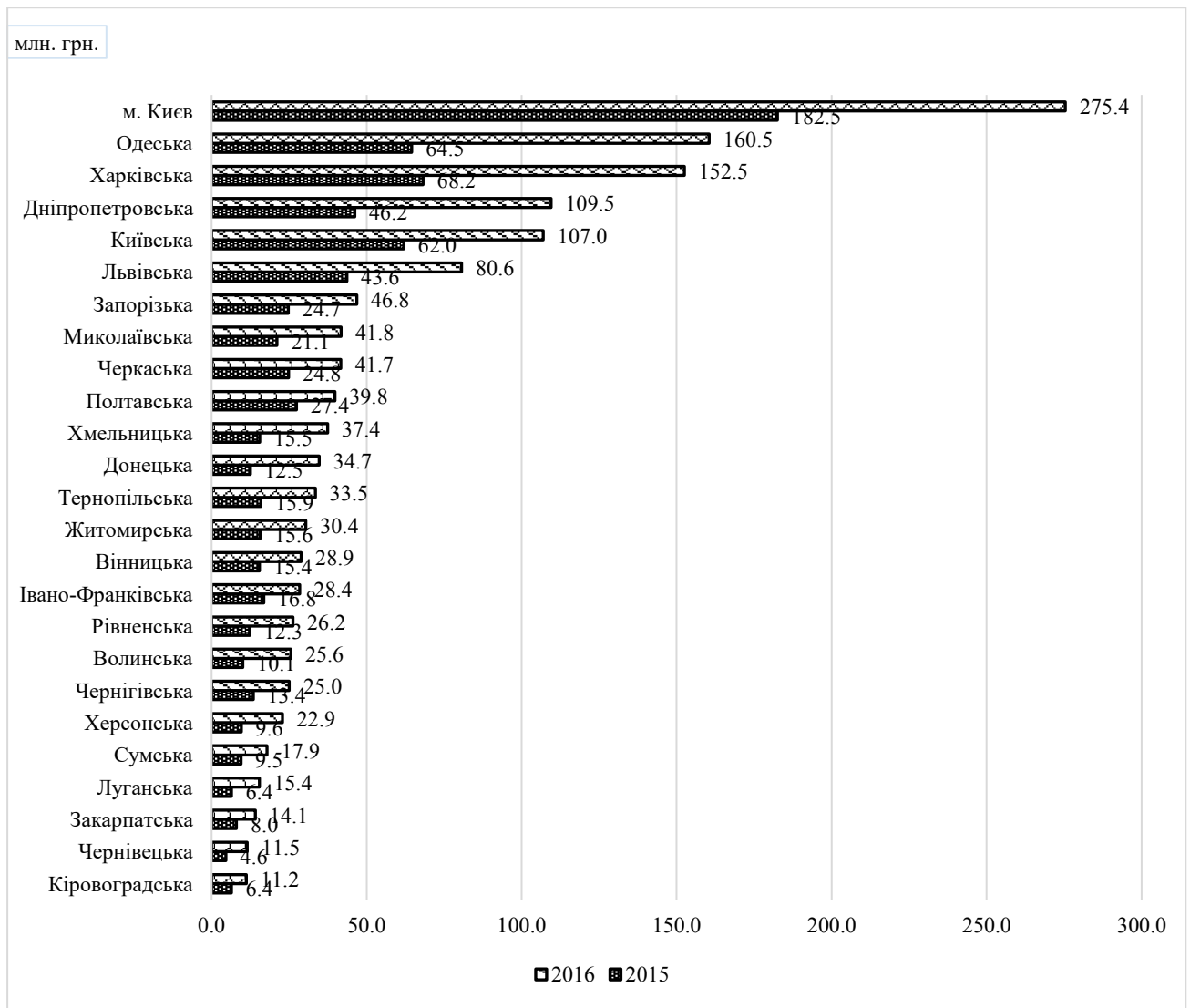

Рис. 2.10. Обсяг надходжень податку на нерухоме майно відмінне від земельної ділянки за 2015 – 2016 рр. у розрізі регіонів*

*Складено на основі даних Міністерства фінансів України.

Як підтверджують дані рис. 2.10, найбільше надходжень від податку на нерухоме майно відмінне від земельної ділянки спрямовується у бюджети промислово розвинених областей України, таких як Одеська, Харківська, Дніпропетровська, Київська, Львівська та бюджету м. Києва. У той же час, найменше надходжень від даного податку отримали Кіровоградська, Чернівецька, Закарпатська, Луганська та Сумська області.

В 2015 р. з метою збільшення надходжень від даного платежу було здійснено розширення бази оподаткування по даному податку. Так, до бази оподаткування віднесено не лише житлову площу, як це було в попередній редакції закону, а й

нежитлову площу з одночасним скороченням пільг для власників квартир із 120 кв. метрів до 60 кв. метрів, для власників будинків – із 250 кв. метрів до 120 кв. метрів, та збільшенням максимальної ставки із 2% від мінімальної заробітної плати до 3%. Також встановлено додаткову ставку податку в розмірі 25 тис. грн. для квартир площею понад 300 кв. метрів і будинків площею понад 500 кв. метрів. Це дозволило місцевим органам влади посилити дохідну частину місцевих бюджетів.

У порівнянні з 2015 р., у 2016 р. спостерігалось зростання надходжень від даного податку в усіх регіонах України, що свідчило про його великий фіскальний потенціал. Проте, з іншого боку, ми спостерігаємо невідповідність між опосередкованою вартістю житла та обсягами надходжень від податку на нерухоме майно відмінне від земельної ділянки (рис. 2.11).

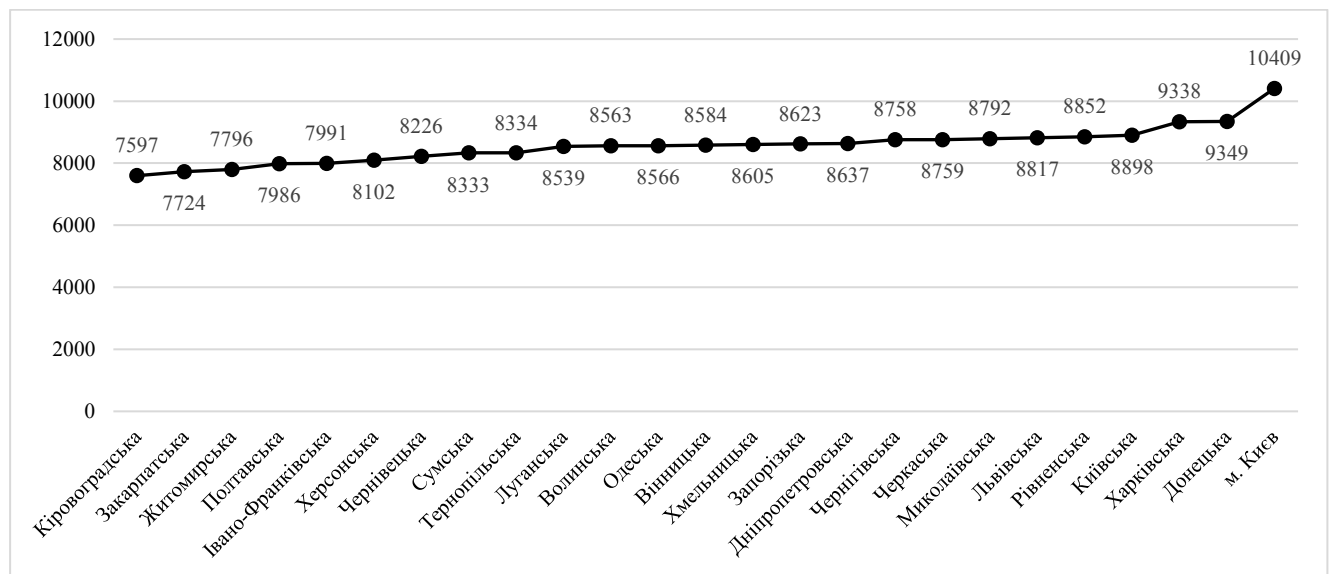

Рис. 2.11. Показники опосередкованої вартості 1 кв. м. житла за регіонами України в 2016 р., грн.*

*Складено автором за даними [128].

На основі даних рис. 2.11 бачимо незначні відмінності в опосередкованій вартості житла, оскільки крива є відносно пологою, за виключенням м. Києва. При цьому, на рис. 2.10 спостерігаються значні диспропорції у надходженнях від податку на нерухоме майно відмінне від земельної ділянки. Так, якщо відхилення максимального показника опосередкованої вартості від мінімального становить 37%, то відхилення максимальних надходжень податку на нерухоме майно

відмінне від земельної ділянки до мінімальних становить 2359%. Відтак, на нашу думку, з метою забезпечення більш рівномірного надходження від даного податку в розрізі регіонів, доцільнішим є оподаткування не площі нерухомого майна, а його оціночної вартості.

Отже, фіскальна консолідація в Україні здійснювалася протягом двох років (2014 – 2016 рр.) для покращення бюджетного балансу. Її реалізація відбувалася в умовах децентралізації бюджетних повноважень, що значно ускладнювало процес застосування інструментів фіскальної консолідації і передбачало врахування інтересів не лише центру, але й регіонів держави. Це безпосередньо впливало на процес розподілу та перерозподілу доходів та видатків бюджету, оскільки реалізація заходів фіскальної консолідації не завжди узгоджувалася з інтересами регіонів. Існування значних диспропорцій у соціально-економічному розвитку регіонів негативно вплинуло на процес здійснення фіскальної консолідації, через високу залежність окремих регіонів від міжбюджетних трансфертів, які займають третину державного бюджету, та децентралізації бюджетних повноважень, оскільки менш розвинені регіони не отримали достатньої кількості фінансових ресурсів.

2.3. Оцінка заходів фіскальної консолідації в контексті забезпечення бюджетної та боргової безпеки в Україні

Реалізація заходів фіскальної консолідації в Україні в 2014 – 2016 рр. сприяла зменшенню обсягів бюджетного дефіциту. Дефіцитне фінансування державного бюджету в попередні роки зумовило зростання державного боргу, що відбувалося на фоні передачі частини бюджетних повноважень на місця. Відтак, виникає необхідність у дослідженні рівня бюджетної та боргової безпеки України, з метою оцінки проведених заходів фіскальної консолідації, які були здійсненні урядом у 2014 – 2016 рр.

Бюджетна безпека передбачає визначення стану забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що забезпечує ефективне виконання функцій, які покладені на органи державної влади.

Розрахуємо індекс бюджетної безпеки України за рекомендаціями Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (табл. 2.14) [133].

Таблиця 2.14

Індикатори для оцінювання бюджетної безпеки України*

Показники	Тип індикатора	XLкрит	XLнебезп	XLнездв	XLздв	XLопт	XRопт	XRздв	XRнездв	XRнебезп	XRкрит	Значення вагового коефіцієнта
Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, %	A	-6	-5	-4	-3	-2	3	5	6	8	10	0,2671
Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів СЗДУ, % до ВВП	A	-3	-2	-1	-1	0	0	1	2	3	5	0,2482
Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, %	A	18	19	20	23	25	28	30	33	35	37	0,2203
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, %	B	-	-	-	-	-	6	7	10	13	16	0,2644

*Складено на основі [133].

Для визначення індексу бюджетної безпеки скористаємося індикаторами її оцінювання, де індикатор типу С є стимулятором, який показує прямий зв'язок між показником та інтегральною оцінкою. Індикатор типу В є дестимулятором, який показує обернений зв'язок між показником та інтегральною оцінкою. Індикатор типу А – змішаний, який до певної межі є стимулятором, а при подальшому збільшенні стає дестимулятором.

Фактичні значення індикатора бюджетної безпеки відображено в табл. 2.15.

Фактичні значення індикаторів бюджетної безпеки України*

№	Показники	Роки					
		2011	2012	2013	2014	2015	2016
1.	Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, %	-1,8	-3,8	-4,5	-5,0	-2,3	-3,0
2.	Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління до ВВП, %	-0,7	-0,5	0,1	-0,2	-0,1	0,1
3.	Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, %	30,3	31,6	30,4	29,1	32,9	34,1
4.	Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, %	26,5	26,7	32,9	47,3	93,7	33,6

*Розраховано автором за даними Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України.

Нормоване значення індикаторів бюджетної безпеки визначається за допомогою рівняння 2.1 та рівняння 2.2 [133]:

- за типом С:

$$y_{ij} \begin{cases} 0,2 \frac{x_{ij}}{x_{\text{крит}}}, & 0 < x_{ij} < x_{\text{крит}} \\ 0,2 + 0,2 \frac{(x_{ij} - x_{\text{крит}})}{(x_{\text{небезп}} - x_{\text{крит}})}, & x_{\text{крит}} < x_{ij} < x_{\text{небезп}} \\ 0,4 + 0,2 \frac{(x_{ij} - x_{\text{небезп}})}{(x_{\text{нездв}} - x_{\text{небезп}})}, & x_{\text{небезп}} < x_{ij} < x_{\text{нездв}} \\ 0,6 + 0,2 \frac{(x_{ij} - x_{\text{нездв}})}{(x_{\text{здв}} - x_{\text{нездв}})}, & x_{\text{нездв}} < x_{ij} < x_{\text{здв}} \\ 0,8 + 0,2 \frac{(x_{ij} - x_{\text{здв}})}{(x_{\text{опт}} - x_{\text{здв}})}, & x_{\text{здв}} < x_{ij} < x_{\text{опт}} \\ 1, & x_{\text{опт}} < x_{ij} \end{cases}, \quad (2.1)$$

- за типом В:

$$y_{ij} \begin{cases} 1, & x_{ij} < x_{\text{опт}} \\ 0,8 + 0,2 \frac{(x_{\text{здв}} - x_{ij})}{(x_{\text{здв}} - x_{\text{опт}})}, & x_{\text{опт}} < x_{ij} < x_{\text{здв}} \\ 0,6 + 0,2 \frac{(x_{\text{нездв}} - x_{ij})}{(x_{\text{нездв}} - x_{\text{здв}})}, & x_{\text{здв}} < x_{ij} < x_{\text{нездв}} \\ 0,4 + 0,2 \frac{(x_{\text{небезп}} - x_{ij})}{(x_{\text{небезп}} - x_{\text{нездв}})}, & x_{\text{нездв}} < x_{ij} < x_{\text{небезп}} \\ 0,2 + 0,2 \frac{(x_{\text{крит}} - x_{ij})}{(x_{\text{крит}} - x_{\text{небезп}})}, & x_{\text{небезп}} < x_{ij} < x_{\text{крит}} \\ 0,2 \frac{x_{\text{крит}}}{x_{ij}}, & x_{ij} > x_{\text{крит}} \end{cases}, \quad (2.2)$$

де, x_{ij} – значення i -го індикатора в період j ; y_{ij} – нормоване значення індикатора x_{ij} .

На підставі розрахунків заповнюємо табл. 2.16.

Таблиця 2.16

Нормування показників бюджетної безпеки за 2011 – 2016 рр.*

№	Показники	Роки					
		2011	2012	2013	2014	2015	2016
1.	Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП	1	0,64	0,5	0,402	0,94	0,82
2.	Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів СЗДУ до ВВП	0,86	0,9	0,98	0,96	0,98	0,98
3.	Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет	0,78	0,693	0,773	0,89	0,607	0,49
4.	Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету	0,12	0,12	0,10	0,07	0,03	0,10

*Розраховано автором.

Визначаємо рівень бюджетної безпеки України у 2011-2016 рр. за допомогою рівняння 2.3 [133]:

$$I_m = \sum_{i=1}^m y_i a_i, \quad (2.3)$$

де I_m – інтегральний індекс бюджетної безпеки; y_i – нормалізована оцінка i -го індикатора; a_i – ваговий коефіцієнт, що визначає ступінь внеску i -го показника в інтегральний індекс бюджетної безпеки.

На рис. 2.12 представлено динаміку індексів бюджетної безпеки України за 2011-2016 рр.

Як видно із рис. 2.12, індекс бюджетної безпеки був відносно низьким, що свідчить про низький рівень платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів. При цьому, найвищий показник бюджетної безпеки спостерігався у 2011 р., після чого, він з кожним роком зменшувався до 2015 р., де відбулося значне його зростання, однак вже в 2016 р. спостерігаємо його зменшення. Позитивний вплив на індекс бюджетної безпеки має показник дефіциту/профіциту бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління до ВВП, за яким

спостерігаємо значення, які максимально наближені до 1 (за виключенням 2011 р. та 2012 р.).

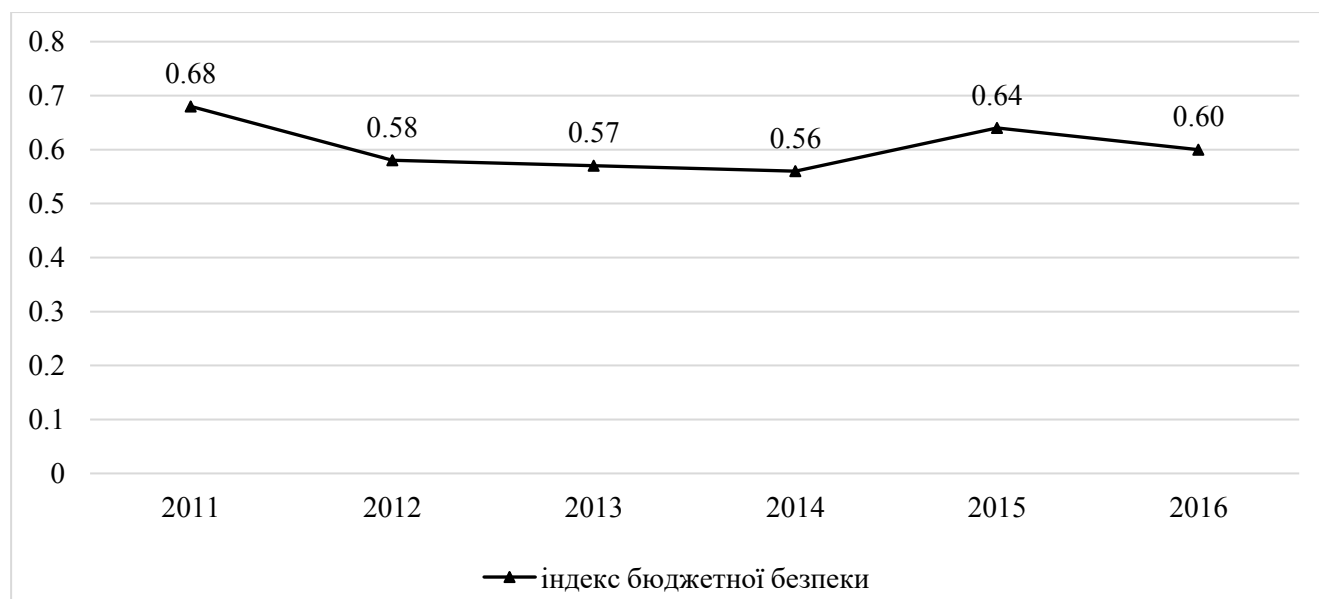

Рис. 2.12. Динаміка індексу бюджетної безпеки України за 2011 – 2016 рр.*

*Розраховано автором.

Найгірше на рівень бюджетної безпеки впливав показник відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, який наближений до 0, тобто свідчить про абсолютну бюджетну небезпеку, особливо критичною ця ситуація була в 2014 р. та 2015 р., що змусило уряд здійснити реструктуризацію державного боргу.

Показник відношення дефіциту / профіциту державного бюджету до ВВП позитивно вплинув на бюджетну безпеку у 2011 р., коли становив 1 та у 2015 р., коли становив 0,94, погіршення показника спостерігається у 2016 р. Незадовільне значення даного показника спостерігаємо у 2013 р. та 2014 р. значний вплив на бюджетну безпеку здійснює показник перерозподілу ВВП через зведений бюджет, який негативно вплинув на неї у 2016 р. (рис. 2.13).

Як бачимо із рис. 2.13, для України в 2011 – 2016 рр. характерним є високий рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, який перевищує 30% ВВП, при оптимальному його значенні в інтервалі [25; 28] відсотків до ВВП, як зазначено в «Методичних рекомендаціях» Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [133].

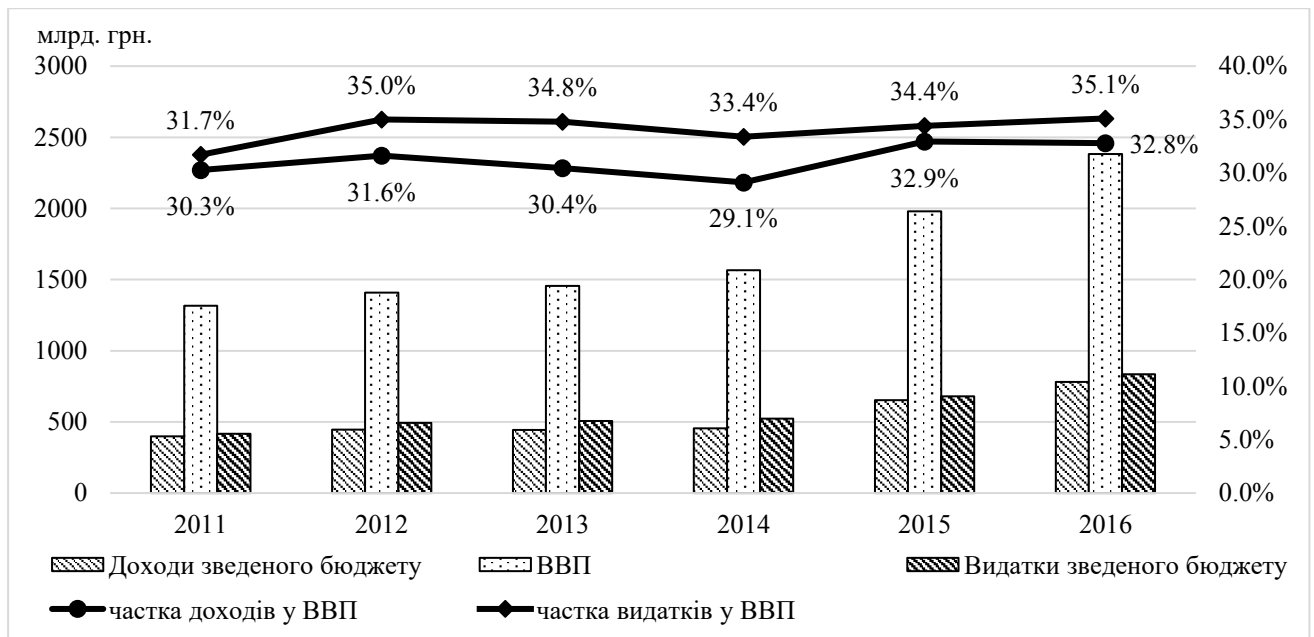

Рис. 2.13. Рівень перерозподілу ВВП за доходами та видатками через зведений бюджет України в 2011 – 2016 рр.*

*Складено автором за даними [16; 73; 74; 75; 76; 77; 78].

Так, частка перерозподілу ВВП за доходами через зведений бюджет у 2016 р. складала 32,8%, що на 0,1% нижче аналогічного показника попереднього року, в той час як такий показник в країнах євро-зони в 2016 р. становить 19,4% [193]. Така ситуація, в першу чергу, свідчить про високий рівень фіскального тиску на економіку. При цьому, високою залишалася частка перерозподілу видатків зведеного бюджету через ВВП (35,1% у 2016 р., що на 0,7% більше, ніж у 2015 р.), що свідчить про високий рівень державних зобов'язання щодо надання суспільних послуг як державою, так і місцевими органами влади, в той час, як в країнах євро-зони такий показник становить у 2016 р. 19,4% ВВП [193].

Зростання бюджетного дефіциту, зокрема до 2014 р., зумовили стрімке нарощування державного боргу, який відповідно до Маастрихтських критеріїв повинен складати менше 60% ВВП, що є основою стійкості державних фінансів. Однак, в останні роки рівень загального державного боргу України значно зріс (рис. 2.14).

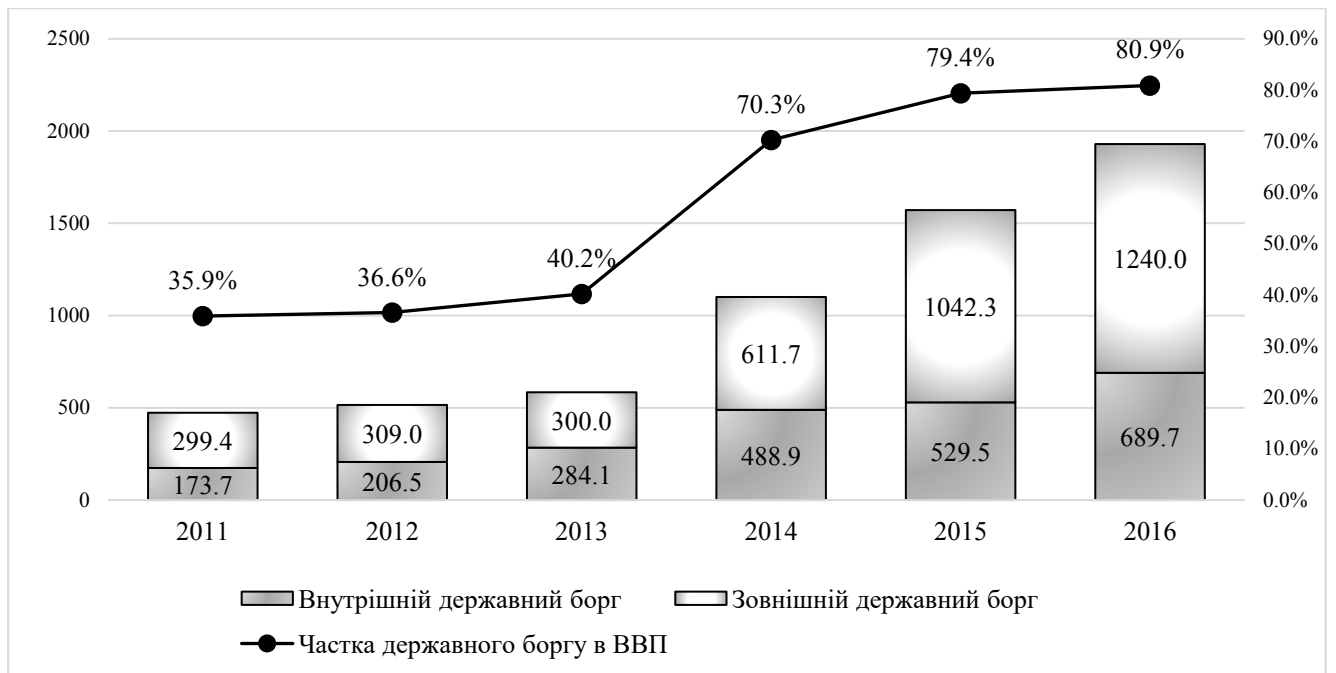

Рис. 2.14. Динаміка сукупного державного боргу та його частка у ВВП в 2011 – 2016 рр. *

*Складено автором за даними [30].

Як бачимо із рис. 2.14, державний борг України зріс із 473,1 млрд. грн. у 2011 р. до 1929,7 млрд. грн. у 2016 р. Темп приросту державного боргу за 6 років становили 307,9%, що є вкрай негативним явищем. При цьому, відношення рівня державного боргу до ВВП зросло із 35,9% у 2011 р. до 80,9% у 2016 р. Починаючи із 2014 р., рівень державного та гарантованого державою боргу перевищив максимально допустиме, відповідно до Маастрихтських критеріїв, співвідношення рівня державного боргу до ВВП, що свідчить про погіршення стану публічних фінансів. Разом з тим, рівень зовнішнього державного боргу значно вищий за рівень внутрішнього державного боргу майже на 50% у 2016 р.

На різке зростання рівня державного боргу починаючи із 2014 р. і подальше зростання у 2015 р. та 2016 р. вплинули такі макроекономічні чинники:

- девальвація національної грошової одиниці (гривні), рівень якої за підсумками 2014 р. становив 200% у порівнянні із 2013 р. (рис. 2.15).

Такий рівень девальвації національної грошової одиниці спричинив зростання як зовнішнього боргу, який представлений в іноземній валюті, так і обслуговування боргу відносно національної валюти.

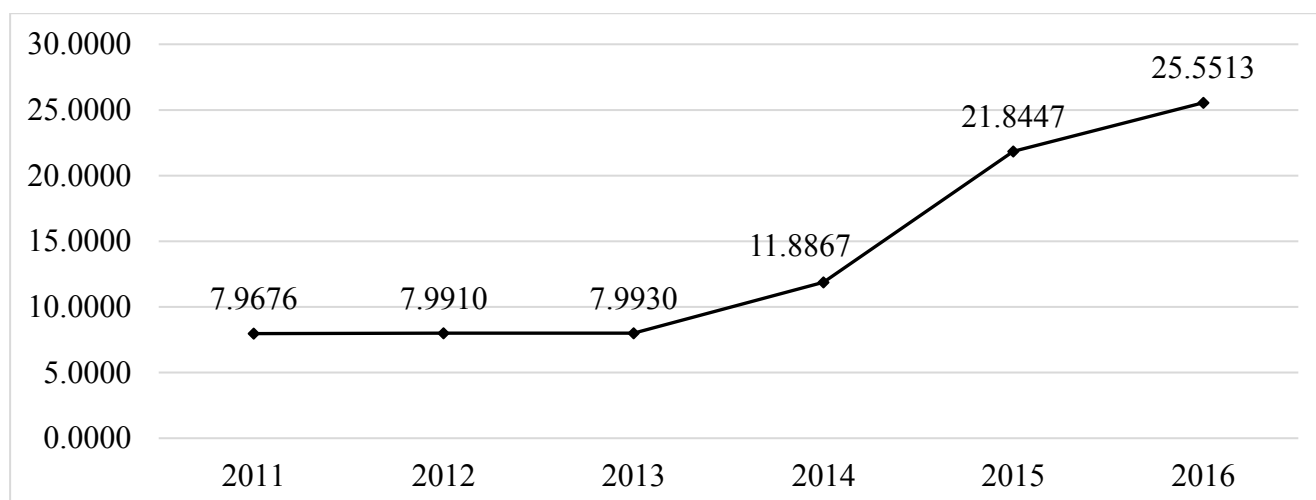

Рис. 2.15. Офіційний курс гривні щодо долара США за 2011 – 2016 рр.*

*Складено автором за даними [97].

Наведені в табл. 2.17 дані свідчать про зменшення боргових зобов'язань України у 2014 – 2015 рр. відносно іноземної валюти.

Таблиця 2.17

Динаміка державного та гарантованого державою боргу за 2011 – 2016 рр.*

Показники	Роки											
	2011		2012		2013		2014		2015		2016	
	Факт, млрд. дол. США	Факт, млрд. дол. США	Темп приросту, %	Факт, млрд. дол. США	Темп приросту, %	Факт, млрд. дол. США	Темп приросту, %	Факт, млрд. дол. США	Темп приросту, %	Факт, млрд. дол. США	Темп приросту, %	
Державний борг	59,2	64,5	+8,9	73,1	+13,3	69,8	-4,5	65,5	-6,2	71,0	+8,3	
Внутрішній державний борг	21,7	25,8	+18,8	35,5	+37,6	31,0	-12,8	22,1	-28,8	25,4	+15,0	
Зовнішній державний борг	37,5	38,7	+3,2	37,5	-2,9	38,8	+3,3	43,4	+12,0	45,6	+5,0	

*Складено автором за даними [30].

Як бачимо із табл. 2.17, з 2011 р. по 2013 р. обсяги державного та гарантованого державою боргу в доларовому еквіваленті зростали, однак, у 2014 – 2015 рр. ми спостерігаємо певне зменшення обсягів сукупного боргу держави в доларовому еквіваленті. При цьому, таке скорочення відбувалося за рахунок

зменшення внутрішнього боргу, однак зовнішній сукупний борг навпаки нарощувався, що є негативною тенденцією. Оскільки внутрішній державний борг передбачає перерозподіл коштів між поколіннями в середині держави, в той час як зовнішній борг збільшує сукупні зобов'язання на міжнародній арені і погіршує показники платоспроможності держави щодо зовнішніх кредиторів.

У 2016 р. знову спостерігалось зростання загального державного боргу на 8,3% у порівнянні до попереднього року. Таке зростання відбувалося за рахунок як внутрішніх джерел, так і зовнішніх. При чому, внутрішній державний борг зростав швидше, ніж зовнішній на 15% та 5% відповідно.

- падіння реального ВВП, яке за підсумками 2014 р. склало – 12,6% проти – 3,5% у 2013 р. Падіння реального ВВП спостерігалось і в 2015 р. та 2016 р. на 27,7% та 14,6% відповідно [117].

- зниження внутрішнього споживання внаслідок інфляційних процесів (рівень інфляції у 2016 р. становив 112,4%) та зростання безробіття, яке за методологією Міжнародної організації праці (МОП) в середньому за 2016 р. становило 9,7% [117; 119].

На зростання боргового навантаження значний вплив мають квазіфіскальні операції, тобто операції, які здійснюють фінансові і нефінансові державні установи, а іноді приватні організації, на вимогу уряду, які є фіскальними за характером, проте не відображаються в бюджеті [210, с. 3]. Ці операції зумовлюють виникнення додаткового боргу внаслідок залучення кредитних коштів під державні гарантії. Низький розвиток вітчизняної економіки зумовлює потребу у державних гарантіях, які є вагомим інструментом залучення грошових ресурсів для інвестицій в економіку, зокрема інноваційну діяльність та розвиток ІТ-технологій в Україні. Проте, варто зазначити, що квазіфіскальні операції сприяють формуванню прихованих умовних зобов'язань уряду. Це знижує рівень «прозорості» податково-бюджетної політики та знижує рівень ефективного витрачання фінансових ресурсів.

Обсяги державного та гарантованого державного боргу представлені в табл. 2.18.

Динаміка державного та гарантованого державою боргу за 2011 – 2016 рр.*

Показники	Роки						Відхилення 2016/2015	
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	абсол., + / -	відносн., %
Загальна сума державного боргу, млрд. грн.	475,2	527,5	585,3	1113,5	1645,6	1931,0	285,4	17,3
Державний борг, млрд. грн.	358,6	411,0	480,1	959,8	1392,4	1651,7	259,3	18,6
Частка, %	75,5	77,9	82,0	86,2	84,6	85,5	-	-
Внутрішній, млрд. грн.	161,9	201,4	257,7	469,0	528,5	670,6	142,1	26,9
Зовнішній, млрд. грн.	196,7	209,6	222,4	490,8	863,9	981,1	117,2	13,6
Гарантований державою борг, млрд. грн.	116,7	116,5	105,2	153,7	253,3	279,4	26,1	10,3
Частка, %	24,6	22,1	18,0	13,8	15,4	14,5	-	-
Внутрішній, млрд. грн.	12,2	16,2	29,0	27,8	21,2	19,1	-2,1	-9,9
Зовнішній, млрд. грн.	104,5	100,3	76,2	125,9	232,1	260,3	28,2	12,1

*Складено автором за даними [73; 74; 75; 76; 77; 78].

Як видно із табл. 2.18, частка державного боргу у структурі загальної суми державного боргу характеризувалася зростаючою тенденцією і коливалася в межах 75 – 87%, в той час, як частка гарантованого державою боргу зменшувалася із 24,6% у 2011 р. до 14,5% у 2016 р. При цьому сума державного боргу у 2016 р. в порівнянні із 2015 р. зросла на 259,3 млрд. грн. або 18,6%, це сталося за рахунок зростання внутрішнього боргу на 26,9% та зовнішнього боргу на 13,6% у порівнянні із попереднім роком. Гарантований державою борг також зріс, проте менше, ніж державний борг, на 26,1 млрд. грн. або на 10,3 %. Це відбулося за рахунок зростання зовнішнього гарантованого державою боргу на 12,1%, в той час як внутрішній гарантований державою борг зменшився на 9,9%.

Особливу увагу заслуговують показники витрат держави на обслуговування сукупного боргу держави (табл. 2.19).

Як бачимо із табл. 2.19, витрати держави на обслуговування та погашення сукупного державного боргу України у 2015 р. становили понад 25 % ВВП, що

свідчить про високий рівень боргового навантаження на економіку України. З метою зменшення боргового навантаження на економіку урядом України було здійснено у листопаді 2015 р. реструктуризацію державного боргу [134], що можемо спостерігати за результатами 2016 р., коли питома вага платежів за державним боргом у ВВП скоротилася до 8,7%.

Таблиця 2.19

Витрати держави на погашення та обслуговування сукупного державного боргу за 2011 – 2016 рр.*

Показники	Роки					
	2011	2012	2013	2014	2015**	2016
Платежі за державним боргом, млрд. грн.	68,8	92,3	114,2	171,8	503,4	208,8
Внутрішнім, млрд. грн.	47,6	-	65,7	102,7	151,3	166,5
Зовнішнім, млрд. грн.	21,2	-	48,5	69,1	352,1	42,3
Платежі з погашення державного боргу, млрд. грн.	45,6	68,1	79,8	120,8	416,6	111,4
Внутрішнім, млрд. грн.	32,1	38,0	41,8	68,0	91,2	102,4
Зовнішнім, млрд. грн.	13,5	30,1	38,0	52,8	325,4	9,0
Видатки на обслуговування державного боргу, млрд. грн.	23,1	24,2	34,4	51,0	86,8	97,4
Внутрішнім, млрд. грн.	15,5	-	23,9	34,7	60,1	64,2
Зовнішнім, млрд. грн.	7,6	-	10,5	16,3	26,7	33,2
Питома вага платежів за державним боргом до ВВП, %	5,2	6,6	7,8	11,0	25,4	8,7

*Складено автором за даними [73; 74; 75; 76; 77; 78].

**Дані за 2015 р. скореговані на операцію з реструктуризації зовнішнього боргу.

Суттєве зростання обсягів запозичень та витрат на погашення загальних боргових зобов'язань у 2015 р., і збереження певних негативних тенденцій щодо зростання сукупного державного боргу у 2016 р. зумовило занепокоєння щодо стану боргової безпеки України, яка передбачає відповідний рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування та ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для задоволення першочергових соціально-економічних потреб, що не загрожує суверенітету держави та її фінансовій системі [133].

На боргову безпеку держави впливають багато чинників. Існує багато методів визначення боргової безпеки, які передбачають різні фактори впливу з використанням певних індикаторів. В Україні для розрахунку індикаторів використовують Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, проте, на нашу думку, вони потребують коригування. Найпоширенішими для визначення боргової безпеки є методики розроблені Міжнародним валютним фондом (МВФ) та Світовим банком. Однак, і вони різняться за кількістю показників та їх пороговими значеннями.

На основі аналізу різних підходів до визначення рівня боргової безпеки нами було виділено індикатори, які, на наш погляд, краще характеризують рівень боргової безпеки (табл. 2.20).

Таблиця 2.20

Індикатори для оцінювання боргової безпеки України*

№	Показники	Тип індикатора											
			XLкрит	XLнебезп	XLнездв	XLздв	XLопт	XRопт	XRздв	XRнездв	XRнебезп	XRкрит	
1.	Відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, %	В	-	-	-	-	-	-	20	30	40	50	60
2.	Відношення обсягу сукупного зовнішнього боргу до ВВП, %	В	-	-	-	-	-	-	5	10	15	20	25
3.	Відношення обсягу сукупного внутрішнього боргу до ВВП, %	В	-	-	-	-	-	-	15	20	25	30	35
4.	Середньозважена дохідність облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) на первинному ринку, %	В	-	-	-	-	-	-	4	5	7	9	11
5.	Відношення сальдо річного експорту-імпорту товарів та послуг до обсягу зовнішнього боргу	В	-	-	-	-	-	-	7	12	16	20	24
6.	Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, %	С	20	35	40	45	50	-	-	-	-	-	-

*Складено на основі даних МВФ, Світового банку та Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.

Показники боргової безпеки в Україні подано в табл. 2.21.

Показники боргової безпеки України за 2011 – 2016 рр.*

Показник	Роки					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, %	36,3	36,5	40,3	70,3	79,4	80,9
Відношення обсягу сукупного зовнішнього боргу до ВВП, %	23,0	15,9	20,7	39,0	52,6	52,0
Відношення обсягу сукупного внутрішнього боргу до ВВП, %	13,3	20,6	19,6	31,3	26,8	28,9
Середньозважена дохідність ОВДП на первинному ринку, %	9,2	12,9	13,1	13,4	13,1	9,2
Відношення обсягу зовнішнього боргу до сальдо річного експорту-імпорту товарів та послуг, %	27,1	37,1	41,7	11,9	3,9	12,7
Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, %	84,8	63,5	54,4	19,4	30,6	34,1

*Складено автором за даними Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, Національного банку України.

На основі даних табл. 2.21 видно, що відношення загального обсягу державного боргу до ВВП характеризується зростаючою тенденцією. З 2011 р. по 2013 р. спостерігалось незначне зростання даного показника в межах 4%. Проте кризові явища у політичній та економічній сфері, які виникли вкінці 2013 р. на початку 2014 р. зумовили різке зростання загального обсягу державного боргу на 30%. Починаючи з 2014 р. рівень загального державного боргу перевищив гранично-допустиму норму відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, що суттєво погіршило рівень боргової безпеки в Україні. У наступні роки ситуація лише погіршувалася, і відношення загального обсягу державного боргу до ВВП у 2016 р. становило 81%.

Відношення обсягу сукупного зовнішнього боргу до ВВП зменшувалося в 2012 р. в порівнянні з 2011 р. Проте, починаючи з 2013 р. даний показник характеризувався зростаючою тенденцією і у 2014 р. перевищував гранично допустиму норму. У 2016 р. відбувалося незначне зменшення обсягу сукупного зовнішнього боргу до ВВП, проте, це пониження суттєво не вплинуло на рівень боргової безпеки.

Відношення сукупного обсягу внутрішнього боргу до ВВП характеризувалося стійкою тенденцією до зростання за аналізований період. З 2011 р. по 2012 р. спостигалося зростання даного показника на 7,3 %, яке зменшувалося у 2013 р. на 1% у порівнянні із попереднім роком. Загалом, відношення сукупного обсягу внутрішнього боргу до ВВП знаходилося в межах гранично-допустимих норм. Виключенням є лише 2014 р., де досліджуваний показник перетнув граничну межу на 1,3%. У 2015 р. та 2016 р. обсяг сукупного внутрішнього боргу до ВВП знаходився в межах, які наближені до граничної норми.

Середньозважена дохідність ОВДП на первинному ринку знаходилася в межах, що перевищують гранично-допустиму норму, виключенням є лише 2011 р. та 2016 р., де значення аналізованого показника становили 9,2%. При цьому, протягом 2012 – 2015 рр., середньозважена дохідність ОВДП на первинному ринку становила 13,1% (у 2014 р. – 13,4%).

Сальдо річного експорту-імпорту товарів та послуг відносно обсягу зовнішнього боргу зростало з 2011 р. до 2013 р., де, починаючи з 2012 р. перетнуло гранично-допустиму межу. Проте, починаючи з 2014 р. таке співвідношення вдалося зменшити до рівня, що є нижчим гранично межі.

Обсяги офіційних міжнародних резервів відносно валового зовнішнього боргу характеризувалися спадною тенденцією. Це відбулося за рахунок скорочення офіційних міжнародних резервів, яке відбувалося на фоні зростання валового зовнішнього боргу. Так, з 2011 р. по 2014 р. досліджуваний показник скоротився на 65,4%, і у 2014 р. становив 19,4%, що є значно меншим від граничної норми. Це свідчить про високу загрозу боргової безпеки України. У 2015 р. та 2016 р. ситуація дещо покращилася, до 30,6% та 34,1% відповідно, проте не досягнуто граничного мінімуму.

З метою визначення рівня боргової безпеки в Україні проведемо нормування індикаторів боргової безпеки за допомогою рівняння 2.1, для індикаторів типу С, та рівняння 2.2, для індикаторів типу В (табл. 2.22).

Нормування показників боргової безпеки за 2011 – 2016 рр.*

№	Показники	Роки					
		2011	2012	2013	2014	2015	2016
1.	Відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, %	0,674	0,67	0,594	0,171	0,151	0,148
2.	Відношення обсягу сукупного зовнішнього боргу до ВВП, %	0,28	0,564	0,372	0,128	0,095	0,096
3.	Відношення обсягу сукупного внутрішнього боргу до ВВП, %	1	0,776	0,816	0,348	0,528	0,444
4.	Середньозважена дохідність облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) на первинному ринку, %	0,38	0,171	0,168	0,164	0,168	0,38
5.	Відношення сальдо річного експорту-імпорту товарів та послуг до обсягу зовнішнього боргу	0,177	0,129	0,115	0,804	1,000	0,765
6.	Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, %	1	1	1	0,194	0,224	0,364

*Розраховано автором.

У табл. 2.22 представлені нормовані значення показників боргової безпеки, де значення, які наближаються до 1 свідчать про високий рівень боргової безпеки, а значення, які наближаються до 0, навпаки, про її низький рівень. Припустимо, що дані показники здійснюють рівнозначний вплив на рівень боргової безпеки, що дає змогу нам визначити індекс боргової безпеки за 2011 – 2016 рр., значення якого представлені на рис. 2.16.

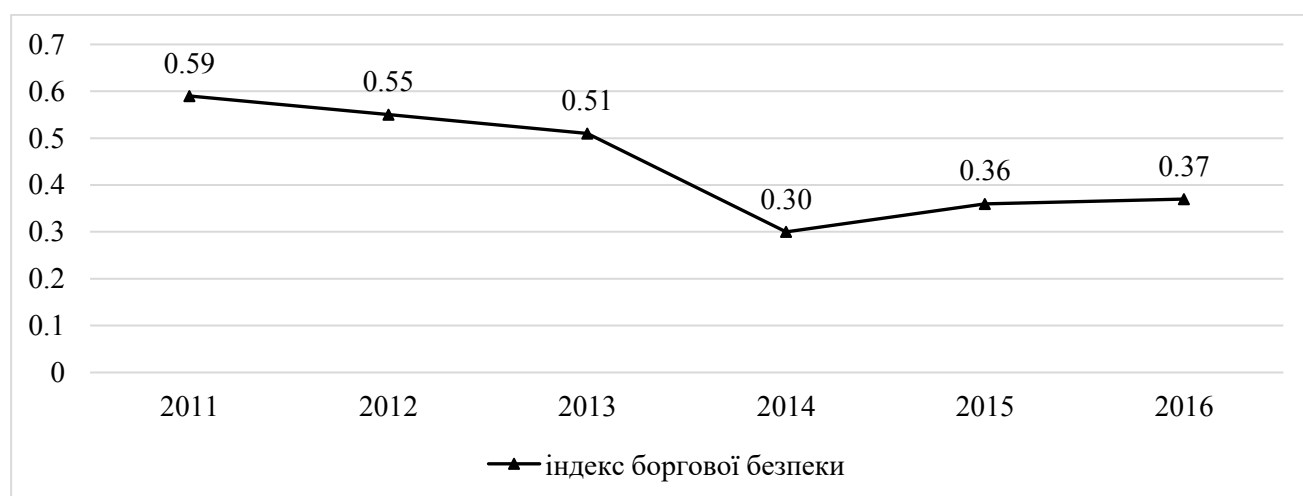

Рис. 2.16. Динаміка значення індексу боргової безпеки України у 2011 – 2016 рр.*

*Розраховано автором.

За даними рис. 2.16 видно, що рівень боргової безпеки в Україні був вкрай низьким, зокрема після 2013 р., на що вплинули такі показники: відношення загального обсягу державного боргу до ВВП; відношення обсягу сукупного зовнішнього боргу до ВВП; відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу. Сприяли покращенню боргової безпеки такі показники як відношення обсягу сукупного внутрішнього боргу до ВВП, середньозважена дохідність ОВДП на первинному ринку та відношення обсягу зовнішнього боргу до сальдо річного експорту-імпорту товарів та послуг.

Отже, враховуючи вище наведене, варто відзначити, що використані в Україні інструменти фіскальної консолідації в 2014 – 2015 рр. сприяли поліпшенню бюджетної та боргової безпеки. Однак, якщо враховувати показники рівня бюджетної та боргової безпеки, то здійснені заходи фіскальної консолідації виявилися більш ефективними в контексті забезпечення бюджетної безпеки та неефективними в контексті забезпечення боргової безпеки в Україні.

Висновки до розділу 2

Аналіз вітчизняної практики реалізації політики фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень дозволяє сформулювати такі висновки:

1. Моніторинг стану зведеного бюджету України засвідчив його розбалансованість та нестабільність, яким властиве: зростання обсягів дефіциту зведеного бюджету, який у 2016 р. зріс на 60% у порівнянні з 2015 р.; зменшення частки капітальних видатків та збільшення поточних видатків, частка яких, з 2011 по 2016 р. зросла на 5,5% і становить 96,1%, в той час як частка капітальних видатків скоротилася до із 9,4% у 2011 р. до 3,9% у 2016 р.; погіршення виконання державою функцій соціального захисту та соціального забезпечення громадян за рахунок бюджетних коштів, зокрема, скорочення частки видатків на охорону здоров'я та освіту в 2016 р. на 42 % та 37,8% відповідно, в порівнянні з 2011 р.; достатньо високі видатки державного бюджету на збалансування Пенсійного

фонду України, які в 2016 р. зросли на 47,8 млрд. грн. або на 50,4%, у порівнянні з 2015 р.; високий рівень трансфертної залежності місцевих бюджетів від державного бюджету, понад 50% доходів місцевих бюджетів, та низький рівень децентралізації бюджетних повноважень, коли частка доходів та видатків місцевих бюджетів у доходах та видатках зведеного бюджету становить близько 30%, що є досить низьким показником та негативно впливає на соціально-економічний розвиток України.

2. Аналіз використання інструментів фіскальної консолідації довів, що здійснені урядом консолідаційні заходи зменшили рівень бюджетного дефіциту в 2015 р. на 2,7%, однак, негативно вплинули на рівень державного боргу, який зріс на 9,1%. Виявлено, що податкові інструменти, зокрема розширення бази оподаткування по ПДФО та податку на нерухоме майно відмінне від земельної ділянки, збільшення ставок акцизного податку, та боргові інструменти, зокрема реструктуризація державного боргу, діяли ефективно, оскільки сприяли зростанню дохідної частини бюджету та зменшенню боргового навантаження на економіку. Водночас, бюджетні інструменти виявилися неефективними, оскільки обсяги видатків зростали, а не зменшувалися.

3. Проведена оцінка рівня бюджетної безпеки дозволила визначити ефективність проведених заходів фіскальної консолідації в Україні. Визначено, що здійснення фіскальної консолідації у 2015 р. зумовило поліпшення показника бюджетної безпеки до 64%, із 56% у 2014 р. за рахунок зниження дефіциту державного бюджету. Проте, зміна політики уряду в 2016 р. в бік збільшення видатків призвела до погіршенню показника бюджетної безпеки до 60%, за рахунок збільшення дефіциту державного бюджету та рівня перерозподілу ВВП через зведений бюджет.

4. Визначено рівень боргової безпеки в Україні, який з 2014 р. значно погіршився, із 59% в 2011 р. до 30% в 2014 р., що спричинено кризовими явищами в економічному та політичному житті країни, зокрема девальвацією національної грошової одиниці, падінням реального ВВП, інфляцією, зростанням безробіття, анексією Автономної республіки Крим та військовими діями в Луганській та

Донецькій областях. Доповнено індикатори оцінювання боргової безпеки такими показниками: відношення обсягу сукупного зовнішнього боргу до ВВП, відношення обсягу сукупного внутрішнього боргу до ВВП, відношення обсягу зовнішнього боргу до сальдо річного експорту-імпорту товарів та послуг. Визначено, що здійснення фіскальної консолідації в 2014 – 2015 рр. сприяло поліпшенню показника боргової безпеки до 37% в 2016 р., однак, даний показник все ще залишається досить низьким, що свідчить про незадовільний стан боргової безпеки та загрозу дефолту.

Основні результати розділу висвітлено у наукових працях автора [81; 82; 84; 85; 87; 88; 89; 91; 93; 94; 196] та додатках Е, Ж.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ЗДІЙСНЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

3.1. Перспективи реалізації фіскальної консолідації з використанням економіко-математичних моделей

Дисбаланси у сфері публічних фінансів вимагають від уряду рішучих дій для зменшення обсягів бюджетного дефіциту та стабілізації державного боргу на рівні, який забезпечить бюджетну та боргову безпеку держави. Водночас, проведення фіскальної консолідації передбачає, в першу чергу, саме скорочення бюджетного дефіциту, і як його наслідок – державного боргу. Для визначення взаємозалежності показників бюджетного дефіциту та державного боргу скористуємося методом кореляційно-регресійного аналізу. Вихідні дані для моделювання подано в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Динаміка показників державного боргу та дефіциту бюджету в 1996 – 2017 рр., млрд. грн.*

Роки	Державний борг	Дефіцит (-) / профіцит (+) бюджету	Роки	Державний борг	Дефіцит (-) / профіцит (+) бюджету
1996	20,4	-4,0	2007	88,7	-9,8
1997	28,3	-6,3	2008	189,4	-12,5
1998	49,4	-2,1	2009	316,9	-35,5
1999	79,5	-2,0	2010	432,2	-64,4
2000	77,0	0,7	2011	473,1	-23,6
2001	74,6	-0,7	2012	515,5	-53,4
2002	75,7	1,1	2013	584,1	-64,7
2003	77,5	-1,0	2014	1100,8	-78,1
2004	85,4	-10,2	2015	1572, 2	-45,2
2005	78,1	-7,9	2016	1929,8	-70,1
2006	80,5	-3,8	2017	2141,7	-47,8

*Складено автором за даними [30; 117].

Спочатку розраховуємо матрицю коефіцієнтів парної кореляції (табл. 3.2). Коефіцієнт кореляції становить 0,78, що свідчить про тісний зв'язок.

Таблиця 3.2

Матриця коефіцієнтів парної кореляції*

	Державний борг	Дефіцит бюджету
Загальна сума боргу	1	-
Дефіцит	0,782544	1

*Розраховано автором.

Коефіцієнт детермінації (табл. Н.1 додатку Н), який дорівнює 0,61, показує, що на 61% показник державного боргу змінився за рахунок зміни показника дефіциту, і на 39% – за рахунок інших макроекономічних чинників (реальний ВВП, індекс інфляції, рівень безробіття, девальвація / ревальвація національної грошової одиниці, реальний наявний дохід населення, обсяг реалізованої промислової продукції, середньомісячна заробітна плата).

Побудуємо регресійну модель (табл. Н.2 додатку Н), яка представлена рівнянням регресії:

$$Y = 20,89 + 15,18x \quad (3.1)$$

Таким чином, зміна величини дефіциту на одиницю (тобто на 1 млрд. грн.), може привести до зростання величини боргу на 15,18 одиниць (млрд. грн.). Перевірка моделі на адекватність підтверджує якість отриманих розрахунків (табл. Н.2 додатку Н). Критерій Фішера має значення більше, ніж табличне (30,02 та 4,32 відповідно).

Отже, нами підтверджено, що між величиною державного боргу та бюджетного дефіциту існує позитивний зв'язок. Зростання дефіциту бюджету приводить до зростання величини боргу. Відтак виникає необхідність у прогнозуванні величини державного боргу, зокрема внутрішнього та зовнішнього, та бюджетного дефіциту на короткострокову перспективу з метою визначення необхідного рівня фіскальної консолідації.

Для прогнозування показників бюджетного дефіциту та державного боргу на 2017 р. використовувалися наступні дані (табл. 3.3).

**Динаміка державного боргу та бюджетного дефіциту за 2007 – 2016 рр.,
млн. грн.***

Роки	Державний борг України			Дефіцит державного бюджету
	Загальна сума боргу	Зовнішній борг	Внутрішній борг	
2007	237722,5	187772,8	49949,72	-8315,1
2008	449461,2	348094,26	101366,94	-12500,7
2009	316884,6	211751,7	105132,9	-35517,2
2010	432235,4	276745,6	155489,8	-64265,5
2011	473121,6	299413,9	173707,7	-23557,6
2012	515510,6	308999,8	206510,7	-53445,2
2013	584114,1	300025,4	284088,7	-64707,6
2014	1100564,0	611697,1	488866,9	-78052,8
2015	1572180,2	1042719,6	529460,6	-45167,5
2016	1929758,7	1240028,7	689730,0	-70130,2

*Складено автором за даними [30; 69; 70; 71; 72; 73; 74; 75; 76; 77; 78].

Аналіз відібраних показників проводився методами прогновної екстраполяції, що є найдоступнішими для технічної реалізації.

При розробці короткострокового прогнозу виходять з того, що у прогнозному періоді збережуться тенденції розвитку фінансових показників, які мали місце в попередні роки, оскільки останні, згідно з багаторічним досвідом, характеризуються високою інерційністю. Тому в цьому випадку доцільно застосовувати так званий метод екстраполяцій, тобто перенесення тенденцій ретроспективного періоду на майбутнє. Але бувають випадки, коли різка зміна умов, що впливають на фінансові процеси, може порушити їх плавність. Тоді застосовувати цей метод недоцільно, оскільки короткостроковий прогноз повинен давати досить точні показники [122].

На відміну від короткострокових прогнозів, довгострокові прогнози мають аналітичний характер. Як правило, вони розробляються для груп країн, а їх завдання полягає у створенні певної бази для формування напрямків соціальної, економічної, екологічної, демографічної та фінансової політики у глобальних масштабах.

Розробка прогнозу вимагає оцінки його точності та надійності, яка здійснюється шляхом визначення розміру помилки прогнозу – різницею між

прогнозним і фактичним значенням досліджуваної змінної. Проте такий підхід до оцінки точності можливий тільки коли період попередження вже закінчився, і дослідник має фактичні значення змінної. При короткостроковому прогнозуванні це цілком реально. Отримані ретроспективно помилки прогнозу певною мірою характеризують точність застосованої методики прогнозування і можуть виявитися корисними при зіставленні декількох методів. У той же час, розмір помилки ретроспективного прогнозу не можна розглядати як остаточний доказ придатності, або навпаки, непридатності застосовуваного методу прогнозування.

Для оцінки якості результатів прогнозу скористаємося фактичними значеннями екзогенних змінних, так званий прогноз *ex post* [163] (додаток П). В табл. П.1 представлені результати прогнозування показника дефіциту бюджету та державного боргу на 2016 рік та його порівняння з фактичним показником на цей саме рік. Для показника дефіциту бюджету майже всі методи прогнозування не підходять – крім екстраполяційного згладжування (біля 6%), всі інші методи, що використовувались в даному дослідженні, показали велику помилку прогнозу. Це пов'язано, перш за все, з динамічним рядом, що сам по собі не відображає чіткої тенденції спадання чи зростання, тому і прогнози за такими вихідними даними мають велику похибку.

Для показника державного боргу не всі методи прогнозування показали однакові результати (табл. П.2). Найкращим виявився середньорічний коефіцієнт росту, що дав відхилення від фактичного значення в 0,5%. Найгіршим в даному прогнозі став метод середнього абсолютного приросту, що показав більше 10% помилки.

Найкраще зовнішній борг спрогнозував метод середньорічного коефіцієнту росту, який становив 1,7 % помилки, а найгіршим виявився прогноз за методом плинної середньої – 11,1% помилки (табл. П.3). Така ж сама картина і в прогнозуванні внутрішнього боргу (табл. П.4), де середньорічний коефіцієнт росту показав помилку в 0,2%, але гіршим в даному випадку стали методи середньорічного абсолютного приросту та метод плинної середньої (15,5% та 19,5% відповідно).

Причиною відхилення від фактичних даних можуть бути недоліки даних методів, а саме: невірною обраною формою моделі, тобто неправомірне прийняття за основу прогнозування припущення про лінійний характер зміни показника в часі; неправомірність прийняття за базу прогнозування останнього рівня динамічного ряду як опорного рівня ряду, від якого залежить результат прогнозування. А також, те, що дані методи простої екстраполяції засновані на припущенні про практично незмінний характер процесу, що протікає та про відсутність істотних змін у стані зовнішнього і внутрішнього середовища об'єкта прогнозування, але це на практиці неможливо, оскільки на процес постійно існує вплив якихось факторів.

Розглянемо ще один метод прогнозування - екстраполяції на основі тренду. Під трендом розуміють характеристику зміни значень показника в часі. Як правило, вона визначається на основі лінії тренду. Для визначення тенденції достатньо побудувати графік для значень досліджуваного показника і на основі нього зробити висновок про характер їх зміни [102].

Якість обраної моделі оцінюють за значенням коефіцієнта детермінації: чим ближчий він до одиниці, тим краща модель (додаток Р). На рис. Р.1 та рис. Р.2 відображені трендові моделі за даними бюджетного дефіциту та державного боргу.

Моделювання показника дефіциту, на жаль, не дало адекватних моделей для прогнозування – всі побудовані залежності від часу мають низький коефіцієнт детермінації. Це пов'язано, перш за все, з тим, що сам динамічний ряд показника, як вже було сказано, не має чіткої тенденції зростання чи спадання, тому всі трендові моделі будуть давати неякісні прогнози (табл. Р.1). Підібравши потрібну лінію тренду можна зробити прогноз на наступний період. Ми будемо використовувати для розрахунку прогнозу такі трендові моделі, де коефіцієнт детермінації найбільший.

Як видно з рис. Р.2, три лінії трендів прогнозують зростання показника державного боргу, але є і такі тренди, що згладжують динамічний ряд і на наступні два роки передбачають зменшення державного боргу.

Для державного боргу коефіцієнт детермінації лише у логарифмічній моделі показав значення, що менше 0,7 (табл. Р.2), всі інші моделі виявились адекватними. Але який саме прогноз можна буде очікувати на наступні роки – можна побачити з факторних моделей, що буде зроблено нижче.

Рис. Р.3 ілюструє прогнозування зовнішнього боргу за трендовими моделями.

Коефіцієнт детермінації для зовнішнього державного боргу, як видно з табл. Р.3, тільки в поліноміальних моделях є досить високим, тому можна стверджувати, що поліноміальна залежність досить точно відображає розподіл даних і може бути використана для прогнозування.

На рис. Р.4 відображені трендові моделі внутрішнього боргу.

Коефіцієнт детермінації при прогнозуванні цього показника лише у випадку логарифмічної залежності показав значення менше 0,7, тобто всі інші моделі, крім логарифмічної можна використовувати для прогнозування (табл. Р.4).

Порівнюючи отримані прогнозні значення на 2017 рік за вищеописаними методами можна зробити висновок, що найточніше відображає реальні дані поліноміальні тренди, також для прогнозування фінансових показників дав непоганий результат методи простої екстраполяції (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Порівняльна характеристика отриманих результатів прогнозування за різними методами*

Метод	Прогнозні значення на 2017 рік			
	державний борг	зовнішній борг	внутрішній борг	дефіцит
Метод середньорічного коефіцієнту росту	2392327	1526229	894702	65789
Метод середнього абсолютного приросту	1868726	1232708	636019	53357
Метод екстраполяційного згладжування	1844638	1411303	799573	43829
Прогнозування на основі плинної середньої	1740471	1162105	578366	84107
Метод тренду (найкраща трендова модель)	2775272,8	1887012,1	888113,18	83843,7318

*Розраховано автором.

Отже, порівнюючи подані методи можна зробити висновок, що хоча і не завжди можна отримані результати інтерпретувати, як точні і надійні, але як приблизну тенденцію, коли більш важливим є оперативне одержання прогностичних оцінок, ніж їх точність, або для одержання моделі як першого наближення економічного процесу, чи як орієнтир майбутнього розвитку, який можна редагувати в залежності від впливу інших факторів – не врахованих у даному випадку, можна використовувати.

Для того, щоб дані методи дали кращий результат, потрібно, по-перше, скоротити «крок» прогнозування, тобто прогноз краще робити на місяць, а не на рік, оскільки це короткострокові методи прогнозування, а не довгострокові чи середньострокові; а, по-друге, за менший проміжок часу (місяць) ймовірність кардинальної зміни зовнішнього середовища прогнозування і показників, що впливають на даний прогнозований процес значно менша ніж при прогнозуванні на довший проміжок часу (рік), коли за рік можуть значно змінитися умови прогнозування і фактори, що впливають на даний прогнозований процес.

Отже, порівнявши отримані результати, можна сказати, що незважаючи на те, що всі методи дали різні результати ми прослідковуємо тенденцію зростання величини боргу, тому необхідно приймати управлінські рішення щодо запобігання і усунення цієї проблеми на майбутнє. Щодо розбіжності у результатах прогнозування, то можна сказати, що результати прогнозування були б кращі за стабільних умов, а оскільки середовище прогнозування в нашому випадку є динамічним, то на точність прогнозування ще й на рік вперед розраховувати складно, оскільки умови постійно змінюються, і тим більше, що дані методи є методами короткострокового прогнозування. Причому на фінансові показники ще діє велика кількість зовнішніх чинників, вплив яких неможливо усунути.

Зважаючи на негативні тенденції зростання бюджетного дефіциту та державного боргу, доцільним є визначення інструментів фіскальної консолідації, які б дозволили їх зменшити. Для цього використаємо економетричну модель.

Необхідною умовою економетричних розрахунків є розуміння суті господарської діяльності, специфіки взаємозв'язків та законів її розвитку [25]. Для різнобічної характеристики господарських процесів, відзначення успіхів і недоліків, визначених шляхів і заходів щодо усунення небажаних тенденцій застосовують статистичні та математичні методи. До цих методів відносять: зведення і групування інформації; варіаційний і дисперсійний аналіз; регресійний та кореляційний аналіз; статистичні рівняння залежностей; статистичні індекси та інші.

Для оцінювання впливу інструментів фіскальної консолідації на величину державного боргу застосовуємо функцію «кореляційний аналіз» в системі електронних таблиць «MS Excel». Перевірка на мультиколінеарність передбачає оцінювання взаємозв'язку між окремими факторами-ознаками. За наявності лінійної залежності між факторами система нормальних рівнянь не матиме однозначного розв'язку, внаслідок чого коефіцієнти регресії та інші оцінки будуть нестійкими. Крім того, наявність взаємозв'язку факторів утруднює економічну інтерпретацію рівняння зв'язку, оскільки зміна одного фактора спричиняє, як правило, зміну іншого, який з ним пов'язаний.

Для моделювання впливу факторів на величину державного боргу можна використати податкові надходження, бюджетні видатки та окремі макроекономічні показники, такі як індекс інфляції, рівень безробіття, офіційний курс гривні до долара, реальний наявний дохід населення, обсяг реалізованої промислової продукції та середньомісячна заробітна плата. Спершу визначаємо податкові фактори впливу на величину державного боргу (додатку С).

Спочатку будується матриця коефіцієнтів парної кореляції, яка є симетричною (табл. 3.5).

Аналізуючи матрицю кореляції, тобто коефіцієнти парної кореляції між факторами, та між факторами і результуючим показником, видно, що між першим фактором і декількома іншими (3,4,5,7-м) може існувати мультиколінеарність, в той час, коли між факторами (крім 2-го) та результуючим показником видно сильний зв'язок. Однак для подальших розрахунків ми не будемо виключати

чинники моделі, оскільки вони в цілому мають вплив, і проблема мультиколінеарності в даному випадку не суттєва.

Таблиця 3.5

Матриця парних коефіцієнтів кореляції*

	Y	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7
Y	1	-	-	-	-	-	-	-
X1	0,954312	1		-	-	-	-	-
X2	0,301997	0,528543	1	-	-	-	-	-
X3	0,923147	0,98298	0,602671	1	-	-	-	-
X4	0,892474	0,969739	0,532996	0,961561	1	-	-	-
X5	0,985063	0,982822	0,39391	0,961614	0,945001	1	-	-
X6	0,738207	0,641383	0,050469	0,638394	0,580049	0,680443	1	-
X7	0,958112	0,965415	0,383151	0,92267	0,907318	0,967722	0,702958	1

*Розраховано автором.

Рівняння регресії визначає зміну середнього рівня результативної ознаки Y залежно від зміни факторної ознаки X. Воно характеризує математичне сподівання групових середніх результативної ознаки під впливом різних значень факторної ознаки.

За лінійної форми зв'язку результативна ознака змінюється під впливом факторної ознаки рівномірно [154]:

$$\hat{Y}_x = a_0 + a_1 \cdot X, \quad (3.2)$$

де \hat{Y}_x - згладжене середнє значення результативної ознаки;

X - факторна ознака;

a_0 і a_1 - параметри рівняння.

Коефіцієнт регресії a_1 , вказує наскільки змінюється результативна ознака Y внаслідок зміни факторної ознаки X на одиницю. Коефіцієнт регресії розраховується за формулою [154]:

$$a_0 = \frac{\sum X^2 \cdot \sum Y - \sum X \cdot \sum XY}{n \cdot \sum X^2 - \sum X \cdot \sum X}, \quad (3.3)$$

де n - число членів у кожному з двох порівнюваних рядів;

$\sum X$ - сума значень факторної ознаки;

$\sum X^2$ - сума квадратів значень факторної ознаки;

$\sum Y$ - сума значень результативної ознаки;

$\sum XY$ - сума добутків значень факторної та результативної ознак.

Коефіцієнт a_0 розраховується за схожою формулою [154]:

$$a_1 = \frac{n \cdot \sum XY - \sum X \cdot \sum Y}{n \cdot \sum X^2 - \sum X \cdot \sum X'} \quad (3.4)$$

Для того, щоб оцінити вплив факторів на державний борг необхідно визначити коефіцієнти кореляції між залежною змінною та факторами. Адже тіснота зв'язку загального впливу всіх незалежних змінних (x_1-x_8) на залежну (y) визначається коефіцієнтами детермінації і множинної кореляції. Тобто, основним завданням кореляційного і регресійного методів є аналіз статистичних даних для виявлення математичної залежності між досліджуваними ознаками і встановлення за допомогою коефіцієнта кореляції порівняльної оцінки щільності взаємозв'язку.

Після того, як через економічний аналіз встановлено, що зв'язок між явищами є, і визначено загальний характер цього зв'язку, статистика за допомогою кореляційного і регресійного методів надає цим зв'язкам числового виразу [154] (додаток Т).

Коефіцієнт детермінації показує, наскільки процентів варіація залежної змінної визначається варіацією пояснюючих (незалежних) змінних. Із табл. Т.1 видно, що коефіцієнт детермінації дорівнює 0,9928, а це означає, що вище наведені фактори сильно впливають на державний борг (на 99% змінюють результативний показник, і лише 1% змін належить іншим, не відібраним у модель чинникам).

Побудуємо множинну регресійну модель за факторами x_1-x_8 . Але для цього спочатку оцінимо невідомі параметри моделі (табл. Т.2). Дана оцінка у лінійних регресійних моделях здійснюється за методом найменших квадратів або за матричним методом.

Отже, ми отримали наступне рівняння:

$$y = 58662,73 + 17,31657x_1 - 4,36233x_2 - 3,09203x_3 - 17,9916x_4 + 51,62803x_5 + 6,627592x_6 - 11,9453x_7 \quad (3.5)$$

Як видно з моделі, податкові інструменти фіскальної консолідації мають як позитивний, так і негативний вплив на рівень державного боргу. Зокрема,

зростання надходжень від податку на доходи фізичних осіб на одну гривню зумовлює зростання величини державного боргу на 17,32 грн. Схожа ситуація спостерігається з акцизним податком з ввезених в Україну підакцизних товарів та митом, збільшення яких на 1 грн. зумовлює зростання величини державного боргу на 51,63 грн. та 6,63 грн. відповідно. А от податок на прибуток підприємств, податок на додану вартість, акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів і місцеві податки та збори мають зворотний вплив на величину державного боргу, тобто їх зростання на 1 грн. зменшують державний борг на 4,36 грн., 3,09 грн., 17,99 грн. та 11,95 грн. відповідно.

Відтак, при проведенні фіскальної консолідації варто враховувати, який із податкових інструментів фіскальної консолідації сприятиме зменшенню величини державного боргу, а який зумовить його зростання. Виходячи з даних моделі, в Україні доцільним є зменшення частки надходжень від акцизного податку з ввезених в Україну підакцизних товарів та збільшення частки акцизного податку з вироблених в Україні підакцизних товарів та місцеві податків та зборів. При цьому, збільшення частки місцевих податків та зборів у структурі доходів зведеного бюджету сприятиме не лише зменшенню рівня державного боргу, а й дозволить розширити бюджетні повноваження органів місцевого самоврядування, що особливо актуально в умовах децентралізації бюджетних повноважень.

Знайдені параметри доцільно перевірити на адекватність за F-критерієм Фішера. Знайдемо $F_{роз}$ за нижче наведеною формулою [154]:

$$F_{\text{діф}} = \frac{k \cdot R^2}{1 - R^2} \quad (3.6)$$

Також знайдемо $F_{кр}$ використовуючи табличний редактор Excel, а саме функцію FРАСПОБР з ступенями вільності, що задають попередньо рівень помилки $\alpha \cdot 100\%$ (або рівень довіри $(1 - \alpha) \cdot 100\%$) (табл. 3.6).

Отже $F_{роз}$ та $F_{кр}$ рівні 39,56 та 3,44 відповідно, тобто $F_{роз} > F_{кр}$, що свідчить про адекватність побудованої моделі.

Побудована модель адекватна, тому можна її використовувати в подальшому прогнозуванні.

Дисперсійний аналіз*

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимість F</i>
Регресія	7	2,97E+12	4,24E+11	39,55748	0,024874
Залишок	2	2,14E+10	1,07E+10		
Всього	9	2,99E+12			

*Розраховано автором.

За допомогою методу екстраполяції аналітичних показників побудуємо прогноз факторів, що впливають на y і підставимо їх у рівняння 3.5. Розрахункові дані наведені в табл. Т.3.

Побудуємо графік прогнозованих значень за величиною податкових надходжень (рис. 3.1)

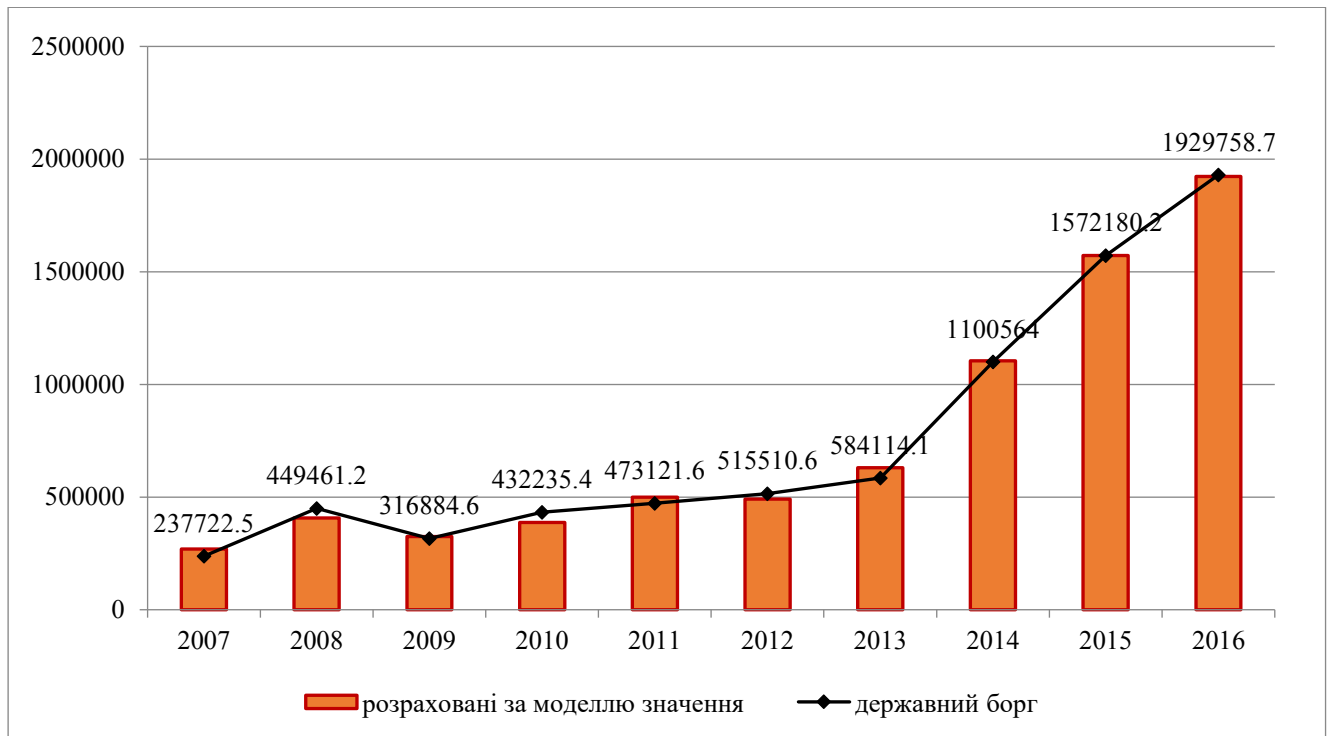

Рис. 3.1. Змодельовані та фактичні значення державного боргу*

*Розраховано автором.

Отже, проаналізувавши графік на рис. 3.1 можна сказати, що величина державного боргу має тенденцію до зростання. Що в свою чергу приводить до наявності проблеми збалансування державних фінансів країни.

Тепер побудуємо модель впливу бюджетних видатків на величину державного боргу. За вихідну інформацію візьмемо такі дані (додаток У).

Будуємо матрицю коефіцієнтів парної кореляції (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Матриця коефіцієнтів парної кореляції*

	У	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8
У	1	-	-	-	-	-	-	-	-
X1	0,981585	1	-	-	-	-	-	-	-
X2	0,99331	0,992051	1	-	-	-	-	-	-
X3	0,579233	0,63713	0,647004	1	-	-	-	-	-
X4	0,673339	0,672093	0,676486	0,635935	1	-	-	-	-
X5	0,840542	0,917184	0,87647	0,71298	0,710095	1	-	-	-
X6	0,817636	0,893457	0,85451	0,716692	0,712624	0,99359	1	-	-
X7	0,922755	0,957427	0,951909	0,708302	0,648139	0,936626	0,938047	1	-
X8	0,92828	0,971925	0,951671	0,721748	0,774596	0,974716	0,960376	0,958653	1

*Розраховано автором.

Із табл. 3.7 видно, що всі чинники мають сильний зв'язок з результуючим показником.

При цьому, коефіцієнти множинної кореляції та детермінації мають значення, близьке до одиниці (додаток Ф), що означає сильний зв'язок між відібраними чинниками і результуючим показником (табл. Ф.1).

Коефіцієнти регресії подані в табл. Ф.2.

Отже, ми отримали наступне рівняння:

$$y = -133468 - 3,2645x_1 + 26,49421x_2 - 5,95147x_3 + 0,396074x_4 - 16,0153x_5 + 12,74217x_6 - 3,62516x_7 - 0,48048x_8 \quad (3.7)$$

В даній моделі можна побачити вплив видатків на величину державного боргу. Коефіцієнти регресії відображають величину і напрямок впливу чинників на результуючий показник, отже є ті, що зменшують величину боргу, так і ті, що емпірично його збільшують. Зокрема, зростання видатків на загальнодержавні функції на 1 грн. зумовлює зменшення рівня державного боргу на 3,26 грн. Таку ж взаємозалежність показують і видатки на економічну діяльність, охорону

здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення, міжбюджетні трансферти, зростання яких на 1 грн. зменшує рівень державного боргу на 5,95 грн., 16,02 грн., 3,63 грн. та 0,48 грн. відповідно. В той час як зростання на 1 грн. видатків на оборону, громадський порядок та безпеку, житлово-комунальне господарство та освіту сприяють зростанню рівня державного боргу на 26,49 грн., 0,39 грн. та 3,6 грн. відповідно.

Відтак, при проведенні фіскальної консолідації варто враховувати, які видаткові інструменти фіскальної консолідації позитивно впливатимуть на її результативність, а які – негативно. З отриманої моделі ми бачимо, що збільшення видатків на охорону здоров'я та економічну діяльність найкраще впливатимуть на зменшення рівня державного боргу, в той час, як найгірший вплив на нього мають видатки на оборону.

Перевірка моделі на адекватність за допомогою критерію Фішера теж це підтверджує (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Дисперсійний аналіз моделі*

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимість F</i>
Регресія	8	2,98E+12	3,73E+11	71,27949	0,091365
Залишок	1	5,23E+09	5,23E+09		
Всього	9	2,99E+12			

*Розраховано автором.

Критерій Фішера є більшим від табличного значення, тому модель є адекватною і її можна використовувати в подальшому прогнозуванні.

За допомогою методу екстраполяції аналітичних показників побудуємо прогноз факторів, що впливають на y і підставимо їх у рівняння 3.7. Розрахункові дані наведені в табл. Ф.3.

Побудована модель адекватна, тому можна її використовувати в подальшому прогнозуванні. Побудуємо графік прогнозованих значень за величиною видатків бюджету (рис. 3.2).

Отже, проаналізувавши графік на рис. 3.2 можна сказати що лінії розрахованих за моделлю даних майже співпали з фактичними. Це свідчить про точність побудованої моделі.

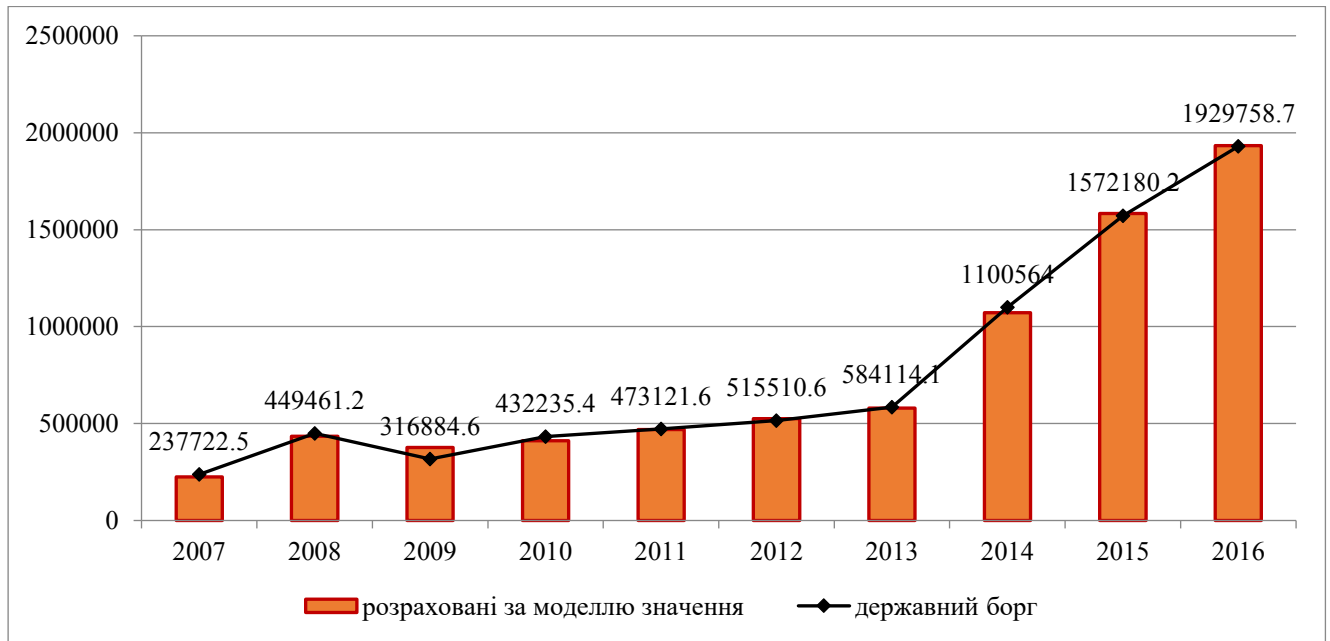

Рис. 3.2. Змодельовані та фактичні значення державного боргу*

*Розраховано автором.

Успішність фіскальної консолідації залежить не лише від податків та видатків бюджету, але й від макроекономічних чинників, які впливають на рівень державного боргу. Тому виникає необхідність побудувати ще одну модель впливу макроекономічних чинників на показник державного боргу (додаток X).

Спочатку перевіримо на наявність мультиколінеарності (табл. 3.9).

Таблиця 3.9

Матриця коефіцієнтів парної кореляції*

	Y	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7
Y	1	-	-	-	-	-	-	-
X1	0,836031	1	-	-	-	-	-	-
X2	0,967607	0,876948	1	-	-	-	-	-
X3	0,975087	0,808088	0,980941	1	-	-	-	-
X4	0,621944	0,559155	0,738322	0,668316	1	-	-	-
X5	-0,46358	-0,21138	-0,50063	-0,48758	-0,62079	1	-	-
X6	0,919596	0,948652	0,939451	0,894756	0,556877	-0,30987	1	-
X7	0,933941	0,968464	0,956702	0,908776	0,624758	-0,38901	0,981961	1

*Розраховано автором.

Як показали розрахунки, реальний ВВП і індекс інфляції між собою мають сильний кореляційний зв'язок, але було вирішено залишити ці два чинника. Найменшу залежність показав реальний наявний дохід населення, що має низьку кореляцію із величиною загальної суми боргу.

Як видно з табл. Ц.1 (додаток Ц), коефіцієнти множинної кореляції та детермінації мають значення, близьке до одиниці, що свідчить про сильний зв'язок між відібраними чинниками і результируючим показником.

Коефіцієнти регресії подані в табл. Ц.2.

Отже, ми отримали наступне рівняння:

$$y = -1968778 - 2,0813x_1 - 12693,1x_2 + 109020,4x_3 + 160856,4x_4 + 10683,55x_5 - 0,22458x_6 + 1517,847x_7 \quad (3.8)$$

В даній моделі вплив чинників теж відобразив прямий і зворотній вплив на державний борг, але найбільш впливовими виявились офіційний курс гривні до долара та рівень безробіття, збільшення яких на одиницю зумовлює зростання державного боргу на 109020,4 грн. та 160856,4 грн. відповідно. Тобто, при проведенні фіскальної консолідації варто враховувати, що рівень безробіття та девальвація національної грошової одиниці зумовлюють зростання рівня державного боргу, що особливо актуальне для України, яка залежна від валютних кредитів. Найбільший зворотній вплив показав індекс інфляції, тобто його зростання на 1% забезпечить зменшення державного боргу на 12693,1 грн. Однак, використання такого інструменту як інфляція є вкрай небажаним в контексті забезпечення соціально-економічного розвитку.

Перевірка моделі на адекватність за допомогою критерію Фішера теж це підтверджує (табл. 3.10).

В даній моделі критерій Фішера також є більшим за табличне значення, що підтверджує якість моделювання. Побудована модель адекватна, тому можна її використовувати в подальшому прогнозуванні.

Дисперсійний аналіз моделі*

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	Значимість <i>F</i>
Регресія	7	2,96E+12	4,23E+11	27,7543	0,035211
Залишок	2	3,05E+10	1,52E+10		
Всього	9	2,99E+12			

*Розраховано автором.

За допомогою методу екстраполяції аналітичних показників побудуємо прогноз факторів, що впливають на y і підставимо їх у рівняння 3.8. Розрахункові дані наведені в табл. Ц.3.

Побудована модель адекватна, тому можна її використовувати в подальшому прогнозуванні.

Побудуємо графік прогнозованих значень (рис. 3.3).

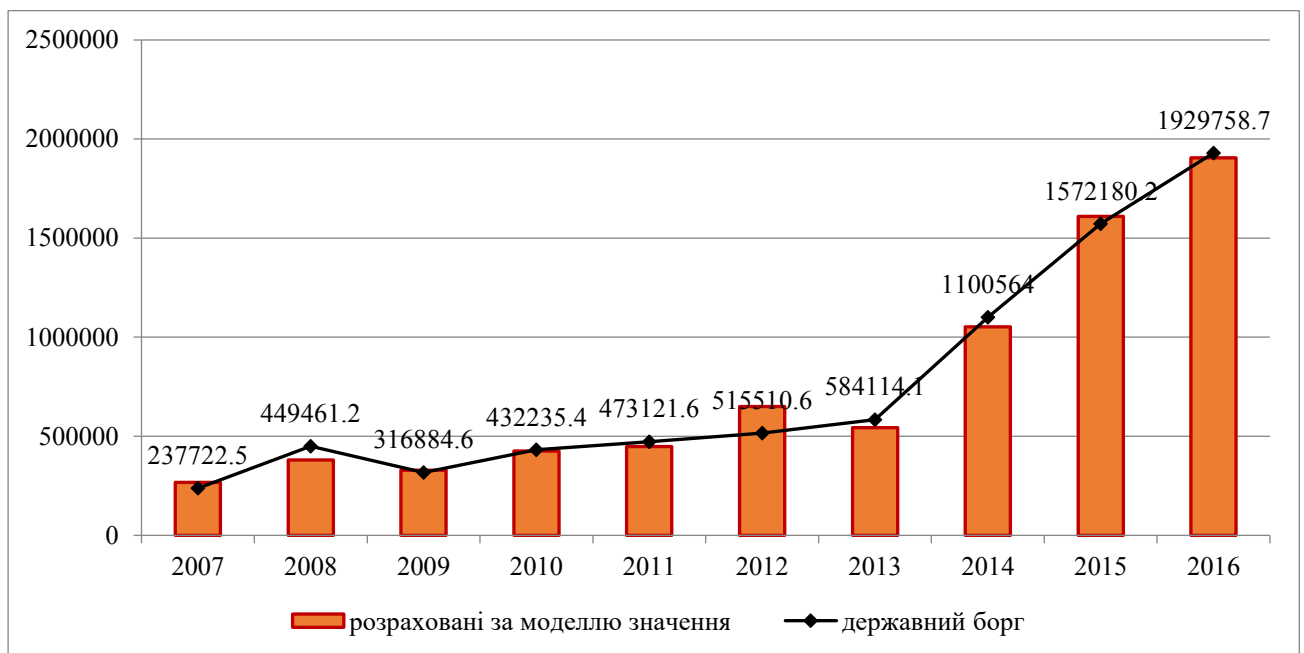

Рис. 3.3. Змодельовані та фактичні значення державного боргу*

*Розраховано автором.

Отже, проаналізувавши графік на рис. 3.3 можна сказати, що лінії розрахованих за допомогою моделі даних майже співпали з фактичними. Це говорить про точність побудованої моделі.

Таким чином, нами отримані три моделі державного боргу, а саме модель 1 – вплив податків на державний борг; модель 2 – вплив видатків на державний борг; модель 3 – вплив макроекономічних чинників на державний борг. Всі моделі виявились адекватними, такими, що якісно описують реальну картину. Відібрані чинники по-різному впливають на величину боргу – зростання деяких призводить до зростання результативного показника, а інших – до його зменшення. Виявлені залежності показали, які інструменти фіскальної консолідації і яким чином потрібно використовувати для досягнення безпечного рівня державного боргу.

3.2. Посилення впливу децентралізації бюджетних повноважень на соціально-економічний розвиток регіонів України

Завданням фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень є забезпечення не лише належного рівня бюджетного дефіциту та державного боргу, але й досягнення соціально-економічного розвитку держави, яке безпосередньо пов'язане з розвитком її регіонів. Відтак, при здійсненні фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень, в першу чергу, потрібно враховувати вплив інструментів фіскальної консолідації на соціально-економічні показники розвитку регіонів з метою подолання проблем міжрегіональних відмінностей у розвитку територіальних одиниць та ліквідації кризових явищ, які відбуваються в державі.

Основою забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів є фінансові ресурси, які формуються, переважно, за рахунок податкових надходжень та міжбюджетних трансфертів. Однак, висока залежність місцевих бюджетів від міжбюджетних трансфертів (понад 50% у 2016 р.) свідчить про високий рівень централізації бюджетної системи України та про зниження ролі податкових платежів у формуванні дохідної частини місцевих бюджетів. Проте, задля досягнення розвитку як окремої території так і держави загалом, необхідно проводити податкову політику держави не лише як процес адміністрування обов'язкових платежів до бюджетів усіх рівнів, а й з метою стимулювання ділової

активності підприємств та залучення інвестицій у регіони.

Одним із основних показників соціально-економічного розвитку регіонів є валовий регіональний продукт (ВРП) (табл. 3.11).

Таблиця 3.11

**Динаміка валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу
за 2011 – 2015 рр., тис. грн.***

Показники	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Луганська	25,07	25,95	24,51	14,08	10,78
Чернівецька	13,23	14,53	15,15	16,55	20,34
Закарпатська	14,46	17,09	17,04	19,17	22,99
Тернопільська	15,06	16,64	16,82	20,23	24,96
Донецька	36,45	38,91	37,83	27,77	26,86
Херсонська	16,99	17,91	19,31	21,73	30,25
Рівненська	16,74	18,86	19,00	24,76	30,35
Волинська	16,99	19,25	19,82	23,22	30,39
Житомирська	17,18	19,55	20,29	23,68	30,70
Хмельницька	17,26	19,92	20,17	24,66	31,66
Івано-Франківська	19,39	23,38	24,02	27,23	33,17
Чернігівська	19,36	22,10	22,60	26,53	35,20
Сумська	19,80	21,72	23,52	26,94	37,17
Вінницька	17,77	20,25	22,30	27,25	37,27
Львівська	20,49	24,39	24,94	28,73	37,34
Кіровоградська	19,92	22,08	25,53	29,22	39,36
Черкаська	21,08	24,56	26,17	30,63	40,76
Миколаївська	23,40	24,84	27,36	30,36	41,50
Одеська	25,75	27,07	29,12	31,27	41,68
Харківська	27,97	29,97	31,13	35,33	45,82
Запорізька	27,57	30,66	30,53	37,25	50,61
Київська	34,42	40,48	39,99	46,06	60,11
Дніпропетровська	42,07	44,65	46,33	53,75	65,90
Полтавська	35,25	38,42	39,96	48,04	66,39
м.Київ	79,73	97,43	109,40	124,16	155,90
Україна	28,49	32,00	33,47	36,90	46,41

*Складено автором за даними Державної служби статистики України.

Як видно із табл. 3.11, найвищий рівень валового регіонального продукту на одну особу припадав на м. Київ. При цьому, ще в чотирьох областях у 2015 р. цей показник був вищим за середній по Україні, це такі області як Полтавська,

Дніпропетровська, Київська, Запорізька. Найнижчі показники в Луганській, Чернівецькій, Закарпатській, Тернопільській, та Донецькій областях. Як бачимо, спостерігалось зростання номінального валового регіонального продукту в усіх регіонах, за виключенням Донецької та Луганської областей (у зв'язку з проведенням бойових дій).

Разом з тим, дані із табл. 3.11 засвідчують про наявність значних диспропорцій у розвитку регіонів України. Так різниця між максимальним та мінімальним значенням досліджуваного показника становила 145,1 тис. грн. або 1346,5%, що потребувало від уряду країни дій, спрямованих на врегулювання існуючих диспропорцій, та підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів.

Для детальнішого аналізу впливу чинників на валовий регіональний продукт побудуємо кореляційну модель із застосуванням функції «кореляційний аналіз» в системі електронних таблиць «MS Excel». Для прикладу, візьмемо області із високим рівнем ВРП (Полтавську), вище середнього (Запорізьку), середнім (Львівську), нижче середнього (Хмельницьку) та низьким рівнем (Тернопільську). Моделі побудуємо двох видів – по впливу доходів бюджету та впливу бюджетних витрат.

Вихідні дані для моделювання по Тернопільській області відображено в табл. 3.12.

Таблиця 3.12

**Фактори кореляційного аналізу моделювання динаміки ВРП у
Тернопільській області за 2011 – 2016 рр., млн. грн.***

Роки	Фактори				РП***
	Доходи бюджету				ВРП
	Податок на доходи фізичних осіб	Рентна плата та плата за використання природних ресурсів	Податок на прибуток підприємств	Офіційні трансферти з державного бюджету	
X1	X2	X3	X4	У	
2011	176,1	5,3	0,9	1529,0	16294
2012	204,1	6,4	0,8	1920,7	17957
2013	213,7	6,6	0,4	2092,5	18085
2014	223,2	7,3	0,7	2358,1	21676
2015	170,0	7,6	42,0	5363,1	26656
2016	255,3	8,5	21,5	6775,6	29247**

Роки	Видатки бюджету				
	Освіта	Охорона здоров'я	Соціальний захист та соціальне забезпечення	Культура і мистецтво	ВРП
	X1	X2	X3	X4	У
2011	257,8	268,0	23,5	38,7	16294
2012	309,3	322,4	42,8	44,8	17957
2013	327,3	414,4	60,6	48,6	18085
2014	334,5	429,3	69,2	50,3	21676
2015	471,9	563,6	64,3	54,1	26656
2016	324,7	547,6	55,1	53,9	29247**

*Складено автором за даними [57; 58; 59; 60; 61; 62].

** за 2016 р. дані по валовому регіональному продукту містять прогнозне значення.

***РП – результативний показник.

Розрахуємо фактори впливу доходів та витрат бюджету на валовий регіональний продукт (табл. 3.13).

Таблиця 3.13

Результати моделювання по Тернопільській області*

Чинники	Параметри моделі	Значимість параметрів моделі	Коефіцієнт кореляції	Коефіцієнт детермінації	Критерій Фішера
доходи					
У-перетин	22438,24	5,579356	0,999703	0,999406	420,6721
Змінна X 1	-310,688	-5,12411			
Змінна X 2	7757,953	6,788899			
Змінна X 3	-717,135	-4,80787			
Змінна X 4	5,255962	6,399236			
видатки					
У-перетин	-15530,1	-0,35161	0,975856	0,952295	4,990595
Змінна X 1	-9,90993	-0,35423			
Змінна X 2	28,15622	0,443837			
Змінна X 3	-192,506	-0,91248			
Змінна X 4	799,7174	0,511561			

*Розраховано автором.

Як бачимо з табл. 3.13, побудовані моделі є адекватними, коефіцієнти множинної кореляції та детермінації наближаються до одиниці, що говорить про існування сильного зв'язку між відібраними чинниками і результируючим показником. Критерій Фішера більше за табличне значення (що дорівнює 4,35).

Вплив чинників на валовий регіональний продукт по Тернопільщині є як прямим, так і зворотним. Так, зростання рентної плати та плати за використання природних ресурсів по Тернопільській області має найбільший коефіцієнт впливу – зростання цього чинника на одиницю забезпечує зростання ВРП на 7758 одиниць. Так само позитивний, але менший за величиною, мають вплив офіційні трансферти з державного бюджету – їх збільшення на одиницю приведе до зростання ВРП на 5,3 одиниці. Податок на доходи фізичних осіб і податок на прибуток підприємств по Тернопільщині показали зворотний зв'язок з ВРП, але причиною цього може бути нерівний динамічний ряд (так, наприклад, по податку на прибуток підприємств спостерігається спад від 0,9 до 0,4, а потім різке зростання до 42 і знову спад майже у два рази), отже при моделювання не була відчутна тенденція впливу даних факторів.

Відносно видатків, в моделі прослідковується позитивний вплив видатків на охорону здоров'я та видатків на культуру і мистецтво, і зворотний зв'язок між видатками на освіту, соціальним захистом і ВРП. Це можна врахувати при проведенні регіональної політики – збільшити витрати на охорону здоров'я, культуру і мистецтво, що не матиме негативних наслідків для фінансування з обласного бюджету. Звичайно, це не значить, що потрібно зменшувати видатки, наприклад, на освіту – їх зростання повинно бути адекватно оцінено або знайдені додаткові джерела їх фінансування.

Розглянемо вплив податкових та видаткових факторів на ВРП продукту в Львівській області. Дані для моделювання подано у табл. 3.14.

Таблиця 3.14

Фактори кореляційного аналізу моделювання динаміки ВРП в Львівській області за 2011 – 2016 рр., млн. грн.*

Роки	Фактори				РП***
	Доходи бюджету				ВРП
	Податок на доходи фізичних осіб	Рентна плата та плата за використання природних ресурсів	Податок на прибуток підприємств	Офіційні трансферти з державного бюджету	
	X1	X2	X3	X4	У
2011	630,6	63,2	2,8	3301,8	52103

Продовження табл. 3.14

2012	707,5	81,3	2,0	4164,8	61962
2013	748,3	58,9	1,1	4615,2	63329
2014	797,3	57,5	1,5	5324,2	72923
2015	607,0	49,3	102,2	7290,6	94690
2016	924,7	59,5	1745,2	8615,6	105337**
Роки	Видатки бюджету				
	Освіта	Охорона здоров'я	Соціальний захист та соціальне забезпечення	Культура і мистецтво	ВРП
	X1	X2	X3	X4	У
2011	646,1	693,3	76,6	77,2	52103
2012	734,1	827,2	125,1	84,6	61962
2013	780,1	1008,0	123,9	92,8	63329
2014	792,3	1110,0	147,8	97,0	72923
2015	1020,0	1386,7	181,1	115,4	94690
2016	655,2	1441,1	203,6	128,1	105337**

*Складено автором за даними [45; 46; 47; 48; 49; 50].

** за 2016 р. дані по валовому регіональному продукту містять прогнозне значення.

***РП – результативний показник.

Розрахуємо моделі впливу чинників дохідної та видаткової частини бюджету Львівської області (табл. 3.15).

Таблиця 3.15

Результати моделювання по Львівській області*

Чинники	Параметри моделі	Значимість параметрів моделі	Коефіцієнт кореляції	Коефіцієнт детермінації	Критерій Фішера
доходи					
У-перетин	15691,4	1,339528	0,999296	0,998593	177,435
Змінна X 1	-9,56183	-0,8956			
Змінна X 2	85,62913	0,874494			
Змінна X 3	-1,15714	-0,45562			
Змінна X 4	11,07414	13,57315			
видатки					
У-перетин	-54574,1	-1,26445	0,995605	0,99123	28,25658
Змінна X 1	21,10479	0,744936			
Змінна X 2	-49,0383	-0,77948			
Змінна X 3	113,6928	0,611236			
Змінна X 4	1511,773	1,655613			

*Розраховано автором.

Як бачимо з табл. 3.15, для Львівської області, позитивний вплив мають рентна плата та плата за спеціальне використання природних ресурсів та офіційні

трансферти. Так само, як і на Тернопільщині, податок на доходи фізичних осіб і податок на прибуток підприємств мають від’ємне значення параметрів регресії, але самі коефіцієнти невеликі за величиною, тобто мають незначний вплив. Видатки по Львівщині в основному прямопропорційні з ВРП, тобто їх зростання сприяє зростанню валового регіонального продукту, лише зростання видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення може привести до зменшення величини ВРП. Найбільший коефіцієнт регресії має фактор витрат на культуру і мистецтво, що теж необхідно врахувати при розробці регіональної політики.

Показники по Запорізькій області представлені у табл. 3.16.

Таблиця 3.16

Фактори кореляційного аналізу моделювання динаміки ВРП в Запорізькій області за 2011 – 2016 рр., млн. грн.*

Роки	Фактори				РП***
	Доходи бюджету				ВРП
	Податок на доходи фізичних осіб	Рентна плата та плата за використання природних ресурсів	Податок на прибуток підприємств	Офіційні трансферти з державного бюджету	
	X1	X2	X3	X4	У
2011	614,2	114,3	0,8	2037,9	49525
2012	675,1	138,8	0,9	2658,1	54828
2013	697,4	164,1	0,9	2803,1	54352
2014	736,6	164,8	1,0	3122,0	65968
2015	543,1	156,7	215,0	7100,4	89061
2016	812,1	193,3	469,4	5120,4	98945**
Роки	Видатки бюджету				ВРП
	Освіта	Охорона здоров'я	Соціальний захист та соціальне забезпечення	Культура і мистецтво	
		X1	X2	X3	X4
2011	531,7	471	115,4	19,1	49525
2012	615,8	570,1	142	21,4	54828
2013	642,4	722	181,4	62,0	54352
2014	660,2	819,4	178,7	64,5	65968
2015	843,1	951,6	218,8	73,4	89061
2016	717,8	1177,9	218,8	88,4	98945**

*Складено автором за даними [39; 40; 41; 42; 43; 44].

** за 2016 р. дані по валовому регіональному продукту містять прогнозне значення.

***РП – результативний показник.

Розрахуємо моделі впливу чинників дохідної та видаткової частини бюджету Запорізької області (табл. 3.17).

Як бачимо з табл. 3.17, отримані моделі є адекватними. На величину ВРП три з чотирьох чинників, що характеризують дохідну частину бюджету, мають позитивний вплив, зокрема це податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств та офіційні трансферти, і лише рентна плата та плата за використання природних ресурсів може зменшувати значення ВРП.

Таблиця 3.17

Результати моделювання по Запорізькій області*

Чинники	Параметри моделі	Значимість параметрів моделі	Коефіцієнт кореляції	Коефіцієнт детермінації	Критерій Фішера
доходи					
У-перетин	-35582	-1,05244	0,997343	0,994692	46,85295
Змінна X 1	154,7154	1,8905			
Змінна X 2	-316,203	-1,26142			
Змінна X 3	16,01093	0,677833			
Змінна X 4	12,20783	2,929972			
видатки					
У-перетин	-19502,6	-1,08218	0,994795	0,989617	23,82736
Змінна X 1	137,8557	1,735658			
Змінна X 2	127,0558	4,546408			
Змінна X 3	-557,268	-1,17758			
Змінна X 4	-103,28	-0,23688			

*Розраховано автором.

Видатки при моделюванні розподілились так – видатки на освіту та охорону здоров'я мають позитивний вплив, тобто їх зростання на одиницю сприяє зростанню ВРП на 137,86 та 127,06 одиниць відповідно, а видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення та видатки на культуру і мистецтво – негативний, тобто їх зростання на одиницю зумовлює зменшення ВРП на 557, 27 та 103,28 одиниць відповідно.

Показники доходів та видатків обласного бюджету Хмельницької області подані в табл. 3.18.

**Фактори кореляційного аналізу моделювання динаміки ВРП в
Хмельницькій області за 2011 – 2016 рр., млн. грн.***

Роки	Фактори				РП***
	Доходи бюджету				
	Податок на доходи фізичних осіб	Рентна плата та плата за використання природних ресурсів	Податок на прибуток підприємств	Офіційні трансферти з державного бюджету	ВРП
	X1	X2	X3	X4	У
2011	290,8	20,8	0,2	1618,9	22843
2012	308,0	28,5	0,3	1927,3	26237
2013	333,6	44,9	0,6	2564,8	26426
2014	360,8	30,1	0,5	2848,7	32162
2015	266,2	26,5	29,1	3809,3	41088
2016	400,5	34,8	26,9	4673,6	45649**
Роки	Видатки бюджету				ВРП
	Освіта	Охорона здоров'я	Соціальний захист та соціальне забезпечення	Культура і мистецтво	
	X1	X2	X3	X4	
2011	418,2	335,9	69,3	37,1	22843
2012	495,0	415,9	78,2	45,6	26237
2013	464,4	567,3	84,6	48,3	26426
2014	461,2	576,8	96,9	50,7	32162
2015	590,5	746,7	120,8	55,0	41088
2016	459,3	824,7	140,0	64,1	45649**

*Складено автором за даними [63; 64; 65; 66; 67; 68].

** за 2016 р. дані по валовому регіональному продукту містять прогнозне значення.

***РП – результативний показник.

Розрахуємо моделі впливу чинників дохідної та видаткової частини бюджету Хмельницької області (табл. 3.19).

Таблиця 3.19

Результати моделювання по Хмельницькій області*

Чинники	Параметри моделі	Значимість параметрів моделі	Коефіцієнт кореляції	Коефіцієнт детермінації	Критерій Фішера
доходи					
У-перетин	16788,1	2,33863	0,996163	0,99234	32,38674
Змінна X 1	-10,6805	-0,25768			
Змінна X 2	-203,919	-1,46468			
Змінна X 3	-48,569	-0,1556			
Змінна X 4	8,900863	2,032035			

Видатки					
У-перетин	-6077,06	-1,18522	0,999352	0,998705	192,8106
Змінна X 1	14,23701	2,083307			
Змінна X 2	-11,8825	-1,35608			
Змінна X 3	416,4953	7,814872			
Змінна X 4	-48,8909	-0,30905			

*Розраховано автором.

Як бачимо з табл. 3.19, по Хмельницькій області дохідна частина факторів в основному має від'ємне значення параметрів регресії, що говорить про існування зворотного впливу на результуючий показник. Лише чинник офіційні трансферти з державного бюджету має додатне значення коефіцієнту – зростання цього показника на одиницю забезпечить зростання ВРП Хмельниччини на 8,9 одиниць.

Видатки мають як прямий, так і зворотний вплив. Так, позитивно впливають на ВРП видатки на освіту, соціальний захист та соціальне забезпечення, а збільшення видатків на охорону здоров'я та видатків на культуру і мистецтво зумовлюють зменшення ВРП.

Показники по Полтавській області представлені у табл. 3.20.

Таблиця 3.20

Фактори кореляційного аналізу моделювання динаміки ВРП в Полтавській області за 2011 – 2016 рр., млн. грн.*

Роки	Фактори				РП***
	Доходи бюджету				
	Податок на доходи фізичних осіб	Рентна плата та плата за використання природних ресурсів	Податок на прибуток підприємств	Офіційні трансферти з державного бюджету	ВРП
	X1	X2	X3	X4	У
2011	498,0	204,7	0,2	1605,6	52252
2012	574,8	266,6	3,9	2124,3	56580
2013	603,0	77,0	15,6	2145,5	58464
2014	619,0	108,9	2,7	2608,7	69831
2015	462,5	94,7	75,6	3928,5	95867
2016	695,2	112,3	76,9	5349,0	106771

Роки	Видатки бюджету				
	Освіта	Охорона здоров'я	Соціальний захист та соціальне забезпечення	Культура і мистецтво	ВРП
	X1	X2	X3	X4	У
2011	403,2	420,7	98,4	45,3	52252
2012	462,7	490,1	119,1	52,4	56580
2013	447,7	653,6	138,3	55,1	58464
2014	450,3	679,9	158,5	56,7	69831
2015	565,0	849,8	159,6	63,7	95867
2016	449,7	920,8	184,0	72,2	106771

*Складено автором за даними [51; 52; 53; 54; 55; 56].

** за 2016 р. дані по валовому регіональному продукту містять прогнозне значення.

***РП – результативний показник.

Розрахуємо моделі впливу чинників дохідної та витратної частини бюджету Полтавської області (табл. 3.21).

Таблиця 3.21

Результати моделювання по Полтавській області*

Чинники	Параметри моделі	Значимість параметрів моделі	Коефіцієнт кореляції	Коефіцієнт детермінації	Критерій Фішера
доходи					
У-перетин	66241,05	7,94202	0,999368	0,998736	197,6043
Змінна X 1	-82,3869	-3,905			
Змінна X 2	-38,5657	-2,86441			
Змінна X 3	-237,263	-2,04496			
Змінна X 4	22,60975	7,116622			
видатки					
У-перетин	-44206,2	-0,42519	0,968193	0,937397	3,74341
Змінна X 1	12,75633	0,086114			
Змінна X 2	68,51792	0,422741			
Змінна X 3	-358,071	-0,47967			
Змінна X 4	2031,424	0,797507			

*Розраховано автором.

Як бачимо з табл. 3.21, по Полтавщині три чинники доходів мають від'ємний вплив на ВРП, і лише офіційні трансферти з державного бюджету показали додатний коефіцієнт регресії.

Видатки навпаки – три з чотирьох чинників позитивно впливають на ВРП, зокрема, видатки на освіту, охорону здоров'я та видатки на культуру і мистецтво.

А видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення негативно впливають на зростання ВРП.

На основі проведеного аналізу п'яти областей України впливає таке:

1. Позитивний вплив міжбюджетних трансфертів на ВРП спостерігається в усіх аналізованих областях, що свідчить про значний рівень трансфертної залежності від державного бюджету. Така залежність є позитивною з позицій проведення фіскальної консолідації, оскільки зростання трансфертів зменшує рівень державного боргу. Щодо здійснення децентралізації бюджетних повноважень – трансфертна залежність є негативним явищем, оскільки зменшує рівень самостійності органів місцевого самоврядування.

2. Вплив податків на величину ВРП здебільшого залежить від географічного розташування області та її економічного потенціалу, ніж від рівня соціально-економічного розвитку. Так, зростання ВРП у Запорізькій області прямопропорційно залежить від зростання надходжень від податку на доходи фізичних осіб та податку на прибуток підприємств; у Львівській та Тернопільській областях зростання рентної плати та плати за використання природних ресурсів сприяє зростанню ВРП; для Полтавської та Хмельницької областей жоден з аналізованих податків не показав позитивний вплив на величину ВРП.

3. Зростанню ВРП сприяють видатки на освіту в Полтавській, Запорізькій, Львівській та Хмельницькій областях; видатки на охорону здоров'я – в Полтавській, Запорізькій та Тернопільській областях; видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення – у Львівській та Хмельницькій областях; видатки на культуру і мистецтво – у Полтавській, Львівській та Тернопільській областях.

Відтак, очевидним є те, що кожна область в Україні є унікальна за своїми характеристиками та рівнем розвитку. Тому при проведенні децентралізації бюджетних повноважень необхідно детальніше оцінювати регіональні особливості кожної області України, що дасть можливість запроваджувати на певній території саме ті податки, які найефективніше впливатимуть на її розвиток та розвиток держави загалом.

3.3. Напрями реалізації фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень в Україні з урахуванням європейського досвіду

Проблема бюджетних дефіцитів та боргових фінансів є актуальною не лише для України, але й для багатьох країн світу, та для Європейського Союзу (ЄС) зокрема. Як показує практика, більшість країн ЄС не дотримуються Маастрихтської угоди, що загрожує стабільному розвитку не лише окремим країнам-членам ЄС, але й Європейському Союзу як об'єднанню загалом (додаток Ш).

Для ЄС характерним є нарощування боргових фінансів, які перетнули позначку у 60% ВВП. При цьому, бюджетний дефіцит подекуди значно перевищує 3% ВВП, що змушує уряди країн до здійснення фіскальної консолідації. Зокрема, значний дефіцит бюджету спостерігався у 2009 – 2012 рр., у період фінансової кризи, після чого бачимо його зменшення, що було зумовлено запровадженням фіскальних правил, які застосовували всі країни Європейського союзу, окрім Словенії (табл. 3.22).

Як бачимо із табл. 3.22 найбільше фіскальні правила стосувалися бюджетного балансу і діяли у 23 країнах ЄС, де у Болгарії діють три фіскальні правила бюджетного балансу, в Данії, Греції та Угорщині – два, в решті країн – по одному. Правило видатків використовували 12 країн ЄС, а правило щодо боргу застосовували у своїй фіскальній політиці 13 країн, в той час як правило доходів використовувалося досить рідко (за аналізований період спостерігалось лише в Данії та Нідерландах).

Так, до прикладу у Бельгії фіскальні правила на 2014 – 2015 рр. передбачали, що річний структурний дефіцит повинен бути в межах 0,5 % ВВП. Цей ліміт міг бути збільшений для структурного дефіциту до 1% ВВП, якщо співвідношення боргу до ВВП значно нижче, ніж 60 %, а ризики для стабільності публічних фінансів, у довгостроковій перспективі були низькими.

Фіскальні правила у Німеччині передбачали, що доходи та витрати центрального уряду повинні бути збалансованими без урахування доходів від

отримання кредитів. Це правило застосовувалося тоді, коли для центрального уряду структурне чисте запозичення не перевищує 0,35% ВВП. При цьому максимальне зростання витрат повинно бути нижчим, ніж середнє зростання доходів.

Таблиця 3.22

**Фіскальні правила, які діяли на національному рівні в ЄС-28 у
2008 – 2016 рр.***

Країни	Правило бюджетного балансу	Правило видатків	Правило боргу	Правило доходів
Австрія	+	+	-	-
Бельгія	+	-	-	-
Болгарія	+++	++	+	-
Кіпр	+	-	-	-
Німеччина	+	-	-	-
Данія	++	++	-	+
Естонія	+	-	-	-
Греція	++	-	-	-
Іспанія	+	+	+	-
Фінляндія	+	-	-	-
Франція	+	-	-	-
Угорщина	++	-	+	-
Ірландія	+	+	+	-
Італія	+	+	+	-
Литва	+	-	-	-
Люксембург	+	-	+	-
Латвія	+	+	+	-
Хорватія	-	+	-	-
Нідерланди	+	+	-	+
Польща	-	+	+	-
Португалія	+	-	+	-
Румунія	+	+	+	-
Швеція	+	-	-	-
Словаччина	+	-	+	-
Великобританія	-	+	+	-
Мальта	+	-	+	-

*Складено автором за даними [199].

Примітка: “+” – кількість бюджетних правил, “-” – бюджетні правила відсутні.

В Іспанії, фіскальні правила, які встановлені у 2012 р. і діють дотепер, передбачають, що центральний уряд та автономні округи не можуть зареєструвати структурний дефіцит, який перевищує ліміт, встановлений Європейським Союзом. Це стосується і рівня державного боргу. При цьому, річне зростання прийнятих

витрат не може перевищувати середньостроковий ріст ВВП (протягом 9 років) у номінальному вираженні.

Португалія з 2013 року встановлює обмеження на зростання державного боргу. Так, заборгованість з боку центрального уряду не повинна перевищувати 60% ВВП. Коли борг у ВВП перевищує 60%, надлишкова частина повинна бути зменшена в середньому на одну двадцяту на рік.

Проблема бюджетних дефіцитів та зростання обсягів боргу відбувається на фоні зростання ролі субнаціональних органів влади, що зумовлює послаблення ролі центрального уряду у процесі збалансування державних фінансів. Тому, виникає необхідність у застосуванні фіскальних правил не лише на національному рівні, але й на місцевому (табл. 3.23).

Як бачимо із табл. 3.23 в багатьох країнах ЄС не залежно від їхнього устрою фіскальні правила стосувалися і місцевого самоврядування.

Зокрема, в Болгарії фіскальні правила, які застосовуються на місцевому рівні з 2005 р. стосуються місцевих запозичень, де передбачено, що річна сума виплат за місцевим боргом для кожної територіальної одиниці не може перевищувати 15% від середньорічної суми власних надходжень та загальної суми дотацій вирівнювання за останні три роки, яка розраховується на основі інформації з річних звітів про виконання місцевих бюджетів. Інше правило стосується місцевих гарантій і передбачає, що номінальна вартість місцевих гарантій виданих протягом поточного бюджетного року не повинна перевищувати 5% загальної суми власних доходів та дотацій вирівнювання, зазначеної в останньому річному звіті про виконання місцевого бюджету.

В Естонії, з 1997 р. діє правило, яке обмежує зростання місцевого боргу, так згідно із цим правилом, органам місцевого самоврядування не дозволяється збільшувати свої борги понад 60% їх доходів, на які вираховуються асигнування з державного бюджету на конкретну мету.

В Іспанії, місцеві бюджети повинні бути збалансовані або містити надлишок бюджетних коштів. Якщо місцева влада має негативну сальдо бюджету або її заборгованість перевищує 75% своїх поточних надходжень, тоді всі її

довгострокові кредитні операції повинні бути санкціоновані центральним урядом або автономним округом, якщо автономна спільнота має компетенцію щодо фінансового нагляду місцевих органів влади.

Таблиця 3.23

**Фіскальні правила, які діяли на рівні субнаціональних одиниць в ЄС-28 у
2008 – 2016 рр.***

Країни	Правило бюджетного балансу	Правило видатків	Правило боргу	Правило доходів
Правила, які діють на регіональному рівні				
Німеччина	++	-	-	-
Іспанія	-	-	+	-
Італія	++	+	-	-
Португалія	+	-	+	-
Правила, які діють на місцевому рівні				
Бельгія	+	-	-	-
Болгарія	+	+	++	-
Кіпр	+	-	-	-
Чеська Республіка	-	-	+	-
Німеччина	+	-	-	-
Естонія	-	-	+	-
Іспанія	-	-	+	-
Фінляндія	+	-	-	-
Франція	+	+	-	-
Ірландія	+	-	-	-
Італія	+++	++	-	-
Литва	+	-	-	-
Люксембург	+	-	-	-
Латвія	-	-	+	-
Нідерланди	+	-	-	-
Польща	+	-	+	-
Португалія	+	-	+	-
Румунія	+	-	+	-
Швеція	+	-	-	-
Словаччина	+	-	+	-

*Складено автором за даними [199].

Примітка: “+” – кількість бюджетних правил, “-” – бюджетні правила відсутні.

В Польщі правила, які діють з 2012 р. передбачають, що заплановані поточні видатки місцевого самоврядування не можуть перевищувати заплановані поточні доходи, збільшені за рахунок профіциту бюджету за попередні роки, а також надлишок коштів на поточному рахунку внаслідок розрахунків за випущеними цільовими, банківськими та небанківськими кредитами за попередніми роками.

Виконані поточні видатки місцевого самоврядування не можуть перевищувати поточні надходження. Поточний дефіцит допускається лише при виконанні бюджету в розмірі витрат, пов'язаних з виконанням поточних завдань, що фінансуються за кошти ЄС, та невідшкодованих фінансових коштів від країн-членів Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ), якщо вони не будуть отримані у відповідному році.

Для місцевого самоврядування в Португалії діють обмеження, які передбачають, що заборгованість на кінець року не може перевищувати в середньому в 1,5 рази чистий дохід отриманий за попередні 3 роки. Крім того, загальний борг може тільки збільшуватися щороку на 20% від маржі, що формується на початку кожного фінансового року.

Запровадження фіскальних правил є основою успішної фіскальної консолідації, яка потребує розробки стратегії та тактичних заходів її реалізації на середньострокову перспективу. Тобто, здійснення фіскальної консолідації передбачає запровадження довгострокової фінансової стратегії держави та коротко- й середньострокових планів фіскальної консолідації, які спрямовуватимуться на забезпечення допустимих меж дефіциту бюджету та накопиченого державного боргу.

Як бачимо із досвіду країн Європейського Союзу, застосування фіскальних правил є основою для забезпечення успішної фіскальної консолідації, реалізація заходів якої має бути виваженою та послідовною. При цьому, важливими факторами, які істотно впливають на результати фіскальної консолідації є не лише обсяги накопиченого державного боргу, а й стан розвитку економіки та способи залучення фінансових ресурсів з метою фінансування дефіциту сектору державного управління.

Враховуючи європейський досвід, для України, доречним є запровадження фіскальних правил, їх законодавче закріплення та розробка механізму відповідальності за їх порушення в частині використання правила бюджетного балансу та правила боргу. Зокрема, правило бюджетного балансу передбачає обмеження можливості уряду збільшувати видатки протягом бюджетного періоду,

якщо це зумовить збільшення запланованого дефіциту на 0,5% ВВП, при умові, що запланований дефіцит перевищує 3% ВВП, та до 1% ВВП, якщо запланований дефіцит становить менше 3% ВВП. Правило боргу передбачає здійснення державних запозичень виключно на інвестиції, а не на фінансування поточних видатків уряду. При цьому, доречним для України є використання досвіду Португалії, який передбачає зменшення величини боргу, що перевищує 60% ВВП, в середньому, на одну дванадцяту частку в рік.

Європейська практика реалізації політики фіскальної консолідації показує, що існує значна відмінність у інструментах реалізації цієї політики між високорозвиненими країнами та країнами, що розвиваються. Так, країни що розвиваються, здебільшого, використовують податкові інструменти, тобто збільшують податкове навантаження, у той час як розвинені країни намагаються зменшувати свої витрати. При цьому, необхідною складовою успішної фіскальної консолідації є запровадження заходів, які менш негативно впливатимуть на економічне зростання.

Фіскальна консолідація в країнах ЄС зорієнтована, переважно, на зменшення видатків за трьома укрупненими напрямками: скорочення поточних видатків (оплата праці працівників державного сектору, реорганізація уряду та адміністрацій); програмування видатків (регіональні та місцеві трансферти, зміни в системі соціального забезпечення та капітальної інфраструктури тощо); інші видатки (загальне скорочення видатків) [110]. При цьому, здійснення заходів фіскальної консолідації є індивідуальним для кожної країни в залежності від рівня економічного розвитку. Так, для країн з високим рівнем бюджетного дефіциту та державного боргу необхідно встановлювати більший рівень фіскальної консолідації. До прикладу, за оцінками ОЄСР необхідний рівень фіскальної консолідації для Греції становить в межах 22% ВВП, Ірландії – 17% ВВП, для Іспанії, Португалії, Великобританії – 6 – 7% ВВП.

У європейській практиці є багато прикладів застосування заходів фіскальної консолідації. Так, у Франції реалізація фіскальної консолідації передбачала прийняття закону про бюджет на 2011 – 2014 рр. та пенсійну реформу. Уряд Іспанії

ухвалив загальний обсяг фіскальної консолідації протягом 2010 – 2013 рр. в обсязі близько 6% ВВП через зниження заробітних плат державним службовцям на 5% у 2010 р. та «замороження» їх у 2011 р. У Греції фіскальна консолідації передбачала скорочення бюджетного дефіциту через «замороження» виплат заробітних плат для державних службовців та пенсій, з одночасним збільшенням ставки ПДВ з 21% до 23% та зростанням ставок акцизного податку. У Португалії фіскальна консолідація передбачала зростання ставок податку з продажу та податку на доходи фізичних осіб на 1 – 2,5%. Програма фіскальної консолідації цих країн стосувалася, переважно, скорочення державних витрат та затвердження на всіх рівнях влади рамкової угоди щодо стійкості державних фінансів. Загалом, заходи фіскальної консолідації у країнах Європейського союзу стосувалися скорочення видатків та зростання доходів (табл. 3.24).

Таблиця 3.24

Заходи фіскальної консолідації у деяких країнах ЄС у 2009 – 2012 рр.*

Заходи	Країна							
	Франція	Німеччина	Греція	Ірландія	Італія	Португалія	Іспанія	Велика Британія
Заходи, які стосувалися скорочення витрат								
Скорочення / замороження заробітної плати в державному секторі	-	-	X	X	X	X	X	X
Контроль чисельності державних службовців	X	-	X	X	X	X	X	X
Зменшення витрат на пенсійні виплати	X	-	X	X	X	X	X	X
Зменшення витрат на охорону здоров'я	X	-	X	X	X	X	X	X
Зниження соціальних виплат (без урахування пенсійних та медичних пільг)	-	X	X	X	X	X	X	X
Зниження державних інвестицій	-	-	X	X	X	X	X	X
Підвищення ефективності державних витрат	-	-	X	-	X	-	-	X
Інші заходи	X	-	-	-	-	X	X	-
Заходи, які стосувалися збільшення надходжень								
Збільшення оподаткування власних доходів громадян	X	-	X	X	X	X	X	X
Збільшення оподаткування прибутку підприємств	X	X	-	-	X	X	X	-
Збільшення податку на приріст капіталу	-	-	-	X	X	X	X	X
Збільшення ставок на соціальне страхування	X	-	X	-	X	-	X	X
Збільшення податку на додану вартість	X	-	X	X	X	X	X	X
Збільшення акцизів	X	-	X	X	X	X	X	X
Збільшення податку на майно	-	-	X	X	X	X	X	-
Поліпшення податкової дисципліни	-	-	X	X	X	X	X	X

*Складено автором за даними [186].

Примітка: "X" – заходи, які країни здійснювали; "-" – заходи, які країни не здійснювали.

На практиці політика фіскальної консолідації дала певні позитивні результати, зокрема, дефіцит ЄС-28 зменшився із 6,6% у 2009 р. до 1,7% у 2016 р., при цьому, у Євросоні (ЄС-19) дефіцит зменшився із 6,3% у 2009 р. до 1,5% у 2016 р. Один із найкращих показників стану державних фінансів був зафіксований у Німеччині, де профіцит бюджету у 2016 р. становив 0,2% ВВП, а найгірший – у Франції (3,4% ВВП у 2016 р.). З іншого боку, заходи фіскальної консолідації виявилися неефективними стосовно скорочення обсягів державного боргу, який постійно зростає.

Виходячи із досвіду країн ЄС, в Україні доцільним є проведення фіскальної консолідації з метою зменшення бюджетного дефіциту та накопиченого державного боргу. Проте, у зв'язку із проведенням децентралізації бюджетних повноважень необхідним є врахування децентралізованої моделі міжбюджетних відносин при реалізації фіскальної консолідації.

Зокрема, доречним є використання досвіду європейських країн при побудові децентралізованої моделі управління фінансовими ресурсами держави, що передбачає ефективний розподіл бюджетних повноважень між різними рівнями влади. У європейській практиці виділяють три основні моделі децентралізації бюджетних повноважень: англосаксонську, континентальну, змішану [19, с. 56 – 57], де органи місцевого самоврядування наділені різним рівнем цих повноважень.

Англосаксонська модель (Великобританія) характеризується високим рівнем самостійності місцевого управління, яке представлене жителями відповідної адміністративно-територіальної одиниці та відсутністю представників державної влади на місцях.

Так, у Великобританії органи місцевого управління наділені широким спектром бюджетних повноважень, зокрема, до компетенцій місцевого управління належить підтримка громадського порядку та безпеки, забезпечення дошкільної та шкільної освіти, управління земельними ресурсами, планування території, пожежна охорона, контроль за забрудненням навколишнього середовища та утилізація відходів, водопостачання та водовідведення, утримання доріг місцевого значення, регулювання дорожнього руху та інші. Залежно від рівня

адміністративно – територіального поділу (графства, унітарні освіти, округи) розмір даних повноважень може змінюватися. При цьому, відповідальність за забезпечення належної якості освіти, охорони здоров'я та громадського порядку розподіляється між місцевими та центральними органами влади.

Фінансовою основою забезпечення даних функцій у Великобританії є лише один місцевий податок – податок на майно, який забезпечує понад третину надходжень місцевих бюджетів, ставка якого може змінюватися залежно від потреб міста. Окрім цього, фінансову основу формують неподаткові надходження та відрахування від загальнодержавних податків, таких як ПДВ, акцизи, податок з корпорації та прибутковий податок з громадян.

Континентальна модель (Франція, Польща, Болгарія, Словаччина, Італія, Іспанія, Бельгія, Швеція) характеризується поєднанням державного управління та управлінням на місцевому рівні, де автономія органів місцевого самоврядування обмежена, а здійснення повноважень відбувається на засадах ієрархічного управління.

У Польщі розподіл повноважень між центральною та місцевими органами влади здійснюється так: до повноважень центрального уряду належить зовнішня політика, розвиток країни, національна безпека тощо, а до повноважень органів місцевого самоврядування – надання якісних суспільних послуг населенню. Фінансовою основою місцевих бюджетів податки та збори: податок на нерухомість, сільськогосподарський податок, лісовий податок, податок на транспортні засоби, податок на доходи фізичних осіб, податок з власників собак та податок на спадщину, а також гербовий збір, торговий збір, адміністративний збір, місцевий збір та ін. [19, с. 58]. При цьому, рівень децентралізації бюджетних повноважень в Польщі є відносно невисоким, оскільки понад 40% доходів місцевих бюджетів формується на рахунок трансфертів, зокрема дотацій та субвенцій.

Змішана модель (Німеччина, Австрія) характеризується одночасним застосуванням принципів англосаксонської та континентальної моделі, де здійснюється поєднання функцій державного та місцевого управління.

Так, для Німеччини, як федеративної держави, характерним є диференціація

системи місцевого самоврядування. Територіальний поділ здійснюється так – землі, округи, райони, общини. До основних повноважень земель відносяться забезпечення належного рівня освіти, науки та культури, фінансування поліції, судів, житлового та місцевого будівництва, соціальна допомога, а все, що стосується життя громади належить до компетенції общини, зокрема інвестиційні витрати на соціальну сферу, капітальні видатки у сфері освіти та фізичного виховання. При цьому, відповідальність за цілісний економічний розвиток країни належить федерації, тобто, відноситься до повноважень центральних органів влади [28, с. 52; 38].

Фінансування функцій місцевих органів влади відбувається за рахунок податків, зборів, відрахувань, доходів з продажів, кредитів та державних асигнувань, таких як дотації та субвенції. Зокрема, власними податками та зборами земель є: податок на спадок, податок на майно, податок на пиво, податок на купівлю земельної ділянки, податок на отримання пожежної охорони, збір з казино та податок на виграші в іграх, лотереях та бігах. До власних податкових платежів общини належать: податок на землю, акцизи на собак, на полювання, на рибальство, на торгівлю алкогольними напоями та друге помешкання. До закріплених податків відносяться: податок на доходи фізичних осіб, ПДВ, податок на доходи з капіталу фізичних осіб, податок на прибуток корпорації та промисловий податок [28, с. 50; 38].

Враховуючи досвід країн ЄС, в Україні доречним є розподіл бюджетних повноважень між центральною владою та органами місцевого самоврядування в частині передані на місця повноважень, які забезпечують локальні суспільні блага, а на центральному рівні залишити повноваження, які забезпечують суспільні блага незалежно від місця проживання (Додаток Щ).

Для забезпечення належного рівня суспільних благ місцевим органам влади необхідні фінансові ресурси, формування яких варто здійснювати з урахуванням територіальних особливостей різних регіонів України. Так, для промислово-індустріальних регіонів зарахування до обласних бюджетів 10% акумульованого податку на прибуток підприємств дало позитивний результат, у той час, як для

аграрних регіонів такого поліпшення не відбулося.

Тому при проведенні децентралізації бюджетних повноважень, доцільним є зарахування до місцевих бюджетів податків, які рівномірно розподіляються між різними регіонами, тобто податків на споживання, зокрема, податку на додану вартість.

Виходячи з проведених досліджень у параграфі 3.2, зростання ролі місцевих податків та зборів позитивно впливає на обсяги державного боргу, тобто зростання обсягів місцевих податків та зборів сприяє зменшенню рівня державного боргу. А розподіл повноважень між різними ланками бюджетної системи дозволить ефективніше використовувати обмежені фінансові ресурси, що сприятиме зменшенню бюджетного дефіциту без збільшення податкового навантаження чи зменшення обсягів бюджетних видатків.

Запровадження податку на нерухоме майно відмінне від земельної ділянки не дало в Україні очікуваного результату. Оскільки, на нашу думку, сучасна редакція адміністрування даного платежу не забезпечує необхідних та можливих доходів у місцеві бюджети. В першу чергу, це пов'язано з реєстрами нерухомого майна, коли власники нерухомості її офіційно не реєструють. З іншого боку, в Податковому Кодексі визначено, що до бази оподаткування віднесено житлову та нежитлову площу приміщення з одночасним застосуванням пільг для власників квартир до 60 кв. метрів, та для власників будинків – до 120 кв. метрів, які фактично, звільняються від сплати даного податку. При цьому встановлено додаткову ставку податку в розмірі 25 тис. грн. для квартир площею понад 300 кв. метрів і будинків площею понад 500 кв. метрів. Однак, на нашу думку, такий підхід є неефективним, оскільки при цьому порушується принцип соціальної справедливості, так як вартість житла і рівень заробітної плати в економічно розвинених регіонах набагато вищі, ніж в економічно відсталих регіонах. Тому ми пропонуємо встановити базою оподаткування не площу приміщення, а його оціночну вартість, як це відбувається в економічно розвинених країнах світу. При цьому, оцінка майна повинна проводитися щорічно з урахування інфляції, і, у випадку високої інфляції, ставки податку повинні зменшуватися.

Це дозволить не лише збільшити фінансову базу місцевих бюджетів, але й сприятиме зменшенню обсягів міжбюджетних трансфертів, які становлять лівову частку надходжень до місцевих бюджетів (понад 50% у 2016 р.). Відтак здійснення трансфертів з державного бюджету зменшиться, що забезпечить вивільнення додаткових ресурсів, використання яких можливе для скорочення дефіциту.

На загальнодержавному рівні здійснення фіскальної консолідації можливо за такими напрямками:

- запровадження фіскальних правил, які стосуються обмеження розмірів бюджетного дефіциту, встановлення обмежень на розширення видатків та встановлення правил, які стосуються державного боргу. Це, в першу чергу, «золотого правила» фіскальної політики, яке передбачає здійснення державних запозичень виключно на інвестиції, а не на фінансування поточних видатків уряду;
- використання податкових інструментів фіскальної консолідації.

Зокрема, потребує реформування існуюча система адміністрування податку на доходи фізичних осіб, оскільки запровадження єдиної ставки в розмірі 18% порушує принцип соціальної справедливості в оподаткуванні доходів громадян, який діє у країнах ЄС, де заможніші верстви населення сплачують податки на доходи за вищими ставками, а громадяни із низьким рівнем доходу, відповідно, – невисокі податки.

Відтак, в Україні доцільним буде запровадження прогресивної шкали оподаткування, де громадяни із мінімальним розміром заробітної плати оподатковуються за зниженою ставкою, яка розрахована нами на рівні 10%, громадяни із середнім рівнем доходів – стандартною ставкою, яку ми пропонуємо на рівні 16%, громадяни із високим рівнем доходів – підвищена ставка (21%). Це дозволить не лише сприяти поліпшенню соціального становища громадян, але й забезпечить зростання надходжень до бюджету (Додаток Ю).

При цьому, на нашу думку, не доцільно запроваджувати досить високі ставки податку на доходи фізичних осіб та податку на прибуток підприємств, оскільки, як з'ясувала ОЕСР, перерозподіл податкового навантаження від прямих податків до непрямих податків сприяє прискоренню економічного зростання. Тому багатші

верстви населення доцільніше оподатковувати через споживання товарів «преміум-класу» (дорогі автомобілі, яхти, приватні літаки, антикваріат, дорогоцінні метали тощо), ніж через оподаткування доходів.

- використання бюджетних інструментів фіскальної консолідації. Зокрема, збільшення частки капітальних видатків, що дасть у майбутньому поштовх для самостійного розвитку економіки з меншим втручанням держави. При цьому, доречним є скорочення чиновницького апарату з метою економії бюджетних коштів та ефективнішому розподілі їх функцій.

Врахування європейського досвіду і належна його імплементація в Україні дозволить забезпечити стабілізацію публічних фінансів при реалізації фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень.

Висновки до розділу 3

Дослідження напрямів реалізації фіскальної консолідації у контексті стабілізації публічних фінансів України дає змогу сформулювати такі висновки:

1. Виявлено, що першопричиною виникнення державного боргу є дефіцитне фінансування бюджету, що, на відміну від дефіциту, має стійку тенденцію до зростання. На основі проведеного економіко-математичного моделювання факторів впливу на величину державного боргу визначено, що збільшення надходжень від податків, зокрема податку на прибуток підприємств, податку на додану вартість, акцизного податку з вироблених в Україні товарів та місцевих податків та зборів сприяють зниженню рівня державного боргу, та скорочення таких видатків, як видатки на оборону, громадський порядок та безпеку, видатки на житлово-комунальне господарство та освіту сприяють скороченню рівня державного боргу. Окрім цього, зменшити рівень державного боргу можна за рахунок: інфляційних процесів, однак такі заходи негативно впливають на соціально-економічний розвиток; збільшення обсягів реалізованої промислової продукції; досягнення зростання реального ВВП.

2. Дослідження рівня розвитку регіонів України на основі встановлення взаємозв'язку між обсягами податкових надходжень, видатків місцевих бюджетів та величиною валового регіонального продукту в розрізі регіонів дозволило виділити напрямки здійснення бюджетної децентралізації з урахуванням регіональних особливостей. Зокрема, аналіз п'яти областей України засвідчив про високу трансфертну залежність від державного бюджету, що є показником високого рівня централізації бюджетних повноважень в Україні.

3. Виявлено чинники, які сприяють зростанню валового регіонального продукту, зокрема у Львівській області – це зростання надходжень від рентних платежів та зменшення видатків на охорону здоров'я; у Тернопільській області – зростання надходжень від рентних платежів та зменшення видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення; у Запорізькій області – зростання надходжень від податку на доходи фізичних осіб та скорочення видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення; у Хмельницькій області – зростання надходжень від міжбюджетних трансфертів та зменшення видатків на культуру і мистецтво; у Полтавській області – зростання надходжень від міжбюджетних трансфертів та скорочення видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення. Отримані результати не означають, що потрібно скорочувати ці видатки, однак їх фінансування на даному етапі є неефективним.

4. Аналіз європейського досвіду здійснення фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень засвідчив активне використання фіскальних правил при формуванні фіскальної політики країнами-членами Європейського Союзу, які застосовуються як на загальнодержавному, так і на місцевому рівні. Вважаємо за доцільне запровадження фіскальних правил в Україні, зокрема, правила бюджетного балансу, що передбачає обмеження можливості необґрунтованого збільшення обсягів державних видатків протягом бюджетного періоду, та правила боргу, в частині використання державних запозичень здебільшого на інвестиції, а не на фінансування поточних видатків. Доведено, що необхідною умовою ефективної фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень є визначення та дотримання бюджетних

обмежень, які передбачають встановлення граничних розмірів видатків, бюджетного дефіциту та розмірів державного боргу як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях. Це дасть змогу збалансувати публічні фінанси та підвищить роль органів місцевого самоврядування в забезпеченні ефективної фіскальної політики.

Основні результати розділу висвітлено у наукових працях автора [83; 86; 196] та додатках Е, Ж.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано авторське вирішення наукового завдання, що полягає в розробленні напрямів збалансування публічних фінансів за допомогою фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень для забезпечення соціально-економічного розвитку України.

Результати проведеного дослідження дозволили сформувані такі висновки та пропозиції теоретичного і практичного характеру:

1. Дослідження еволюції наукових поглядів щодо ролі бюджету дозволило виокремити історичні етапи його становлення: від бюджету як кошторису, який відображав рух зібраних грошових коштів та здійснених державою витрат (кін. XV ст. – поч. XX ст.), до бюджету як регулятора соціально-економічного розвитку, де за допомогою доходів та видатків здійснюється регулювання економічних процесів в державі (поч. XX ст. – XXI ст.). Аналіз праць представників різних наукових шкіл засвідчив, якщо на початках вчені обстоювали ідею бездефіцитного бюджету, то потім, навпаки, намагалися виправдати невеликий обсяг бюджетного дефіциту. Розпочата на початку XX ст. практика дефіцитного фінансування бюджету призвела до його значного зростання і, як наслідок, до збільшення обсягів державного боргу. Для врегулювання обсягів бюджетного дефіциту та державного боргу в дослідженні розкрито сутність бюджетних повноважень, тобто прав і обов'язків з управління бюджетними коштами, які закріплюються за органами державної влади та місцевого самоврядування. Водночас доведено, що чітке розмежування бюджетних повноважень між органами державної та місцевої влади дозволить забезпечити збалансування бюджету.

2. На основі систематизації наукових підходів щодо визначення сутності фіскальної консолідації визначено, що це комплексні заходи уряду, спрямовані на відновлення бюджетного балансу та зменшення акумульованого державного боргу на рівні, який забезпечує бюджетну та боргову безпеку держави. У процесі проведеного дослідження виділено три групи інструментів реалізації фіскальної

консолідації: податкові, бюджетні та боргові. Податкові інструменти зорієнтовані на розширення бази оподаткування, підвищення податкових ставок, зменшення податкових пільг, здійснення перерозподілу податкового навантаження від прямих податків до непрямих. Бюджетні інструменти передбачають оптимізацію обсягів та структури видатків бюджету, врегулювання системи міжбюджетних відносин, розширення неподаткових джерел формування доходів, покращення процесу управління державним майном. До боргових інструментів відносяться зміна дохідності позик у сторону зниження, списання частини боргу, відстрочення та розстрочення виплат частини боргу. Обґрунтовано, що податкові та бюджетні інструменти фіскальної консолідації використовуються як основні важелі для досягнення поточного збалансування державного та місцевих бюджетів, а боргові – як додаткові в період глибокої рецесії. Доведено, що використання різних сценаріїв застосування даних інструментів сприятиме ефективній реалізації фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень.

3. З'ясовано, що позитивний вплив децентралізації бюджетних повноважень на фіскальну консолідацію проявляється у здійсненні ефективного витрачання обмежених фінансових ресурсів, оскільки відбувається наближення надання суспільних послуг безпосередньо до їх споживача, та підвищення фіскальної дисципліни, рівня підзвітності та підконтрольності різних рівнів бюджетної системи в процесі витрачання бюджетних коштів. Негативний вплив взаємозв'язку децентралізації бюджетних повноважень на фіскальну консолідацію проявляється переважно через політичну складову. Зокрема, це стосується бажання представників державних та місцевих органів переобиратися на наступний строк, що посилює неефективне витрачання бюджетних коштів та здійснення необґрунтованих запозичень.

4. Моніторинг стану Зведеного бюджету України свідчить про його розбалансованість та нестабільність, яким властиве: зростання обсягів дефіциту зведеного бюджету; зменшення частки капітальних видатків та збільшення поточних видатків; погіршення виконання державою функцій соціального захисту та соціального забезпечення громадян за рахунок бюджетних коштів; високі

видатки державного бюджету на збалансування Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування; високий рівень трансфертної залежності місцевих бюджетів від державного бюджету та низький рівень децентралізації бюджетних повноважень. Перелічені чинники негативно впливають на розвиток економіки України.

5. Аналіз дієвості інструментів фіскальної консолідації в Україні продемонстрував, що прийняті консолідаційні рішення в 2014 – 2016 рр. сприяли позитивним зрушенням, про що свідчить зменшення обсягів бюджетного дефіциту, однак виявилися неефективними при стабілізації рівня державного боргу. Встановлено, що відмова від фіскальної консолідації в 2016 р. зумовила зростання бюджетного дефіциту та подальше підвищення обсягів державного боргу. На основі проведеного дослідження інструментів фіскальної консолідації виявлено, що податкові інструменти були ефективними, оскільки сприяли збільшенню дохідної частини бюджету, а бюджетні інструменти, навпаки, зумовили зростання дефіциту державного бюджету, оскільки здійснені урядом заходи спрямовувалися на збільшення видатків, а не на їх оптимізацію. З'ясовано, що для забезпечення оптимального рівня бюджетного дефіциту та державного боргу доцільно здійснювати фіскальну консолідацію не лише з використанням податкових та бюджетних інструментів, які мають короткостроковий ефект, а шляхом проведення структурних реформ у фіскальній сфері.

6. Результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що рівень бюджетного дефіциту та державного боргу в Україні характеризується стійкою тенденцією до збільшення. В результаті формується спадна тенденція індикаторів бюджетної та боргової безпеки. У роботі визначено, що завершення фіскальної консолідації у 2016 р. зумовило зменшення рівня бюджетної безпеки на 4%, хоча рівень боргової безпеки, навпаки, на 1% поліпшився, однак це не свідчить про покращення ситуації в цій сфері.

7. З огляду на потребу в пошуку напрямів удосконалення проведення фіскальної консолідації запропоновано застосовувати метод регресійно-кореляційного аналізу, за допомогою якого можна спрогнозувати суму державного

боргу та виявити фактори впливу на його обсяги. У процесі дослідження визначено, що на зменшення рівня державного боргу впливають такі податки, як податок на прибуток підприємств, податок на додану вартість, акцизний податок з вироблених в Україні товарів і місцеві податки та збори. До видатків, що дають можливість знизити рівень державного боргу, належать видатки на економічну діяльність, загальнодержавні функції, охорону здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення, надання міжбюджетних трансфертів. Окрім цього, величину державного боргу можна зменшити за рахунок інфляційних процесів, однак така політика негативно впливає на розвиток економіки, та за рахунок збільшення обсягів реалізованої промислової продукції та досягнення зростання реального ВВП, що сприятиме соціально-економічному розвитку.

8. Дослідження розвитку регіонів України на основі факторного аналізу впливу доходів та витрат місцевих бюджетів на валовий регіональний продукт дозволило виділити напрями здійснення бюджетної децентралізації з урахуванням особливостей регіонів. Визначено, що позитивний вплив на валовий регіональний продукт у Львівській та Тернопільській областях мають рентні платежі, тоді як у Запорізькій – податок на доходи фізичних осіб і податок на прибуток підприємств, а в Хмельницькій та Полтавській – міжбюджетні трансферти. Негативний вплив на величину ВРП мають такі видатки в зазначених областях, зокрема: в Львівській – видатки на охорону здоров'я, в Тернопільській – видатки на освіту, соціальний захист та соціальне забезпечення, в Запорізькій – видатки на культуру і мистецтво, соціальний захист та соціальне забезпечення, в Хмельницькій – видатки на охорону здоров'я, культуру і мистецтво, в Полтавській – видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення. Отримані результати не означають, що потрібно зменшувати ці видатки, однак їх зростання має бути адекватно оцінено або знайдені додаткові джерела їхнього фінансування.

9. Оцінка можливостей використання європейського досвіду щодо застосування фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень дала змогу визначити, що найбільш ефективними інструментами з точки зору забезпечення економічного зростання в Україні є запровадження

фіскальних правил, які складено як вимоги до їх реалізації на загальнодержавному та місцевому рівнях. Визначено, що для України доцільним є запровадження правила бюджетного балансу щодо обмеження можливості збільшення обсягів державних видатків протягом бюджетного періоду, та правила боргу, яке передбачає використання державних запозичень винятково на інвестиції, а не на фінансування поточних видатків. Напрямами збалансування публічних фінансів для забезпечення соціально-економічного розвитку України визначено: урахування територіальних особливостей різних регіонів України при проведенні децентралізації бюджетних повноважень, що дозволить найбільш ефективно забезпечити їх розвиток; встановлення бази оподаткування податком на нерухоме майно не площі приміщення, а його оцінної вартості; запровадження прогресивної шкали оподаткування податком на доходи фізичних осіб; проведення структурних реформ у сфері пенсійного забезпечення громадян.

Основні результати дослідження впроваджені в практичну діяльність Комітету Верховної Ради України з питань бюджету, Хмельницької обласної державної адміністрації, Запорізької обласної державної адміністрації, Головного управління Державної фіскальної служби в Хмельницькій області та в навчальний процес Тернопільського національного економічного університету (Додаток Я).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авалов З. Децентралізація і самоуправління у Франції. СПб., 1905. 339 с.
2. Алексеенко М. М. Взгляд на развитие учения о налоге у экономистов А. Смита, Ж.-Б. Сея, Д. Рикардо, Сисмонди и Д. С. Милля. Харьков: Университет. типогр., 1870. 173 с.
3. Артемова Т. И., Архиреев С. И., Гриценко А. А., Гриценко Е. А., Дементьев В. В. Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований : монография / Ин-т экономики и прогнозирования НАН Украины. Харьков: Форт, 2008. 928 с.
4. Б'юкенен Дж. М., Масгрейв Р. А. Суспільні фінанси і суспільний вибір. Два протилежних бачення держави / пер. з англ. А. Іщенко. Київ: Видавн. дім «КМ Академія», 2004. 176 с.
5. Багмет М. О., Личко Т. М. Цінність місцевого самоврядування як демократичної форми децентралізації державно-владних повноважень. Наукові праці: Державне управління. Миколаїв: ЧДУ ім. П. Могили. 2009. Т. 125. Вип. 112. С. 33 – 37.
6. Барецький В.І. Зміцнення фінансової автономії місцевої влади і самоврядування. Фінанси України. 2005. №1. С. 65 – 69.
7. Білодід І. К. Словник української мови в 11 томах. Київ: Наукова думка, 1980. Том 11.: Х – Ї. 620 с.
8. Біль Д. Закон Вагнера: до останньої версії статті Адольфа Вагнера, опублікованої 1911 р., та її переклад. Журнал Європейської економіки. 2004. Том 3 (1). С. 5 – 15.
9. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки / передмова та наук. ред. В. М. Федосова; пер. з нім. С. І. Терещенко, О. О. Терещенка. Київ: Либідь, 2000. 654 с.
10. Бланшар О., Коттарелли К. Десять заповедей бюджетной консолидации в странах с развитой экономикой. URL: <http://www.imf.org/external/russian/np/vc/2010/062410r.pdf>

11. Боголіб Т. М. Інституційна основа бюджетної системи України. Наукові праці ДонНТУ. Серія: Економічна. 2013. № 2 (44). С. 57 – 68.
12. Боден Ж. Шесть книг о государстве. Антология мировой политической мысли: в 5 т. Москва, 1999. Т. 2. С. 689 – 695.
13. Булгакова С., Єрмошенко Л. Бюджетна політика держави. Вісник КНТЕУ. 2002. № 1. С. 47 – 60.
14. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. (у ред. від 14.05.2017 р.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
15. Бюджетний менеджмент: підручник / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.; за заг. ред. В. Федосова. Київ: КНЕУ, 2004. 864 с.
16. Валовий внутрішній продукт України (за даними Міністерства фінансів України). URL: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/> (дата звернення: 15.04.2017).
17. Веблен Т. Теория праздного класса / пер. с англ., вступ. ст. С. Т. Сорокиной. Москва: Прогресс, 1984. 367 с.
18. Веймер Д. Л., Вайнінг Е. Р. Аналіз політики: концепції і практика / наук. ред. О. Кілієвич; пер. з англ. І. Дзюба, А. Олійник. Київ: Основи, 1998. 654 с.
19. Возняк Г. В. Бюджетна децентралізація: європейський досвід та перспективи для України. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2016. Випуск 3 (119). С. 56 – 62.
20. Вюртенберг Т. Історія та легітимація децентралізованої держави. Проблеми трансформації територіальної організації влади: збірник матеріалів та документів / наук. ред. М. Пухтинський. Київ: Атіка, 2005. 852 с.
21. Гоббс Т. Левіафан. / за ред. Т. Польської; пер. з англ. Р. Димерець та ін. Київ: Дух і Літера, 2002. 606 с.
22. Гончаренко О. В. Міжбюджетні відносини на місцевому рівні в Україні: монографія. Київ: Алерта, 2013. 222 с.
23. Гоптарева И. Федерализм как политико-правовой и социальный способ управления конфликтами и как средство их перманентного разрешения. Credo. 1998. № 6. URL: <http://www.orenburg.ru/culture/credo/12/2.html>.

24. Государственные финансы: учебн. пособ. для студ. экономических вузов и факультетов / В. М. Федосов, Л. Д. Буряк и др. Киев: Изд-во «Лыбидь», 1991. 276 с.
25. Грабовецький Б. Є. Методи експертних оцінок: теорія, методологія, напрямки використання: монографія. Вінниця: ВНТУ, 2010. 171 с.
26. Грицяк І. Місцеве самоврядування України в історії і сучасності. Вісник УАДУ. 1996. № 1. С. 53 – 67.
27. Дем'янишин В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2008. 496 с.
28. Демиденко Л., Наконечна Ю. Фіскальна децентралізація: німецький досвід та українські реалії. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2015. Вип. 2. С. 49 – 54.
29. Демиденко С. В. Світовий досвід управління та фінансового планування регіонального розвитку. Науково-теоретичний журнал Дніпропетровської державної фінансової академії. 2009. № 2. С. 106 – 112.
30. Державний борг України (за даними Міністерства фінансів України) URL: <http://index.minfin.com.ua/index/debtgov/> (дата звернення: 18.04.2017).
31. Державні фінанси: Теорія і практика перехідного періоду в Центральній Європі / ред. Ю. Немец; пер. з англ. Г. Райт. Київ: Основи, 1998. 542 с.
32. Економічна енциклопедія: у 3 т. / редкол. С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ: Видавничий центр «Академія», 2000. Т. 1. 864 с.
33. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. 820 с.
34. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р. (офіційний переклад). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_036 (дата звернення: 27.11.2016).
35. Єпіфанов А. О., Сало І. В., Д'яконова І. І. Бюджет і фінансова політика України: навчальний посібник. Київ: Наукова думка, 1997. 303 с.

36. Єфименко Т. І., Гасанов С. С., Кудряшов В. П. Фіскальна консолідація в контексті антикризового регулювання. Економіка України. 2013. № 2. С. 7 – 20.
37. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. Фінансовий словник. 2-ге вид., випр. та доповн. Львів: Видавництво «Центр Європи», 1997. 576 с.
38. Закон про основи бюджетного права федерації та федеральних земель у Німеччині. Підтримка реформи управління державними фінансами. URL: http://pfm.in.ua/files/files/pfm_document_52b2f85849eb1.pdf
39. Звіт про виконання обласного бюджету Запорізької області за 2011 рік (за даними Запорізької обласної державної адміністрації). URL: <http://www.zoda.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2017).
40. Звіт про виконання обласного бюджету Запорізької області за 2012 рік (за даними Запорізької обласної державної адміністрації). URL: <http://www.zoda.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2017).
41. Звіт про виконання обласного бюджету Запорізької області за 2013 рік (за даними Запорізької обласної державної адміністрації). URL: <http://www.zoda.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2017).
42. Звіт про виконання обласного бюджету Запорізької області за 2014 рік (за даними Запорізької обласної державної адміністрації). URL: <http://www.zoda.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2017).
43. Звіт про виконання обласного бюджету Запорізької області за 2015 рік (за даними Запорізької обласної державної адміністрації). URL: <http://www.zoda.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2017).
44. Звіт про виконання обласного бюджету Запорізької області за 2016 рік (за даними Запорізької обласної державної адміністрації). URL: <http://www.zoda.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2017).
45. Звіт про виконання обласного бюджету Львівської області за 2011 рік (за даними Львівської обласної державної адміністрації). URL: <http://loda.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2017).

46. Звіт про виконання обласного бюджету Львівської області за 2012 рік (за даними Львівської обласної державної адміністрації). URL: <http://loda.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2017).

47. Звіт про виконання обласного бюджету Львівської області за 2013 рік (за даними Львівської обласної державної адміністрації). URL: <http://loda.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2017).

48. Звіт про виконання обласного бюджету Львівської області за 2014 рік (за даними Львівської обласної державної адміністрації). URL: <http://loda.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2017).

49. Звіт про виконання обласного бюджету Львівської області за 2015 рік (за даними Львівської обласної державної адміністрації). URL: <http://loda.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2017).

50. Звіт про виконання обласного бюджету Львівської області за 2016 рік (за даними Львівської обласної державної адміністрації). URL: <http://loda.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2017).

51. Звіт про виконання обласного бюджету Полтавської області за 2011 рік (за даними Полтавської обласної державної адміністрації). URL: <http://www.adm-pl.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2017).

52. Звіт про виконання обласного бюджету Полтавської області за 2012 рік (за даними Полтавської обласної державної адміністрації). URL: <http://www.adm-pl.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2017).

53. Звіт про виконання обласного бюджету Полтавської області за 2013 рік (за даними Полтавської обласної державної адміністрації). URL: <http://www.adm-pl.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2017).

54. Звіт про виконання обласного бюджету Полтавської області за 2014 рік (за даними Полтавської обласної державної адміністрації). URL: <http://www.adm-pl.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2017).

55. Звіт про виконання обласного бюджету Полтавської області за 2015 рік (за даними Полтавської обласної державної адміністрації). URL: <http://www.adm-pl.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2017).

56. Звіт про виконання обласного бюджету Полтавської області за 2016 рік (за даними Полтавської обласної державної адміністрації). URL: <http://www.adm-rl.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2017).

57. Звіт про виконання обласного бюджету Тернопільської області за 2011 рік (за даними Тернопільської обласної державної адміністрації). URL: <http://www.oda.te.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2017).

58. Звіт про виконання обласного бюджету Тернопільської області за 2012 рік (за даними Тернопільської обласної державної адміністрації). URL: <http://www.oda.te.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2017).

59. Звіт про виконання обласного бюджету Тернопільської області за 2013 рік (за даними Тернопільської обласної державної адміністрації). URL: <http://www.oda.te.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2017).

60. Звіт про виконання обласного бюджету Тернопільської області за 2014 рік (за даними Тернопільської обласної державної адміністрації). URL: <http://www.oda.te.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2017).

61. Звіт про виконання обласного бюджету Тернопільської області за 2015 рік (за даними Тернопільської обласної державної адміністрації). URL: <http://www.oda.te.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2017).

62. Звіт про виконання обласного бюджету Тернопільської області за 2016 рік (за даними Тернопільської обласної державної адміністрації). URL: <http://www.oda.te.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2017).

63. Звіт про виконання обласного бюджету Хмельницької області за 2011 рік (за даними Хмельницької обласної державної адміністрації). URL: <http://www.adm-km.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2017).

64. Звіт про виконання обласного бюджету Хмельницької області за 2012 рік (за даними Хмельницької обласної державної адміністрації). URL: <http://www.adm-km.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2017).

65. Звіт про виконання обласного бюджету Хмельницької області за 2013 рік (за даними Хмельницької обласної державної адміністрації). URL: <http://www.adm-km.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2017).

66. Звіт про виконання обласного бюджету Хмельницької області за 2014 рік (за даними Хмельницької обласної державної адміністрації). URL: <http://www.adm-km.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2017).

67. Звіт про виконання обласного бюджету Хмельницької області за 2015 рік (за даними Хмельницької обласної державної адміністрації). URL: <http://www.adm-km.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2017).

68. Звіт про виконання обласного бюджету Хмельницької області за 2016 рік (за даними Хмельницької обласної державної адміністрації). URL: <http://www.adm-km.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2017).

69. Звітність про виконання Державного бюджету за 2007 рік (за даними Державної казначейської служби України). URL: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=147437> (дата звернення 10.04.2017).

70. Звітність про виконання Державного бюджету за 2008 рік (за даними Державної казначейської служби України). URL: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=147438> (дата звернення 10.04.2017).

71. Звітність про виконання Державного бюджету за 2009 рік (за даними Державної казначейської служби України). URL: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=147439> (дата звернення 10.04.2017).

72. Звітність про виконання Державного бюджету за 2010 рік (за даними Державної казначейської служби України). URL: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=147440> (дата звернення 10.04.2017).

73. Звітність про виконання Державного бюджету за 2011 рік (за даними Державної казначейської служби України). URL: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=147441> (дата звернення 10.04.2017).

74. Звітність про виконання Державного бюджету за 2012 рік (за даними Державної казначейської служби України). URL: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=166315> (дата звернення 10.04.2017).

75. Звітність про виконання Державного бюджету за 2013 рік (за даними Державної казначейської служби України). URL: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=187793> (дата звернення 10.04.2017).

76. Звітність про виконання Державного бюджету за 2014 рік (за даними Державної казначейської служби України). URL: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=217965> (дата звернення 10.04.2017).

77. Звітність про виконання Державного бюджету за 2015 рік (за даними Державної казначейської служби України). URL: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=264515> (дата звернення 10.04.2017).

78. Звітність про виконання Державного бюджету за 2016 рік (за даними Державної казначейської служби України). URL: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=308375> (дата звернення 10.04.2017).

79. Іванова А. М. Вплив фіскальної консолідація на економічний розвиток держави. Національне виробництво й економіка в умовах реформування: стан і перспективи інноваційного розвитку та міжрегіональної інтеграції: зб. наук. праць Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Кам'янець-Подільський, 30 жовт. 2015 р.). Тернопіль: Крок, 2015. С. 172 – 173.

80. Іванова А. М. Децентралізація бюджетних повноважень: переваги та недоліки. Тенденції планування та реформування економіки в сучасних умовах: збірник тез наук. робіт учасників Міжнар. наук.-практ. конф. для студентів, аспірантів та молодих учених (Київ, 25 – 26 берез. 2016 р.). Київ: Аналітичний центр «Нова Економіка», 2016. С. 109 – 111.

81. Іванова А. М. Дієвість інструментів фіскальної консолідації у контексті збалансування публічних фінансів в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 14. С. 61 – 67.

82. Іванова А. М. Ефективність інструментів фіскальної консолідації в Україні. Сучасний стан і тенденції розвитку економіки країни: матеріали доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 16 груд. 2016 р.). Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2016. С. 146 – 149.

83. Іванова А. М. Європейський досвід застосування фіскальних правил в контексті реалізації фіскальної консолідації. Моделювання та прогнозування соціально-економічного міжнародного співробітництва: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 1 – 2 верес. 2017 р.). Київ: Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2017. С. 95 – 99.

84. Іванова А. М. Інструменти фіскальної консолідації та аналіз їх застосування в Україні. Фіскальний простір сталого соціально-економічного розвитку держави: монографія / за ред. А. І. Крисоватого. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. С. 100 – 115.

85. Іванова А. М. Особливості здійснення фіскальної децентралізації в Україні. Світ фінансів. 2016. Вип. 2 (47). С. 148 – 157.

86. Іванова А. М. Прогнозування державного боргу України з використанням економіко-математичних моделей. Науковий вісник Херсонського державного університету: Економічні науки. 2017. Вип. 24. Ч. 2. С. 92 – 95.

87. Іванова А. М. Пряме оподаткування в контексті розширення бази оподаткування в Україні. Напрями формування податкової політики України в контексті фіскальної децентралізації та розширення бази оподаткування: монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. І. Крисоватого, д-ра екон. наук, проф. О. М. Десятнюк. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. С. 93 – 104.

88. Іванова А. М. Прямі податки як основа наповнення місцевих бюджетів. Інноваційно-інвестиційні проблеми розвитку економіки України: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 8 груд. 2016 р.). – Київ: Національний авіаційний університет, 2016. С. 195 – 198.

89. Іванова А. М. Рівень децентралізації бюджетних повноважень: українські реалії. Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації: зб. тез доповідей XIII Міжнар. наук.-прак. конф. молодих вчених (Тернопіль, 24 – 25 берез. 2016 р.). Тернопіль: Вектор, 2016. С. 120 – 121.

90. Іванова А. М. Соціально-економічні наслідки фіскальної консолідації. Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації: зб. тез доповідей XII Міжнар. наук.-прак. конф. молодих вчених (Тернопіль, 26 – 27 берез. 2015 р.). Тернопіль: Астон, 2015. С. 152 – 153.

91. Іванова А. М. Теоретико-організаційні засади виникнення конфлікту фіскальних інтересів центру та регіонів України. Економічний дискурс: міжнар. зб. наук. праць за матеріалами Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. «Глобалізаційні та євроінтеграційні процеси в розвитку національних економік» (Львів, 25 лист. 2014 р.). Тернопіль: Крок, 2014. Вип. 3. С. 206 – 210.

92. Іванова А. М. Теоретичний підхід до визначення змісту фіскальної консолідації. Ефективна економіка: електрон. наук. фахове вид. 2015. №6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>.

93. Іванова А. М. Фінансова достатність місцевих бюджетів в умовах децентралізації. Економічні проблеми сучасності та стратегії інноваційного розвитку економіки: матеріали Міжнар. наук.-прак. конф. (Львів, 18 – 19 берез. 2016 р.). Львів: ЛЕФ, 2016. Ч. 2. С. 70 – 73.

94. Іванова А. М. Фіскальні дисбаланси в Україні та шляхи їх подолання. Вісник Одеського національного університету: Економіка. 2016. Т. 21. Вип. 7-1 (49). С. 137 – 142.

95. Іванова А. М., Заклекта–Берестовенко О. С. Проблема децентралізації бюджетних повноважень в теорії і практиці. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2015. Вип. 4. С. 74 – 83.

96. Іванова А. М., Маршалок Т. Я. Фіскальна консолідація та фіскальна децентралізація – перспективи спільної реалізації в Україні. Теоретичні та прикладні аспекти розвитку аграрного бізнесу України: матеріали Всеукр. наук.-

практ. конф. з міжнар. участю (Тернопіль, 28 жовт. 2015 р.). Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка», 2015. С. 154 – 155.

97. Інфляційний звіт за березень 2015 року (за даними Національного банку України). URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=16036607> (дата звернення: 28. 06.2017).

98. Карлін М. І. Фіскальна консолідація і фіскальна децентралізація: проблема взаємозв'язку та шляхи їх вирішення. Регіональна економіка. 2016. № 2. С. 136 – 140.

99. Кейнс Дж. М. Избранные произведения / предисл., сост. А. Г. Худокормова; имен. указ., коммент. Ю. Н. Калашнова. Москва: Экономика, 1993. 540 с.

100. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. / пер. с англ. Н. Н. Любимова; под ред. А. П. Куракова. Москва: Гелиос АРВ, 2002. 352 с.

101. Кенэ Ф. Избранные экономические произведения / ред., автор вступ. ст. и примеч., пер. с фр. А. И. Казарин. Москва: Соцэкгиз, 1960. 551 с.

102. Клебанова Т. С., Иванов В. В., Дубровина Н. А. Методы прогнозирования: учебное пособие. Харьков: Изд. ХГЭУ, 2002. 372 с.

103. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР. (у ред. від 30.09.2016 р.). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

104. Крисоватий А. І. Фіскальна стратегія розбудови податкових, позикових і трансфертних форм фінансового забезпечення формування суспільства сталого розвитку. Сучасна парадигма фіскальної політики України в умовах формування суспільства сталого розвитку: монографія / за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. С. 151 – 164.

105. Крисоватый А. И. Фискальные дисбалансы и проблемы стабилизации государственных финансов. Налоги и налогообложение. Палитра современных проблем: монография для магистров, обучающихся по программе «Финансы и кредит» / ред. И. А. Майбурова, Ю. Б. Иванова. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2014. С. 11 – 20.

106. Крохина Ю. А. Финансовое право России: учебник для вузов. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Норма, 2008. 720 с.

107. Кудряшов В.П. Стійкість державних фінансів. Економіка України. 2012. № 10. С. 54 – 67.
108. Кудряшов В.П. Фіскальна консолідація та її впливи. Економіка України. 2013. № 9. С. 31 – 46.
109. Кукарцев О. Інституціональні механізми регіональної політики: централізація і децентралізація влади. Укр. нац. ідея: реалії та перспективи розвитку: зб. наук. пр. / голов. ред. В. М. Денисенко. Львів: Львівська політехніка, 2007. № 19. С. 101 – 108.
110. Лисяк Л. В. Політика фіскальної консолідації в Україні як інструмент стабілізації державних фінансів. Ефективна економіка: електрон. наук. фахове вид. 2015. №8. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua> (дата звернення 12.03.2016).
111. Локк, Дж. / Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: в 86 т. СПб., 1890 – 1907. Т. 82. Доп. 4. 583 с.
112. Луніна І. О. Міжбюджетні відносини в Україні: концептуальні підходи до реформування. Економіка України. 2002. №5. С. 10 – 16.
113. Мак'явеллі Нікколо. Флорентійські хроніки. Державець / пер. з італ. А. Перепадя; передм. А. Бичко. Харків: Фоліо, 2007. 511 с.
114. Мацелик М.О., Мацелик Т. О., Пригоцький В. А. Фінансове право: навчальний посібник. Київ: Знання, 2011. 815 с. URL: <http://uristinfo.net/finansovoe-pravo/119-mo-matselik-finansove-pravo-ukrayini/3127-tema-7-bjudzhetni-povnovazhennja.html> (дата звернення 11.04.2015).
115. Миклашевський А. Н. История политической экономии: философские, исторические и теоретические начала экономии XIX-го века. Юрьев: Типогр. К. Маттисена, 1909. 638 с.
116. Муніципальні фінанси: навчальний посібник / за ред. д.е.н., проф. О.П. Кириленко. Тернопіль: Астон, 2015. 360 с.
117. Операції сектору загального державного управління. Економічні та фінансові показники України: спец. стандарт поширення даних МВФ. (за даними Державної служби статистики України). URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/imf/Pokaz.html> (дата звернення 15.05.2017).

118. Осадчая И. Эволюция макроэкономической теории после Кейнса. Вопросы экономики. 2006. №5. С. 5 – 19.

119. Основні показники ринку праці (річні дані). (за даними Державної служби статистики України). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/rp/ean/ean_u/osp_rik_b_07u.htm (дата звернення 27.06.2017).

120. Павлюк К. В. Бюджет в умовах трансформації економіки України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: 08.00.08 / Н.-д. фін. Ін-т при М-ві фінансів України. Київ, 2007. 40 с.

121. Павлюк К. В. Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки України: монографія. Київ: НДФІ, 2006. 584 с.

122. Панасюк Б., Сергиенко И., Гуляницький Л. Прогнозирование развития экономики Украины. Экономика Украины. 1996. №1. С. 20 – 31.

123. Панейко Ю. Теоретичні основи самоврядування: нау. вид. / Укр. Вільна Акад. наук в Німеччині. Мюнхен, 1963. 194 с.

124. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України та зарубіжних країн: навчальний посібник. Київ: Знання-Прес, 2002. 495 с.

125. Пасічник Ю. В. Бюджетний потенціал економічного зростання в Україні: монографія. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток», Лтд, 2005. 642 с.

126. Петти У. Экономические и статистические работы / под. ред. М. Смита; предисл. Д. Розенберга. Москва: Соцэкгиз, 1940. Т. 1 – 2. 324 с.

127. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. Дата оновлення: 26.07.2017. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 18.08.2017).

128. Показники опосередкованої вартості житла за регіонами України в 2016 р., розраховані станом на 1 жовтня 2016 р. (за даними Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України). URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2016/10/nakaz-vid-24.10.2016-283.pdf> (дата звернення: 12.09.2017 р.).

129. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році: Закон України від 24.12.2015 № 909-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/909-19>

130. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи: Закон України від 28.12.2014 № 71-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/71-19>

131. Про Генеральну схему планування території України: Закон України від 07.02.2002 р. № 3059-III. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3059-14> (дата звернення: 20.11.2016).

132. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/156-19> (дата звернення: 19.11.2016).

133. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm (дата звернення: 12.03.2017).

134. Про здійснення у 2015 році правочинів з державним та гарантованим державою боргом з метою його реструктуризації і часткового списання: постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2015 р. № 912. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248623211> (дата звернення: 07.04.2017).

135. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр> (дата звернення: 20.11.2016).

136. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 08.09.2005 № 2850-IV. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2850-15?test=dCCMfOm7xBWM0TOEZiCl5uhANI4Qos80msh8Ie6> (дата звернення: 21.11.2016).

137. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: указ Президента України від 12.01.2015 р. №5/2015. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 13.04.2017).

138. Рикардо Д. Сочинения: в 4 т. / ред. пер. М. Н. Смит. Москва: Госполитиздат, 1955. Т. 1.: Начало политической экономии и налогового обложения. 360 с.

139. Римарська Н. І., Корягін М. В. Суть та значення поняття бюджет як економічної категорії у ринковій економіці. Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, серия «Экономика и управление»: Научный журнал. 2011. Т. 24 (63). № 2. С. 155 – 160.

140. Сало Т. Децентралізація фінансової системи: стан та оцінка рівня в Україні. Ефективність державного управління. 2013. Вип. 35. С. 324 – 330.

141. Середній розмір місячної пенсії та кількість пенсіонерів. (за даними Державної служби статистики України). URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 27.06.2017).

142. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ: Голов. ред. Укр. рад. енцикл., 1974. 775 с.

143. Словник української мови: в 11-ти т. / ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970 – 1980. Т. 4. 840 с.

144. Словник фінансово-правових термінів / за заг. ред. д-ра юр. наук, проф. Л. К. Воронової. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: Алерта, 2011. 558 с.

145. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / вступ. статья и коммент. В. Афанасьева. Москва: Соцэкгиз, 1962. 684 с.

146. Соболев М. Н. Очерки экономической политики промышленности и торговли. Харьков: Типогр. «Утро», 1916. 278 с.

147. Соколовська А. М., Райнова Л. Б. Інструменти політики фіскальної консолідації та їх вплив на макроекономічні процеси. Фінанси України. 2014. №4. С. 61-82.

148. Твердохлебов В. Н. Местные финансы. Одесса: Кн. изд. Ивасенко, 1919. 135 с.

149. Твердохлебов В. Н. Новейшие финансовые проблемы (1914 – 1923 гг.). Петроград: «Academia», 1923. 160 с.
150. Туган-Барановский М. И. Очерки из новейшей истории политической экономии (Смит, Мальтус, Рикардо, Сисмонди, историческая школа, катедер-социалисты, австрийская школа, Оуэн, Сен-Симон, Фурье, Прудон, Родбертус, Маркс). СПб.: Изд. журнала «Мир божий», 1903. 434 с.
151. Туманова Е. А., Шагас Н. Л. Макроэкономика. Элементы продвинутого подхода: учебник. Москва: Инфа-М, 2004. 400 с.
152. Українська радянська енциклопедія: в 12 т. / за ред. М. П. Бажан. 2-ге вид. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1978. Т. 2: Боронування — Гергелі. 542 с.
153. Федосов В., Опарін В., Львовчкін С. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями: монографія / за наук. ред. В. Федосова. Київ: КНЕУ, 2002. 387 с.
154. Федулова Л. І. Форсайт: сучасна методологія технологічного прогнозування. Економіка і прогнозування. Київ, 2008. № 3. С. 106 – 120.
155. Финансы: учебник / В. М. Родионова, Ю. Я. Вавилов, Л. И. Гончаренко и др.; ред. В. М. Родионовой. Москва: Финансы, 1995. 432 с.
156. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика. Москва: Изд-во «Наука», 1993. 660 с.
157. Фінанси. Бюджет. Податки: національна та міжнародна термінологія: у 3-х т. / Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАНУ; ДННУ «Академія фінансового Управління». Київ, 2010. Т. 1 / за ред. Т. І. Єфименко. 624 с.
158. Фінансові результати до оподаткування за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні та малі підприємства. (за даними Державної служби статистики України). URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 15.04.2017).
159. Фіскальна консолідація: макроекономічні проблеми та інституціональні засади: монографія / за заг. ред. Л. Л. Тарангул; НДІ фінансового права. Київ: Алерта, 2013. 496 с.

160. Фіскальна консолідація. Словник бюджетної термінології. URL: http://tlumach.com.ua/slovnyk_byudjetnoji_terminologiji/page/fiskalna_konsolidatsiya.370.
161. Фридмен М. Если бы деньги заговорили... / пер. з англ. Л. С. Микша, А. М. Семенов. Москва: Дело, 1998. 160 с.
162. Харитончук М. В. Зарубіжні концепції і практика децентралізації державного управління: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: 23.00.04 / Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. Київ, 2000. 20 с.
163. Черниш С. С. Економічний аналіз: навчальний посібник. Київ: ЦУЛ, 2010. 312 с.
164. Швець В. Я. Концептуальні підходи до вдосконалення системи міжбюджетних відносин. Фінанси України. 2005. №3. С. 23 – 31.
165. Юрій С. І., Львовчкін С. В., Федософ В. М., Юхименко П. І. Фінансова думка України: монографія: в 3 т. / ред. В. М. Федосова. Київ: Кондор; Тернопіль: Економічна думка, 2010. Т. 1: Монографія. 687 с.
166. Юрій С. І., Бескид Й. М. Бюджетна система України: навчальний посібник. Київ: НІОС, 2000. 400 с.
167. Янжул И. И. Основные начала финансовой науки: Учение о государственных доходах. – Москва: «Статут», 2002. 555 с.
168. Янжул И. И. Промысловые синдикаты и предпринимательские союзы для регулирования производства в Соединённых Штатах Северной Америки. СПб., 1895. XI+459 с.
169. Afonso, A. and Hauptmeier S. Fiscal Behavior in the European Union. Rules, Fiscal Decentralization and Government Indebtedness. ECB Working Paper Series. 2009. № 1054.
170. Alesina A., Perotti R. The Political Economy of Budget Deficits. Staff Papers (International Monetary Fund). 1995. Vol. 42. № 1. 31 p.
171. Alesina A., Perotti R. The Welfare State and Competitiveness. The American Economic Review. Dec. 1997. №. 5. Vol. 87. P. 921 – 939.

172. Barrios S., Langedijk S., Pench L. EU fiscal consolidation after the financial crisis. Lesson from past experiences. *European Economy*. July 2010. № 418. 45 p.
173. Barro R. J. Government Spending Is NO Free Lunch. *The Wall Street Journal*. 2009. P. A.17.
174. Baxter M., King R.G. Fiscal Policy in General Equilibrium. *The American Economic Review*. Jun. 1993. 83 vol. №. 3. P. 315 – 334.
175. Bertola G., Drazen A. Trigger Points and Budget Cuts: Explaining the Effects of Fiscal Austerity. *The American Economic Review*. 1993. 83 vol. №. 1. P. 11 – 26.
176. Blanchard O. Suggestions for a New Set of Fiscal Indicators. OECD Economics Department Working Papers 1990. № 79.
177. Braun von J., Grote U. (eds) Does decentralization serve the poor? Managing fiscal decentralization. London: Routledge, 2002. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/2000/fiscal/vonbraun.pdf> (Last accessed: 11.05.2016).
178. Buchanan J. Federalism and fiscal equality. *American economic Review*. 1950. Vol. 40. № 4. P. 583 – 599.
179. Buchanan J. M., Wagner R. E. Democracy in deficit: the political legacy of Lord Keynes. *The collected works of James M. Buchanan*. New York: Academic Press, 1977. Vol. 8. 224 p.
180. Calmfors L., Driffill J. Bargaining Structure, Corporatism and Macroeconomic Performance. *Economic Policy*. 1988. Vol. 3. №. 6. P. 14 – 61.
181. Darby J., Muscatelli V. A., Roy G. Fiscal consolidation and decentralization: a tale of two tiers. *Fiscal Studies*. June 2005. Vol. 26. № 2. P. 169 – 195.
182. Darby J., Muscatelli V. A., Roy G. Fiscal federalism, fiscal consolidations and cuts in central government grants: evidence from an event study. CESifo Working Paper. 2005. № 1305.
183. De Mello L. R. Intergovernmental scal relations: coordination failures and scal outcomes. *Public Budgeting & Finance*. 1999. № 19 (1). P. 3 – 25.

184. Definition of fiscal consolidation. Financial Times Lexicon. URL: <http://lexicon.ft.com/Term?term=fiscal-consolidation>.
185. Fiscal Consolidation. Glossary of Statistical Terms. URL: <https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=984>.
186. Fiscal monitor. Taking Stock A Progress Report on Fiscal Adjustment. International Monetary Fund. Washington, D. C.: IMF. October 2012. 104 p. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2012/02/pdf/fm1202.pdf>.
187. Fornasari F., Webb S., and Zou H-F. The macroeconomic impact of decentralised spending and deficits: International evidence. *Annals of Economics and Finance*. 2000. № 9 (1). P. 404 – 433.
188. Freitag M., Vatter A. Decentralization and scal discipline in sub-national governments: evidence from the Swiss federal system. *The Journal of Federalism*. 2008. № 38 (2). P. 272 – 294.
189. Fukasaku K. and de Mello L. Fiscal decentralisation and macroeconomic stability: the experience of large developing and transition economies. In K. Fukasaku and R. Hausman (ed). *Democracy, Decentralisation and Deficits in Latin America*. 1998. Paris. OECD.
190. Giavazzi F., Pagano M. Can Severe Fiscal Contractions Be Expansionary? *Tales of Two Small European Countries*. NBER Macroeconomics Annual. 1990. Vol. 5. P. 75 – 111.
191. Giavazzi F., Pagano M. Non-Keynesian effects of fiscal policy changes: international evidence and the Swedish experience. NBER Working paper. Oct. 1996. № 5332.
192. Goodspeed, T. J. Bailouts in a federation. *International Tax and Public Finance*, 2002. № 9 (4). P. 409 – 421.
193. Government Finance Statistics (Eurostat). URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/government-finance-statistics/data/database>

194. Gupta S., Baldacci E., Clements B., Tiongson E. What Sustains Fiscal Consolidations in Emerging Market Countries? *International Journal of Economic Finance*. 2005. Vol. 10. P. 307 – 321.
195. HICP – inflation rate (eurostat). URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&pcode=tec00118&language=en> (Last accessed: 17.07.2017).
196. Ivanova A. Fiscal Consolidation: European Experience and the Need to Implement it in Ukraine. *Narodnostopanski arhiv*. 2016. Issue 4. P. 49 – 60.
197. Ivanova A. The function of local governments in ensuring effective fiscal consolidation. *Economic and social development of Ukraine in XXI century: national vision and globalization challenges: Collection of scientific articles*. Dradt2Digital Publishing House, 2017. P. 81 – 83.
198. Ivanova A., Marshalok T. Prospects and consequences of fiscal consolidation in conditions of budget decentralization. *Modern determinants of fiscal policy: local and international dimension: monograph* / Ed. A. Krysovaty, A. Gospodarowicz. Wroclaw, 2016. P. 125 – 131.
199. Macro-economic database AMECO. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/indicators-statistics/economic-databases/macro-economic-database-ameco_en (Last accessed: 17.07.2017).
200. Manor J. *The political Economy of Democratic Decentralization*. The IBRD. USA, 1999. P. 18 – 57.
201. Masgrave R. A. *The Theory of Public Finance*. McGraw-Hill Book Company, Inc., 1959. P. 628 – 526.
202. Miller M., Sidelsky R., Weller P. *Fear of Deficit Financing: Is It Rational?* Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
203. Oats W. An Essay on Fiscal Federalism. *Journal of Economic Literature*. 1999. Vol. 37. P. 1120 – 1149.
204. Price R. *The Political Economy of Fiscal Consolidation*. OECD Economics Department Working Papers. 2010. № 776. P.5.

205. Rodden J. The dilemma of fiscal federalism: Grants and fiscal performance around the world. *American Journal of Political Science*. 2002. № 46 (3). P. 670 – 687.
206. Sachs J. An Overview of Stabilization Issues Facing Economies in Transition. URL: http://www.cisp.org.ua/cisp/cisp_uk.nsf/CISP-Jeffrey-Sachs-02-Ukr?OpenForm.
207. Schaltegger, Ch. A., Feld L. P. Are Fiscal Adjustments Less Successful in Decentralized Governments? CESifo Working Paper. 2007. № 1946.
208. Schmidt V. A. *Democratizing France: The Political and Administrative History of Decentralization*. Cambridge University Press; Reissue edition, 2007. May 31. 420 p.
209. Sutherland A. Fiscal crises and aggregate demand: can high public debt reverse the effects of fiscal policy? *Journal of Public Economics*. 1997. №65. P. 147 – 162.
210. Tchaidze R. Quasi-Fiscal Deficit in Nonfinancial Enterprises. ISET Policy Briefs. 2006. 13 p.
211. Thornton J., Adedjib O. S. Fiscal decentralization and fiscal consolidations in emerging market economies. *Applied Economics Letters*. 2010. № 17. P. 1043 – 1047.
212. Tiebout C. *An Economic Theory of Fiscal Decentralization*. NBER, Public Finances, Needs, Sources and Utilization. Princeton (Univ. Press), 1961. P. 79 – 96.
213. Unemployment rate by age (eurostat). URL: http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tepsr_wc170&language=en (Last accessed: 09.07.2017).
214. Wagner A. *Grundlegung der politischen Ökonomie*. Leipzig: C.F. Winter'sche verlagshandlung, 1883. URL: https://archive.org/details/bub_gb_MFMKAQAAMAAJ
215. Weingast B., Shepsle K., Johnsen C. The political economy of costs and benefits: a neoclassical approach to distributive politics. *Journal of Political Economy*. 1981. № 89 (4). P. 642 – 664.

Додаток А

Визначення сутності поняття «бюджет» у працях вчених-економістів*

Автор	Зміст поняття «бюджет»
С. Булгакова, Л. Єрмошенко	Сукупність економічних відносин з приводу формування, розподілу та використання централізованого фонду грошових коштів держави [13, с. 33].
В. Дем'янишин	Сукупність грошових відносин, пов'язаних із розподілом та перерозподілом ВВП і національного багатства, з метою формування й використання основного централізованого фонду грошових коштів, призначеного для забезпечення виконання державою її функцій [27, с. 39].
Економічна енциклопедія	Основний інструмент перевірки збалансованості, відповідності надходжень і витрат економічних ресурсів [32, с. 119].
К. Павлюк	Система економічних (грошових) відносин щодо створення суспільного грошового фонду, який перебуває у розпорядженні органів державної влади і місцевого самоврядування й використовується на ухвалені суспільством в особі відповідних представницьких органів економічні, соціальні, політичні цілі [120, с. 10].
Ю. Пасічник	Економічна форма перерозподільних відносин національного доходу, які здійснюються для задоволення потреб усього суспільства та окремих його державно-територіальних формувань [124, с. 271].
Н. Римарська, М. Корягін	Складна система фінансових відносин, що виникає між державою, з одного боку, та фізичними і юридичними особами – з іншого, з приводу формування і використання централізованого фонду грошових ресурсів, призначеного для забезпечення виконання функцій і завдань загальнодержавного масштабу [139, с. 156].
В. Родіонова	Грошові відносини, які виникають у державі з юридичними та фізичними особами щодо перерозподілу національного доходу в зв'язку з утворенням та використанням бюджетного фонду, передбаченого на фінансування народного господарства, соціально-культурних заходів, потреб оборони та державного управління [155, с. 234].
В. Федосов	Фінансові відносини, пов'язані з утворенням та використанням фонду грошових ресурсів держави [24, с. 158].
С. Фішер	Детальний опис витрат, а також фінансових планів окремих людей, компаній або урядів [156, с. 513].
С. Юрій	Грошові відносини, які виникають між державою, з одного боку, і підприємствами, організаціями, установами всіх форм власності і фізичними особами – з іншого, з приводу утворення централізованого фонду грошових коштів держави і його використання на розширене відтворення, підвищення рівня життя і задоволення інших суспільних потреб [166, с. 26].

*Складено автором.

Додаток Б

Визначення «фіскальна консолідація» вітчизняними та зарубіжними вченими*

Структура поняття	Автори											
	С. Барріоз, С. Лангедок, Л. Пенч [172, с. 11]	Дж. Сакс [206]	ОЕСР [185]	Р. Прайс [204, с. 5]	Financial Times Lexicon [184]	В. Кудряшов, Т. Єфименко, С. Гасанов [36, с. 8]	Д. Серебрянський [159, с. 4]	А. Крисоватий [104, с. 156]	М. Карлін [98, с. 137]	Л. Тарангул, В. Козюк [159, с. 8]	А. Соколовська, Л. Райнова [147, с. 64]	Словник бюджетної термінології [160]
Покращення циклічно скоригованого первинного балансу	+			+								
Ліквідація основного фіскального дефіциту		+			+							
Ліквідація квазіфіскального дефіциту та зменшення субсидій, державних видатків на інвестиції з переведенням більшої їх частини на підприємства		+										
Скорочення бюджетного дефіциту та накопиченого державного боргу			+				+	+	+			
Постійне покращення бюджетного балансу												+
Система реформування фіскальної сфери, спрямована на підвищення стійкості державних фінансів						+						
Оптимізація доходів і видатків бюджету							+					
Стабілізація бюджетних дефіцитів та державного боргу на відповідному рівні				+								
Відновлення відносної збалансованості та коінтегрованості у сфері доходів, видатків, дефіцитів і боргів держави									+			
Використання податково-бюджетних інструментів для зміцнення бюджету, стимулювання економічного зростання та оздоровлення державних фінансів										+		

*Складено автором.

Додаток В

Таблиця В.1

Вплив фіскальної консолідації на сукупний попит*

Автор	Результати дослідження
Ф. Джаваззі, М. Пагано	Довгострокова фіскальна консолідація є більш стимулюючою, ніж короткострокова, оскільки свідчить про наміри уряду змінити податково-бюджетну політику. Короткі епізоди фіскальної консолідації можуть бути інтерпретовані як невдалі спроби стабілізації публічних фінансів [191].
О. Бланшар	Поточне збільшення норми оподаткування зумовить зростання споживання та зменшення заощаджень, які здійснюються із обережності, за умови, якщо економічні агенти будуть очікувати значного зменшення податкового навантаження у майбутньому, а уряд буде проводити чітку та прозору політику [176].
Дж. Бертола, А. Дрейзен	Кінцевий ефект фіскальної консолідації на сукупний попит залежить від очікувань, які формуються відносно майбутніх політичних заходів. Стримуюча фіскальна політика зумовить стимулюючий ефект на економічний розвиток, якщо економічні агенти впевнені, що у майбутньому буде проводитися протилежна політика [175].
А. Сазерленд	Здійснення фіскальної консолідації при невеликому рівні державного боргу буде неефективним, оскільки збільшення державних витрат зумовить зростання споживання, так як індивіди будуть очікувати зростання норми оподаткування тільки в далекому майбутньому (після їх смерті). Однак, з ростом рівня державного боргу результати дослідження стають протилежними. Так, враховуючи зростання дефіциту бюджету та рівень державного боргу, економічні агенти очікують, що фіскальна консолідація буде мати місце вже в найближчому майбутньому, коли вони ще будуть живі, тому корегують своє споживання відповідним чином [209].
М. Міллер, Р. Сідельскі, П. Веллер	Проведення фіскальної консолідації може збільшувати сукупний попит за рахунок зниження премії за ризик, тобто відсоткових ставок, при високому рівні довіри економічних агентів до політики уряду. Це призведе до зворотного ефекту витіснення інвестицій, тобто до збільшення приватних інвестицій і споживання товарів довгострокового використання [202].

*Складено автором.

Таблиця В.2

Вплив фіскальної консолідації на сукупну пропозицію*

Автор	Результати дослідження	
М. Бакстер, Р. Дж. Кінг	Впливи фіскальної консолідації:	
	Проблема дослідження	Висновки
	Постійне збільшення величини державних витрат	Постійне збільшення державних витратків, якщо вони фінансуються за рахунок збільшення акордних податків може формувати мультиплікатор державних витратків більшим одиниці

	Тимчасове збільшення величини державних видатків	Тимчасове зростання державних видатків здійснює менший вплив на випуск продукції, ніж постійне зростання
	Структура фінансування збільшення державних закупівель	Випуск продукції може знизитися в результаті збільшення державних закупівель, якщо вони фінансуються за рахунок зростання податків на доходи
	Вплив збільшення державних закупівель на ринку капіталів і подальший вплив на випуск продукції	Якщо державний капітал здатний збільшити капіталовіддачу в приватному секторі і продуктивність праці, то політика здійснення державних закупівель може істотно вплинути на випуск продукції та приватні інвестиції.
	Таким чином, зниження державних видатків супроводжуване зниженням податків діє на пропозицію праці у двох протилежних напрямках: знижує його за рахунок ефекту багатства і збільшує за рахунок зростання стимулів до праці (ефект заміщення). Якщо зниження державних видатків є тимчасовим заходом, то ефект багатства буде порівняно невеликим, а переважаючим буде ефект заміщення, якщо ж цей захід сприймається як тривала подія, то переважатиме ефект багатства [174].	
Л. Калмфорс, Дж. Дріффілл	Здійснення фіскальної консолідації у країнах із слабкими або настільки сильними профспілками, що можуть впливати на рішення уряду щодо підвищення податків шляхом переговорів, буде менше впливати на сукупну пропозицію. Оскільки, підвищення податків буде супроводжуватися відповідним збільшенням трансфертів або виробництвом суспільних благ. У випадку, коли профспілки можуть впливати на заробітну плату, але недостатньо сильні для впливу на рішення уряду, ефект підвищення податків зумовить зростання витрат на працю а, отже, знизить конкурентоспроможність підприємств [180].	
А. Алесіна, Р. Перотті	Дослідження впливу фіскальної консолідації на сукупну пропозицію при монополії профспілок привели до таких висновків: зростання перерозподілу в бік пенсіонерів за рахунок підвищення податків веде до збільшення витрат на працю і зниження конкурентоспроможності. Цей ефект тим сильніше, чим більше монополізовано пропозицію праці, тому, у відповідь на збільшення податків профспілки вимагають збільшення реальної заробітної плати, що веде до зниження зайнятості через зростання вартості продукції. В результаті сукупний випуск товарів в країні зменшується. Однак, якщо профспілки володіють достатньою силою для лобювання своїх інтересів, зниження випуску не відбудеться, оскільки збільшення податків буде компенсовано відповідним збільшенням трансфертних платежів тощо [171].	

*Складено автором.

Додаток Г

Нормативно-правові акти, які регулюють фінансову діяльність органів місцевого самоврядування в Україні*

Назва нормативно-правового документу	Основні положення
Європейська хартія місцевого самоврядування	задекларовано принцип самостійності місцевих органів влади; визначено основні принципи правової автономії місцевих органів влади; встановлено умови для забезпечення органів місцевого самоврядування власними фінансовими ресурсами; надано можливість проводити органам місцевого самоврядування власну бюджетну політику в межах чинного правового поля; визначено захист фінансово слабких органів місцевого самоврядування шляхом запровадження процедур бюджетного вирівнювання [34].
Конституція України	<ul style="list-style-type: none"> - визначено та гарантовано місцеве самоврядування; - визначено адміністративно-територіальний устрій України; - встановлено, що основними засадами територіального устрою України є збалансований соціально-економічний розвиток регіонів; - визначено матеріальну та фінансову основу місцевого самоврядування; - встановлено, що держава бере участь у формуванні доходів місцевих органів влади та компенсує понесені витрати на фінансування програм, які приймають органи державної влади [103].
Закон України «Про місцеве самоврядування»	<ul style="list-style-type: none"> - встановлює основні принципи місцевого самоврядування; - визначає організаційно-правові основи органів місцевого самоврядування; - надає право місцевим органам влади самостійно визначати та затверджувати програми соціально-культурного та економічного розвитку на підпорядкованій їм території; - на місцеві органи влади покладає повноваження з формування та виконання місцевих бюджетів [135].
Бюджетний кодекс України	встановлює, що державний та місцеві бюджети являються самостійними; визначає принципи функціонування бюджетної системи України; окреслює джерела фінансування місцевих бюджетів; визначає склад доходів та видатків місцевих бюджетів; визначає порядок та розмір зарахування коштів до місцевих бюджетів; регулює міжбюджетні відносини, визначає та встановлює розмір офіційних трансфертів; надає право органам місцевого самоврядування здійснювати місцеві запозичення [14].
Податковий кодекс України	визначає кількість податків, які зараховуються до місцевих бюджетів, їх вид, порядок визначення та адміністрування; встановлюється об'єкт оподаткування, базу оподаткування та межі ставок за місцевими податковими платежами [127].

Продовження додатку Г

Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів»	- дано визначення поняттю “регіон”; - визначено мету та основні засади стимулювання розвитку регіонів; - окреслено напрямки визначення та підтримки “депресивних” регіонів [136].
Закон України «Про Генеральну схему планування території України»	- визначено пріоритетні завдання щодо планування та використання території держави, здійснення розселення населення з метою впливу на розвиток соціальної, виробничої та транспортної інфраструктури; - визначено території, які потребують всебічної державної підтримки [131].
Закон України «Про засади державної регіональної політики»	визначено мету державної регіональної політики, яка передбачає сталий економічний розвиток усіх регіонів України; встановлено основні принципи державної регіональної політики; визначає основні засади формування Державної стратегії регіонального розвитку України [132].

*Складено автором.

Додаток Д

Визначення сутності поняття «децентралізація» та «бюджетна децентралізація» у працях вчених-економістів*

Автор	Трактування змісту поняття
Децентралізація	
М. Багмет, Т. Личко	Розширення повноважень органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади за рахунок повноважень центральних органів виконавчої влади з метою оптимізації і підвищення ефективності управління суспільно важливими справами, найповнішої реалізації регіональних і місцевих інтересів [5, с. 34].
Х. фон Браун, У. Гроте	Передача повноважень і відповідальності за спільні функції від уряду до органів місцевого самоврядування [177].
І. Грицяк	Процес розширення та зміцнення прав та повноважень адміністративно-територіальних одиниць або нижчих органів та організацій за одночасного звуження прав і повноважень відповідного центру [26, с. 54].
О. Кукарцев	Скасування або послаблення одноосібних функцій центру з появою цих функцій в інших організаційних структурах, які мають певну самостійність [109, с. 102].
Ю. Панейко	Поділ усіх адміністративних прав на ті, що належать тільки до компетенції держави та делеговані [123, с. 82].
М. Харитончук	Поступове делегування постійно зростаючої частини повноважень регіональним, міським і сільським владним інститутам [162, с. 14].
Бюджетна децентралізація	
З. Авалов	Розширення прав місцевих адміністративних органів, що діють у межах своєї компетенції самостійно та незалежно від центральної влади [1, с. 21]
Дж. Манор	Засіб поєднання «покупців» (громадян) та «продавців» (органів влади), за допомогою якого бажання перших краще враховуються та ефективніше задовольняються [200, с. 28]
Ю. Немец, Г. Райт	Передача керівних і виконавчих функцій під конкретну юрисдикцію, конкретним установам чи населеним пунктам [31, с. 532]

*Складено автором.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації**

1. Іванова А. М. Теоретичний підхід до визначення змісту фіскальної консолідації. Ефективна економіка: електрон. наук. фахове вид. 2015. №6. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua>. (0,4 д. а.).
2. Іванова А. М., Заклекта–Берестовенко О. С. Проблема децентралізації бюджетних повноважень в теорії і практиці. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2015. Вип. 4. С. 74 – 83 (0,74 д. а.) (особистий внесок: окреслено підходи до визначення поняття «децентралізація») (0,37 д. а.).
3. Іванова А. М. Особливості здійснення фіскальної децентралізації в Україні. Світ фінансів. 2016. Вип. 2 (47). С. 148 – 157 (0,68 д. а.).
4. Іванова А. М. Фіскальні дисбаланси в Україні та шляхи їх подолання. Вісник Одеського національного університету: Економіка. 2016. Т. 21. Вип. 7-1 (49). С. 137 – 142 (0,51 д. а.).
5. Іванова А. М. Інструменти фіскальної консолідації та аналіз їх застосування в Україні. Фіскальний простір сталого соціально-економічного розвитку держави: монографія / за ред. А. І. Крисоватого. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. С. 100 – 115 (0,76 д. а.).
6. Іванова А. М. Пряме оподаткування в контексті розширення бази оподаткування в Україні. Напрями формування податкової політики України в контексті фіскальної децентралізації та розширення бази оподаткування: монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. І. Крисоватого, д-ра екон. наук, проф. О. М. Десятнюк. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. С. 93 – 104 (0,48 д. а.).
7. Ivanova A. Fiscal Consolidation: European Experience and the Need to Implement it in Ukraine. Narodnostopanski arhiv. 2016. Issue 4. P. 49 – 60 (0,76 д. а.).

8. Ivanova A., Marshalok T. Prospects and consequences of fiscal consolidation in conditions of budget decentralization. Modern determinants of fiscal policy: local and international dimension: monograph / Ed. A. Krysovatyu, A. Gospodarowicz. Wroclaw, 2016. P. 125 – 131 (0,48 д. а.) (особистий внесок: з'ясовано характерні особливості здійснення фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень) (0,24 д. а.).

9. Іванова А. М. Прогнозування державного боргу України з використанням економіко-математичних моделей. Науковий вісник Херсонського державного університету: Економічні науки. 2017. Вип. 24. Ч. 2. С. 92 – 95 (0,4 д. а.).

10. Іванова А. М. Дієвість інструментів фіскальної консолідації у контексті збалансування публічних фінансів в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 14. С. 61 – 67 (0,66 д. а.).

11. Ivanova A. The function of local governments in ensuring effective fiscal consolidation. Economic and social development of Ukraine in XXI century: national vision and globalization challenges: Collection of scientific articles. Dradt2Digital Publishing House, 2017. P. 81 – 83 (0,24 д. а.).

Опубліковані праці апробаційного характеру

12. Іванова А. М. Теоретико-організаційні засади виникнення конфлікту фіскальних інтересів центру та регіонів України. Економічний дискурс: міжнар. зб. наук. праць за матеріалами Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. «Глобалізаційні та євроінтеграційні процеси в розвитку національних економік» (Львів, 25 лист. 2014 р.). Тернопіль: Крок, 2014. Вип. 3. С. 206 – 210 (0,22 д. а.).

13. Іванова А. М. Соціально-економічні наслідки фіскальної консолідації. Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації: зб. тез доповідей XII Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених (Тернопіль, 26 – 27 берез. 2015 р.). Тернопіль: Астон, 2015. С. 152 – 153 (0,13 д. а.).

14. Іванова А. М., Маршалок Т. Я. Фіскальна консолідація та фіскальна децентралізація – перспективи спільної реалізації в Україні. Теоретичні та

прикладні аспекти розвитку аграрного бізнесу України: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Тернопіль, 28 жовт. 2015 р.). Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка», 2015. С. 154 – 155 (0,12 д. а.) (особистий внесок: виокремлено аспекти впливу бюджетної децентралізації на реалізацію політики фіскальної консолідації) (0,06 д. а.).

15. Іванова А. М. Вплив фіскальної консолідація на економічний розвиток держави. Національне виробництво й економіка в умовах реформування: стан і перспективи інноваційного розвитку та міжрегіональної інтеграції: зб. наук. праць Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Кам'янець-Подільський, 30 жовт. 2015 р.). Тернопіль: Крок, 2015. С. 172 – 173 (0,1 д. а.).

16. Іванова А. М. Рівень децентралізації бюджетних повноважень: українські реалії. Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації: зб. тез доповідей XIII Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених (Тернопіль, 24 – 25 берез. 2016 р.). Тернопіль: Вектор, 2016. С. 120 – 121 (0,1 д. а.).

17. Іванова А. М. Фінансова достатність місцевих бюджетів в умовах децентралізації. Економічні проблеми сучасності та стратегії інноваційного розвитку економіки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 18 – 19 берез. 2016 р.). Львів: ЛЕФ, 2016. Ч. 2. С. 70 – 73 (0,16 д. а.).

18. Іванова А. М. Децентралізація бюджетних повноважень: переваги та недоліки. Тенденції планування та реформування економіки в сучасних умовах: збірник тез наук. робіт учасників Міжнар. наук.-практ. конф. для студентів, аспірантів та молодих учених (Київ, 25 – 26 берез. 2016 р.). Київ: Аналітичний центр «Нова Економіка», 2016. С. 109 – 111 (0,17 д. а.).

19. Іванова А. М. Прямі податки як основа наповнення місцевих бюджетів. Інноваційно-інвестиційні проблеми розвитку економіки України: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 8 груд. 2016 р.). – Київ: Національний авіаційний університет, 2016. С. 195 – 198 (0,13 д. а.).

20. Іванова А. М. Ефективність інструментів фіскальної консолідації в Україні. Сучасний стан і тенденції розвитку економіки країни: матеріали доповідей

Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 16 груд. 2016 р.). Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2016. С. 146 – 149 (0,18 д. а.).

21. Іванова А. М. Європейський досвід застосування фіскальних правил в контексті реалізації фіскальної консолідації. Моделювання та прогнозування соціально-економічного міжнародного співробітництва: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 1 – 2 верес. 2017 р.). Київ: Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2017. С. 95 – 99 (0,17 д. а.).

Додаток Ж

Наукові праці , які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

Назви конференції, конгресу, симпозіуму, семінару, школи	Місце проведення	Дата проведення	Форма участі
Глобалізаційні та євроінтеграційні процеси в розвитку національних економік	м. Львів, Львівська комерційна академія	25 листопада 2014 року	заочна
Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації	м. Тернопіль Тернопільський національний економічний університет	26-27 березня 2015 року	очна
Теоретичні та прикладні аспекти розвитку аграрного бізнесу України	м. Тернопіль Тернопільський національний економічний університет	28 жовтня 2015 року	заочна
Національне виробництво й економіка в умовах реформування: стан і перспективи інноваційного розвитку та міжрегіональної інтеграції	м. Кам'янець-Подільський Подільський державний аграрно-технічний університет	30 жовтня 2015 року	заочна
Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації	м. Тернопіль Тернопільський національний економічний університет	24-25 березня 2016 року	очна
Економічні проблеми сучасності та стратегії інноваційного розвитку економіки	м. Львів Львівська економічна фундація	18-19 березня 2016 року	заочна
Тенденції планування та реформування економіки в сучасних умовах	м. Київ Аналітичний центр "Нова Економіка"	25-26 березня 2016 року	заочна
Інноваційно-інвестиційні проблеми розвитку економіки України	м. Київ Національний авіаційний університет	8 грудня 2016 року	очна
Сучасний стан і тенденції розвитку економіки країни	м. Запоріжжя Класичний приватний університет	16 грудня 2016 року	очна
Моделювання та прогнозування соціально-економічного міжнародного співробітництва	м. Київ Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського	1-2 вересня 2017 року	очна

Додаток 3

**Динаміка показників зведеного бюджету України (включаючи бюджет Пенсійного фонду України) за
2010 – 2016 рр., млрд. грн.***

Показник	2010 р.	2011 р.		2012 р.		2013 р.		2014 р.		2015 р.		2016 р.	
	Факт.	Факт.	ТЗ**, %	Факт.	ТЗ**, %	Факт.	ТЗ**, %	Факт.	ТЗ**, %	Факт.	ТЗ**, %	Факт.	ТЗ**, %
Доходи	453,1	559,7	24	629,0	12	636,4	1	642,0	1	842,4	31	918,1	9
Видатки і кредитування ***	525,4	594,1	13	687,2	16	699,2	2	717,6	3	875,5	22	971,2	11
Загальний дефіцит (-) / профіцит (+)	-72,3	-34,4	-52	-58,3	69	-62,8	8	-75,6	20	-33,2	-56	-53,1	60
Фінансування:	72,3	34,4	-52	58,3	69	62,8	8	75,6	20	33,2	-56	53,1	60
Зовнішні джерела	47,2	14,5	-69	10,7	-26	13,9	30	42,2	204	109,7	160	33,2	-70
Внутрішні джерела	25,1	19,9	-21	47,6	139	48,9	3	33,4	-32	-76,5	-329	19,8	-126
Приватизація	1,1	11,5	945	6,8	41	1,5	-78	0,5	-67	0,2	-60	0,2	0

*Складено автором за даними [72; 73; 74; 75; 76; 77; 78].

**ТЗ – темп зміни.

***Дані про видатки і кредитування наведені за вирахуванням погашення.

Додаток И

Таблиця И.1

**Динаміка обсягів горизонтального міжбюджетного вирівнювання за 2011 –
2016 рр., млн. грн.***

Назва регіону	Роки					
	2011**	2012**	2013**	2014**	2015***	2016***
АР Крим	53,2	164,8	116,7	-	-	-
Вінницька обл.	501,5	1048,1	1124,5	1247,8	72,8	46,1
Волинська обл.	409,6	505,1	661,3	745,9	76,2	69,4
Дніпропетровська обл.	128,0	192,6	294,3	226,9	-325,3	-392,0
Донецька обл.	685,4	803,4	810,8	1474,8	-254,6	0
Житомирська обл.	457,7	566,3	787,7	748,1	58,3	40,0
Закарпатська обл.	404,9	510,6	659,0	700,6	115,8	99,5
Запорізька обл.	448,3	568,5	737,4	831,9	-15,0	-40,9
Івано-Франківська обл.	365,2	471,3	679,1	768,5	90,9	101,0
Київська обл.	215,1	271,9	375,4	451,4	-36,6	-45,0
Кіровоградська обл.	349,2	417,3	512,8	523,5	34,8	24,0
Луганська обл.	671,4	757,6	925,4	1097,8	24,8	15,1
Львівська обл.	664,5	841,6	1215,4	1357,1	44,9	15,9
Миколаївська обл.	463,3	520,1	648,1	702,0	33,1	34,8
Одеська обл.	460,5	648,9	921,2	973,7	10,2	13,0
Полтавська обл.	220,0	215,6	520,6	506,8	-81,4	-19,4
Рівненська обл.	367,8	475,3	633,4	678,7	72,4	58,5
Сумська обл.	319,0	382,5	614,9	623,7	8,5	13,0
Тернопільська обл.	394,5	479,9	619,0	663,9	68,8	54,1
Харківська обл.	397,8	495,8	925,5	1020,5	-4,5	-12,2
Херсонська обл.	442,4	522,5	650,4	686,2	77,0	61,2
Хмельницька обл.	490,8	604,7	745,4	796,4	75,9	45,0
Черкаська обл.	370,9	459,4	599,9	644,5	36,4	26,1
Чернівецька обл.	317,9	377,1	487,7	532,7	87,7	77,9
Чернігівська обл.	323,1	397,5	560,3	583,6	46,1	31,9
м. Київ	0	0	124,7	0	0	0
м. Севастополь	86,0	115,9	126,8	-	-	-
В середньому по Україні	384,9	492,9	632,5	774,5	13,2	12,7
Мінімальне значення	53,2	115,9	116,7	226,9	-325,3	-392
Максимальне значення	685,4	1048,1	1215,4	1474,8	90,9	101
Розмах варіації	632,2	932,2	1098,7	1247,9	416,2	493
Мак. значення/ Мін. значення	12,9	9,0	10,4	6,5	-0,3	-0,3

*Розраховано автором за даними [73; 74; 75; 76; 77; 78].

**За 2011-2014 рр. наведені показники дотації вирівнювання з державного бюджету.

***За 2015-2016 рр. наведені показники базової дотації (+) та реверсної дотації (-).

Додаток К

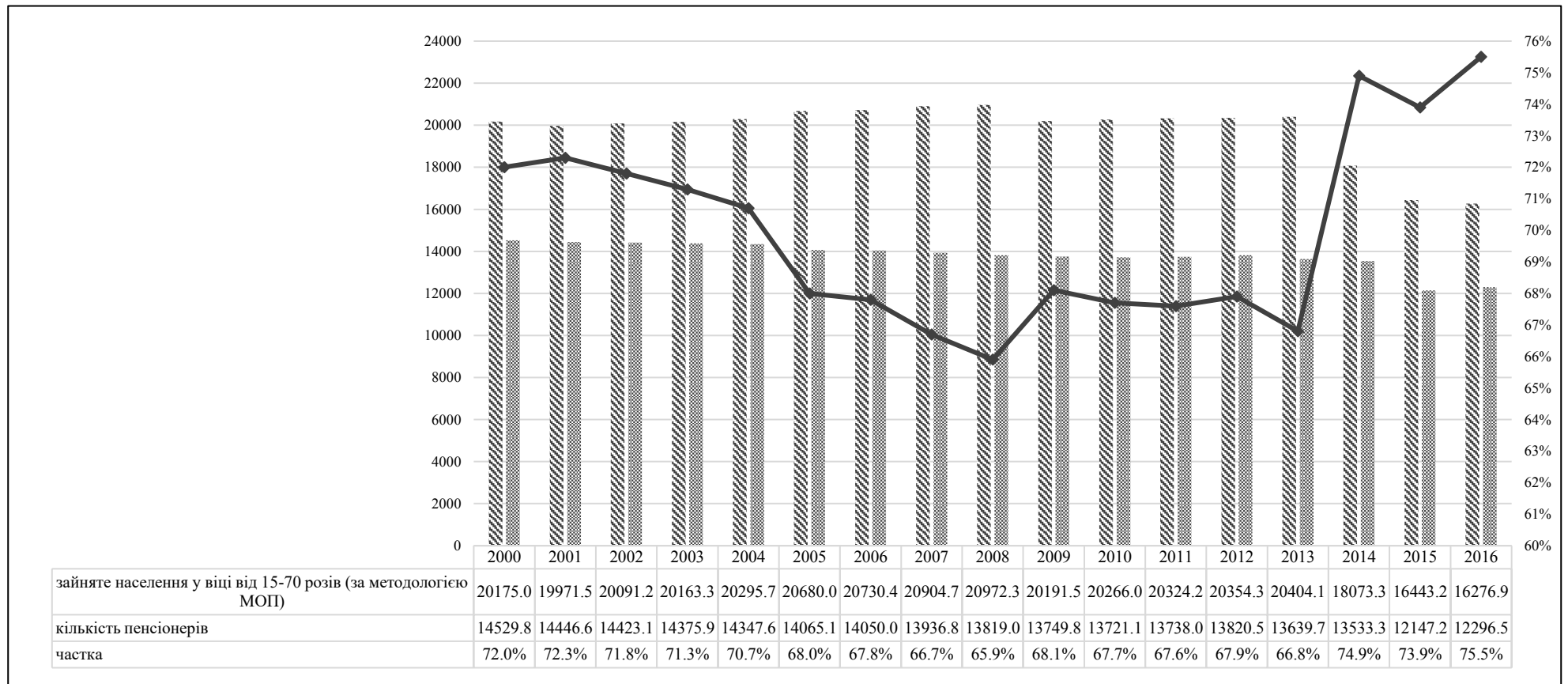

Рис. К.1 Співвідношення кількості зайнятого населення у віці від 15 до 70 років до кількості пенсіонерів у 2000 – 2016 рр.*

*Побудовано автором за даними [119; 141].

Примітка: дані за 2014-2016 рр. наведені без урахування АР Крим та частини окупованої території Донецької та Луганської областей.

Додаток Л

Таблиця Л.1

Динаміка доходів місцевих бюджетів (без трансфертів) на одну особу за 2011 – 2016 рр., грн.*

Назва регіону	Роки					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
АР Крим	2310,87	2853,13	2998,98	740,08	-	-
Вінницька обл.	1281,21	1601,33	1736,32	1815,30	2353,47	3527,15
Волинська обл.	1135,24	1348,06	1396,35	1410,54	2118,04	2965,57
Дніпропетровська обл.	2450,63	2944,04	3064,70	3310,80	4029,60	5513,10
Донецька обл.	2181,29	2631,45	2846,62	2518,92	1650,59	2051,37
Житомирська обл.	1302,91	1614,36	1711,40	1770,37	2201,59	3223,81
Закарпатська обл.	968,44	1095,07	1164,70	1198,11	1644,25	2467,36
Запорізька обл.	2065,29	2387,23	2493,89	2555,87	3172,43	4948,62
Івано-Франківська обл.	1240,84	1396,13	1396,37	1420,42	1859,68	2649,64
Київська обл.	2177,40	2507,47	2738,52	2685,29	3551,93	5324,96
Кіровоградська обл.	1348,76	1765,36	1895,10	1954,62	2466,86	3662,62
Луганська обл.	1644,18	2016,28	1975,18	1734,61	974,51	1124,10
Львівська обл.	1439,21	1687,24	1753,61	1789,07	2526,60	3928,81
Миколаївська обл.	1524,84	1932,01	1950,58	1999,52	2527,70	3746,16
Одеська обл.	1836,86	2076,75	2175,02	2289,68	2895,93	4502,87
Полтавська обл.	2116,53	2696,79	2635,17	2579,54	3324,84	4817,15
Рівненська обл.	1330,13	1507,75	1546,55	1525,42	1901,83	2687,64
Сумська обл.	1254,42	1887,44	1944,80	1931,12	2419,80	3591,93
Тернопільська обл.	966,01	1170,86	1262,88	1211,26	1739,32	2413,06
Харківська обл.	1848,85	2251,99	2346,52	2312,35	2882,29	4158,24
Херсонська обл.	1249,36	1519,94	1577,26	1640,37	2128,57	3106,17
Хмельницька обл.	1257,68	1532,80	1698,63	1680,26	2254,61	3221,42
Черкаська обл.	1483,79	1932,20	1968,63	1960,34	2551,05	3741,43
Чернівецька обл.	1158,78	1285,98	1416,34	1307,01	1819,78	2780,42
Чернігівська обл.	1264,96	1621,96	1691,97	1753,84	2305,20	3493,59
м. Київ	3965,69	4399,25	4531,25	5278,56	7676,28	10040,29
м. Севастополь	2517,28	3115,16	3313,77	951,26	-	-
В середньому по Україні	1842,27	2208,27	2308,78	2225,61	2806,05	3990,73
Мінімальне значення	966,01	1095,07	1164,7	740,08	974,51	1124,1
Максимальне значення	3965,69	4399,25	4531,25	5278,56	7676,28	10040,29
Розмах варіації	2999,68	3304,18	3366,55	4538,48	6701,77	8916,19
Мак. значення/ Мін. значення	4,11	4,02	3,89	7,13	7,88	8,93

*Розраховано автором за даними [73; 74; 75; 76; 77; 78].

Динаміка видатків місцевих бюджетів (без трансфертів) на одну особу за 2011 – 2016 рр.*

Назва регіону	Роки					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
АР Крим	4346,46	4972,85	5123,55	1501,71	-	-
Вінницька обл.	3495,94	4499,51	4636,75	5174,28	6829,07	8558,98
Волинська обл.	4127,84	5038,51	5360,38	5735,40	7337,90	9022,73
Дніпропетровська обл.	3782,40	4883,53	4856,58	5204,94	7366,17	9512,70
Донецька обл.	3620,74	4904,39	4582,62	4109,67	3179,54	3694,54
Житомирська обл.	3745,13	4739,24	5068,09	5506,01	6965,37	8849,78
Закарпатська обл.	3729,24	4387,14	4786,75	5119,57	6709,75	7927,49
Запорізька обл.	3639,87	4450,30	4559,66	4986,07	6721,22	8848,71
Івано-Франківська обл.	3881,27	4806,97	4947,82	5448,46	6994,79	8758,45
Київська обл.	3951,18	4850,95	4870,68	5092,63	7357,74	9239,12
Кіровоградська обл.	3696,96	4680,37	4924,24	5366,37	7080,36	8701,98
Луганська обл.	3245,65	4300,61	4129,63	3651,88	2018,20	2755,78
Львівська обл.	3599,39	4268,25	4568,11	4879,02	7040,35	8907,74
Миколаївська обл.	3593,97	4516,38	4708,05	5039,20	6631,02	8197,29
Одеська обл.	3711,68	4360,05	4402,89	4853,15	6578,95	8238,34
Полтавська обл.	3666,67	4696,79	4711,00	5038,16	7154,93	9687,89
Рівненська обл.	4235,54	4919,00	5318,26	5637,37	7227,44	8704,51
Сумська обл.	3441,74	4370,13	4578,99	4936,80	6854,64	8929,04
Тернопільська обл.	3599,95	4355,05	4707,60	5089,87	6562,39	8655,63
Харківська обл.	3515,73	4325,54	4258,16	4702,49	6318,60	8115,39
Херсонська обл.	3543,45	4404,56	4632,81	5164,62	6406,87	7814,85
Хмельницька обл.	3776,25	4596,50	4896,42	5162,11	6960,04	8681,17
Черкаська обл.	3675,59	4652,70	4756,09	5103,34	6939,37	9000,00
Чернівецька обл.	3811,61	4529,11	4884,59	5190,88	6460,55	8074,51
Чернігівська обл.	3466,92	4503,90	4550,01	5099,63	6707,02	8348,52
м. Київ	5360,80	8407,56	6179,65	7718,31	9678,05	11479,43
м. Севастополь	3955,68	4865,16	4689,10	1190,75	-	-
В середньому по Україні	3794,43	4847,15	4790,84	4920,26	6450,73	8097,23
Мінімальне значення	3245,65	4268,25	4129,63	1190,75	2018,2	2755,78
Максимальне значення	5360,8	8407,56	6179,65	7718,31	9678,05	11479,43
Розмах варіації	2115,15	4139,31	2050,02	6527,56	7659,85	8723,65
Мак. значення/ Мін. значення	1,65	1,97	1,50	6,48	4,80	4,17

*Розраховано автором за даними [73; 74; 75; 76; 77; 78].

Динаміка перевищення видатків над доходами місцевих бюджетів (без трансфертів) на 1 особу за 2011 – 2016 рр.*

Назва регіону	Роки					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
АР Крим	-2035,6	-2119,7	-2124,6	-761,6	-	-
Вінницька обл.	-2214,7	-2898,2	-2900,4	-3359,0	-4475,6	-5031,8
Волинська обл.	-2992,6	-3690,5	-3964,0	-4324,9	-5219,9	-6057,2
Дніпропетровська обл.	-1331,8	-1939,5	-1791,9	-1894,1	-3336,6	-3999,6
Донецька обл.	-1439,5	-2272,9	-1736,0	-1590,8	-1529,0	-1643,2
Житомирська обл.	-2442,2	-3124,9	-3356,7	-3735,6	-4763,8	-5626,0
Закарпатська обл.	-2760,8	-3292,1	-3622,1	-3921,5	-5065,5	-5460,1
Запорізька обл.	-1574,6	-2063,1	-2065,8	-2430,2	-3548,8	-3900,1
Івано-Франківська обл.	-2640,4	-3410,8	-3551,5	-4028,0	-5135,1	-6108,8
Київська обл.	-1773,8	-2343,5	-2132,2	-2407,3	-3805,8	-3914,2
Кіровоградська обл.	-2348,2	-2915,0	-3029,1	-3411,8	-4613,5	-5039,4
Луганська обл.	-1601,5	-2284,3	-2154,5	-1917,3	-1043,7	-1631,7
Львівська обл.	-2160,2	-2581,0	-2814,5	-3090,0	-4513,8	-4978,9
Миколаївська обл.	-2069,1	-2584,4	-2757,5	-3039,7	-4103,3	-4451,1
Одеська обл.	-1874,8	-2283,3	-2227,9	-2563,5	-3683,0	-3735,5
Полтавська обл.	-1550,1	-2000,0	-2075,8	-2458,6	-3830,1	-4870,7
Рівненська обл.	-2905,4	-3411,3	-3771,7	-4112,0	-5325,6	-6016,9
Сумська обл.	-2187,3	-2482,7	-2634,2	-3005,7	-4434,8	-5337,1
Тернопільська обл.	-2633,9	-3184,2	-3444,7	-3878,6	-4823,1	-6242,6
Харківська обл.	-1666,9	-2073,6	-1911,6	-2390,1	-3436,3	-3957,2
Херсонська обл.	-2294,1	-2884,6	-3055,6	-3524,3	-4278,3	-4708,7
Хмельницька обл.	-2518,6	-3063,7	-3197,8	-3481,9	-4705,4	-5459,8
Черкаська обл.	-2191,8	-2720,5	-2787,5	-3143,0	-4388,3	-5258,6
Чернівецька обл.	-2652,8	-3243,1	-3468,3	-3883,9	-4640,8	-5294,1
Чернігівська обл.	-2202,0	-2881,9	-2858,0	-3345,8	-4401,8	-4854,9
м. Київ	-1395,1	-4008,3	-1648,4	-2439,8	-2001,8	-1439,1
м. Севастополь	-1438,4	-1750,0	-1375,3	-239,5	-	-

*Розраховано автором за даними [73; 74; 75; 76; 77; 78].

Додаток М

Таблиця М.1

Розрахунок рівня податкового навантаження з податку на доходи фізичних осіб у 2011 – 2017 рр.*

Показники	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Основна ставка ПДФО, %	15	15	15	15	15	18	18
Ставка ПДФО для доходів понад 10 мін. з/п, %	17	17	17	17	20	-	-
Ставка ЄСВ, який утримується із з/п, %	3,6	3,6	3,6	3,6	3,6	-	-
Військовий збір, %	-	-	-	1,5	1,5	1,5	1,5
Розмір податкової соціальної пільги	471	537	574	609	609	689	800
Гранична з/п для отримання податкової соціальної пільги	1320	1500	1610	1710	1710	1930	2240
Мінімальна з/п станом на 01.01.	941	1073	1147	1218	1218	1378	3200
Розрахунок для мінімальної заробітної плати							
Нарахована з/п	941	1073	1147	1218	1218	1378	3200
Сума утриманого ПДФО	65,42	74,61	79,76	84,77	84,77	134,36	624
Сума утриманого ЄСВ	33,88	38,63	41,49	43,85	43,85	-	-
Сума утриманого військового збору	-	-	-	18,27	18,27	20,67	48
Сума утриманих податків	99,29	113,23	121,05	146,9	146,89	155,03	672
Фактичне податкове навантаження, %	10,55	10,55	10,55	10,56	10,56	9,75	19,5
Розрахунок для п'яти мінімальних заробітних плат							
Нарахована з/п	4705	5365	5735	6090	6090	6890	16000
Сума утриманого ПДФО	680,34	775,78	829,28	880,61	880,61	1240,2	2880
Сума утриманого ЄСВ	169,38	193,14	206,46	219,24	219,24	-	-
Сума утриманого військового збору	-	-	-	91,35	91,35	103,35	240
Сума утриманих податків	849,72	968,92	1035,74	1191,2	1191,2	1343,55	3120
Фактичне податкове навантаження, %	18,06	18,06	18,06	19,56	19,56	19,5	19,5
Розрахунок для одинадцять мінімальних заробітних плат							
Нарахована з/п	10351	11803	12617	13398	13398	15158	35200
Сума утриманого ПДФО	1508,12	1719,68	1838,27	1952,06	1974,13	2728,44	6336
Сума утриманого ЄСВ	372,64	424,91	454,21	482,33	482,33	-	-
Сума утриманого військового збору	-	-	-	200,97	200,97	227,37	528
Сума утриманих податків	1880,76	2144,58	2292,49	2635,36	2657,43	2555,81	6864
Фактичне податкове навантаження, %	16,52	16,52	16,52	16,37	18,65	19,5	19,5

*Складено та розраховано автором за даними [119; 127; 129; 130].

Додаток Н

Дані для розрахунку кореляційної моделі впливу дефіциту бюджету на рівень державного боргу

Таблиця Н.1

Регресійна статистика*

Множинний R	0,782544
R-квадрат	0,612376
Нормований R-квадрат	0,591974
Стандартна помилка	338,8681
Спостереження	21

*Розраховано автором.

Таблиця Н.2

Розрахунок коефіцієнтів регресії*

	Y-перетину	Змінна X1
Коефіцієнти	20,89324	15,178
Стандартна помилка	98,52205	2,770348
t-статистика	0,212067	5,478733
P-Значення	0,834313	2,76E-05
Нижнє 95%	-185,316	9,379592
Верхнє 95%	227,1023	20,9764

*Розраховано автором.

Таблиця Н.3

Дані для перевірки моделі на адекватність*

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	Значимість <i>F</i>
Регресія	1	3446843	3446843	30,01651	2,76E-05
Остаток	19	2181800	114831,6		
Всього	20	5628643			

*Розраховано автором.

Додаток П

Дані для здійснення прогнозу ex post

Таблиця П.1

Прогнозування дефіциту бюджету і перевірка якості прогнозу*

Фактичне значення	Прогноз	Абсолютне відхилення	Відносне відхилення, %	Метод прогнозування
70130,2	49262	20868	29,8	Середній абсолютний приріст
	54511	15619	22,3	Середньорічний коефіцієнт росту
	44686	25444,2	36,3	Метод плинної середньої
	74665	-4534,8	-6,5	Метод експоненціального згладжування

*Розраховано автором.

Таблиця П.2

Прогнозування показника державного боргу і перевірка якості прогнозу*

Метод прогнозування	Фактичне значення	Прогнозне значення	Абсолютне відхилення	Відносне відхилення, %
Середній абсолютний приріст	1929758,7	1720453	209305	10,8
Середньорічний коефіцієнт росту		1939373	-9615	-0,5
Метод плинної середньої		1742755	187003,7	9,7
Метод експоненціального згладжування		1809919	119839,7	6,2

*Розраховано автором.

Таблиця П.3

Прогнозування зовнішнього боргу і перевірка якості прогнозу*

Фактичне значення	Прогноз	Абсолютне відхилення	Відносне відхилення, %	Метод прогнозування
1240028,7	1137714	102315	8,3	Середній абсолютний приріст
	1261519	-21490	-1,7	Середньорічний коефіцієнт росту
	1102263	137765,8462	11,1	Метод плинної середньої
	1147619	92409,62299	7,5	Метод експоненціального згладжування

*Розраховано автором.

Таблиця П.4

Прогнозування внутрішнього боргу і перевірка якості прогнозу*

Фактичне значення	Прогноз	Абсолютне відхилення	Відносне відхилення, %	Метод прогнозування
689730	582740	106990	15,5	Середній абсолютний приріст
	688265	1465	0,2	Середньорічний коефіцієнт росту
	555205	134525,17	19,5	Метод плинної середньої
	662076	27653,50841	4,0	Метод експоненціального згладжування

*Розраховано автором.

Додаток Р

Дані для здійснення прогнозу на основі тренду

Таблиця Р.1

Трендові моделі та прогноз бюджетного дефіциту на 2017 рік*

№ п/п	Вид залежності	Рівняння	Коефіцієнт детермінації	Прогноз на 2017 р.
1	Лінійна	$y = 6235,7x + 11269$	$R = 0,5829$	79861,7
2	Поліном третього ступеня	$y = 53,962x^3 - 1733,1x^2 + 19613x - 11902$	$R = 0,6527$	65959,322
3	Поліном другого ступеня	$y = -842,77x^2 + 15506x - 7271,6$	$R = 0,651$	61319,23
4	Логарифмічна	$y = 27120\ln(x) + 4603$	$R = 0,6463$	69633,9198
5	Експоненційна	$y = 12325e^{0,1998x}$	$R = 0,613$	110988,847
6	Степенева	$y = 9181x^{0,9224}$	$R = 0,7661$	83843,7318

*Розраховано автором.

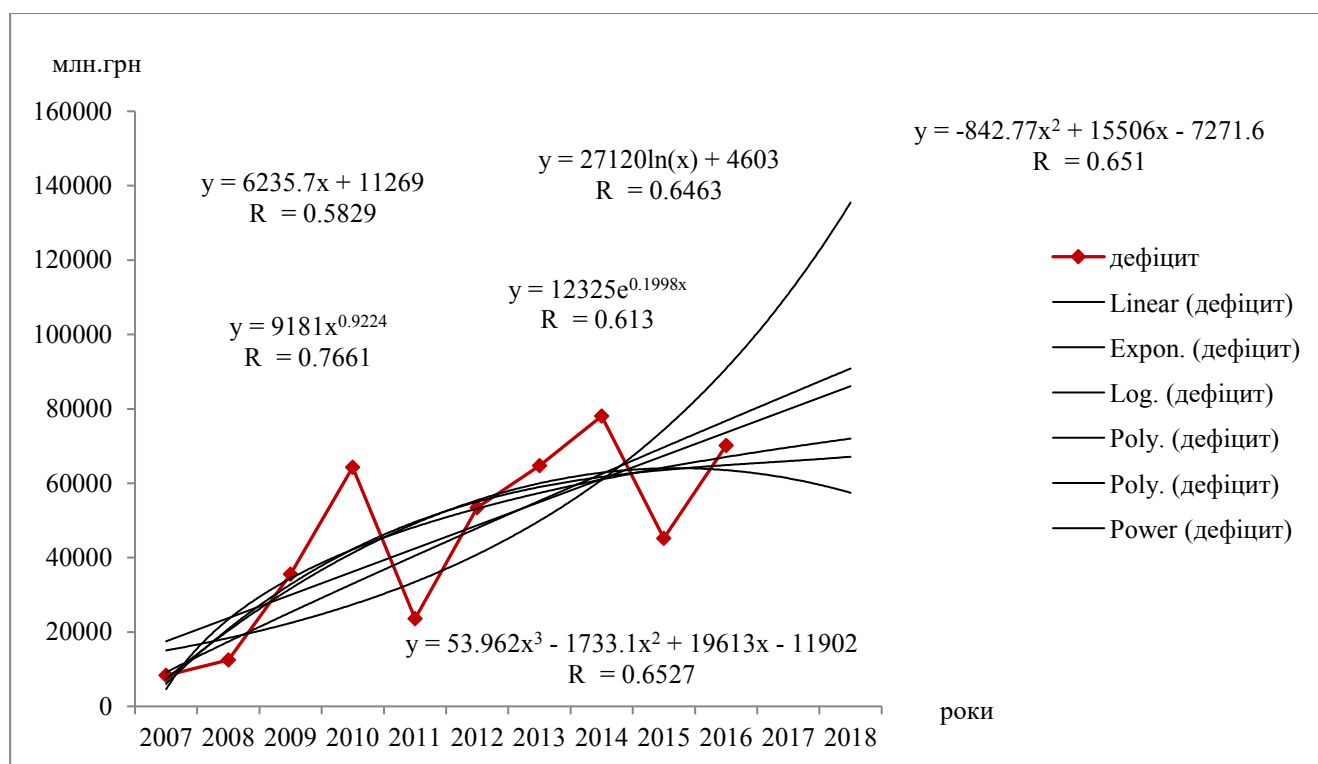

Рис. Р.1. Прогнозування бюджетного дефіциту методами екстраполяції трендів*

*Розраховано автором.

Трендові моделі та прогноз на 2017 рік державного боргу*

№ п/п	Вид залежності	Рівняння	Коефіцієнт детермінації	Прогноз на 2017 р.
1	Лінійна	$y = 166690x - 155637$	$R = 0,7667$	1677953
2	Поліном третього ступеня	$y = 4409,8x^3 - 40083x^2 + 142813x + 184929$	$R = 0,9753$	2775272,8
3	Поліном другого ступеня	$y = 32679x^2 - 192775x + 563291$	$R = 0,9553$	2396925
4	Логарифмічна	$y = 572853\ln(x) - 104105$	$R = 0,5308$	1269536,501
5	Експоненційна	$y = 190596e^{0,2111x}$	$R = 0,8762$	1943519,929
	Степенева	$y = 186143x^{0,7842}$	$R = 0,709$	1220413,077

*Розраховано автором.

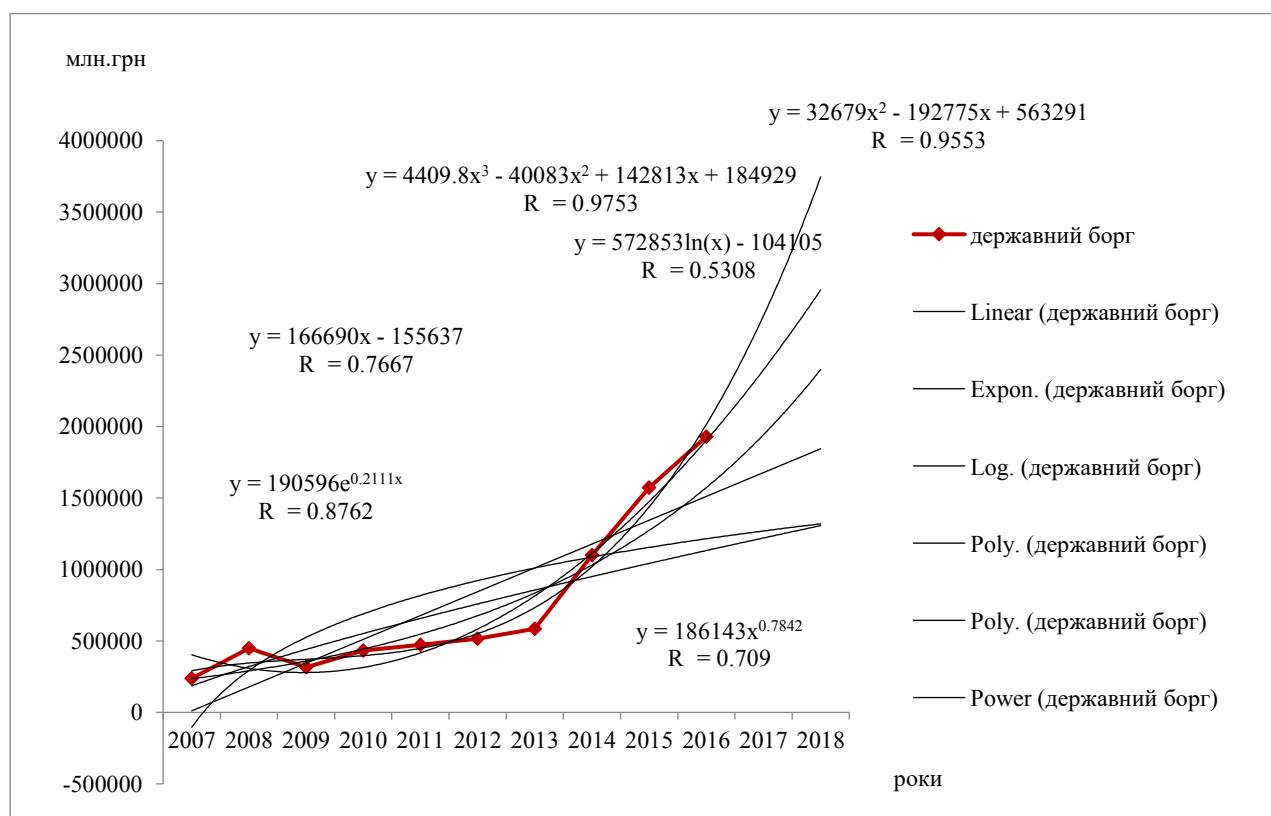

Рис. Р.2. Прогнозування державного боргу методами екстраполяції трендів*

*Розраховано автором.

Трендові моделі та прогноз на 2017 рік зовнішнього боргу*

№ п/п	Вид залежності	Рівняння	Коефіцієнт детермінації	Прогноз на 2017 р.
1	Лінійна	$y = 99466x - 64336$	$R = 0,668$	1029790
2	Поліном третього ступеня	$y = 3814,1x^3 - 38839x^2 + 124679x + 138495$	$R = 0,9556$	1887012,1
3	Поліном другого ступеня	$y = 24095x^2 - 165577x + 465749$	$R = 0,9189$	1559897
4	Логарифмічна	$y = 331685\ln(x) - 18266$	$R = 0,4354$	777079,89
5	Експоненційна	$y = 142761e^{0,1833x}$	$R = 0,7416$	1072204,3
6	Степенева	$y = 147062x^{0,6479}$	$R = 0,5429$	695374,54

*Розраховано автором.

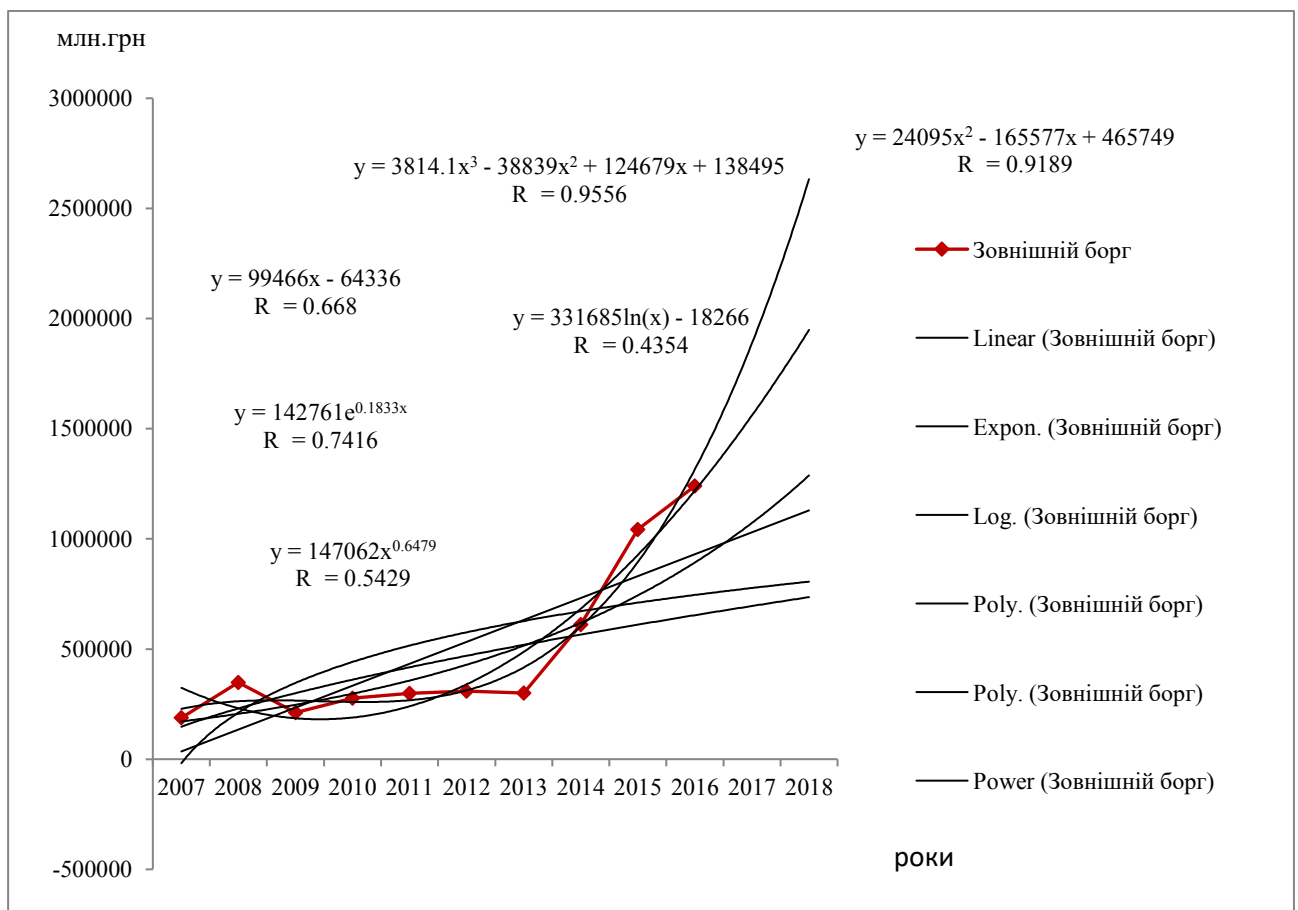

Рис. Р.3. Трендові моделі показника зовнішнього боргу*

*Розраховано автором.

Трендові моделі та прогноз на 2017 рік внутрішнього боргу*

№ п/п	Вид залежності	Рівняння	Коефіцієнт детермінації	Прогноз на 2017 р.
1	Лінійна	$y = 67224x - 91301$	$R = 0,8848$	648163
2	Поліном третього ступеня	$y = 595,68x^3 - 1244,9x^2 + 18133x + 46433$	$R = 0,9798$	888113,18
3	Поліном другого ступеня	$y = 8583,8x^2 - 27198x + 97543$	$R = 0,9772$	837004,8
4	Логарифмічна	$y = 241168\ln(x) - 85839$	$R = 0,6676$	492456,607
5	Експоненційна	$y = 46590e^{0,2719x}$	$R = 0,9725$	927308,149
6	Степенева	$y = 40297x^{1,0862}$	$R = 0,9097$	545046,368

*Розраховано автором.

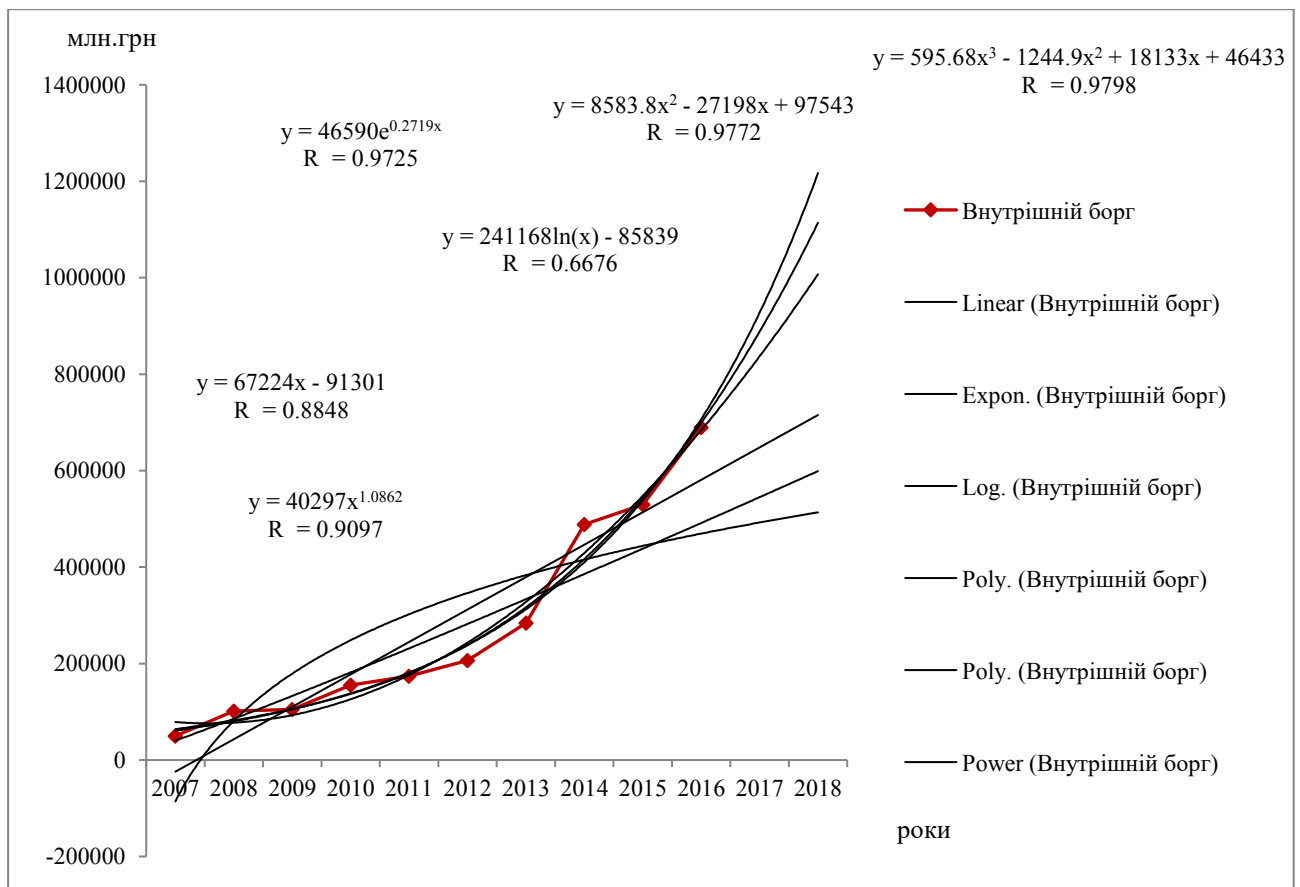

Рис. Р.4. Трендові моделі показника внутрішнього боргу*

*Розраховано автором.

Додаток С

Податкові фактори впливу на величину державного боргу, млн. грн.*

Рік	Результативний показник	Фактори						
	Загальна сума боргу	Податок на доходи фізичних осіб	Податок на прибуток підприємств	Податок на додану вартість	Акцизний податок з вироблених в Україні товарів	Акцизний податок з ввезених в Україну товарів	Мито	Місцеві податки і збори
	У	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7
2007	237723	34782,1	34407,2	59382,8	9072,2	1495,5	10037,6	729,9
2008	449461	45895,8	47856,8	92082,6	10230,1	2553,0	12302,6	820,0
2009	316885	44485,3	33048,0	84596,7	17934,5	3690,0	6929,3	808,6
2010	432235	51029,3	40359,1	86315,9	23715,3	4600,8	9071,9	819,4
2011	473122	60224,5	55097,0	130094,0	26097,1	7822,1	11774,0	2504,1
2012	515511	68092,4	55793,0	138827,0	28661,0	9767,8	13186,5	5455,0
2013	584114	72151,1	54993,8	128269,0	27721,3	8946,8	13342,5	7316,2
2014	1100564	75202,9	40201,5	139024,0	28244,2	16855,4	12608,7	8055,2
2015	1572180	99983,2	39053,2	178452,0	38783,8	24326,8	40300,8	27041,2
2016	1929759	138782,0	60223,2	235506,0	55116,3	35006,2	20371,0	42261,5

*Складено автором за даними [69; 70; 71; 72; 73; 74; 75; 76; 77; 78].

Додаток Т

Дані для розрахунку кореляційної моделі впливу податкових факторів на величину державного боргу

Таблиця Т.1

Регресійна статистика*

Множинний R	0,996408
R-квадрат	0,992829
Нормований R-квадрат	0,967731
Стандартна помилка	103539,3
Спостереження	10

*Розраховано автором.

Таблиця Т.2

Коефіцієнти регресії*

Y-перетин	58662,73
Змінна X 1	17,31657
Змінна X 2	-4,36233
Змінна X 3	-3,09203
Змінна X 4	-17,9916
Змінна X 5	51,62803
Змінна X 6	6,627592
Змінна X 7	-11,9453

*Розраховано автором.

Таблиця Т.3

Прогнозовані значення*

<i>Спостереження</i>	<i>Прогнозоване Y</i>	<i>Залишки</i>	<i>Стандартні залишки</i>
1	299052,7	-61330,2	-1,25654
2	379422,9	70038,3	1,434949
3	327355,8	-10471,2	-0,21453
4	360554,3	71681,15	1,468608
5	441370,4	31751,21	0,650521
6	576012,5	-60501,9	-1,23957
7	635747,2	-51633,1	-1,05786
8	1105075	-4510,61	-0,09241
9	1570128	2052,324	0,042048
10	1916835	12924,03	0,264788

*Розраховано автором.

Додаток У

Вплив видатків бюджету на величину державного боргу, млн. грн.*

Рік	Результативний показник	Фактори							
	Загальна сума боргу	Загально-державні функції	Оборона, громадський порядок, безпека	Економічна діяльність	Житлово-комунальне господарство	Охорона здоров'я	Освіту	Соціальний захист та соціальне забезпечення	Міжбюджетні трансферти
	У	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8
2007	237723	24270,9	27862,2	40523,4	5900,3	26717,6	44333,6	48517,3	44655,0
2008	449461	30839,2	38813,9	51322,4	8968,5	33559,9	60959,4	74069,7	59113,6
2009	316885	33156,0	34009,4	39753,0	7498,1	36564,9	66773,6	78775,4	62180,1
2010	432235	44902,5	40172,7	43832,4	5431,3	44745,4	79826,0	104535,0	77766,2
2011	473122	49874,7	45879,9	57124,1	8679,3	48961,6	86253,6	105435,0	94875,0
2012	515511	54590,2	51168,1	62377,4	20059,6	58453,9	101561,0	125307,0	124460,0
2013	584114	61702,2	54253,6	50757,8	7704,7	61568,8	105539,0	145063,0	115848,0
2014	1100564	76845,9	72230,1	43637,6	17808,5	57150,1	100110,0	138005,0	130601,0
2015	1572180	117642,0	106979,0	56257,3	15700,4	71001,1	114194,0	176340,0	173980,0
2016	1929759	134257,0	131416,0	66191,3	17547,5	75503,4	129438,0	258326,0	195395,0

*Складено автором за даними [69; 70; 71; 72; 73; 74; 75; 76; 77; 78].

Додаток Ф

Дані для розрахунку кореляційної моделі впливу видатків бюджету на величину державного боргу

Таблиця Ф.1

Регресійна статистика*

Множинний R	0,999124
R-квадрат	0,998249
Нормований R-квадрат	0,984245
Стандартна помилка	72347,51
Спостереження	10

*Розраховано автором.

Таблиця Ф.2

Коефіцієнти регресії*

Y-перетин	-133468
Змінна X 1	-3,2645
Змінна X 2	26,49421
Змінна X 3	-5,95147
Змінна X 4	0,396074
Змінна X 5	-16,0153
Змінна X 6	12,74217
Змінна X 7	-3,62516
Змінна X 8	-0,48048

*Розраховано автором.

Таблиця Ф.3

Прогнозовані значення*

Спостереження	Прогнозоване Y	Залишки	Стандартні залишки
1	226327,7	11394,8	0,472503
2	434676,4	14784,78	0,613074
3	375521,7	-58637,1	-2,43148
4	409801,9	22433,45	0,930237
5	469854,6	3267,021	0,135472
6	524582,4	-9071,78	-0,37618
7	580693,2	3420,903	0,141853
8	1073992	26572,28	1,10186
9	1583330	-11149,6	-0,46233
10	1932774	-3014,8	-0,12501

*Розраховано автором.

Додаток X

Вплив макроекономічних чинників на величину державного боргу*

Рік	Результативний показник	Фактори						
	Загальна сума боргу	Реальний ВВП, млн. грн.	Індекс інфляції, % (наростаючим підсумком відносно 2006 р.)	Офіційний курс гривні до долара (в середньому за рік)	Рівень безробіття, %	Реальний наявний дохід населення (у % до попереднього року)	Обсяг реалізованої промислової продукції (млн. грн.)	Середньомісячна заробітна плата грн./ 1 особу
	У	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7
2007	237722,5	611439	100,5	5,0500	6,9	111,7	537377,6	1351
2008	449461,2	767957	120,0	5,2672	6,9	113,0	718941,0	1806
2009	316884,6	840844	163,0	7,7912	9,6	90,1	591965,4	1906
2010	432235,4	985795	176,5	7,9356	8,8	111,0	792899,1	2239
2011	473121,6	1181604	183,1	7,9676	8,6	110,3	1008313,2	2633
2012	515510,6	1351233	182,7	7,9910	8,1	113,5	1014906,6	3025
2013	584114,1	1459759	183,6	7,9930	7,7	101,9	1006280,5	3234
2014	1100564,0	1369190	235,9	11,8867	9,7	91,0	1066769,4	3476
2015	1572180,2	1431826	330,8	21,8447	9,5	73,4	1351374,7	4195
2016	1929758,7	2034430	372,5	25,5513	9,7	107,3	1565332,5	5070

*Складено автором за даними Державної служби статистики України.

Додаток Ц

Дані для розрахунку кореляційної моделі впливу макроекономічних чинників на величину державного боргу

Таблиця Ц.1

Регресійна статистика*

Множинний R	0,994892
R-квадрат	0,98981
Нормований R-квадрат	0,954147
Стандартна помилка	123422,2
Спостереження	10

*Розраховано автором.

Таблиця Ц.2

Коефіцієнти регресії*

Y-перетин	-1968778
Змінна X 1	-2,0813
Змінна X 2	-12693,1
Змінна X 3	109020,4
Змінна X 4	160856,4
Змінна X 5	10683,55
Змінна X 6	-0,22458
Змінна X 7	1517,847

*Розраховано автором.

Таблиця Ц.3

Прогнозовані значення*

Спостереження	Прогнозоване Y	Залишки	Стандартні залишки
1	266717,7	-28995,2	-0,49836
2	380853,5	68607,65	1,179195
3	328478,6	-11594	-0,19927
4	426095,6	6139,779	0,105528
5	448276	24845,56	0,427033
6	650129,6	-134619	-2,31377
7	543944,1	40170,03	0,690423
8	1052086	48478,06	0,833217
9	1609985	-37805,1	-0,64978
10	1904986	24772,24	0,425773

*Розраховано автором.

Додаток Ш

Динаміка показників бюджетного дефіциту та державного боргу країн Європейського Союзу за 2002-2016 рр.*

% ВВП

Країни	Роки														
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
ЄС-28															
дефіцит	-2,6	-3,2	-2,8	-2,5	-1,6	-0,9	-2,5	-6,6	-6,4	-4,6	-4,3	-3,3	-3,0	-2,4	-1,7
борг	58,9	60,4	60,9	61,5	60,1	57,6	60,7	72,8	78,4	81,1	83,8	85,7	86,7	84,9	83,5
ЄС-19															
дефіцит	-2,7	-3,2	-3,0	-2,6	-1,5	-0,6	-2,2	-6,3	-6,2	-4,2	-3,6	-3,0	-2,6	-2,1	-1,5
борг	66,9	68,1	68,4	69,2	67,4	65,0	68,6	78,4	83,9	86,1	89,5	91,4	92,0	90,3	89,2
Бельгія															
дефіцит	-0,2	-1,4	-0,2	-2,7	-0,1	-0,9	-1,6	-3,8	-3,0	-3,7	-3,5	-2,6	-2,5	-1,3	-2,7
борг	94,7	88,9	84,5	83,5	80,5	77,0	82,2	85,9	85,3	87,7	88,7	89,9	90,0	89,6	90,1
Великобританія															
дефіцит	-1,9	-3,1	-3,1	-3,2	-2,8	-2,7	-5,2	-10,1	-9,5	-7,5	-8,2	-5,6	-5,7	-4,3	-3,0
борг	34,7	35,9	38,8	40,1	41,0	42,0	50,2	64,5	76,0	81,6	85,1	86,2	88,1	89,0	89,3
Греція															
дефіцит	-8,1	-10,0	-10,5	-7,2	-6,6	-7,3	-11,0	-15,1	-10,7	-9,3	-8,4	-15,4	-4,4	-5,9	-0,8
борг	112,8	110,1	112,7	117,7	113,7	112,9	119,3	136,6	156,9	183,0	163,5	181,7	185,4	184,0	185,8
Ірландія															
дефіцит	-0,3	0,4	1,3	1,6	2,8	0,3	-7,0	-13,8	-32,1	-12,6	-8,0	-5,7	-3,7	-2,0	-0,6
борг	30,6	29,9	28,2	26,1	23,6	23,9	42,4	61,7	86,3	109,6	119,5	119,5	105,3	78,7	75,4
Іспанія															
дефіцит	-0,6	-0,6	-0,9	0,5	0,9	1,3	-2,9	-9,1	-4,8	-3,6	-7,9	-4,9	-3,7	-2,6	-2,7
борг	42,9	39,9	38,5	35,7	32,4	29,5	33,0	45,2	51,0	58,3	73,3	82,9	87,0	87,4	87,0

Продовження дод. Ш

Італія															
дефіцит	-3,1	-3,4	-3,6	-4,2	-3,6	-1,5	-2,7	-5,3	-4,2	-3,7	-2,9	-2,9	-3,0	-2,7	-2,4
борг	101,9	100,5	100,1	101,9	102,6	99,8	102,4	112,5	115,4	116,5	123,4	129,0	131,8	132,1	132,6
Німеччина															
дефіцит	-1,7	-1,8	-2,2	-2,1	-1,4	-0,7	-0,6	-1,6	-3,3	-1,1	-0,6	-0,3	0,3	0,3	0,2
борг	36,6	38,5	39,4	40,9	40,9	39,2	39,7	44,0	51,7	49,7	50,3	49,2	47,8	45,3	43,6
Португалія															
дефіцит	-3,6	-4,4	-6,2	-6,2	-4,7	-3,5	-4,1	-9,2	-10,7	-7,5	-6,3	-5,2	-8,0	-5,4	-3,3
борг	54,8	57,2	60,4	65,2	67,0	66,2	69,6	81,0	93,6	109,1	125,5	128,8	131,2	129,8	131,8
Франція															
дефіцит	-3,1	-3,9	-3,5	-3,2	-2,3	-2,5	-3,2	-7,2	-6,8	-5,1	-4,8	-4,0	-3,9	-3,6	-3,4
борг	60,0	64,1	65,7	67,1	64,4	64,3	68,0	78,9	81,6	85,2	89,5	92,3	94,9	95,6	96,0

*Джерело: складено автором за даними Eurostat

Додаток Щ

Пропонований розподіл видаткових повноважень між рівнями бюджетної системи України*

Показники	Нормативно – правове регламентування**	Повноваження**
Оборона	ЦР	ЦР
Громадський порядок	ЦР, МР	МР
Судова влада	ЦР	ЦР
Економічна безпека	ЦР	ЦР
Міжнародні відносини	ЦР	ЦР
Грошово – кредитна політика	ЦР	ЦР
Обслуговування боргу	ЦР, МР	ЦР, МР
Соціальне забезпечення	ЦР	ЦР, МР
Пільги підприємствам	ЦР	ЦР
Виплати по безробіттю	ЦР	ЦР
Регулювання економічної діяльності	ЦР	ЦР, МР
Транспорт	ЦР	ЦР, МР
Охорона навколишнього природного середовища	ЦР, МР	ЦР, МР
Промисловість, сільське господарство	ЦР, МР	МР
Освіта	ЦР, МР	МР
Фізична культура та спорт	МР	МР
Культура та мистецтво	МР	МР
Охорона здоров'я	ЦР, МР	МР
Водопостачання та водовідведення	МР	МР
Пожежна охорона	МР	МР
Парки та місця для дозвілля громадян	МР	МР
Забудова та благоустрій території	МР	МР
Автошляхи загальнодержавного значення	ЦР	ЦР
Автошляхи місцевого значення	МР	МР
Пасажирські перевезення	ЦР, МР	МР

*Складено автором за даними [14].

**Умовні позначення: ЦР – центральний рівень; МР – місцевий рівень.

Додаток Ю

Розрахунок надходжень від податку на доходи фізичних осіб при використанні прогресивної шкали оподаткування та єдиної ставки*

Показники	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Розмір мінімальної заробітної плати, тис. грн.	0,94	1,07	1,15	1,22	1,22	1,38	3,2
Розмір середньої заробітної плати, тис. грн.	3,05	3,38	3,62	4,01	5,23	6,47	7,11
Розмір високої заробітної плати, тис. грн.**	9,41	10,73	11,47	12,18	12,18	13,78	32,00
Середня чисельність зайнятого населення, тис. ос.	19231,1	19261,4	19314,2	18073,3	16443,2	16276,9	16120,9
Кількість населення, що отримує мінімальну з/п, тис. ос.	4577,0	3081,8	6315,7	5169,0	2811,8	2994,9	2966,2
Кількість населення, що отримує середню з/п, тис. ос.	8980,9	13290,4	10777,3	11512,7	11477,4	10400,9	10301,3
Кількість населення, що отримує високу з/п, тис. ос.	5673,2	2889,2	2221,1	1391,6	2154,1	2881,0	2853,4
Застосування єдиної ставки 18%							
Дохід Зведеного бюджету України, млрд. грн.	10,57	11,71	12,58	13,05	15,48	18,97	20,64
Застосування прогресивної шкали оподаткування							
10%	0,43	0,33	0,72	0,63	0,34	0,41	0,95
16%	2,30	2,90	3,32	3,91	5,10	7,14	18,21
21%	10,68	6,20	5,10	3,39	5,25	7,94	18,26
Дохід Зведеного бюджету України, млрд. грн	13,41	9,43	9,14	7,93	10,69	15,49	37,42

*Розраховано автором самостійно на основі даних [119].

**10 мінімальних заробітних плат.

Додаток Я

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань бюджету

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел. 255-49-39, 255-43-61, факс: 255-41-23

№ 04-13/14-2147(233308)

" 12 " 10 2017 р.

Спеціалізованій вченій раді Д 58.082.01
Тернопільського національного
економічного університету

Д О В І Д К А

про впровадження результатів наукового дослідження
аспіранта кафедри податків та фіскальної політики
Тернопільського національного економічного університету
Іванової Анни Миколаївни

на тему:

«Фіскальна консолідація в умовах децентралізації бюджетних
повноважень»

За результатами опрацювання У Комітеті Верховної Ради України з питань бюджету матеріалів дисертаційного дослідження Іванової Анни Миколаївни на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за темою «Фіскальна консолідація в умовах децентралізації бюджетних повноважень» відмічається, що окремі рекомендації та науково-практичні висновки можуть бути застосовані у законотворчій діяльності Комітету при опрацюванні законопроектів та підготовці відповідних пропозицій до законодавчих документів у бюджетному процесі.

Зокрема, важливим у прикладному сенсі вбачається розроблена аспірантом економічна модель для дослідження ключових проблемних питань реалізації фіскальної консолідації в умовах децентралізації бюджетних повноважень в Україні, яка дозволяє кількісно оцінити існуючі причинно-наслідкові зв'язки, виявити роль Державного бюджету та місцевих бюджетів в процесі реалізації фіскальної консолідації на основі факторного впливу доходів, видатків та макроекономічних чинників на обсяги державного та гарантованого державою боргу та сформулювати основу для якісного прогнозування економічних процесів.

Перший заступник
Голови Комітету

В.В. Амелченко

УКРАЇНА

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

Майдан Незалежності, Будинок рад, м. Хмельницький, 29005
 тел./факс (0382) 76-50-24, E-mail: regadm@adm-km.gov.ua. Код ЄДРПОУ 22985083

18.04.2017 № 99/02-13-3190/2017

на № _____ від _____ Спеціалізованій вченій раді Д 58.082.01
 Тернопільського національного економічного університету

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукового дослідження
 аспіранта кафедри податків та фіскальної політики
 Тернопільського національного економічного університету
 Іванової Анни Миколаївни

на тему:

«Фіскальна консолідація в умовах децентралізації бюджетних
 повноважень»

Висновки та пропозиції дисертаційного дослідження Іванової Анни Миколаївни на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук на тему: «Фіскальна консолідація в умовах децентралізації бюджетних повноважень» використовуються у діяльності Хмельницької обласної державної адміністрації при формуванні стратегії соціально-економічного розвитку Хмельницької області.

Зокрема, практичного застосування знайшла запропонована автором теоретична модель бюджетного федералізму, яка застосовується в процесі децентралізації з урахуванням особливостей регіонів України, що сприятиме збалансуванню публічних фінансів.

Розроблена аспірантом економетрична модель факторного впливу доходів та видатків обласного бюджету на валовий регіональний продукт Хмельницької області дала змогу виокремити чинники, які позитивно та негативно впливають на економічний розвиток області та сформувати пропозиції щодо проведення децентралізації бюджетних повноважень, які сприятимуть соціально-економічному розвитку Хмельницької області.

Т.в.о. заступника
 голови адміністрації

О. Гуменний

УКРАЇНА

ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

пр. Соборний, 164, м. Запоріжжя, 69107, тел/факс: (061) 224-63-81
E-mail: adm@zoda.gov.ua; www.zoda.gov.ua Код ЄДРПОУ 00022504

26.09.2014 № ДС-26/2804

На № _____ від _____

Спеціалізованій вченій раді Д 58.082.01
Тернопільського національного
економічного університету

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукового дослідження
аспіранта кафедри податків та фіскальної політики
Тернопільського національного економічного університету
Іванової Анни Миколаївни

на тему:

«Фіскальна консолідація в умовах децентралізації бюджетних
повноважень»

Висновки та пропозиції дисертаційного дослідження Іванової Анни Миколаївни на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук на тему: «Фіскальна консолідація в умовах децентралізації бюджетних повноважень» використовуються у діяльності Запорізької обласної державної адміністрації при формуванні стратегії соціально-економічного розвитку Запорізької області.

Зокрема, розроблена аспірантом економетрична модель факторного впливу доходів та видатків обласного бюджету на валовий регіональний продукт Запорізької області дала змогу виокремити ті податки та видатки, які сприяють зростанню валового регіонального продукту та сформуванню пропозиції щодо проведення децентралізації бюджетних повноважень, які забезпечать соціально-економічний розвиток Запорізької області.

Голова Запорізької обласної
державної адміністрації,
доктор юридичних наук

К.І. Бриль

ДЕРЖАВНА ФІСКАЛЬНА СЛУЖБА УКРАЇНИ
 Головне управління ДФС у Хмельницькій області
 вул. Пилипчука, 17, м. Хмельницький, 29000, тел. /факс: (0382) 70-18-07
 www.km.sfs.gov.ua; e-mail: km.official@sfs.gov.ua Код ЄДРПОУ 39492190

24.07.2017 № 9766/10/22-01-01-12 На № _____ від _____

Спеціалізованій вченій раді Д 58.082.01
 Тернопільського національного
 економічного університету

ДОВІДКА
 про впровадження результатів наукового дослідження
 аспіранта кафедри податків та фіскальної політики
 Тернопільського національного економічного університету
 Іванової Анни Миколаївни
 на тему:
 «Фіскальна консолідація в умовах децентралізації бюджетних
 повноважень»

Сформульовані у дисертаційній роботі Іванової Анни Миколаївни на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук на тему: «Фіскальна консолідація в умовах децентралізації бюджетних повноважень» рекомендації щодо вдосконалення податкового законодавства є актуальними та доцільними для підвищення ефективності податкового реформування.

Зокрема, рекомендації автора стосовно зміни бази оподаткування податком на нерухоме майно відмінне від земельної ділянки та встановлення прогресивної шкали оподаткування податком на доходи фізичних осіб були використані Головним управлінням Державної фіскальної служби в Хмельницькій області при підготовці пропозицій щодо вдосконалення податкового законодавства стосовно адміністрування податку на нерухоме майно відмінне від земельної ділянки та податку на доходи фізичних осіб.

Начальник Головного управління
 Державної фіскальної служби
 в Хмельницькій області

В. Ковальчук

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020; тел./факс +380 (352) 475051;
www.tneu.edu.ua; rektor@tneu.edu.ua; код ЄДРПОУ 33680120

№ _____

» _____ 20__ р.

На № _____

ЗАТВЕРДЖЕНО

Перший проректор
Тернопільського національного
економічного університету
кан. ф.-мат. наук, доцент

М. І. Шинкарик
М. І. Шинкарик

ДОВІДКА

про впровадження в навчальний процес результатів наукового дослідження
аспіранта кафедри податків та фіскальної політики
Тернопільського національного економічного університету
Іванової Анни Миколаївни

Основні положення та результати дисертаційної роботи Іванової Анни Миколаївни на тему: «Фіскальна консолідація в умовах децентралізації бюджетних повноважень» на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – «Гроші, фінанси і кредит» впроваджені кафедрою у навчальний процес при викладанні дисциплін: «Податкова система», «Наукові основи фіскальної теорії», «Податки та фіскальна політика».

Довідка видана для пред'явлення у спеціалізовану вчену раду Д 58.082.01 Тернопільського національного економічного університету.

В. о. завідувача кафедри податків
та фіскальної політики
кан. екон. наук, доцент

А. І. Луцик

THEU
№ 126-06/1685 від 30.08.2017

